

Universitätsbibliothek Wuppertal

Annæi Senecæ Tvm Rhetoris Tvm Philosophi Opera Omnia

Cum Andreæ Schotti ad veterum exemplarium fidem castigatione: Cuius libros pagina sequens exhibet - Adiectus est rerum memorabilium Index locupletissimus

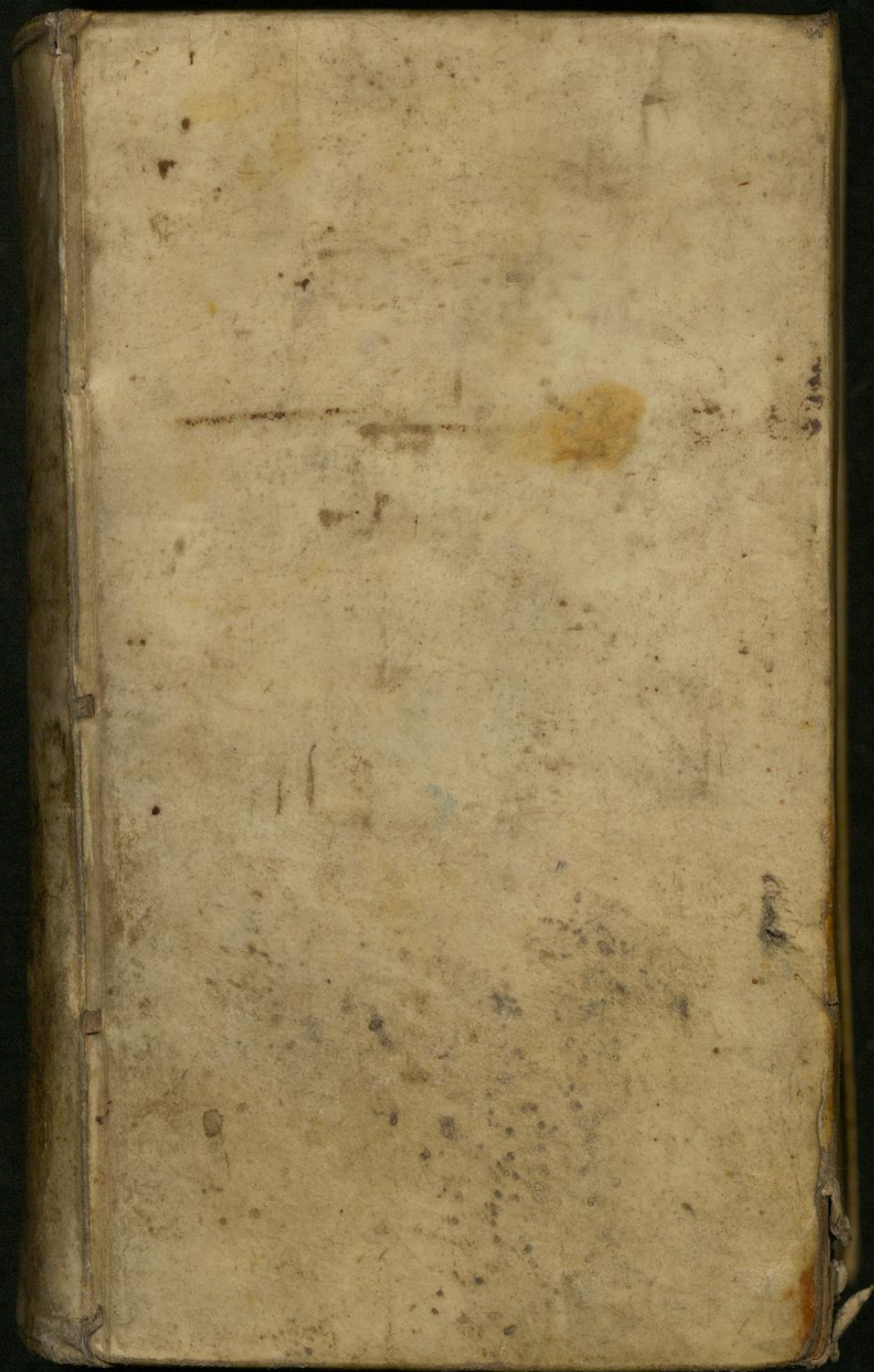
Seneca, Lucius Annaeus <Rhetor>

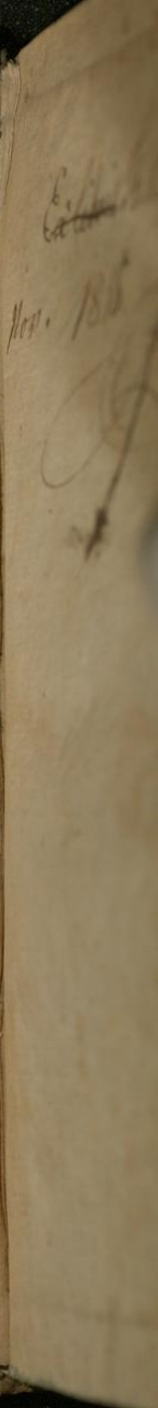
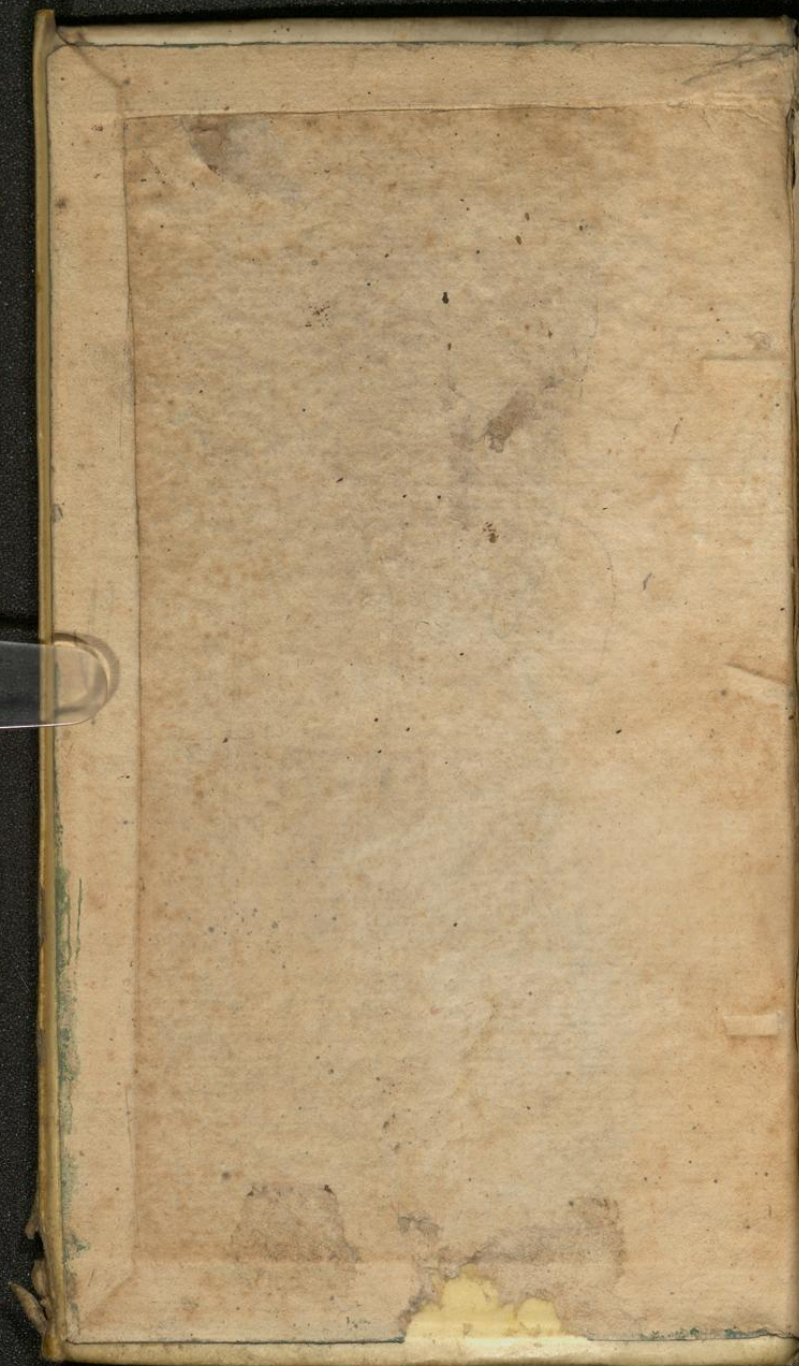
Genevæ, [1646]

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1515](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1515)





L. ANNÆI
S E N E C Æ
PHILOSOPHI

Operum

TOMVS SECVNDVS,

Cum ANDREÆ SCHOTTI ad veterum
exemplarium fidem castigatione:

Cuius libros pagina sequens exhibet.

Adiectus est rerum memorabilium INDEX
locupletissimus,



LIBRI QVI IN HOC SECVNDO
VOLVGINE CONTINENTVR.

Vita Seneca.

Libri de Beneficiis VII.

Epistolarum lib. I.

Excerpta è libris Seneca.

*M. Ant. Mureti disputatio cum Seneca de Proui-
dencia librum interpretaturus esset Roma.*



IN LIBROS

L. ANNÆI SENECAE

PHILOSOPHI

P R A E F A T I O ,



*VITAM IPSIUS ACCU-
ratissimè complexa.*



INTER tot tantosque viros,
qui in omni scientiarum disci-
plinarumque genere excellue-
runt, quorum quidem scripta
ad nos peruenerunt, nescio an
vllus extiterit, cuius è re nostra
totiusque generis humani ma-
gis fuerit, monumenta ingenij salua fartaque per-
durasse, quàm L. Annæi Senecæ. Nam cum in-
ter omnes disciplinas philosophia primum sibi
locum iure vindicer: ea autem vera & germana
philosophia, quæ nos quàm optimos, & quan-
tum humana patitur imbecillitas, beatissimæ il-

VITA L. ANNÆI SENCÆ.

lius naturæ, cuius ipsa munus est, simillimos efficit:
in tanto vero sectarum numero, nulla sit, quæ id
amplius luculentiusque præstet, quæque ad no-
strum dogma propius accedat Stoicorum schola,
nos ea scripta, quæ tam præclaram & egregiam do-
ctrinam continent, tanto pluris æstimare par est,
quanto maiorem & huberiores fructum ab iis,
quàm ad ullis aliis percipere, aut sperare possumus.
Atque utinam tanta nobis id genus scriptorum co-
pia suppeteret, ut quæ præferre ac sectari debere-
mus, diu deliberandum esset. Verum cum iam
præter Epictetica pauca, sola hæc Senecæ nobis re-
liqua sint, gratissimo illo delectu frustrati sumus. Et
tamen, habenda gratia vetustati, quæ cum Zeno-
nem Carneadem, Cleantem, Brutum, Fabianum,
cæteraque illa Stoicæ scholæ decora interciperet,
ac perderet, in optimum scriptorem minus ali-
quando iniuria fuit. Nec enim optimum vel cum
bona Græcorum gratiâ dicere verebor hunc, de
quo Plutarchus ἡ φιλοσοφίας ἀπάντης Αἰφροδίτη καὶ λύρα,
nunquam Latinis ingeniis nimis indulgens, si Pe-
trarchæ credimus, sic iudicavit in iis quæ ad mores
pertinent neminem ex Græcis extitisse, quem cum
hoc conferre posset. Ex Latinis etiam, qui illi mini-
mū tribuunt, facile in eius scriptis copiosum inge-
nium, multam rerum cognitionem, egregiamque
vitiorum insectationem laudant, pluresque & cla-
ras sententias, multaque morum gratia legenda ag-
noscunt. Quorum admiratione ducti sancti pa-
tres, Tertullianus, Lactantius, Hieronymus, Au-
gustinus, cum propter rerum quæ in his tractan-
tur

tur pondus, sententiarumque quibus explicantur
 grauitatem, tum etiam propter conuenientiam,
 coniunctionemque doctrinæ cum sua, pars Chri-
 stianum esse, alij à religione Christiana non ab-
 horrere censuerunt. Nec verò grande illud & ex-
 cellens ingenium, quod verissimo elogio prin-
 ceptis omnis eruditionis à principe & ipso eius-
 dem laudis audiuit, vna gloriæ materia contineri
 potuit: sed per omnes disciplinas versatus, omne
 ferè studiorum tractauit genus. Quæ tamen eius
 supersunt præter naturales quæstiones, pauculos
 versus, & *ὑπολοκύνεωσις*, omnia ad mores per-
 tinent, reliqua interciderunt. Et ne quidem quæ-
 cunque ab eo de moribus vulgata sunt, iniuriam
 temporis effugere potuerunt. Nam Quintilianus
 dialogos scripsisse prodidit: quos ad moralem
 Philosophiam spectasse indicio est ille *De super-*
stitione, cuius Diomedes Grammaticus suæ artis
 libro primo meminit. In quo quàm liberè, quam-
 que fortiter & tantum non Christianè contra
 portenta illa religionum quæ iam diu inualue-
 rant, differuerit, præter insignia illius dialogi fra-
 gmenta, quæ decimo & vndecimo capituli libri
 sexti de Ciuitate Dei B. Augustinus inseruit, Ter-
 tullianus in apologetico probat, cuius verba, quia
 etiam nunc in editione Pamelij magnæ lectionis,
 exactæque diligentia Theologi corrupta existant,
 subiiciam, vt in libro P. Pithœi summæ erudio-
 nis, doctrinæ morumque sanctitatis viri legun-
 tur. O impia, inquit, voces, ô sacrilega conuicia, in-
 frendite, inspernate, idem estis qui Senecam aliquan-

pluribus & amatoribus de vestra religione perorantem non reprehendistis. Sed quæ ipsum fortuitorum nomine ad tolerantiam doloris & mortis adhortantia atque animantia scripserit testatur Tertullianus, in dialogi formam composita fuisse illa, de remediis fortuitorum ad Gallionem quæ exstant, ex istis proculdubio fortuitis excerpta, factis indicant. quorum nollem titulum in Romana editione, & hac ipsa quæ Romanam in L. Seneca ad vnguem expressit, mutatum, & inscribi tantum Excerpta. Sic enim titulus potius concipi debuit: EXCERPTA EX FORTUITIS AD GALLIONEM. Sed ad rem. Librorum etiam Senecæ *De officiis* idem ille Grammaticus Diomedes, *De matrimonio* B. Hieronimus primo aduersus Iovinianum, itémque *Exhortationum* Lactantius frequentissimè in diuinarum institutionum opere meminerunt. Quin & ipse Seneca epist. cviii. totam Philosophiam moralem vno se opere complexum scribit. Locum, quia non vsque quaque in hac editione sanus est, vt in meis libris habetur transcribam. *Id de quo queris*, inquit, *ex his est quæ scire tantû eo vt scias, pertinet.* Sed nihilominus quia pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maxime ordino, continentes totam moralem Philosophiæ partem, testatim expediam, illud prius, &c. Hi sunt fortasse quos idem Lactantius lib. v. i. libro moralis Philosophiæ vocat. *De prouidentia* etiam composuisse quædam, ex his quæ habentur statim initio tractatus, Cum mundus prouidentia regatur, quare multa mala bonis viris accidunt:

VITA L. ANNÆI SENECAE.

dunt: & *De immatura morte*, ex eiusdem Lactan-
tij primo libro diuinarum institutionum cla-
rum est, sed an opere separato, non liquet. Quæ
omnia interiisse magno Philosophiæ damno,
sed grauiore vetustatis inuidia, nemo est qui
non sentiat. De natura verò multa & præclara
vulgasse constat. Ipse cap. lxxxx. lib. i v. Natu-
ralium quæstionum, iuuenem adhuc se de ter-
ræ motu librum edidisse testis est Cassiodorus
in Astronomiæ compendio libri Senecæ *De for-
ma mundi* mentionem facit, in quo videtur
formæ mundi rotundæ rationes reddidisse.
Item & Boetius in collectione de Geometria,
si non potius ea collectio excerpta ex Cassiodo-
ro censenda sit, quam Germanum Boetij opus.
Alia præterea vulgasse ad naturalem Philoso-
phiam spectantia, quorum ne nomen quidem
exstat, argumento illa esse possunt, quæ Plinius
cap. lxxxi. lib. ix. De ætate murænarum Vedij
Pollionis, & lib. xxxvi. de marmoribus & lapi-
dibus se à Seneca sumplisse fatetur. Ad hæc com-
mentationem etiam *De situ Indiæ*, in qua eius vr-
bes, amnes, populósque numerat: & *De situ, &
sacris Aegyptiorum* composuit. Vtriusque auctori-
tate Seruius vititur in lib. vi. & ix. *Aeneid.* alter-
ius idem Plinius cap. xxviii. lib. vi. Præter phi-
losophicos libros multa alia tum prosa oratione,
tum numeris composuit. Sub Caio enim præci-
puè causis agendis foroque vacauit, & maxime,
vt ait Suetonius, placuit. immo exitio penè ei
fuit eloquentia, parúmque abfuit quin à Caio

VITA L. ANNÆI SENCÆ.

ob hoc solum occideretur, quodd apud eum cau-
sam aliquam disertissimè egisset. subditque Dio
lib. LIX. Τὴν αὖ οὐκ ὀποδανῆεν καλεῖσθαι ἀφῆκε,
ζυμωαὶ πνι ὧν ἐχρῆτο πτεύσας, ὅπ φθὴ τε ἔχουτο
κακῶς, καὶ ἐκ ὧς μακρὰν τελευτῆσαι. Quo tempore
declamationes, & præfationes, quas non vno
loco laudat Quintilianus, emisisse eum verifi-
cabile est. Quædam etiam de arte dicendi scripsis-
se videtur. Nam quod idem Quintilianus cap.
II. lib. IX. profert à Seneca eleganter dictum
Iurare patrum non esse, sed testium, ex qui-
busdam eloquentiæ præceptionibus desumptum
probabile est. Nerone vero rerum potente,
quamvis maioribus imperij negotiis occupatus
nullas amplius causas egerit, nihilominus tamen
exercendæ & publicandæ facundiæ occasionem
principis non exercitata in dicendo adolescen-
tia præbuit: quandoquidem laudationem Clau-
dij, quam in eius fuere pronuntiavit, & ora-
tiones, quas ad Prætorianos, Senatûmque ha-
buit, à Seneca compositas Tacitus refert. Hanc
verò ad Senatûm optimam imperandi rationem
ita ex sapientiæ præceptis exprimentem, ὧς, in-
quit Dio, καὶ ἐς ἀρχαῖαν σῆλιν ἐρεαφέναι, καὶ ἐν ταῖς
νέαις ἡμῶν ἀφῆκε πτεῦσαι ἀρχαῖς ἀντιπρὸς κεῖται, φησὶ τοῦτο αὖ.
καὶ οἱ αὖ ἐν ταῖς πτεῦσαι, ὧς καὶ καὶ συζητῶνται πνα καλῶς
ἀρχιστομῆτοι ἀφῆκε πτεῦσαι. Plerasque alias etiam
quibus clementiam suam Nero obstringebat, Se-
neca testificando quàm honesta præciperet, in-
quit idem ille Tacitus, voce principis vulgavit:
quarum tamen ne vestigium quidem permansit.

Nam

VITA L. ANNÆI SENECAE.

Nam quæ apud Tacitum Senecæ ad Neronem habetur, non magis eius est, quàm ad illam responsio Neronis. Quin etiam si quæ maioris momenti ad Senatum mittebantur epistolæ, eas ipse dictavit. & in vulgum emissas & publicatas, ex eo apparet, quod Quintilianus cap. v. lib. viii. Senecam laudat in scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre cum se periclitatum videri vellet. Addit & Xiphilinus, καὶ τῷ βασιλεὺς ἐξ ἐλευθέρων ἐγκώμια συνθέναι, & fortassis Græcus homo in literis Latinis parum exercitatus, consolationes ad Marciam & Polybium eo nomine intellexit. Epistolarum etiam libros edidit familiares, ex quibus plerasque ad Cæsonium Maximum fuisse non male quis colliget ex Epigrammate xli v. lib. vii. Martialis, quod ad Ovidium tale est,

*Facundi Seneca potens amicus,
Caro proximus, aut prior Sereno,
Hic est Maximus ille, quem frequenti
Felix littera pagina salutat.*

Cuius Maximi idem Seneca memini Epistola ad Lucilium lxxxvii. Ego, inquit, & Maximus meus biduum iam beatissimum animus. Hunc etiam Maximum Cæsonium in exilium Senecam fuisse secutum idem Martialis Epigrammate xliii. eiusdem libri innuere videtur ad Ovidium Cæsonij in exilio comitem, quod ei tanquam Pisonianæ coniurationis conscio inductum à Nerone fuerat. Illud enim Epigramma sic concludit.

VITA L. ANNÆI SENECAE

Audiet hoc præsens venteraq; turba fuisse

Illi te, Seneca quod fuit ille suo.

Sunt qui putent historias composuisse, illudque quod vulgo L. Annæo Floro adscribitur historiæ Romanæ breuiarium, huic tribuunt, sdb leuissimo argumento. Quamuis enim diuisio illa ætatum imperij Romani, cuius auctorem Senecam Lactantius ait, in illo Flori libello reperiatur, potuit tamen in aliquo suorum operum Philosophicorum hæc dixisse vnde Florus desumpserit. Isidorus etiam Originum primo contractis Tironis, Persannij, Philargij, & Aquilæ Mæcenatis liberti notis alias addidisse, opusque in quinque notarum millia effecisse prodit: cuiusmodi in Regia, & præclari Senatoris Claudij Puteani, aliorumque bibliothecis exemplaria cuiusdam libri extant L. Senecæ adscripti, cum hac epigraphe, *L. Annæi Senecæ liber notarum numero quinque millia*. Quæ poemata composuerit non constat. tantum apud Tacitum legitur obiectum ei apud Neronem carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum euenisset. Et certè pauculacius que supersunt Epigrammata, alia etiam composuisse ostendunt. Tragœdiæ quæsolæ ex Latinis superant, aliquando ei tributæ sunt. Verum Sidonius Apollinaris contra est, qui alium Senecam tragicum à Neronis præceptore facit. Et certè Octauia nostri Senecæ esse non potest. Manifestum faciunt multa: sed ea præcipuè, quæ Agripinæ umbra loquitur,

Veniet dies, tempusque, quo reddat suis

Ani.

VITA L. ANNÆI SENECAE.

*Animam nocentem sceleribus, iugulum hostibus
Desertus & destructus, & cunctis egens:
& nutrix Poppæ:*

*Cæsari iuncta es tuo
Tada iugali, quem tuus cepit decor,
Et culpa Senecæ:*

quæ de se seu vera vel falsa non scripsisset Seneca:
illa vero quæ de Neronis exitio vaticinatur Agrippi-
pina, viuo illo non nisi ab Apollione scribi potue-
runt. Præterea Terentianus Maurus cùm de versu
pastorali tractans, scribit,

*In tragicis inxere choris hunc saepe deserti
Annæus Seneca, & Pomponius ante Secundus.*

fatis ostendit Senecam tragædiarum scriptorem,
nostro Senecæ, quem Pomponio Secundo poëtæ
Tragico æqualem fuisse à Tacito didicimus, ætate
posteriorē vixisse. Huic tamē Quinctilianus cap.
ii. lib. ix. disertè tribuit Medeam tragædiam in-
ter eas editam, quæ L. Senecæ iuniori adscribuntur,
hemistichiumque quod in ea legitur, huius nostri
Senecæ esse dicit. Interrogamus inquit, aut invidia
gratia. Vt Medea apud Senecam:

Quas peti terras inbes?

nec dubium est quin hunc ipsum intelligat Phi-
losophum. Nam cum huius vnus in reliquo suo
opere meminerit, si eo loco alium animo desi-
gnasset, exactissimus scriptor aliquam distinctio-
nis notam, qua cognosceretur quem intelligeret,
adposuisset, de quo tamen acutiorum Critico-
rum iudicium expectamus, Sanè verius est, vt
in medijs hoc dicam, quod doctissimis viris

VITA L. ANNÆI SENECAE.

placet, hoc tragœdiarum corpus non vnius esse ingenij. Nam Medea ceteris purior & floridior. Agamemnon, Troas, Hercules furens, sententiarum frequentiam, breuitatem, declamatoriamque argutiam captant, scholamque magis redolent. Quid quod in solo Oedipi choro Bucolicos versus exstare obseruauimus, quibus Senecam tragicum sæpe in suis choris vsum Terentianus dixit? Sunt quidem in Medea Hexametri, sed omnes vno excepto Heroici: vt difficillimum sit pronunciare cui assignari debeant. Et hæc de libris Senecæ, qui interciderunt. Qui autem verustatis iniuriam effugerunt, quemadmodum milites ex magna & cruenta clade fugientes, incompoti ad nos peruenerunt, plerique etiam mutili & imperfecti. Quid cuique desit, aptius nobis aliquando suo quoque loco ostendetur. Interim quod primum duces solent, palantes & vagos colligere, in numerosque & ordines digerere, conabimur. Fere libri ordine disponuntur, vel ratione materiæ, quæ in his tractatur, vel temporis, quo editi sunt & emissi. Materiæ ratio in iis quæ supersunt Senecæ haberi non potest, quæ nullam inter se connexitatem habet. temporis ergo quo scripti sunt, quantum vel certis probationibus, vel coniecturis assequi poterimus, rationem sequemur. Consolatio ad Marciam prima occurrit, quæ sub Caligula scripta videtur. dico videri, quia de ea aliquid certi statui non potest. Cur tamen ita sentiam, ratio est, quod Tiberij Imperatoris in ea consolatione pietatem
erga

VITA L. ANNÆI SE NECÆ.

erga matrem, capta potius quàm oblata occasione laudat, quem tamen in ceteris suis scriptis sub Claudio, vel Nerone editis liberè perstrinxit. Nec id facit ut Marcia gratiam demereatur, quam non propitiis auribus laudes eius audisse par est, cuius crudelitate patre orbata fuerit. Facit igitur ut tempori, imperantique inferuiat, cuius offensionem verebatur. Leuior fortasse est ea coniectura, sed fortioribus hac in re deficiunt. Certius est quod de consolatione ad Heluiam sequitur, quam initio sui exilij, id est, anno primo imperij Claudij compositam esse, ex eius lectione dignoscimus. Imperij vero Claudiani initio in exilium missum, Dio testis est, qui primum hoc Messalinæ in principatu malum facinus recenset, quod Iuliam Germanici filiam in exilium miserit *ἐγκαλῆματα αὐτῇ εἶλκ' τε καὶ κοίτης αἰσχρονομίας, ἐφ' ἧ καὶ ὁ Σενέκας ὁ Ἀρράϊος ἐφυγε*. quasi vero tantum propudium cuiquam ex animo adulterium obii-cere potuerit, & non color quæsitus fuerit, quo nobilem mulierem domusque Germanici fauorem Senecam euerteret. Eiusdem temporis est fere consolatio ad Polybium, quæ in exilio scripta est initio expeditionis Britannicæ. Id cognoscere licet ex his verbis quæ in ea habentur. *Sidus hoc, inquit de Claudio, quod præcipitatio in profundum, & demersio in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat & novos. nondum igitur aperuerat, quam tamen constat aggressum imperij sui anno secundo. Hinc etiam deprehendere li-*

VITA L. ANNÆI SENECAE.

cet mendum vel lapsum apud antiquum scripto-
rem in Iuuenalis Satyram quintam. *Hic* (inquit de
Seneca) *sub Claudio, quasi conscius adulteriorum Iu-
lia Germanici filia, in Corsicam relegatus, post triennium
reuocatus est.* Legendum enim, post octennium: si qui-
dem non demum anno Claudij, cæsa Messalina, re-
uocatus est. Epigrammata etiam quæ huic editioni
adiuncta sunt, in exilio scripta sese ipsa clament.

*De Nerva, Nerva, Nerva,
in prope de libello
H. p. 9. n. 10.*

Ordine procedit *ludus de morte Claudij*, quem *ὁλοκωύτωσιν, ὡς πρὸς πῦρ ἀπαυάσσειν* vocauit, initio
statim imperij Neronis vulgatus: nisi fortasse ali-
quis libros *De ira*, *In sapiētem nō cadere iniuriā*, &
Cum mūdus providentiā regatur, quare multa mala bo-
nis viris accidāt, & *De tranquillitate animi*, velit huic
interstitio temporis, quod ab eius reditu ad mor-
tem vsque Claudij fluxit, tribuere: de quibus ta-
men, nisi quodd post Caij cædem editi sunt, nihil
liquido affirmare ausim. Ludum proximè se-
quenti sunt *De clementia* libri. hos enim de-
cimo nono ætatis Neronis anno conscriptos au-
ctor indicat cap. ix. lib. i. eius operis: cuius anni
memse i v. Imperium Nero suscepit. *De beata
vita* post primum quadriennium Neronis scri-
ptus est, cum scilicet auctoritate & dignita-
te cunctos prætergressus, immensisque auctus
principis liberalitate diuitiis, ab inimici, accu-
sari capit, quasi contra sectæ præcepta ter mil-
lies sesterrium intra quadriennium regiæ amice-
tiæ congestisset, laxius opulentiūque habita-
ret, lautius atque splendidius cœnaret ac vi-
ueret, quam deceret modestiam & frugali-
tatem

tatem professum. Hæc enim, ut inquit Tacitus, fuerunt Suillij, & aliorum improborum hominum de eo voces, à quibus Dio in historiam suam transtulit, in instrumento cum domestico *πεντακοσίους τεύχους κατέειναι ἔχοντες*, elephantopodus ἵππους καὶ ὄνοιους habuisse, quibus cœnaret. Quæ sibi à maliuolis obiecta illo libro De beata vita diluit à cap. xvii. ad xxviii. docetque semper in summos viros confectum, quod contra præcepta viuerent. se nec sapientem esse, nec tantum de se promittere. sibi sufficere si malis, iisque à quibus crimineretur, melior euaderet. diuitias tamen bonæ menti non officere, meliusque apud sapientes & bonos, quam apud malos & stultos habitare. Hæc qui non intellexerunt Senecam de se dicere, fœdè locum insignem cap. xxvii. illius libri, quod adhuc animaduersum non est, corruerunt. Is ita habet, *Quare hic Philosophus laxius habitat? quare hic lautius cœnat? papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum nauos, aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obiicite Platoni quod petierit pecuniam, Aristoteli quod acceperit, Democrito quod neglexerit, Epicuro quod consumpserit; mihi ipsi Alcibiadem, & Phædrum obiectate quo loci quid hæc postrema verba sibi velint, non video. Qui hæc mutari nolunt, aiunt à Socrate, quem paulo superius loquentem finxit, dici. Sed quid Alcibiades & Phædrus ad diuitias? Præterea à Socrate*

non dici vel hinc notum, quod magnificentior habitatio, aut sumptuosior cœna nonnunquam Socrati obiecta est. nec Seneca adeo vel historiæ, vel artis dicendi inscius, ut eum induceret Aristotelis tanto minoris, & Epicuri sexaginta demum annis post obductam cicutam uaticempla referentem, de quo ne cogitare quidem potuit. Et sanè omnes ante annum c. l. xxxvii. editiones locum ita exprimunt, *mibi ipsi alicubi ad se, & Phœdram obiectate*, ex qua lectione, quæ vulgo habetur, effecta est. Tres manuscripti codices legunt, *alicui assem & pedrum*, vnus planè, *alicubi assem, & prædium*, quod solum purum putum arbitror. Per assem enim & prædium suas opes significando extenuat, quas maxime in senore & prædiis constituisse apud antiquos certum est. & ipse auctor suas in his rebus sitas in oratione ad Neronem apud Tacitum refert. *Vbi est, inquit, animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, tam lato senore exhuberat*, &c. nec ampliorem manifestè veræ lectionis probationem requireret, qui diligentius totum eum locum pensitatit. Nos reliqua persequamur. An succedat liber *De breuitate vite*, quæstionis est. mihi ita videtur, Pompeio enim Paullino dictus est vectigalium publicorum præposito, Pompeiæ Paullinæ vxoris, quam ante aliquot annos duxerat, patri fortasse vel fratri. De ea enim intelligo, quod *Seneca* nostrum Senecam circa illud tempus Dio rerulit. Id autem ostendit.

VITA L. ANNÆI SENECAE.

offendunt. quæ ad Paullinum cap. xv i i. eius libri diriguntur. Tu, inquit, orbis terrarum rationes administras tam abstinenter, quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas, in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. Hæc non nisi de vectigalibus, quæ apertissime terrarum orbis rationes vocat, intelligi possunt, quorum cum L. Pisone & Ducennio Gemino ei cura extra ordinem demandata fuerat. Nam quæ de frumento publico subiicit, ad frumentum quod ex decumanis agris vectigalis nomine percipibatur, refero. quin etiam tribus illis consularibus iniunctam vna cum vectigalibus annonæ curam, nihil impedit: immò Tacitus id dicere videtur, qui narrationi de publico frumento vetustate corrupto, frumentariisque nauibus partim igne fortuito, partim tempestate perditis, quasi iis damnis obuiam itum in posterum significare vellet, tres illos consulares vectigalibus præpositos subiunxit. Præterea toto eo libro id agit, ut doceat hanc vnam esse vitæ extendendæ rationem, quam omnes brevissimam queruntur, si, ceteris rebus omissis publicis priuatisque, quas vel vnas, vel exitiosas, etiam quæ tutissimæ videntur, exitus probat, omnem ætatem sapientiæ studiis impendamus, nobisque ipsis viuamus. huic vni curæ Paullinum, relictis publicis, quibus detinebatur, negotiis, incumbere hortatur. Hæc maxime cum ipsius Senecæ vitæ conditione, quæ tum fuit cum tres illi consules vectigalibus præfecti sunt

VITA L. ANNÆI SENECAE.

congruunt, nempe aliquot post mensibus, quàm
 suas opes, quibus in inuidiam apud Neronem
 trahebatur, resignare voluit commeatu non im-
 perrato, commutatis tamen prioris potentiae in-
 stitutis, prohibitis salutarium cœtibus. philoso-
 phiae studiis domi, vel proximis vrbis locis quam-
 diu Romae Nero aderat, se continens. Hæc disertè
 Tacitus: in eoq̃ vitæ instituto perseverasse ad
 vltimum vsq̃ue diem non obscurè refert. Quo
 magis miror, vt id in transitu dicam, quibus ra-
 tionibus, aut coniecturis ducti eum P. Mario, &
 L. Asinio consulibus quidam sufficiant cum Tre-
 bellio Maximo, cum quo licet consul fuerit, non
 tamen eo anno arbitror. Quod autem in eodem
 libro habetur, modo cum Caius Cæsar periit, in-
 tra paucos septem scilicet vel octo dies, adfuisse
 vltimum malorum etiam obsessis, alimentorum
 egestatem, *ἐν πλῆτει* accipiendum est, cum
 xxii. anni inter Caij necem & hoc tempus quod
 in manu est, effluxerint. Sic enim & cap. xxx.
 & xxxi. lib. iiii. de Beneficiis, de consulatu Cin-
 nae & Mamerci Scaturi loquitur tanquam de re
 modo gesta, & tantum non præsenti, quos ta-
 men constat triginta & quadriginta annis ante
 illorum librorum editionem consules fuisse: &
 epist. xlix. iam senex, *Modo*, inquit, *apud So-*
cionem puer sedi, modo causas agere cœpi &c. Su-
 periunt *Epistole*. & *Quæstiones naturales*, vltimi
 excellentis ingenij fœtus, eiusdem cum libro de
 breuitate vitæ, temporis, vel etiam posterioris. In
 Epistolis passim rerum humanarum varietatem
 perpe-

VITA L. ANNÆI SENECAE.

perpetuamque inconstantiam exagitat, honorum, diuitiarum, ceterorumque, quæ vulgo sectamur, dubium euentum, sæpe etiam assecuto exitiolum. Vbi que egestatis, exilij, mortique contemptum inculcat, solidamque eam securitatem esse, quam quisque in se reponit, docet, quam tamen difficile sit assequi, nisi vnus animi ratio habeatur, cetera vt superflua rescindantur, totiusque quæ eam adipisci nititur, in se contrahatur. Hæc scribere erubisset in summo rerum negotiorumque fastigio, & clarissima imperij Romani luce versans, cuius non minus quam Imperatoris moderator erat: non, inquam, ad amicum, cui interiora quoque nota erant, scripsisset, nisi re ipsa præstitisset, & exemplo suo vera esse comprobasset. Ab hoc autem præscriptum vitam eum suam instituisse, post quam inuidiosas eius diuitias Nero recusauit, supra diximus: quarum etiam possessionem specie retinuit, animo tamen deposuit, curamque earum & vsum abiecit. Denique Epistola xxciij. xxcvij. & cxxiij. talem vitam suam describit, nempe solitariam & paucissimam, qualem Tacitus hoc tempore egisse retulit. Nam florentibus & lætis rebus contentum fuisse vno vehiculo, mulione excalceato, mulis macris & strigosis, pane gregario, vel aliquando nullo, caricis pro pulmento, nemo persuadebit, cum sibi tum luxum obiectum ipse fateatur. Quin etiam si quid expressius & strictius de tempore quo illæ Epistolæ scriptæ sunt definiendum est, vltimis mensi-

VITA L. ANNÆI SENECAE.

bus consulatus Reguli & Rufi, & anno proximè
sequente, Leanio & Licinio consulibus, omnes
millas arbitror. Et sanè intra annum vnum edi-
ta esse ex earum lectione manifestum est, tem-
porisque consecutio, quæ in iis deprehenditur,
ostendit. Decima octaua Decembri mense scri-
pta est, xxiii. initio veris, quod malignum, &
inuerso tempestatis ordine frigidum queritur.
lxvii. vero ad eiusdem veris finem. Eiusdem
autem esse viris peruersi & præposteri probant
quæ initio eius Epistolæ leguntur. *Ut a commu-
nibus, inquit, initium faciam, ver aperire se cepit:
sed iam inclinatum in æstatem, quo tempore calere
debebat, intepuit, nec adhuc illi fides est. sæpe enim in
hyemem reuoluitur. Vis scire quàm dubium adhuc
sit? nondum me committo frigida, adhuc rigorem eius
infringo.* Malè in ceteris editionibus, vt obiter
hanc maculam eluam, *nondum me committo fri-
gido veri*: & in hac editione, *frigido aeri*: frigi-
dam enim aquam intelligit, qua pro balneo
quotidie utebantur. Testis Plinius lib. xxix. na-
tural. histor. vnde se ipse psychrolutam & frigi-
dæ cultorem non vno loco vocat. Sed ab rem.
Epistolam octogesimam septimam Iunio men-
se in Iulium vergente dedit, cum esset in Scipio-
nis villa in agro Linternino sita, quam tunc tem-
poris Vetulenus Ægianus Libertinus colebat.
Centesimam vigesimam tertiam autumnii initio,
vt inde appareat intra anni nec integri spatium
omnes editas. Eum autem esse annum quem
diximus, hinc noscere est, quod in Campa-
nia,

VITA L. ANNÆI SENECAE.

nia, nempe Neapoli, Pompeiis, Baiis, Cumis, Puteolis, & in Linternino agro omnes à quinquagesima ad octuagesimam septimam datæ sunt, in quæ loca Senecam iuisse in comitatu Principis, in quo semper retentus est, intelligo, cum Nero scenarum publicarum desiderio, in quibus vocem ostentaret, tantam infamiam Romæ auspicari veritus. Lecanio & Licinio Coss. Neapolim profectus est, ubi suam vocem primum publicam fecit: & hinc Beneuentum, Achaiam cogitans, vnde tamen statim mutato consilio in urbem rediit, & cū eo Seneca. Inde, vel ex proximis vrbi villis. Albano nempe, & Nomentano, ceteras post octuagesimam septimam epistolas missas existimo. Præterea epistola nonagesima prima Lugdunensem coloniam fortuito igne exustam deplorat; quod eo anno accidisse credeudum est, cum proximè sequenti, quo ipse Seneca occisus, Neronei quadrages fextertio Lugdunensem cladem solatū retulerit Tacitus: nec eiusmodi solatia diu post acceptas clades differri solita ex historiis obseruatum sit. Seneca in eadem illa epistola ceterisimum eius colonix annum fuisse ab origine sua cum exusta est, scribit. Sed nec inter auctores constat quo anno deducta fuerit. Eusebius enim anno ultimo centesimæ decimæ octauæ Olympiadis deductam indicare videtur: nec ita exactè illius colonix anno Seneca definire voluit, quinetiam quod excurreret, intelligeretur. Is autem centesimus eius vrbs & sextus annus ad Dionis calculum fuit, qui exstructam Hirtio & Pansa consf. prodit. Eiusdem sunt temporis libri naturalium questionū. Firmis-

VITA L. ANNÆI SENECAE.

simum argumentum est, quod in præfatione libri sexti, terræ motum, quo Pompeiorum magna pars proruit Memmio & Verginio Rufo consil. Nonis Februariis, describit. in quo tamen à Tacito dissentit, qui præcedenti anno narrat. Ceteros, qui huc usque ei adscripti sunt, in nullo numero ponimus, indignos qui tanto auctori tribuātur. *De controuersis & Suasoriis* non loquor, in quibus patri suus heres iure successisse videbatur. *Declamationū* verò libri *decem* excerpta esse Controuersiarum alibi docuimus Epistolas ad Paullum dico, quæ non magis eximium nostri auctoris ingenium sapiunt, quam responsiones ad illas Deo plenum & deo præcipi Paulli stylū: ideoque à doctis non magis pro Senecæ germanis agnoscuntur quam responsiones ad Ecclesiā pro Paullinis. Antiquæ sunt, & an Augustini. Hieronymique ætatem, sed non nostro demum sæculo eiusmodi suppositiones occæperunt. De paupertate cento est ex epistolis, quem Iulius consulti esse responderent eius qui concinnauit. De remediis fortuitorū excerptum esse supra diximus ex fortuitorum dialogis. De virtutibus est Martini Braccarensis Episcopi, qui canones Orientalium conciliorum in Hispaniā attulit, secundæque Braccarensi synodo approbavit sub Theodomiro Galleciæ rege, cui Myro successit, ad quē ille liber. Et hæc fortasse nimis multa de libris Senecæ. Nam quæ de stylo eius, & dicendi charactere hinc addi possent. Quintiliani olim, & nostro sæculo, Erasmi ad calumniā usque excusserunt. Hæc, ut ad intelligentiam operum Senecæ fortassis non officient, ita magni in literis

teris & disertis viri qui ea recensenda suscepit, & fere adfecerat, desiderium excitabunt: à quo eadem ornatiōra, & omni ex parte meliora, nisi morte præuerfus fuisset, habituri eramus. Huic nos in præclaro curriculo fati malignitate deficienti nō ignaros alioqui quàm difficile sit post Roscium in orchestra placere, & vanum *ἡλὺς χάριον τῷ ἀρχόντι ἀπειν*, succenturiari, & iniuriæ publicæ, quantum in nobis fuit, intercedere, cum grauiissimi & sanctissimi scriptoris amor, tum amicorum ornatissimorum viro-
rum, quibus omnia volumus, ac debemus, ex postulationes impulerunt. A libris Senecæ quos Muretus recognouit, manum in hac editione abstinuimus. Quamuis enim in iis quædam deprehenderimus, quæ acutum properantis iudicium effugerunt, dum variis afflictus morbis, non longè à vitæ meta abesse se sentit. (hoc enim amicis per litteras significat) opusque premente fato vrget: addere tamen quicquam, vel immutare visum non est, vt saltem puri puri ex eius recensione extarent, meliùsque & commodius separato Prætermisssorum in L. Senecam opere, quod sub manu est, indicari & adnotari possent censuimus. Quod, si hæc grata tibi, optime lector, & accepta perspexerimus, Deo dante & perficiente, breui impertiemus.



SEN
ADE

DE BE
LIBER

12. Not mirando
13. al lado de



L. ANNÆI
 SENE CÆ
 ADEBVCIVM
 Liberalem

DE BENEFICIIS.
 LIBER PRIMVS.

CAPVT I.



INTER multos ac varios errores temerè inconsultèque viuentium, nihil propemodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, ut male collocata, malè debeantur, de quibus non redditis, serò querimur. ista enim perierunt, cum dantur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id

euenire ex pluribus causis video. Prima illa est, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: femina in solum effectum & sterile non spargimus: beneficia sine ullo delectu magis proiciimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit, iniiciari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quod tantum recipiendum sit quantum ultro refertur: decoquere vero foedissimum, ob hoc ipsum, quia non opus est ab liberandum si dem facultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoresque sumus: alias leues, & quos paulo post muneris sui poeniteat: alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionem perendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negauit, aut promisit: sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis, & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe iniicit, aut iratus impexit, aut fatigatus, ut molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi quem dilatione lassauit, expectatione torisit. Eodem animo beneficium debetur, quod datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à negligente accepit. Nec tardè quidem: quia quum in omni officio magni aestimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliose. Nam cum ita natura comparatum sit, ut altius iniuriæ, quam merita descendant, & illo cito de
Quant,

Auant, hastenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: dein le ne Deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentésque eorum deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas paritur. Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & ducimus. Adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria reuertamus: Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? Quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit causam, quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? Et tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum querere. Qui magnificerat multos prodesse, si nemo deciperet? Tunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugate nos, & pigiores ad rem pulcherrimam facere non decet: vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malum non recipere beneficia, quam non dare. Quia quia non dat, vitium ingrati an cedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quam qui non dat [scilicet]

*Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vi semel ponas bene.*

CAP. II. IN priore versu vtunque reprehendas.

Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minime beneficiorum honesta largitio est, quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus, mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissionum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illum horremur ad danda, etiam si nullum bene posuitus est. Illud etiam falsum est: Perdenda sunt multa. Nullum perit; quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum eroga tu: si reddat aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Turpis sceneratio est, beneficium expensum referre. Qualiscunque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt, quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare: opus tuum perage, & partes boni viri exequere. Aliud re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salutariibus adiua.

CAP. III. OFFICIA etiam feræ sentiunt. Nec vllum tam immanis animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impune tractantur. Elephantorum feritatem usque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est: tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet, is perdidit, qui cito se perdidisse credidit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunque se vertit memoriam tui fugiens, ibi te videat. Beneficiis tuis illum cinge. quorum quævis, quæve proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire

nihil

mihi permisit: Quare tres Gratia, & quare, sorores sunt, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuvenes, & quare virgines, soluta ac pellucida veste? Alij quidem videri voluit vnam esse, quæ det beneficium: alteram quæ accipiat, tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera promerentium, reddentium, simul & accipienium reddentiumquæ. Sed vtrumlibet ex istis iudica verum. quid ista nos iuuat scienria? Quid ille conferis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohesit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant & qui accipiunt beneficia. Iuvenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis vtuntur, pellucidis autem, quia beneficia conspici volunt. Si aliquis vsque eo Græcis mancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit, cur Æglen maximam natu appellauerit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, desecit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit, nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasitheat appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium Poëtam, ad quem præcingantur, & spissis auro Phrygiæ prodeant. Ergo & Mercurius vna stat, non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ causa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum satis est, vitur, non librum suum his ineptiis replet, ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat. Nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton scri-

bit, treis Chrysippus Gratiarum ait Iouis & Eurynomes filias esse. Etate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quæque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patetis patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomen elatori memoriz loco audacia est: & cuiusque nomen non potest reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod bellè facit ad versum Nec illis fraudi est si aliud quid a censum detulerunt. Proximus enim poeta suum illas ferre nomen iubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum verò Musa.

CAP. IV. SED ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi obiecerit, quod Chrysippum in ordinem coegerint: magnum me hercule virum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur. etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maxime societatem humanam alligat. Danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat: Ne liberalitatem, quam non deesse oportet, nec superfluitate, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere: eos quibus obligati sunt re, animo non tantum æquare, sed vincere. Quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiz sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid verum doce, per quæ beneficentior, gratioque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque.

rorumque animi certent, ut qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poetis relinquuntur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi forte existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.

C A P. V. S E D quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficii, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quicquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possiderique, solum notant: contra, illud quod in te carum atque pretiosum est, parui pendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium vero, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit: non beneficium, sed usum beneficii mei sustulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio, liberos reddidi. Hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficii nomen usurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, ut aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insignes. Sic non est beneficium id, quod sub oculos

venit, sed beneficij vestigium & nota.

CAP. VI. Quid est ergo beneficium? Benevola affectio tribuens gaudium, cupiensque tribuendo: in id quod facit, prona, & iponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur refert, sed quæ mente. Quia beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum est. Id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parva extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat. Ipsa quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni nec mali. Id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum quod numeratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem, licet optimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est bonos, sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac sicilla religiosi sunt: mali rursus, non effugiunt impietatem, quamvis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII. Si beneficia in rebus, non in ipsa beneficiendi voluntate, consisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt, quæ accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui regum æquavit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuvandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putavit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam non recepturus, recepit tanquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupavit & quæsiuit. Contra, ingrata sunt (vix dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur aut exacte dunt. Multoque gratus venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me consulit, sed amplius non potuit. At id quod dedit, magnum est: sed dubitavit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & placere ei, cui præstabat, noluit, ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. SOCRATES cum multa multi pro suis quis.

quique facultatibus offerrent. *Æschines* pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio; & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecunque est, boni consulas, cogitēque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui *Socrates*: Quid nū tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte paruo te æstimas? Hæbebo itaque coræ, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit *Æschines* hoc munere *Alcibiadis* parem diuitis animum, & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. VIDES quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti. Expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum: de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit quemadmodum *Socratem* sibi daret. Non quanti quæque sit, sed à quali dentur, perspiciendum. *Callidus* non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius peior est opinio, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem: & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, sed aperte quidam ludibrio habitis, suas aliis permiscere. Rusticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus est adulterium, & in consensu vidui cælibatus, nemo vxorem duxit nisi qui abduxit. Nihil pensi habere, pauperatrem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: non parcere iniuriis, perturbare imbecilliores, vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummatiam tribunal, audita vtrunque licitatione alteri addici, non minus quando quæ emerit, vendere, gentium ius est.

CAP. X. SED longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaq; sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa substat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimus, non posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paululum duntaxat vltro aut citro mota: vt fluctus quos ætus antecedens longius extulit, recedens interiore litorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abruptetque franos pudicitia: nunc conuiuiorum vigeat furor, & credissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus coporum nimis & formæ cura, corpore præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitate priuatâ ac publicâ ibitur, bellorumque civilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non stant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum. Dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiam de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vlllo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam. Indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigeat emittere.

CAP. XI. SEQUITUR vt dicam quæ beneficia danda sint, & quæ admodum Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem à necessariis.

Ali-

Aliter enim ad animū peruenit, quod vitā continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Non desideo: meo contentus sum, interim non reddere tantumlibet quod acceperis, sed abicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædā primū obtinent locum, sine quibus non possumus vivere: quædam secundū, sine quibus non debemus: quædā tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostiū manibus eripi, & tyrannicæ iræ & proscriptiōi & aliis periculis, quæ varia & incerta humanā vitam obsident. Quicquid horum discusserimus, quod maius ac terribilius erit, hoc maiore inbibimus gratiā. Subit enim cogitatio, quāvis sint liberati malis: & lenocinium est muneri antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quæquam seruare quam possumus: ut muniari nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit, tãquam libertas & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, usuque, & consuetudine longa, carā: ut liberos, coniuges, penates, ceteraque, quæ vsque eo animus sibi applicuit, ut ab illis quàm à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur utilia, quorū varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata. Hic erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim utilius quicquā est, quam sibi utilē fieri. Iam cetera ex abundantia veniunt, delicatos factura. In his videamus, ut opportunitate grata sint, ut nō vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatē habēt, aut quæ etiā si natura preciosa non sunt, tēpore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursum habenti, ut toriens nobiscum quotiens cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: ut scæminæ aut senī arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac literis dedito reria. Nequē ex contrario circumspiciemus, ne dum gratā mittere volumus, suum quicquid morbum exprobraturā mittamus, sicut ebriosi vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipietis agnoscitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nō est, præcipue māsura queremus, ut quā minime mortale munus sit. Pau-

cienim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non finit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus. Ipsa res euanescentem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum, quam signatum: libentius statuas quam vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia. Plures sunt apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ego si fieri potest consumi munus meum nolo. Extet, hæreat amico meo & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiuæ brumæ, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis; tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec inuenit, quam quod ubique visurus est? Munera non tam pretiosa quam rara, & exquisita sint, quæ etiam apud diutem sui locum faciunt sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium delectant, si prouenire maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit; aut nos nulli alij.

CAP. XIII. ALEXANDRO Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij super legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis. Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij quam tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidē resistens, vbi illi defecerat, ad sociū honoris sui respexit à dantibus; tanquā cōlū quod mente vanissima complectebatur, teneret: quia Herculi æquabatur. Quid enim simile habebat vāsanus adolescēs, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi viciorem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicādo. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisq; pacator? At hic à pueritia latro gentiumque vasta-

torrens hostiū pernicies quā amicorū, qui summū bonū duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus nō ferocissima scitū, sed ignauissima quoq; animalia timeri, ob virus malū.

CAP. XIV. Ad propositū nunc reuertamur. Beneficium quibuscumque datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuium dantis epulum, vbi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiam mimicum, ac turpissimam hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? Morbo suo maiorem gessit. Quod vobis gratum esse, ratum effice. Quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet illa largiri, ut vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltro. Accepi quod ille: sed ego intra breuē tempus, cum ille diu meruisset. Sunt quid idem habentes non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit cum rogasset: ego, cum rogaret. Ille accepit: sed facile redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quamuis idem dederit: quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habent aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obiciam moras: quò plura maioraque fuerint, plus afferent laudis, Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse eniquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos cum ista præcipimus, benignitatis fines introitus referre, & illi minus laxam limitem aperire, ne perperam monitiones nostras exaudiat, quam enim virtutem magis veneramus? cui magis stimulos addimus? quibus verò tam conuenit hæc adhortatio, quam nobis, societatem humani generis facientibus?

CAP. XV. Quid ergo est? si nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate inceperit, nisi quam virtutē modus fecit, vero liberalitate neperat. Tunc iuratur accepisse bene-

ficium, & supinis quidem manibus, ut illud ratio ad dignos
perducit, quod non cohibet casus & consilij indigēs imperus
desert: quod ostentare libet & inscribere sibi. Beneficia tu
vocas quorū auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora
sunt, quantoq; in partē interiorem animi nunquam exitura
descendunt, cū delectant, cogitātem magis à quo, quā quid
acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se
iudicium malle quam beneficium: quorundam beneficium
malle, quā iudicium, & subiiciebat exempla Malo, aiebat,
D. Augustini iudicium: malo Claudij beneficium. Ego verò
nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudi-
cium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod
dabatur? Erat: sed sicut à fortuna, quam scires statim posse
malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non
est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio, a-
lioquin pecunia ingens, si non ratione, nec recta voluntate
donata est, non magis beneficium est, quā thesaurus.
Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex
priori parte adhuc superest, quemadmodum dandum sit
beneficium; cuius rei expeditissimam videor monstraturus
viam sic demus, quomodo vellemus accipere. Ante omnia,
libenter, cito, sine vlla dubitatione. Ingratum est benefi-
cium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis agrè
dimittere visus est; & sic dare, tanquam si sibi præripierent.
Etiam si quid moræ interuenit, euitemus omnimodo, ne
deliberasse videamur. Proximus est neganti, qui dubitauit,
nullamque meretur gratiam. Nam cū in beneficio iucun-
dissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse
ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed aduersus ducen-
tem, male tenuit. Multi autem sunt, quod liberales facit frō-
gis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilè oc-
curretia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundiā.
Primum est antecedere desiderij cuiusque: proximū sequi.
Illud melius occupare antequā rogemur: quia, cū homi-
ni probo, ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubore,
qui hoc tormentū remittit, multiplicat munus suū. Non tu-
lit gratis, qui cū rogasset, accepit. Quoniā quidem, ut maio-
ribus

rib. nostris grauiss. viris, visum est, nulla res carius constar, quā quæ precib. empta est. Vota homines parcius facerent, si palā facienda essent. Adeo etiam deos, quib. honestissime supplicamus, tacitē malumus & inera nosmetipsos precari.

CAP. II. MOLESTVM verbū est, onerosum, & demisso vultu dicendū. Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicunque, quē amicum sis promerendo factururus. Propter licet: sero beneficiū dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusq; voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima liberanda est. Illud beneficium iucūdu, victurūq; in animo scias quod obuiam venit. Si non contingit patuenire, plura rogāis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti statim promittamus, facturoq; nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedij locum obtinuit: ita quāuis leue & vulgare beneficiū sit, si præsto fuerit, si proximā quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamq; pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III. INGENTIA quorundā beneficia, silentiū aut loquēdi tarditas, imitatio grauitatē & tristitiā corrumpit, cum promitterēt vultu negatiū. Quanto melius, adicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaq; commēdare quæ præstes. Vt illum castiges, quod tardior in rogando fuit, adicias licet familiarē querelam. Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tā diligēter rogasti, quod quenquam adhibuisti. Ego, vero gratulor mihi, quod experiri animū nostrū libuit: propterea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animū tuum pluris æstimet, quā illud quicquid est, ad quod petendū venerat. Tunc est summa virtus tribuētis, nūc benignitas, vbi ille qui discessit, dicit sibi: Magnum hodie lucrum feci. Malo quod illū talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic animo nunquam parem referā gratiam.

CAP. VI. AT plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Alio deinde

post rem promissam sequuntur moræ. Nihil autem est acerbius, quam ubi quod impetrasti, rogandum est. Representanda sunt beneficia: quia à quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, ut admoveat ille, ut sumat. Sic unum munus per multorum teritur manus: ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis si grate æstimare quæ præstabis voles: ut beneficia tua illibata & integra ad eos quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

CAP. V. NIHIL æque amrum quam diu pendere. Acquiore quidā animo ferūt præcidi spem suam, quam trahi. Plerisq; autem hoc vitium est, ambitione prava diffusi: ubi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potestatis ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum, minusq; se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quid possint ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciūt. Iniuriæ illorum præcipientes, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quidtu nō inrelligis, tantum te gratiæ demere quantum moræ adicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: Et, Nihil est tātū. Malo mihi iam neges: ubi in tedium additus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Poteest ob id ingratus esse? Quemadmodum acerrima crudelitas est, quæ trahit poenā: & misericordiæ genus est, cito occidere: quia tormentū vltimū finem sui secū affert: quod antecedit, tēpus maxima vēturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Et enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio. Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter faciētis, cito facere. Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. Tardè velle, nolentis est.

CAP. VI. IN omni negotio, Liberalis, non minima portio est: quomodo quisque aut dicatur, aut fiat, multum celeritas

celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transorat: quàm presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur, sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse dum dat, oblitus est: nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inferere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligo.

CAP. VII. FABIVS Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocat, quem esurienti accipere necessarium sit: esse, acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Albio prætorio, ut æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc est non donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec æs alienum haberet, nec beneficium: Liberavit illum à creditoribus, sibi nō obligavit. Aliquid Tiberius secutus est, puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ita fortasse efficax ratio fuerit ad hominū improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. OMNI genere quod des, quo sit acceptius adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, reprehendere est: ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam. Ne principi quidem satis decorū est, donare ignominia causa. Tamen inquietudinem Tiberius nec hoc quidem modo, quo putabat, potui effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent inveniuntur. omnes iussit reddere in Senatu, æris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est aliud, liberalitas: censura est, auxilium est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum: ut impetrarem causam dixi.

CAP. IX. PRÆCIPUUNT itaque omnes auctores sapientia, quædam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quæ consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quicquid aliud noticia pulchrius sit. Rursum

quæ non producant, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiaë tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus profuunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: ut habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. X. ARCESILAVS, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem contenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si scenerare cogitas. Sed si dare, quo genere accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quæris. Volo utique sciat. Quid, si illi utilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quotiens patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod præstamus, offendit: nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid ergo illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima præcepta, ac maxime necessaria sit, ne vnaquam exprobaem, immo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritum commemoratio.

CAP. XI. LIBET exclamare, quod ille triumphali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruauit, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut haberes quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non finis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ reuo-

renocandum: nisi ut aliud dando prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. Qui debet beneficium, taceat: narret, qui accipit. Dicitur enim quod illi ubique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis: id est quotiens & ubicunque narrasti. Quid opus est te loqui: quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te vacante, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quam posse. Et hæc ipse non verniliter, nec ea figura quæ quidam reiiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura facta producuntur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia desiderantur, nisi longa pietas munus suum nutriet. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuveris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt. Si raros vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Præcipue, ut dixi, parcamus auribus. Admonitio rædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus. Nos tantum ingratum, sed iniustum est beneficium superbe datum.

C A P. XII. C. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, portexit osculandum sinistram pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiunt socculum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est,

& alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberae civitatis Persica servitute mutaret, parum iudicavit, si senator senex summis usus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacueret. Invenit aliquid infra genua, quo libertatem detrunderet. Non hoc est Rempubl. calcare? & quidem, dicer aliquis (non potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parum enim fœdè, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset Imperator pigros suos.

CAP. XIII. O Superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum: ut à te nihil accipere iuvet! ut omne beneficium in iniuriam convertitis! ut te omnia nimia delectant! ut te omnia dedecent: quoque altius te sublevari, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quicquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam, quam faciem. Lucunda sunt, quæ humana fronte, leni placidaque tribuuntur: quæ cum daret mihi superior, non exultavit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit. descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. observavit idoneum tempus, ut in occasione potius quam in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. unam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducatur.

CAP. XIV. SUNT quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Estimabimus itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosâ sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam ægis negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut æmentibus, quicquid contra se usus ardor petit: sic eas quæ

quæ nocitura sunt impense ac submisſe, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseverabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum ſpectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, ſed etiam accepisse delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit de ſe, non de me queretur. Falſum eſt: immo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum acceſſio illa, qua animum inflammat, ſe remiſerit. Quidni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſequa bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos nolentſque ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod uſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum uerſeat. Pecuniam non dabo, quam numeratum adulteræ ſciam: nec in ſocietatem turpis facti, aut conſilij ueniam. Si potero, reuocabo: ſin minus, non adiuuabo ſcelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, ſiue ambitionis color abducit à tutis: non committam, ut poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit.

C A P. XV. Sæpe nihil intereſt inter amicorum munera, & hoſtium vota. Quicquid illi accidere optant: in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentiffimè) ut nihil interſit inter odium & beneficium? Numquam in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus. Cum ſumma amicitia ſit, amicum ſibi æquare, utrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed ut ipſe non egeam. Succurram perituro: ſed ut ipſe non peream: niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo quod ruspiter peterem: nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit impurat, gratiam deſtruit: ita qui quantum deo ſtendit, munus ſuum non commendat, ſed exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuique facultates ſuæ, viresque: ne aut plus præſtemus, quàm poſſumus, aut minus. Œſtimanda eſt eius perſona, cui damus. Quædam enim minora ſunt, quam ut exire à magnis uiris debeant: quædam accipientes minora ſunt. Vtriusque ita perſonam confer tecum. In

ter illa quæ donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum: Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. VRBEM cuidam Alexander donabat vastus, & qui nihil animo nisi grande conciperet Cum ille cui donabatur, seipsum mensus, tãti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quæquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal, si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum ratio. Et cum sit vtrique virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quam spargere? est tamen aliquis minor, quam vt in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII. AB Antigono Cynicus petiit talentum. Respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petiit denarium. Respondit, minus esse, quam quod Regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium. hoc professus es; hanc personam induisti. agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quàm eius de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryssippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque aptè ab vtroque & lætata & excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus aliter illam collatori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est, nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exhibit, nec ad illū perueniet, vt debet. Si cum

cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus, utcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurreremus. Idem faciendum est in beneficiis. Quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facinus autem plerumque ingratos, & ut sint, fauimus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, ut malint perdere quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes suæ consentiant: & fauere, ut gratia sibi referri possit: benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quàm si referat: audire, præbere se facilem, ad hoc, ut quem obligauit, etiam exolui velit? Male audire solet fornerator, si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit. Beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recipit.

CAP. XVIII. QUIDAM non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Tam enim transeamus ad aliam partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus consistit officium, tantundem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris, scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. Sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt præstant, & parem desiderant regulam, quæ, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. Non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundum est. Minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Ut breuiter tibi respondeam: ab his, quibus

dedisse vellemus. Nam etiam maiore dilectu quærendum est, cui debeamus, quam cui præstemus. Nam, ut non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) græue tormentum est debere cui nolis. Contra, incundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis. Illud vero homini verecundo & probò miserrimum est, si cum amare oportet, quem non iuvat. Totiens admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quicquid oportet iuvat, qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, servant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidam diligentius quærendus beneficii quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus solvendum est: & nihilominus etiam, relata gratia cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: moneturque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & invito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidite te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam. Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam? Parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, utrum velis, an non, id apud te ipse perpendes. Si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si servasti me, non ideo servator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. T V B E R quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quòd rem, quam medicorum manus refo-

reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non videtur dedisse beneficium qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum, quum quondam eius fuisset magister, protexit ab imperu bestiarum. Non ergo est beneficium, feræ auxilium? Minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram potui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium, Quia non est beneficium, accipere cogi. Non est beneficium debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. DISPUTARI de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac se videretur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut ibi sperauit libertatem futuram vbi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuili iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantiâ, non an seruirent, sed cui. Quanto vero illum aut rerum naturæ, aut urbis suæ tenuit obliuio, qui voo interempto, defuturum credidit alium qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus post tot regum ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habent illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. ILLUD magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiui, cui redemptionis pretium homo propositi corporis & infamis ore promittit. patiar me ab impuro seruari? Seruatus denique quam illi gratiam referam? Vtiam cum obsecro? Non vtiam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite de-

pendam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Solum illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nocitum est: ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim si, cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo periclitetur. Ineptum & stultum hoc Heccaton ponit exemplum Arcefilæ, quem ait à filii familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd factum non recepit? quòd maluit non accipere, quam reddere? Quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini Iulij, viri egregij, quem C. Cæsar oscidit ob hoc unum, quòd melior vir erat, quam esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam, non accepit & obiurgantibus his qui nãstimbant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sum? Cumque illi R. bilus consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset, instaretque ut acciperet: Rogo, inquit, ignoscas: & à Persico non accepi.

CAP. XXII. VTRVM hoc munera accipere est, an senatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus: proficentes gaudium, & id danti manifestum sit, ut fructum presentem capiat. Iustus enim causa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quos non ipso tantum audiente, sed ubique testemur. Qui grate beneficium recepit, primam eius pensionem soluit.

CAP. XXIII. SYNT quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda

enda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur, ita accipienti adhibenda cautio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam fictitiè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi paratios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palam ferre, vt sua potius virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis suis, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. ALII pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quàm demeruisse. Argumentum nihil debentium, odio quærent. Atqui nihil magis præstandum est, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reflicanda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit: & qui meminit, iam refert. Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat, quid faciet, cum primà eius voluptas refruxerit? Alius accipit fastidiosè, tanquàm qui dicant: Non mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè: vt dadium præstanti relinquat, an senserit. Alius vix labra diduxit, & ingrator, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adiicienda: Plures quàm putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas. Sciatim gratus est qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre poterò. Illud certè non desinam vbique confiteri me referre non posse.

CAP. XXV. Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quàm quod cum patre Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Cæsar habeo iniuriam tuam: effecisti vt viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi

satisfacere, nec ad spem quidem exequandi vnquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, vt luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus; conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum operiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo profiliet. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. VIDENDVM est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. Inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solum accipiat, nec satis suo pretio se aestimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quam sero, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum, aut me cole- re maluissem? Non hoc speraueram. In turbam coniectus sum, tam exiguo dignum me iudicauit. honestius prateriri fuit.

CAP. XXVII. CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (Hic quater millies sestertium suum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit tam sterilis quam pusilli. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens à studiis se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia quoque diuus Augustus praeferat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quenquam esse gratum. Nunquam enim improbe spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitator est auaritia, in magnarum opum congestu collocata, vt flamma infinito accior vis est

vis est, quo ex maiore incendio emicuit. *Æquè ambitio non patitur quenkam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad præturam usque perductus. Nec hæc grata est, si deest consularatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Ultra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.*

CAP. XXVIII. QUANTO est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissim: sed illi facile non fuit plus dare. In multos diuidentia liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & animum eius gratè excipiendo euocemus. Parum fecit, sed sapius faciet. Illum mihi prætulit: & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officiis: sed habuit suam vnerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. Quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. Sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grandio percussit. Fert sortem suam quisque, vt in ceteris rebus, ita in amicitiiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpretes extendat. Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

CAP. XXIX. VIDE quàm iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod solidior sit cutis belluis, decentior damis, densior vris, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui: multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coisse quidem in idem natura patiat, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus habeamus: ex diuersis ac

disidentibus bonis hominem non esse compositum, inu-
riam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam
iaciunt, quod non bona valetudo, & vitiis inexcugnabi-
lis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant,
quin eosque impudentiæ prouehantur, vt naturam or-
derint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis ste-
timus. Quanto satius est ad contemplationem tot tanto-
rumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos
in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri,
quod terrenis præfecerunt. Aliquis ea animalia compa-
rat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis
negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus
æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit
parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum mi-
serimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit
mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes acce-
pimus, tot artes, animus denique, cui nihil non eodem
quo intendit momento peruium est, sideribus velocior-
em, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit:
tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum
aliarum super alias acervatarum. Circumeas licet cuncta:
& quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omni-
bus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita bene æsti-
mata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis
te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immorta-
les, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis
proximos collocauerunt. Magna accepimus maiora non
cepimus.

CAP. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi,
vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis benefi-
ciis erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde ma-
nat etiam inter cetera, huius detestabilis vitij audacia.
Cui enim respondebit grate, quod munus existimabis
magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit?
Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se
a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque
ergo gratos esse docet, & hominum causa agit, &
deorum: quibus nullius rei indigentibus, positus extra
desiderium, refertur nihilominus gratiam possumus. Non
est, quod quisquam excusationem mentis ingrata ab
in-

infirmirate atque inopia eruat, & dicat: Quid enim faciam & quomodo? quando superioribus domi nisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc paradoxis Stoicæ sectæ minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, facit quisque, quantum voluit. Et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod proposuit quis consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodesse ei cui dat, & voluptari sibi esse. Si quod voluit, efficit, pervenit ad me animus eius, ac mutuo gaudio afficit, tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene navigavit, qui, quem destinavit portum, tenuit. Teli iactus certæ minus peregit officium, si perita percussit. Beneficium qui dat, vult excipi gratè. Habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo acceptum dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est. Ut gratus sim ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum. Sufficit animus animi. Quid ergo? Non quicquid potero & faciam & reddam: temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepit. Sed malo loco beneficium est, nisi & excusis moribus esse grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate non in animo. Explicari iraque totum decet, de quo occu-

lis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, si per ipsum mora quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere: existimemus ita esse desit aliqui lusi, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit effecit.

CAP. XXXIII. BENEFICIUM mihi dedit, accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petir: & quod unum petit, ego gratus sum. Post hæc usus mei restat & aliquid ex homine grato commodum. Hæc non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Fecit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij fecisse cum fructu. Perfectum opus suum Phidias, etiam si nō vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientia: hunc absoluto opere percepit. Alter famæ. Tertijs utilitatis: quam allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus: primus ille est conscientia. Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. Tertijs eorum quæ præstari invicem possunt. Itaque cum benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem benè accipiendo persolui.

CAP. XXXIV. QUID ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitia, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, ut solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commoda veris mihi, & cogitaveris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & car-

carminis, Canem, & venaticum, & marinum, & fidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorum fortem virum, & seuum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supernacnes: aut ars re familiari moderatè vrendi: paucissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contr. Et: cum infinitum interfit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut hunc illum parum vocemus, ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrans. Sic beneficium & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, prætexta. Vnum virique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

CAP. XXXV. ITAQUE attende. Iam intelligis, nihil me, quod opinio tua ref. giat, dicere. Illi beneficium quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfacimus, rei rem debemus. Itaque quamuis rerulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent. Deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illi in pugno percussit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen cum qui rem aliquam stulto surripuerit furti condemnabimus. Insanite omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos vocamus insanos, suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus, eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam rerulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relatum, etiam eum reddiderit. Exhortatio est illa, non infirmitas beneficij. Ne timeamus, ne ve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes spiritus, & libertas potior spiritui: & quomodo referre gratiam poterò? quando ille ve-

niet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Non adibis tam magnæ rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne respondeas animum, ne laborum ac longæ seruitutis expectatione deficias. Non differo te: de præsentibus fiat. Nunquā eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. Non maria emetienda: fortasse etiam ventis in nantibus solues. Vis reddere beneficium? Benigne accipe, retulisti gratiam: non ut soluisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

NON referte beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuci Liberalis. Ideo de ingratissimam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnib. displicet: adeoq; in contrarium iur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cum hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum. Ut furum, homicidarum: quorum vna culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratusque omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos vestigium certe meritum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit: si subita honestæ rei cupiditas: qualis solet ad

scm.

tempus, etiam in malis pectoribus exurgere: si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Lusciosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci qui non vident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita se posuit & abiecit, vt in ignorantiam vertetur? Apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepfit obliuio.

CAP. II. DENIQUE ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non præstat, nullum habet quo lateat patrociniū. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, vt extra conspectum suum: poneret. Quemadmodum quæ in vñ sunt, & manum quotidie, tractumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt, illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsas colligunt vetustate: Ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nonquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III. PRÆTER hanc causam aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus. Deinde irrumpt in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est ex magnis maiora cupiendi: prorinus excidit, quicquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos aliis praposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium osten-

rat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere querentis & mœsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod cum maximè transit. Ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquã retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, sed tanquam in perduto ponit. Ideoque caduca memoria est futuro imminentiũ.

CAP. IV. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assidue queritur, quod aduersus præterita sumus ingrati, quod quæcunq; percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quàm quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta sunt. Quod præterit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transiit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria, gratum facit. Memoria minimus tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. QVEMADMODVM, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ latent, quædam, vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continetur) Geometriam dico & sublimium cursum, & si quæ alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita benefica quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces penitentium. Nemo non victuram semper, in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humiliter verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi verba priora quasi sordida & parum libera euitant: perueniunt deinde eo, quo, vt ego existimo, pessimus quisque, atque ingratus peruenit, vt obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, vt gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quæ videtur æqua omnibus. Quidni? cum vrbes quoque urbibus, quæ præstitere, exprobrent, & maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantum res repetierant. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficia omnes consensus: & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa poena est, sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbat. Neque absoluius illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauius, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. RATIONES autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus, vel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, definit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum & beneficium. Quid enim, aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia valde, sed quia nece-se est? Non est gloriofa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adice nunc quod huic vni legi omnia forma vix sufficere. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrium mittitur:

quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahare aliquid potest, & abducere, & sententiam suam, non prout lex, aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quam benignè illud interpreteretur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddit quod accepit ingratus est, & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse, aut non fecisse pronuntiandum est, ibi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi verò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex turba electorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII. ITAQUE non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad iudicem: sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excuseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adice. Hic pecuniam pro ad dicto dependit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore, quædam magna sunt, non summa Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, vnus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quæ non rem, sed vim rei querat. Eadem licet sint aliter data, non idem pendent. Dedit hic mihi beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, ut plus

ut plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cum sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi civitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vitia suavisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis rescuillasse lugentem? & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? Quid assedisse ægro, & cum valerudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis inbebit beneficia pensari? Donavit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratæ constituamus? Vnam omnibus, cum disparia beneficia sint? Inæqualem & pro cuiusque beneficio maiorem aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio, quid quod quædam beneficia vitæ sunt & maiora vita? His quæ pronuntiabitur pœna? Minor beneficiorum? Iniqua est. Patet & capitalis? Quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. Quidam, inquit, privilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacraimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunam. Non poterat illud dici, quod beneficia dantibus

dicitur: Cui des elige ipse tecum. Si deceptus es, quare dignum, adiua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut aequiore animo adirent a leam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt. Nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia vtile est iuventuti, tegi; imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineatur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque aestimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt; cum aequius esset omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. QVÆDAM magno dantibus constant: quædam accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus: quædam amicis data, quædam ignotis. Plus est, quam tuis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit: ille ornamenta ille solaria. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rusticus, qui dignitati suæ, quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicat, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium sæpe ab eo accipio à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inficio, & si sciuiisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit.

CAP. XIII. ALIQUIS dedit mihi beneficium: sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit ac si gratiam retulerim. quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde aestimabit: vtrum plus sit quod accepit, an id quod læsus est? Dies me deficiet omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi è contrario

occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat iniuritis, sed quicunque ad benefaciendum bonitate imitatus est & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur etiam gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

CAP. XIV. DEINDE pauciora erunt beneficia, sed ventura. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, ut circumspicerent donare nisi circumspicius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si ex sumas succursurum tibi in licem. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt. Pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens. Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interitum tantæ rei dignitatem, si beneficium mercedem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam, sua sponte in ista fertur. Quia tu possumus resistimus, & querenti occasiones amputamus.

CAP. XV. VTINAM quidem per sua lere possemus, ut pecanias, reditas tantum à volentibus acciperent. Utinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur: si les porius illa seruaret, & æquum colens animus. Sed necessaria optimis præstulerant, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab utraque parte testes. Ille per tabulas plurimum nomina interpositis paratis facit. Ille non est interrogacione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi si auilis ac non quitæ publicæ confessionem! annuis nostris plus quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos

incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest avaritiæ, vt beneficia sine sponfore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuvare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, fœneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. PLURES, inquit, ingrati erunt, si nulla adversus ingratum datur actio. Immo pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles forminae, non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irriter? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nescit matrimonium vocari, vnius ad alterum. Quæmadmodum horum delictorum iam euauit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se ceperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid auarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ iniusta sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quod non audeat ab vlllo beneficium accipere, quod non audeat vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficio-

rum

tum amisit? Testes ingratorum omnium Deos metuit, v-
rit illum & angit intercepti beneficii conscientia: denique
satis hæc ipsa poena magna est, quod rei (vt dicebam) iucun-
dissimæ fructum non percepit. At quem iuvat accepisse,
quali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius à
quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratium hominem
semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari
autem potest vtriusque vita: eum alter tristis sit & sollici-
tus, qualis esse inficiator ac fraudulentus solet: apud quem
non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non
præceptorum & alter lætus, hilaris, occasionem referenda
gratiæ expectans, ex hoc ipso affectu gaudium grande per-
cipiens, nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmo-
dum plenius vberiusque respondeat, non solum parentibus
& amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si
à seruo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed
quid acceperit.

CAP. XVIII. QUANQUAM quæritur à quibusdam, sicut
ab Hecatore, an beneficium dare seruus domino possit.
Sunt enim qui ita distinguant; Quædam beneficia esse,
quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod
alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione ces-
sare. Officium esse filij, vxoris, & eorum personarum, quas
necessitudo suscitât, & ferre opem iubet. Ministerium esse
serui, quem condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum
quæ præstat, imputei superiori. Propterea seruus qui ne-
gat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani.
Refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius sta-
tus. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admit-
tit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges &
exules. Non eligit domum, nec censum: nudo homine con-
tenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina? quid
animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem for-
tuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec
regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim inter-
est, quali quisque teneatur imperio, si summo teneretur?
Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perveniat, ne-
cessitas obest, & patiendi vltima timor idem illud obstat,
& ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniâ quanquam
sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus

suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest servus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est; adeoque dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos sapienter beneficia sua fecerint. Non est dubium, quin servus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. QVIA non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante servo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit cum illi liceret & non dare. Servus autem non habet negandi potestatem. Ita non præstat, sed parat. Nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam servum ut in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem servum pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem, & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & ut ille effugiendi tempus habeat, moram suam morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodatur, nulla tyranni sollicitatione corruptum, nullis terribus minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuit suspensiones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est? Vide ne eo maius sit, quo rarius est exemplum virtutis in servis: eoque gravius quoddam cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas gravis, commune servitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a servo profectum est: sed ideo maius, quia detertere ab illo nec servitus quidem potuit.

CAP. XX. ERRAT, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem tui iuris: quæ adeo libera & vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat quominus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes celestibus

stibus exeat: Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur. Interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quicquid venit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra Rempub. imperata non facient, nulli scelere manus commodabunt.

CAP. XXI. QVADAM sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur, quod à seruis exigit solet, ministerium est: ubi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, definit vocari ministerium. Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, vestitium. Nemo hoc dixit beneficium. An indulgit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit, beneficium est. Idem e contrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruili officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. SERVVS (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præstat quàm quod operis locauit: sic seruus ubi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest, Quid si nollet? Vbi verò id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam potest accipere. Atqui de iniuriis dominorum in seruos, qui audiat, postus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? Immo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & diffi-

milia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit perituum; & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiunxit, alius decepit.

CAP. XXIII. CLAUDIUS Quadrigarius in duodeuicesimo Annalium tradidit, cum obsideretur Admurem & iam ad summam desperationem ventum esse, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcurisse & dominam suam ante se egisse, & querentibus quanam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. Deinde, ut fatigatus miles ad Romanos mores cito rediit, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manu misit utrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari; Aliter enim seruata, nunus nota & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula & exemplum dominarum fuit. In tanta confusione capte ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emississe. C. Vettius prætor Marforum ducebatur ad Romanorum Imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit. Deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit.

CAP. XXIV. CORFINIUM Cæsar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemque seruo suo, ut sibi venenū daret. Cum tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopi-

sopitus esset, accessit ad filium eius. Iube me, inquit adseruari. dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV. BELLO ciuili proscripsum dominum seruus abscondit, & cum annulos eius sibi aprasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit; nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent. dixit; & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est oro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidele? cum præmia prodicionis ingentia ostendantur, præmium fidei maior tem concupiscere?

CAP. XXVI. NOSTRI sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens, & panè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis sæuendi placebat occasio. Nec iam reor, in expectabatur euentus cum esset vnus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quo tam, imaginem Tiberij Cæsaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si quæ verba quæsero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum simul & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui necitebantur insidia, ei ebrio anulum extrahit. Et cum Maro conuiuas testaretur, adnotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuium vocabit.

CAP. XXVII. SVB diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus vir ordinis senatorij inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuertant qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. Hortatur eum, vt Cæsarem occupet atque ipse se deferat. Vfus consilio, descendenti Cæsari occurrit. Et cum malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit; & Cæsarem vt ignoscere sibi,

rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere. Nemo inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitque non satidiendam à propitio summum: & impetrauit. Cæsar ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audierit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Non expectat, vbi tibi narrem manumissum qui hoc fecerat. Nec tamen gratias. Pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit.

CAP. XXVIII. POST tot exempla, non est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt: & nomina familiarum suarum longo ordine ac multis stemmatum illigata si xoris, in parte prima ædium collocant, noti magis quam nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus ad hunc primam cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant cum maiores suos recensent. Vbicumque defecit nomen illustre, illico Deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quidquid in medio sordidi iacet, transilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere: & sortem eorum spectamus, obliui meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, immo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemquam? Quo tandem ab istis gerulis raperis, obibile istud tuum circumferentibus? Quo te penulati est in milium & quidem non vulgarem cultum ubi nati? Quo inquam te isti effrunt? ad ostium alicuius ostrarij, ad heros alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui oculum alieni tui beneficii numerasti? Quæ est tanta animi discordia? Eodem tempore ser-

nos despicias & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. DICENDA hæc fuerunt ad contunden-
den tam insolentiam hominum ex fortuna pendenti-
um, vindicandamque ius beneficii dandi à servis, ut a filiis
quæque vindearetur. Quæritur enim, an aliquando liberi
maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acce-
perint. Illud conceditur, multos filios maiores potentio-
resque exiisse, quam parentes suos; æquè illud, meliores
fuisse. Quod si constat, potest fieri, ut meliora tribuerint:
cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Que-
quid, inquit, est, quod dat patri filius, utique minus est:
quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nun-
quam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod
vincitur. Primum quædam initium ab illis trahunt, & ta-
men initiis suis maiora sunt. Nec deo aliquid non est
maius eo à quo cæpit: quia non potuisset in tantum pro-
cedere, ni cæpisset. Nulla non res principia sua magno gra-
du transiit. Semina omnium rerum causa sunt: tamen
minimæ partes sunt eorum, quæ gignunt. Aspice Rhenum,
aspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes, quid
sunt, si illos illic vnde effluunt æstimes? Quicquid est quo
timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle
radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestien-
tur. Aspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas:
siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissimè fustas:
quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fi-
bra complectitur? Innituntur fundamentis ius templa, &
illa vrbis moenia, quæ tamen non fundamentum totius ope-
ris iacta sunt, latent. Idem in cæteris evenit. Principia sua
semper sequens magnitudo obruit. Non potuissim quic-
quam consequi nisi parentum beneficium antecessisset.
Sed non ideo quicquid consecutus sum, minus est eo sine
quo consecutus non essem. Nisi me nuxix aluisset infan-
tem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, facere po-
tuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam
civili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo

maximis operibus præferes nutricis officiū? At quid interest, cum æquē sine nutricis beneficio, quam sine patris, non potuerim ad vltiora procedere?

CAP. XXX. QVOD si initio meo, quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vltcrius aliquid, ex quo originis proxima origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit, æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, mea voluntatis. Illud quod natus sum, per se intueri quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni malique communem materiam sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruauimus patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbs suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitauimus, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congesti: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi statim illa vsuro: tu nesci-
turo,

turo an viuere. Ego vitam dedi, mortem timentis: tu vitam dedisti, vt mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quam non sint magnum beneficium vitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium, patris, matrisque concubitus: nisi accesserint alia, quæ prosequeretur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene uiuo. Sed potui & malè. In hoc tantum est riuum, quod uiuo. Si vitam imputas mihi per se nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam quam bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vite dirigerem; si bene uiuo, in ipso beneficio tuo maius quam quod dederas, recepisti: Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

C A P. XXXII. ALVI R me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum perueniunt. Quid si quis in tantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem, & Gyllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates expirare nō patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quam quod illos libertorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus; qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidem, non agnoscens be-

num suum, nec satis credens, quotiens respexisset ad se potuisse illum virum in domo sua nasci! Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam à parte acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiam si quæ retuli exempla, nondum satis faciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

CAP. XXXIII. SERVAUIT in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitauit: parum est, quod ut perueniret ad patrem, tot pericula, tot maximos duces cum maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates, quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quod annos suos transiliuit. Adice, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consularum ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adice ut prouincias & extraordinaria imperia continet: adice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatē nobili viro adiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubiem est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vbi nescio vtrum maius præsidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. DEINDE, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiae perpetuitatem: omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputa-

disputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, utique eos qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam; est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit. Pater autem vitam dedit. Potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere quam dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris beneficia vinci à filij beneficiis non possunt. Quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest: solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuvandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi. Pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accepissent, quæ illam tuerentur. Filius patri si dedit vitam, dedit eam quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit à filio pa-

ter qui vitam accepit, quam illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantâ felicitatem parentibus, ut fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos seigniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos ad iicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuvenes, proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt. Sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, ut vincatis optate. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpe iam partam parentibus iubeant.

CAP. XXXVII. VICIT Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbs ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes; & quid non pietas potest? pertulit, colendaque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuvenes, cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & vtrinque flamma recedente limitem ad apertum, per quem transcurrerent iuvenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem Imperiosum T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribuendam plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisti, & bene meruisse se de iuvene, cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manuobii ciebat: nactus adolescens secretum, stringit occultatum

ratum sinu ferrum, &, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iuravit tribunus: nec se fallit, & causam accusationis remissæ conuictioni reddidit. Nulli alij licuit impune tribunum in ordinem redigere.

CAP. XX XVIII. ALIA ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe acertioque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamq; nunquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, siue æquum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincuntur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuit; neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique prædicabit, à filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere?

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

¶ X omnibus quæ tractauimus, Ebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quàm quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expectanda sint. Inueniantur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quicquam habet venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitetur: nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in se impendere iubeat, ac sæpius in vltro tributis sit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundem est quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familia-

ris, interdum etiam sine vlla sanguinis sui parsimonia vādendum, nec vnquam eius imperium detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate f. ceto? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si q. id forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpe & abunde probatum est.

CAP. II. IN hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & umbratica turba, in conuiuio suo philosophantium, apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illis supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt: ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere? Quid, inquit, tua refert? Et ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem quam sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. De hoc vno disputatur, vt um virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quærat, ordinis tantum ex stimas mutationem? Ista vero confusio est, & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quòd post voluptatem ponitur virtus, sed quòd omnino cum voluptate conferatur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, vitilibus incommodis magis, quam isti effeminato bono inferenda.

CAP. III. Hæc, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id causa vllius alterius rei dare, quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribuerimus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus. Nunc vero diuiti importuno pauperem præferimus. Non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea si vt prodessemus, sola nos invitaret utilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent.

sens. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenòque & tutos & inuiolabiles præstat. nulli ergo beneficium dabunt, si vna dandi causa est, se inuerti ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed scæus: circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quætuosissime habeas, vnde facillime tollas. Quod cum longe à diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. Nam si vna beneficij danti causa sit, utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo speranda est, nulla dandi beneficii causa est.

CAP. IV. SCIO quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri auersus à mundo aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit non exaudit precantium voces, & vndique sublaris in cælum manibus vota facientium priuata ac publica. Quod profecto non fieret nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces deos, nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam durus & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes torrem suam, & querulos circumspice. inuenies non ex toto beneficiorum cœlestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur inæquali dispensata mensura transeamus, parum dedit natura cum se dedit?

CAP. V. NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, & animum mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amatur. Tot arbuta, non vno modo frugifera, tot herbæ alutares, tot varietates ciborum per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta preberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod no-

bis conferret Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & navigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statim diebus mirabile incrementum trahunt, & anhela & feruenti subiecta cœlo loca subita vis æstiuæ torrentis irriget. Quid medicorum torrentium venæ? Quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio?

Te Lari maxime, teque

Fluctibus & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te dices beneficium: immensa terrarum late patentium spatia negas non esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, flumina emisit in ære, super quæ decurrunt sola aurum vehentia: argenti, æri, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latens diuiarum in summam terra signa disposuit. negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & nitidius, auro aut coloribus parum, num mediocre munus vocabis? Ingens tibi domicilium, sine vlllo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa quæ secantur lamina graciliores, sed integras lapidis preciosissimi moles, sed totas, variæ distinctæque materiæ, cuius tu paruula frustra miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens. negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulla debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis atque ordinas lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacescentia? Vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis ac marces? Nonne si gratus es dices,

— Deus nobis hæc otia fecit:

*Namque riuus ille mihi tempus deus, illius aram
Sape tener nostræ ab oculibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsam
Ludere qua vellem, calamo permisit agresti.*

Ille;

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totū orbē armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiuā substituit, qui non calamo tantū cantare, & agreste atque incōditum carmen ad aliquam tantū oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocū varietates, tot sonos, alios spiritū nostro, alios exteriori, cantus edituros commentus est. Neque enim nostra ista quæ inuenimus dixeris, non magis, quā quod crescimus: quā quod ad constitutum tempus suū corpori officia respōdent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentē iā ætatem & robustiorē gradū transeuntē pubertatē, & vltimus ille dies fugiētī vitæ terminum ponens. Inscita sunt nobis omnium ætatū, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. NATURA, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cū hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quā Deus, & diuina ratio toti mundo & partib. eius inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hūc auctore rerum nostrarū cōpellare. & Iouem illū optimum ac maximū ritē dices, & tonantē & statorem: qui nō (vt historici tradiderūt) ex eo quod post votū susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, statos, stabilitosque est: hunc eundemque & fatum si dixeris, nō mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quā series implexa causarū, ille est prima omnium causa, ex qua ceteræ pendunt. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cælestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. HUNC & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quumque lassata fuerit opetibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo & scientia. Quocunque te stiteris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratiſſime mortaliū, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est vtrumque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, An-

næo te diceret debere, vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen. Quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam; omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vrentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnus animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est, vna spectatur in eo accipientis utilitas. Ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus. Quia ne agricolæ quidem semina arenis committunt. Nostram utilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. Neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocunque loco & quocunque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quam propter vsum sequimur. Tamen etsi nisi aliunde sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. DEPOSITVM reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum inficiet, an palam reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem: Mallem perdidisse, quàm illi dedisse. Turpissimum genus perdendi est inconsulta donatio: multoque grauius malè dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa

culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quàm hoc quod existimas, spectabo, à quo recepturus sim. Eligo enim cum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus gratus est: & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem sed indignum, præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam: Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam. Quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura, sit interrogas?

CAP. XI. ELIGAM virum integrum, simplicem. matrem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si viuias me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi ut inuicem ille mihi profit, non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, quæ reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis Deos delegat, precaturque, ut illi pro se gratiam referant. Interim nos iuvat sterilis beneficii conscientia. Quid cum ipso vitæ fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam ubi remotis vilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors intercluit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem mi-

fit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Neque quicquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem. Hunc ego locupletiores faciam: huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestati, moriendum fit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum aurum non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione vivimus. Sic enim & legem dicimus iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei causâ descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam credidum. Vis scire? adicio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis causâ dandum non est, ut sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem, fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina: spondeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deicio, creditoribus eius me obligaturus: ut possim servare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causâ, & æstivi secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, vendendum est. Eadem in beneficiis ratio est. Nam cum interrogaveris quid reddat: respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam præter ipsas petis.

CAP. XIII. MUNDVS in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: sunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem; quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quâ cadat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia,

alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, interitio a suefacere corpusculum. & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa umbra latitare, tenerrimi quæ cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibus quæ intra hororum latebras, corpora ignavia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggravatura, dum aliorum necessitates & angustias laxant. Quid mea interest, an recipiam beneficia? Etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui præstat, non nostrum: alioquin nobis non illi damus. Itaque multa quæ summam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vibibus prodest, medicus ægris, mango venalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus profunt.

CAP. XIV. NON est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem ut incenderet repullit: quæ aut legem, aut virum timuit, ut ait Ovidius:

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non im merito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi. Eodem modo qui beneficium ut reciperet, dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbutis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad villam rem, cuius extra ipsa fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberali, cupiens dare etiam cum dederit & augere novis ac recentioribus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedire. Quia magnifici est se amare, sibi parcere, sibi acquirere. Ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & utilitas relinquit, ipso beneficiendi opere latissima.

CAP. XV. Nunquid debium est, quin contraria sit beneficium iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetendum. Illic turpitudine contra omnia premia in scelus hortantia valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixerò, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut non libentius eum videat, in quem multa congesti sit: cui non causa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam saepe dicentem audis. Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? Iam illi semel, iterumque affui. Non vires inesset isti rei propiam quandam vim, quæ nos beneficia dare cogit? Primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fouere persequeremur, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturalè, quàm liberis prauis.

CAP. XVI. IDEM isti gratiam referre ipsos fatentur non quia honestum est, sed quia utile, quod non esse ita minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, in eadem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit coli. Qui ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratus detestetur hominem sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id ferres? utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam utilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. Quod non accide et, nisi gratum esse per se expetendum, honestum quæ esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam ut splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium

omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. AD hoc, dic mihi, quæ causa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est Ambicio? Et quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Mors, nullus ingrato. Huic enim vni rei non possumus legem, tanquam satis natura cauisset. quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuum est enim, quo natura imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis. probare meliora. Quis est, qui non beneficius videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissime fecit, beneficiem aliquam induat recti? velit quoque iis videri beneficium dedisse, quos læsit? Gratiæ itaque agi sibi ab his quos affixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum à naturali lege desciiuit, & hominem exiit vt animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniiis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & transeuntes percutere questus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperiēs, qui non nequitie præmiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur, illam vident.

CAP. XVIII. VT scias, per se expetendam esse gratiæ animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dislociat, ac disstrahit quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm quod mutuis iuvamur officiis? Hoc vno instructior vita, contraque incursiones ubi tas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & fragillimus

sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutela sui satis virum est: quæ unque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, amata sunt. Hominem imbecillitas cingit; non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudū & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit; quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tolleitur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratum esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. DEOS nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra mundum. Hunc igitur septum ingenti quadam & inexplicabili muro, diuisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis. nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo huius & alterius cæli desertus, sine animalibus, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiā, singularemque naturā. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expectandum, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est honestum. Quid est autē honestius, quam gratum esse? Huius virtutis materia tam latè patet, quam vita.

CAP. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua, cui enim virtuti non inest? sed id propter se expecti dicatur,

etur, quod quamuis habeat aliqua extra se comoda, se-
positis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum ef-
ficeretamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid
sequitur? Ut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis tibi offensas concitaturus est? Si quis
intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa
etiam ex reposito adquisitæque perdenda sint, num libens
in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda
gratia secundum datum videt, qui sperat, cum reddit. In-
gratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturum
est, cui de hæreditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat
licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij de-
bet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum
iacit: ut aues quæ laceratione corporum aluntur, lassæ mor-
bo pecora & casura, è proximo speculantur, ita hic immi-
net morti, & circa cadaver volat. Gratus animus ipsa virtu-
te propositi sui capitur.

CAP. XXI. GRATVS animus ipsa virtute propositi
sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate
corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gra-
tus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse
ostentare se potest: habet quod iacet, quod proferat. Di-
citur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono
debet. Hinc intra conscientiam occlusus est. Quæ illi contin-
gere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vl-
tra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam
cupit. Quicquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est
etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppe-
runt. Nec minus canedi peritus, cuius vocem exaudiri fre-
mitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam, post
hoc aliquid superest, non ut gratus, sed ut solutus sim. Sæpe
enim & qui gratiam retulit, ingratus est, & qui non retu-
lit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius ad
animum tota æstimatio redit. Hic si in officio est, quicquid
defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui
tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alli-
garis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia
consummata scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo-
minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec
habet huius voluntatis suæ ullum alium, quàm se testem.

Immo amplius adiiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quæ mala interpret opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamation, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentiendum aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio, sed supra poenam suam consistit.

CAP. XXII. HÆRO, inquit, quod volui, quod petij. Non poenitet nec poenitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne; qui si singulis membris admoveatur, & paulatim vivum corpus circumbeat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillat, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus officia? cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officij videamur oblit? Nihil iam superest, quo spes porrigatur, in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia, cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc comoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorque, & secundum bonorum iudicium, ætasque securior quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intueri, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuo ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obfessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumentum adhæret. Ferè enim pulcherrima quæque multis & adventitiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Non dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circumstis solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore

lore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur, alterius tempore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin ille animum obseruabilem fecerit circumactu suo, hæc menslem, minoribus se spatiis æctens? ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque odorari, si tantum præteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcorreret? Ipse mundus quotiens per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innuberabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa, cum miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacito superne cælo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen demum obseruas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur; quantum factorum seriem certus limes adducit? Istæ quæ tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hære. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero longiusque à conspectu nostri seducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque ac spiritu suo riger?

CAP. XXIV. QVEMADMODVM hæc cum primum vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi multum quidem præstat, sed non vult ob hoc deligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur à quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit; ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem. Soluta ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensas, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non o-

porteat, quia expedit. Hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. PROPOSITVM est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi. Dij autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur: nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorere, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuunt, quantis terras fructibus impleant, quam importunis & in omnes horas ferentibus venti maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis solum molliunt, venasque fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vlllo ad ipsos perueniente comodo faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium. Gratuitos habemus Deos. Si Deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis parent maria.

CAP. XXVI. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse. Permite mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est, qui malus est, nullo vitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sunt, sed quia esse possint: & sunt, etiam si latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quo modo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam capratori. Quis decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. Dicitur timidus proprie natura, etiam ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia vitia haber, sed non in omnia natura pronus est.

Alius

Alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinat.

CAP. XXVII. ITAQUE errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? Et Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timer? Mucius proditor est? Camillus defector? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris absoluius: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent. Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acris & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura in auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiae semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quo modo male filiae contulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatores: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. DIU quoque, inquit, multa ingratis tribuunt: Sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satiis est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quæ refer, diem, solem, hiemis aestasq; cursus, & media veris autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos status pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indiguis. Frumentum publicum tam fur quam periurus & adulter accipiunt, & sine dilectu morum, quisquis ciuis est. cum aliquid est, quod tan-

quam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris & regnum humani genus relaxari. Nec poterat lex casoris imbris dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remedium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur, non in his quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, protegentur. Quædam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publicè inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

C A P. XXIX. ERGO, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? An hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguiam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium est opera utilis: sed non omnis opera utilis beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res c. i. e. debent, quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. Quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem, ex abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Et interdum ista plus profunt, quam maxima. Sed utilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit precium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius causa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium; dignumque eum iudi-

ccm:

cem: & libens adtribuam, percipiēsq̃ ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negliger tanquam parua: & non homini damus, sed humanitari.

CAP. XXX. ALIQVANDO daturum me etiam indignis quēdam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas indutris, sed nouis, prætulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Cicronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quod nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impūri virabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allōbrogici, & illi trecenti, quā hostium incursione pro tep. vnam domum obiecerant? Hæc debemus virtutibus, vt non præsentēs solum illas, sed etiam ablatas ē conspectu colamus. Quomodo illi iidē egerunt, vt non in vnam ætatem prodesse, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis: qualiscunq̃ est, dignos docet. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunq̃ est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. EXCVSARE hoc loco, mi Libertalis, Deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Arideum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datū est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis audissimum, quem non aliter finire in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si priuati parēsque aliis vitam exegerunt. Quid tu curi Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiantē exceptare? Nunquid

enim ipse dissimulabat? Nunquid purus videri volebat? Res-
feram dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso
praesente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obsceno verbo
usus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pol-
lionis attractiorem vidisset frontem: Quicquid, inquit, ma-
li dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat.
Hominem tam palam obscenum, ad faeces & ad tribunal
admisisti? nempe dum vererem illum Scavrum senatus
principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

CAP. XXXII. DE OS videre est, ut alios indulgen-
tius tractent, propter parentes anósque alios propter fu-
turam neporum pronepotumque, ac longe sequentium
posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series:
omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in
aperto semper est: nobis ex abdito subit. Et quae repenti-
na putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi re-
ges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo im-
perio habuerunt iustitiam, abstinentiam: quia non temp. si-
bi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus qui-
dam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam ges-
sit, qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat reip.
vinci quam vincere maluit. Refertur illi gratia tam longo
spatio non potuit. In illius respectum, nite populo prae-
deat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo me-
ruit. Hic corpore deformis est, aspectu foedus, & orna-
menta sua traducturus. Iam me homines accusabunt, ca-
eum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quae
summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio,
alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti no-
runt illum gloriae sequentis fugacissimum, eo vultu ad peri-
cula euntem, quo alij ex periculo redeunt, nunquam bo-
num suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut
quis est? Apud me istae expensarum acceptorumque ratio-
nes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio: aliis post
longam diem repono, aliis in antecessum: prout occasio, &
reip. meae utilitas tulit.

CAP. XXXIII. INGRATO ergo aliquando quaedam,
sed non propter ipsum, dabo. Quid si, inquit, nescis utrum
gratus sit, an ingratus? Expectabis donec scias, an dandi
beneficij tempus non amittes? expectare longum est.
Nam

Nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, temerarium est. Huic respondebimus; nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus; cum omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur ferenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequitur quia ratio, non qua veritas trahit. Expecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris, relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellebant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. MULTA, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. Fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est. Certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissime æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti tanquam meo, parcam. Sed hoc & raro accidit, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingrati esse, non dabo beneficium. At obrepit, at imponit. Nulla hic culpa tribuentis: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis sciens, peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promissisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, Nunquam sapientem facti sui poenitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum poenitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptio?

ne veniet. Si nihil incidit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumat animo, posse aliquid interuenire, quod destina prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens utramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstant. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consiliis certis incertus euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggre ditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. PROMISI beneficium, nisi quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim isti, quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem illam fallam, tunc inconstantia crimen audiam, si, cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam causam præiudicium in patrem meum quærit. Promisi me peregrè vna exiturum: sed iter infestari latrociniiis nuntiatur. in rem præsentem venturus fui: sed ager filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerint cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. INSPICIAM tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mæcenas) vt centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliud, in eo quod promiseris, perseruare: est rursus

sus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen, quantum sit, attendendum. Si leue, conuiueamus. Si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quā semper, quare dedderim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod tenere, promissi, retinebo, sed quod non rectē dedi, repetam. Demens est, qui perstat in errore.

CAP. XXXVII. PHILIPPVS Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa donauerat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod ut Macedoni illi nunciatum est, accorrit, spiritum eius recolligit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cecidit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam: videre tantum mihi imperatorem meum contingit. Narravit Philippo nafragium suum, auxilium tacuit & protinus petiit, ut sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam, erat hospes eius is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non ut rusticus, iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset, sed Philippo epistolam strictam ac lberam scripsit, quæ accepta ita exarsit, ut statim Paulaniam mandaret, ut bona priori domino restitueret; ceterum improbissimo militi, ingratisimo hospiti, auidissimo naufrago, stigma inferberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inferberentur illæ literæ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo aut naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit. Auferendum vtiq; fuit,

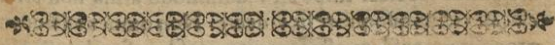
quod summo scelere inuaserat. Quis autem poena eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserrari miseros posset?

CAP. XXXVIII. DABIT tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto praeclusus est naufragis litora? Non est leuitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est. Aliud putavi: deceptus sum. Hæc vero superbæ stultitiæ perseverantia est: Quod semel dixi, quaecumque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdiceret? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. Præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros testis iurare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illum in æs incidissem.

CAP. XXXIX. QVARE ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promississet, & illum parum idoneum comperisset, amicis sua dentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam male creditæ exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram: beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamilias. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad coenam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si sponderi in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio. Si potero, si debebo. Si hæc ita erunt, effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes

omnes datur actio: Deserentem vis maior excusat.

CAP. XL. I D E M etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum prestare gratum debeo: incertum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui deo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? Utique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicet, & beneficia ubinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? Nec enim ideo beneficium nouum recipere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur, & praebebo me amico meo exercendae bonitatis suae capacem materiam. qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi, tamen cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? Apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud inuestitiuis remittunt, & nihil se deberet extantur. Reliucendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detractus ero, quam illi collatus: si ille non erit sensurus ullam acceptionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abcessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter dicam, qui nimis cito caput soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.



LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset bene,

ficium, & quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officij fines. Quicquid ultra moror, non seruiio materiae, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quam superuacuum. Verum quia ita vis, perseueremus, peractis quæ rem continerant, scrutari etiam ea, quæ sunt his connexa, verum non coherencia: quæ quisque diligenter inspicit, nec facit operæpretium, nec tamen perdit operam: Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Eubuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem unquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum estimatorem. Iam bonitas tua eo vsque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficij poeniteat, pro ingratis dependere. Ipse vsque eo abes ab omni iactatione, vsque eo statim exonerare cupis quos obligas, vt quicquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur. Nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes, magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratus respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimularisque plura ac maiora adiacere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus, si illam non cito odisse properaueris.

CAP. II. ILLUD vtique vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficiis vinci. quod an sit verum, non immerito quæri solet: longèque aliud est quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, duminodo arma non proicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque conciliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoque sæpe deterio-

rem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque à sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi quantum conatus est fortuna permisit, alter autem voluptate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hostis potuit, quam advertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. Nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit: ad ultimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur, magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. LACEDÆMONII vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor metam prior contingit, velocitate alium, non amico antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum in victos esse Lacedæmonij ciues suos magno aestimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & trahere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vnquam vincantur, quoniam quidem etiam inter superantia animus intinctus est. Ideo nemo eorum Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sæuientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. Plura aliquis accipit, maiora, frequentiora; non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta compares. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Sælet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IV. ERGO nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquar. Hic quandiu in hoc permanet, quandiu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu mul-

ta dare potes : at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna : mecum bona voluntas. Tamen tam par tibi sum quam multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur : quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A Principibus dico, à regibus : quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum in ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subditi cupiditatem, qui vix illis humanis desideriis continguntur : quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincari : Necesse à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regis opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & cæteris, quibus ad dispendiendam veritatem non erat offusca caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. NON est turpe ab his vinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committisse nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuulnerabilem flammis : nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum reddituris ad se beneficiis clausit. A parentibus fere vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cæpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones seueritatem, & inconsultæ adoleſcentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Pucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. Quid-

nō non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est ante alia beneficia petamus, quā priora reddidimus. Nec ideo non petimus aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. ALEXANDER Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimis animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perlas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat, ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes à quo victus est. Quidni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere. Archelaus res Socratem rogauit, vt ad se veniret, dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsas potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius igharum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obie-

etui sui abscondit: quæ modo partes eius exiguas, si in transfursu strinxit, obducit: modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illo diducat velocitas sua; iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per secula, quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercusu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paulum expecta, iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi vaste negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nolle. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicer aliquis: Negaret, si nolle. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magnæstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In æquo utramque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbis est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. SATIS (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui querit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat ferre sibi gratiam. quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, gratias mihi ago: &, De nullo queri possum alio quam de me: Ego mihi irascor: &, Ego à me pœnas exigam: &, Odi me. multa præterea huiusmodi, per quæ unusquisque de se tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum, quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea, quæ, si in alium contulissim, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero

tero

tero accepissem, deberem : quare si mihi ipse dedi, non debeam ? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac saxum, & sui negligentem ? Tam alieni corporis leno malè audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator : non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate ? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit : quare Socrates non agat, quod ipse se docuit ? M. Cato ait : Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum ? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus, Sine tu, loquar tecum : &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere : quomodo obiurgare se, sic & laudare : quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest, iniuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit : poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater.

CAP. VIII. ALIQUIS dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat : quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicetur, nec statuum sibi tanquam patrono ponit : quomodo si æger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit : sic in omni negotio, etiam cum aliquis probè fecerit, non tamen debet referre gratiam sibi, quia non habebit cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium, dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura sit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum, Debere, non ha-

bet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? ut in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur: omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri cum illum in multa mutaueris, vnus est. Cæcidit se: iniuriarum cum quo agat non habet. Alligauit & clausit: de vi non tenetur. Beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere: quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? Dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium, habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle. apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur, accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. BENEFICIUM, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendet sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: ac prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quod sibi ipsi fuisset auxilio? quod se eripuisset larronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium. Nemo sibi donat. non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium: an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo, beneficium mihi dedi.

rum

rum me periculo libero. do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dar nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. Nam etiam si damus, non debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Deben- di locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non po- test fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. BENEFICIUM est, præstitisse aliquid utili- ter. Verbum autem, Præstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? Quia venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque sui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum inter- est, inter dare & accipere. Quidni? cum ex diuerso ista verba posita sint. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare, & accipere. Paulo ante dicebam, quæ- dam ad alios pertinere, & sic esse formata, ut nota signifi- catio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius: Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelli- gitur: quod iungitur, sine altero non est. Sic & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefe- cisse. Nemo autem sibi benefacit non magis quam sibi fa- uet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quidni? cum inter ea sit haben- dum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter ma- xima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. VENIO nunc ad vltimam partem. Qui gra- tiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium à se acce- pit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire de-

bent. Intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, iquicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. Et quis vnquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus: & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi; quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est, illi beneficium dedi, dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

CAP. XII. VIDEOR tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo, qui operæ pretium facit: immo totam operam bona fide perdere. Expecta: etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam vt eas difficultates effugas, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille, qui implicuit, sine vilo negotio separat: quia commissuras eorum & mores nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorum, & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiola, securitatem, torporem ac segnitiem ingenii auferunt, quibus modo

modo campus in quo ragentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi obiciendum, per quod crepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici. ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honesta rei aut probabilis locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit: malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Itaque ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. Id pervenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiant, nec in vnum eunt. Ideo nemo illis prodest: quia quicquid ad illum pervenit, id pravo usu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiat, & colligens bilem, quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus cœcus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciosum, & occasionem miserie facit. Felicissimi itaque opulentissimi que plurimum rerum sibi est, minusque se inveniunt quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos pervenire, quod proficiat: immo nihil quod non nocet. Quæcunque enim illi contigerunt, in naturam suam vertunt, extra speciosa profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefacienti voluntate caret.

CAP. XLII. Sed quamvis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sunt: quibus non redditis ingratus eris. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortune. Illa à stulto ac malo subinveniunt. Ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere, & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Penapetici quoque, qui felicitatis humane longè

lateque terminos ponunt; aiunt, minuta pervenire beneficia ad multos. Hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: ut pecuniam, vestem, honores, & vitam. Quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas; eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiam si vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. Sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est: quia illa beneficia, & qui dat, appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fecellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui saporem, cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. CLEANTHES vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quævis nemo usque ad Deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: cui tamen et si malus est, ipse quoque in simili materia gratus esse debet & illa qualiacunque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percipit: quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolve.

CAP. XV. QUID sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis lari debeat: ad vos non pertinet: ad alios spectat verum.

Vos

Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quicquid est id quod homine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicitis) omnes stulti mali sunt. Qui autem habet vitium vnum, habet omnia. Omnes autem stulti & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fieri non publica querela est, beneficia perisse & paucissimos esse, qui de bene merentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes pro pessimo prauoque numerantium, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quæ, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conuentu, populos gentesque damnatura vox mittitur:

— Non hospes ab hospite tutus;

Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est;

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi patriæ manus afferre: & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rem publicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria concio est, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vibem iussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros preberetur; nunc ciuibus cæsis, perfusi cruore coghato, vibem subrectis intrare vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas: & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis omni terrore compresso, inter muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. INGRATVS est Coriolanus: sero & post sceleris pœnitentiam pius, posuit arma, sed in medio patricio posuit. Ingratus Catilina, parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia sa-

tiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Ro-
mani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consularum à
caliga perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana fu-
nera aquauerit, nisi civilis exitij & trucidationis non tan-
tum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum muta-
tam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sen-
tiet. Ingratus L. Sylla, qui patriam durioribus remedijs
quam pericula erant sanauit. quid cū à Praenestina arce vs-
que ad Collinam portam, per sanguinem humanum inces-
sisset, alia edidit in vrbe praelia, alias caedes: legiones
duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fi-
dem, in angulum congestas contuicidauit, & proscriptio-
nem commentus est. Dij magni, vt qui ciuem Romanum
occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non civicam
acciperet. Ingratus Cn. Pompeius, qui pro tribus consula-
tibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex
maxima parte immaturus inualerat, hanc gratiam repu-
blica reddidit, vt in possessionem eius alios quoque indu-
ceret, quasi potentiae suae detractus inuidiam, si quod
nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordina-
ria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligat, di-
stribuit: dum ita triumuiris R. P. diuidit, vt tamen in sua do-
mo duae partes essent, eo redegit populum R. vt saluus
esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse
Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germanique bel-
lum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis,
castra in citco Flaminio posuit, propius quam Porcennae
fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victo-
riae. Quod dicere solebat praestitit: neminem occidit nisi
armatum. Quid ergo est? Ceteri arma ciuentius exercue-
runt, satiaui tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium ci-
to condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dicta
totem suum, quem iure caesum pronuntiauit, interfecto-
reque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam vero
proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam post tot
mala destitauit, ac Romanis quidem Regibus; vt quae A-
ethiis, Rhodijs, & plerisque vrribus clausus integrum,
libertateque cum immunitate reddiderat; ipsa tributum
spadonibus penderet.

CAP. XVII. DEFICIET dies enumerantem ingratos,
vsque

usque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quamque non minus saepe peccauerit quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit: exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentia precium tulio in Asia latere. Catoni populus Romanus præturam negauit, consularum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interrogat. Nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendus est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupid: omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur auaces. Adice, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis, omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare vt dicam, Quam in grata sit iuuentus vide! Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non compute? Cui rogo litigatorî defensio, tam magni beneficij vltra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est. Quis siue querela moritur? Quis extremo die dicere audeat:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beator vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Poruit plus: sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus Deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. In infinitum, inquis, me obligas, cum

Gg ;

dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. primum unde, quo quæro. Deinde illud utique mihi determinati volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auro? nunquid uxori, & socero? Dic mihi, ubi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dederò: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum.

CAP. XIX. DISSIMILIA ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat fulcit, præstat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet: Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam: mei mancipij res est, mihi seruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est. Itaque ille accipit: ego beneficij lator. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filij bona ualutudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Felicius futurus est, si saluum habuerit filium: infelicius, si amiserit? Quid ergo? Qui & felicius sit à me, & infelicitatis maxime periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. Quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanent. Ab eo autem exigere quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non queritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primo collocetur. At eo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, Filium mihi donasti, & hic perisler, victurus non fui? Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum seruauit, ad genua procumbis, diis vota soluis tanquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris. duos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium?

ficium? Quia etsi filius meus pecuniam marnam sumo-
 ferit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. Quia
 etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, et obsecam,
 non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro
 filio; non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debito-
 rem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolu-
 mitate eius voluptas, summa utilitas, & orbitatis gratissi-
 mum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mi-
 hi, sed an beneficium dederis. Potest enim & animi, &
 lapidis, & herba: nec tamen beneficium dari, quod nun-
 quam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed
 filio dare: & inter m, ne nosti quidem patrem. Itaque
 cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium e-
 ius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium
 dedi, quem non noui, quem non cogitavi? Et quid,
 quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues:
 beneficium ei videberis dedisse; cui tunc inimicissimus
 eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercatione sepo-
 sita, tanquam iuriconsultus respondeam, mens spectanda
 est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut
 si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic
 pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si
 fruitur. Si tamen occasionem habuerit, vult & ipse prae-
 stare aliquid, non tanquam soluendi necessitatem habeat,
 sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre benefi-
 cium non debet. Si quid pro hoc benigne facit, iustus, non
 gratus est. Nam illud finire non potest: si patri do bene-
 ficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, &
 amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit sta-
 re? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est mo-
 dum imponere, quia paulatim surripit, & non desinit ser-
 pere. Illud solet quaeri Fratres duo dissident, si alterum ser-
 uo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non pe-
 risse moeste laturus est? Non est dubium, quin beneficium
 sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui
 inuitus profuit.

CAP. XX. BENEFICIUM, inquit, vocas, quo ille of-
 fenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem
 & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sa-

nes, & vinculis coercere. Non est spectandum, an do-
 leat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non
 est malus nummus, quem barbarus & ingratus formæ
 publicæ reicit. beneficium & odit & accipit, si modo id
 prodest, si is qui dabit, ut prodesset dedit. nihil refert an
 bonam rem malo animo quis accipiat. Agendum, hoc in
 contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit
 habere. Hunc occidi: non est beneficium, quatinus ille di-
 cat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratia agun-
 tur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo benefi-
 cium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce quod nec
 prodest, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem
 alienius in solitudine exanimem inueni, corpus eius se-
 peliui, nec illi profui (quid enim illius intererat, quo ge-
 nere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commo-
 di accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio solem-
 ni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius,
 quod ipse præstare voluisset, nec non & debuisset. Hoc ta-
 men ita beneficium est, si non misericordiæ & humanita-
 ti dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus
 agnouii, si filio tunc hoc præstare me cogitauii. At si terram
 ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debito-
 rem, in publicum humanus. Dicit aliquis: Quid tanto-
 pere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetitu-
 rus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repeten-
 dum, & has causas afferunt: Indignus etiam repetenti non
 reddet: dignus etiam per se referet. Præterea si bono vi-
 ro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando,
 tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo
 viro dedisti: fer. Beneficium verbo ne corrueris, cre-
 ditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti,
 vetuit. Vera ista sunt. quandiu me nihil vrget, quam
 diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam
 repetam: sed si de salutis liberorum agitur, si in pericu-
 lum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me
 etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor
 omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis in-
 grati. Nouissime recipiendi beneficij necessitas, repeten-
 si verecundiam vincit. Deinde cum bono viro benefi-
 cium

cium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit.

CAP. XXI. *MULTA* legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promissus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruata, indignabor. Sed lex beneficium, inquit, creditum facis. Minime. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc ager, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, cum traasibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo foenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quo pereat: sic ergo quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab vilo beneficium reperam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XVII. *MULTI* sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciri hoc te desiderare: alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes: memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero peccare prohibeo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alteri illi beneficium do, si illum esse ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præstiti, sed quam potero mollissime, vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam,

Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles, & qui fieri boni possint, si quid illos remordet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando corripuit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fide dem erexit.

CAP. XXIII. QUIDAM vt expergiscantur non ferendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratum sis. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruauit? Ostende mihi quid possim, quid velis: Quare desperas, antiquam mentis? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? Expetire. Admonebo ergo, non amare, non palam: sine conuicio: sic, vt se redisse in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. CAUSA dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior aduersus vicinos suos, & causa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torfisse circa Sacronem? cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum umbræ spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa a bor eruperat, quendam ex commilitionibus penulam suam substraxisse? Cum dixisset Cæsar: Quidni meministi? & quidem siti confectus, quia, impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam abduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cum hoc fa-

ctum

Am est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres agnosceres: Machæra enim Hispana diuisa est. Venuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, causæ rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non meministi, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum, & aequalium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque iadicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nullares effugit, rogamus: & illos vora non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat. & pareant. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus: paucis sui rector optimus, proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Operis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officij insecritia. Hanc vtilem facere debemus: nec irari relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discantium patienter ferre offensiones memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum

subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendę orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitio-
ne reuocanda est.



LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

QUÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tan-
tum ingenij causa quæruntur, & semper extra viam
iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, &
quæsitæ, vsui Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vteun-
que tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum
ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus
iusseris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod discere su-
peruacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo
pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia
expellam.

CAP. II. AN beneficium eripi possit, quæsitum est. Qui-
dam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo
aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui navigat, a-
liud ipsa nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo,
non tamen idem est æger & morbus. Ita aliud est benefi-
cium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrum benefi-
cio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: mate-
ria illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque tu
tuum eripis. ipsa rerum natura reuocare quod dedit non
potest. Beneficia sua interruptit, non rescindit. Qui mori-
tur, tamen vixit: qui amittit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos
peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest.
Pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit.
Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur, benefi-
cij quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires
suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest e-
ripi domus, & pecunia, & mancipium. & quicquid est, in
quo hæsit beneficij nomen. Ipsum veto stabile & immo-
rum est. Nulla via efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP.

CAP. III. EGREGIE mihi videtur M. Antonius apud Rabinum poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videbat, & sibi nihil relictum, præterius mortis, id quoque, si cito occupaverit, exclamare: *Hoc habeo quodcumque dedi*. O quantum habere potuit, si voluisset. Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista que vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestre fragilitatis quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quæ classes cruentaturas maria deducitis, propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet, propter quæ ruptis totiens affinitatis, amicitia, collegij fœderibus, inter contententes duos terrarum orbis elusus est, non sunt vestra: in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum, atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus, illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sortido iacet. Dominus est, terrens est, nummi sunt, cum donasti beneficium est.

CAP. IV. FATERIS, inquis, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed læscendi querendique libertas fit, vbi in compratione beneficii præponderauit iniuria, ita non auferitur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos auerfari & ciurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? Minime, sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur,

sed beneficij gratia: & sic efficitur, non, ne habeam, sed ne
 debeam Pecuniam aliquis mihi credidit: sed domū meam
 incendit. pensatum est creditum damno. nec reddidi illi,
 nec tamen debeo. Eodem modo & hic, quia aliquid beni-
 gne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea mul-
 ta superbe, contumeliose, crudeliter, eo loco me posuit, ut
 perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem Vim
 beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis
 tabellis manentibus, qui segetem eius proculcavit, qui suc-
 cidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne
 reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor saepe damnatur,
 ubi plus ex alia causa abstulit, quam ex credito petit. Non
 tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui
 dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti: ser-
 uum eius occidisti: agellum, quem non emeras, possides:
 aestimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras.
 Saepe etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est
 dantem poenitentia: si miscium se dixit, quod dedisset: si
 cum daret, suspirauit. vultum obduxit, perduxit, se credi-
 dit, non donare: si sua causa, aut certe non mea, dedit: si
 desit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum mu-
 nus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non
 debeatur: sicuti quaedam pecunia, de quibus ius creditori
 non dicitur, debetur, sed non exiguntur.

CAP. V. INTER beneficia quoque & iniurias ra-
 tio confertur. Dedisti beneficium: iniuriam postea fe-
 cistit. Et beneficio gratia debetur, & iniuria ultio. Nec e-
 go illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam. Alter ab
 altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi red-
 didi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus red-
 didisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro
 re dare. Quidni? cum omnis solutio non idem red-
 dar, sed tantundem. Nam & pecuniam dicimur red-
 didisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos,
 quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione &
 verbis perfecta solutio est. Videris mihi dicere: Perdis o-
 peram. Quorum enim pertinet scire me, an maneat quod
 non debetur? Iurisperitorum istae acutae ineptiae sunt,
 qui hereditatem negant vsuapi posse, sed ea quae in ha-
 redi-

reditate sunt tranquilli inquit quam aliud sit hæreditas, quam ea quæ in hæreditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, utrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciares. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur fortuna, si quid apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. QUÆ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me autem tro vitur: licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quique, aut quantum nocuerit: tum pronuntiare, utrum plus debeat mihi, an debeam. In illis nihil est nostri & potestatis: eundem est, qua ducitur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natum non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeat. Quomodo si quis scriptis nostris alios super me imprimat versus, priores literas non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuriam apparere non patitur.

CAP. VII. VULTVS tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere,

*Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum,
Littus ama.*—

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illud trasceamus, an ei bebeat aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrum-

que quærant ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam vix illa in hoc verba impendenda sint. Et hæc quaestio facile expeditur, & si qua similis huic moveri potest, si toriens illo cogitationem nostram converterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut pinguis & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immoludicus superfluit, tardeque recedit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiet: nec vitæ & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quam multos è periculo velocitas equi rapuit? Nec arboribus. Et quam multos aestu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum utrique velle defuerit? Quid autem interest, utrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quam ista propositum beneficiendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. BENEFICIUM aliquis nesciens accepit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuna sanant, nec ideo remedia sunt; & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam, flagellis quarrana discussa est, & metus repentinus animum in ahiam curam auertendo suspectas horas fessit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: ne quidam nobis profuit, dum nolunt, imò quia nolunt non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid superuiciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe rebus dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ præmebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant, causa, damnare gratia noluerunt.

noluerunt, Non tamen id beneficium dederunt, quamuis profuerint. quia telum quo missum sit, non quo perueniret, quaeritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quaero an pro me errauerit, qui contra me voluit.

CAP. IX. NEMPE vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. Vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat: cum in re sit iniuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus: nec inimico cuius non lis exerceat, dum vexat ac detinet. Non est beneficium nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud cognoscit qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum vellet nocere: imitabor ipsum.

CAP. X. AD primum illum reuertamur, vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati, fortuna deesset, id æque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliget, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. CLEANTHES exemplo eiusmodi vtitur. Ad quaerendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticam perstrutatus est: alia quoque loca in quibus illum inueniri pos-

se sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam irritus rediit. Alter apud proximum circulatorem refedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius vide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse: animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. Ceterum si benigniore fortuna usus præstitero, beneficium dederò, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debet referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. INTELLIGO iam quid velis quaerere. Non opus est te dicere. Vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eîne, inquis, debetur aliquid? Hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædam homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quaestiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit: eo loco quo, qui captiuos suos ut commodius vaneant pascit, & optimos boues saginat ac defricat: quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficentia distat negotiatio.

CAP. XIII. REVSVS nouum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat: immo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non

non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua causa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse non magistratum, quam si decem captos eius ex magno captiuorum numero redimero. nihil debis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istæ tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis tibi enim ad utilitatem tuam scitis est quolibet redimisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptio idem consequi quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus pro futurum. Præfers me aliis: hoc totum mea causa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem aurem soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpret: nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conici iussissem & tuum nomen inter redimendos exiit, nihil deberes mihi: immo deberem. sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis, quod nomen metum exiit. sorti debeo: quod exire potui, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuertum est. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non possum nisi emero: sed non debeo vicam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissim, nisi emissem: in quo euehendo mercator non cogitavit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucraret sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptor, quia ali-

quid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam plurius esse, quam emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruierunt, quod à rebus suis auocati nobis vacant: mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliquid tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, plurius sunt quam vānuerunt, & o hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non vāniit illud suo pretio, sed tuo. Plurius est, inquit, quam vāniit. Sed plurius vānire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt quanto plurius vānire non possunt. Præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si plurius ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, ut non ex usu effecture, sed ex consuetudine & annona æstimetur. Quod tu pretium ponis traicienti maria, & per medios fluctus, cum è terræ conspectu recessit, certam secanti viā, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela stringi, arma dimitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? Huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersoriorum subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum fulcit? & agentem ex imo rimas insulam incredibili arte suspendit? Certo tamen & leui pretio futura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

CAP. XVI. INFINITVM erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præcepto,

ceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vlllo affectu facienda vitandaque præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeat multum? non quia plurius est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsi aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quam medico necesse est. Pro me, non pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admoit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepi. In turba multorum inuocantium, ego illi potissima cura fui. Tantum illis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tū ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicā) manu, extraxit: nec quæ sciebat, maligne dispensauit, quæ diutius esset necessarius: sed cupiit si posset vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. VII. SORDIDISSIMORVM quoque artificiorum infistoribus supra constitutum aliquid adiciamus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti, corollarium aspersimus: In optimis vero artibus quæ vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adiice, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. PLATO cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixi possum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium a quoque alium gratis eadem transiret sedulitate, negavit illi iam pud Platonem possum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi, rursus sed tantumquam mihi. Non potes ob id quicquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tantumquam ab uno, cum omnibus solvam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. NEGAS, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gra uita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium idcat dare; sed aut reip. aut vicinæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quam quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debeant? Debebunt autem non tantumquam proprium beneficium, sed tantumquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Etiam enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tantumquam proprium debebo, sed commune. Unus è populo non tantumquam pro me solvam, sed tantumquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus aut reus ad exoluendum tamen hoc portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret. nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet

debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Luna, nec Soli quicquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent. & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adice nunc, quod nostra, & horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. SCIAM, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. Ad summam consistant, & opus suum intermit- tant. Hic vide quor modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. Immo magnum argumentum est fir- mæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fe- cerit. Ergo hoc bonus vir beneficium dat, quia fecit quod debet. non potest autem non facere quod debet. Præterea multum interest, vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi oc- currat: Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in co- trarium: cum ex diverso nemo æque videri debeat velle quam cuius voluntas vsque eo certa est, vt æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. AGEDVM, inquit, si possunt resistant. Hoc dicis: Omnia ista ingentibus intervallis diducta, & in custodiam vniuersi deposita, stationes suas deserant, su- bita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & re- pta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contex- tusque velocitatis citatissimæ, in tot secula promissas vi- ces in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramētis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tæte

varietate soluantur, atque eant in vnum omnia: Ignis cuncta possideat: quam deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris. Ista tibi profunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia ac prior causa est.

CAP. XXIII. ADIICE nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem aeterna voluntas est. statuerunt quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid quamuis nolint: quia quicquid desinere non possunt, perseuerare voluerunt. Nec vnquam primi consilij deos pœniret. Sine dubio illis desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa disponent, etiam nostra videntur, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adiice, quod destinato iuuant. Ideoque obligati sumus, quia non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accepimus, accepturos sciuerunt: & quanquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem; & multi non vt gignerent coierunt. Dij non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia vtilia prouiderint. nec eos per negligentiam genere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit. Nectamen leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines humani imperij conditio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit sine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Seias, non esse hominem

nem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis gloriatur, aut certe cui gloriatur. Quantus iste furor est, controversiam diis muneri sui facere? Quomodo aduersus eos hic exit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem perueritas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficienti benignus est: & continuationem ipsam, serièque beneficii, argumentum vocare necessario dantis? Nolo sibi habeat. Quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideo de te minus miretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam quærenti datus est.

CAP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligentia cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam implicant. Adolescentibus quoque ac iam potentibus sui, si remedia, metu, aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus dum aut nescimus, aut nolimus.

CAP. XXV. His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis grati, qui aliquid incommodi precati solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, vt desertam, fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt affideant: & quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cum sanctius sit vel ces-

sare, quam per scelus officio locum querere. Quid si gubernator à Diis tempestates infestissimas, & procellas petat, ut gravior ars sua periculo fiat? Quid si imperator deos orer, ut magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis profigatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & ante illos sterni quam erigi volunt. Inhumana ista, & peruersæ grati animi natura est, contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

CAP. XXVI. NON nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est: ut extrahas, mergere: euertere, ut suscitares; ut emittas, includere. Non est beneficium, iniuriæ finis: nec vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulnere me malo, quam sanas. Potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, ut sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulnere placuit: quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse malle. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. SIMVL, inquit, ut possim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, iam ingratus est. Nondum audio quid illi velis præstare. Scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecari malum, ut ope indigeat. Hoc contra illum est. Optas ut tua indigeat ope. Hoc pro te: non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim, non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honesta voluntate debere, quàm per malâ rationē soluere? Si inficiâreris quod acciperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret.

oeret. Nunc vis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema raceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quasdam vt ignoscere. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus vult, quam is pro quo sunt, succedere? Pessime cura eo agis, cui vis à dñs noceri, à te succurri: inique cura ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prius, dii nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres: si aliqua illum lite implicares, quam subinde disceutes, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest vtrum istud fraude tentetur, an voto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum etiam si irritum. Quicquid non efficis, dei munus est: iniuria vero, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea tu conditionem voti tui nosti. me tempestas occupauit, potius se præsidij dubium. Quantum existimes tormentum, etiam si accepero, eguisse? etiam si sergatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius merus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta vt reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. QUANTO hoc honestius voti est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquæ desideret. Sequatur illum materia qua tam benignè vtrur largiendo iuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia datorum penitentia. Naturam per se propterea ad humanitatem, ad misericordiam & clementiam

irritet ac prouocet turba gratorum : quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia, gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quam multa sunt, per quæ quicquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si deliberare velit, diligentes, tutæ, secretæ, conuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. ISTA tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hæc sunt occasiones tui voti, si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius cum potentem esse vis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat te referre, etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurrerit & varia materia. Quid tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam: Omnia sane excluderit opulenta felicitas: mōstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupeat, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductam, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hausere, susa-

fusuri nouissime suum, dum vendicant inexplorata pro-
certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci,
& perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime
nutant. Ingentia super se casura regna fregerunt, nec intel-
lexerunt, in illa scæna & vanis & cito dissuuentibus bonis
resurgente ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expecta-
re debuisse, ex quo veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. CUM bellum Græciæ indiceret Xerxes,
animum tumentem, oblitumque quam caducis confide-
ret, nemo non impulit. Alius aiebat, non latus nuntium
belli, & ad primam aduentus famam, terga versutos. A-
lius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solum Græ-
cia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas deserta-
que vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastæ solitudi-
nes relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exer-
cere possent. Alius illi vix rerum naturam sufficere, angus-
ta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestri-
bus copiis campestria, vix patere cælum satis ad emitten-
da omni manu tela. Cum in hunc modum multa vindi-
que iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui su-
rentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus di-
xit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem indige-
stam & gravem, metuendam esse ducenti: non enim vires
habere, sed pondus: immodica nunquam regi posse: nec
diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, sta-
tim monte Lacones obieci, dabunt tibi sui experimen-
tum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hære-
bunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias ruebun-
tur, & corporibus obstruent. Tota illos Asia non mouebit
loco. Tantas minas belli, & pæne totius generis humani
ruentis impetura, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis
legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æsti-
mabis futura damna, cum computaueris quanti Thermo-
pylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cū scie-
ris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis velut
torrentis more ablati, cuius cum magno terrore, prima vis
defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viri-
bus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli ap-
paratum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit,
quas oppugnare constituit. Sed hæc res contra nos est,

Ob hoc ipsam te Græcia vincet, qua non capis. Vti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec falcire ac firmare labantia. Multo ante vincetis, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non potuisse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Divina atque humana impellentem, & mirantem quicquid obstituerat, trecenti stare iusserunt: strausque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quam damno inferior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit, petere quod vellet: petit ille, ut Sardis maximam Asiæ civitatem curru vectus intraret, tectam capite tiaram gerens. Id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. XXXII. DIVVS Augustus filiam intra pudicitie maledictum impudicam relegavit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comellationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filia in stupra placuisse, quotidianum ad Marfiam concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, ius omnis licentia sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam vindicanda principi, quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudine etiam ad vindicantem sedis) parum potens ira publicaverat. Deinde cum, interpositio tempore, in locum ira subisset vercundia, gemens, quod non illa silentio preffisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamavit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset. Adeo tot habenti milia hominum, duos reparare difficile est. Casa sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit nova. Savitum est in opera publica ignibus: surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippæ & Mæcenatis vacans locus. Quid parem? defuisse similes

qui assumerentur, an ipsius virium fuisse, qui maluit quæri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mæcenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. SED vt me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium utile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contulerit, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentia excusseris, docuerisq; mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quib. ad summa peruentum est, retro iri? sæpe inter fortunam maximam & ultimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitia, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis ratam, quæ non aliubi magis deest, quam ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gratum prior intra domum ponas in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. APVD nos primi omnium Gracchus, & mox Lilius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio: aut potest huius tibi patere fides qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabatur? Huic peruenire vique ad distringendam libertatem licet,

cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum igno-
ris. Aut, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumq; ita-
que istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit,
scito, etiam si adinaduuerteris obsessos ingenti frequen-
tia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis
itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus
plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio
quaeritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensu-
bus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existi-
mas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuis.
Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in laetis
sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter,
laeta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibe-
re potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris,
multa nihilominus, vt non potes, in tanta varietate, quæ
tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quem-
admodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum par-
tem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi pro-
spicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam
aditorio suo fideque discutiat: quod est ingrati, se illi
præfert, & tanti aestimat illum miserum esse, vt ipse gra-
tus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se
vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum
properes referre gratiam, vt reddas beneficium, an vt ne
debeas. Quid reddere vult, illius se commodo aptabit, &
idoneum illi venire tempus volet. Quid nihil aliud quam
ipse liberari vult, quacunque ad hoc cupiet petuenire,
quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. ISTA nimia festinatio ingrati est id aper-
tius exprimere non possum, quam si reperiuero quod di-
xi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere.
Hoc dicere videris, Quando isto carebo? Quocunque
modo nihil laborandum est, ne isti obligatus sum. Si opta-
res vt illi solueres de suo, multum abesse videreris à grato-
hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illum, & ca-
put sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt exi-
stimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi
paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum impre-
careris. At quid interest, vtrum vox ista tua sit, an votum?
Sanus aliquid horum opta. Inunc, & hoc esse grati puta,
quod

quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, sed tantum ad infirmitatem beneficii perueniret.

CAP. XXXVI. Qvis pius dicit Aeneam, si patriam capi voluerit, ut captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos ituenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt ut Aetna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendae pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseuerare maluit. Nihil Decius, quod morte patria seruauerunt, si prius optauerant, ut deuotioni fortissimae locum vltima rerum necessitas faceret. Grauiissima infamia est medici opus querere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, ut maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miseriorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. CALLISTRATVM aiunt, ita certe Hecaton auctor est cum in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulset, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilium noster animosus. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, ut omnes exules reuertentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exilio meo erubescat, quam reditu mereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quam damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrociniū quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse, quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

CAP. XXXVIII. DEMADES certe Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Queri tamen solet, an meritis

damnatus sit. Fortasse optauit, non ut multis venderet, sed ut carè: ut paruo sibi constarent quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea, omnes licet qui in ista negotiatione sunt, dānes, (omnes enim idem volunt, idem intra se optant) magnam hominum partem damnabis. Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricola annonæ caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero: Medicis grauis annus in questu est. Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locuplerat. Nulla tempestate, nullo igne lædantur: recta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. Antu Atruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & libidinosos vota? Illi tamen quorum mores optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum ut accipiant, quod turpi seruitute meruerunt: sed etiam ut tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Deinde se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet: quàm pauca, quæ facere coram teste possumus.

CAP. XX XIX. SED non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, ut illi beneficii loco sit quicquid redditur. Circumueniant illum domestica infidia, quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor urgeat & acculator.

CAP. XL. VIDE quam sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Ut alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo; hoc certe delinquis, quod non expectas suum cuiusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtrique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esse: quantos ingratior es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subdere apud te munus meum non vis? Quare obligatus molestus fers? Quare quasi cum acerbo fœneratore signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immitis? Quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. ANTE omnia ergo, Liberalis, hoc discames. beneficia secute debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obzatum se iudicare. Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quominus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias, si necessitas alterutri nostrum imminet, fatique quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno: ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenierit. Interim dii testes sunt.

CAP. XLII. SOLEO, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu pendere, verentis & æstuantis, ne in vlllo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quam non dare quod debes. Hoc beneficii primum dati sit ius, ut recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor: ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famæ, non con-

scientiæ gratus est. Duos istius rei indices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interueniret occasio? semper debebo? d. debbis: sed palam debebis. sed libenter debebis, sed cum magna voluplate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. IN magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt proferre, donare, plurium sinum ad domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quàm fundere. Nam ut nihil alteri detrahā, quoniam in utrumque ubi virtute sit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidem operosius hoc quàm illud, quò maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideo non est trepidandum, quàm cito reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam prope, at tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Nō potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet esse in utrumque facilis: si vult recipere beneficium, reficiamus, reddamū que læti. Illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruiamus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui utrumque volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.



LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

ONVM, mi Liberalis, habeas animum volo:
*In manibus terra, Non hic te carmine longo
 Atque per ambages & longè exorsa tenebo.*

Reli-

Reliqua hic liber cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissent inuocari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam satius appeteret. Sed quicquid maxime necessarium erit, in primum statim congesti: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sunt quæ regunt mores, perlequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, Plus prodest, si pauca præcepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexuque perdidicit, quorum usus sub a luctuario rarus est, sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quam vni victoria satis est: sic in hoc studia multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo portus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nonissima intervalla iungantur: quid sit quod geminorum conceptum separet, partum iungat. vtrum vni concubitus spargatur in duos, aut totiens concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto later. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuenta fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe innita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit: & se t non multum esse ab homine rimendum, à Deo nihil si conemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perdu-

Stus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunq; vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut vnam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperq; tanquam in publico vivit: si se magis vritus quam alio subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummat vitæ scientiam vtilem ac necessariam. Reliqua oblectamenta ori sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur ingeniis afferentia.

CAP. II. Hæc Demetrius noster utraq; manu tenere proficientem iubet, nec vquam dimittere, immo affigere & partem sui facere, eoq; quotidiana meditatione perducere, ut sua sponte occurrant salutaria, & vbiq; ac statim desiderata præsto sint, & sine mora vlla veniat illar turpis honestiq; distinctio, sciatq; nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigar: miserimosq; mortalium iudicet, in quantiscunq; opibus resulebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & brevis: fastidit obiecta, quo avidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut pæniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis diis proximi deceat: Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu foeda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rivalitatis ambitus concurrit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cum maxime, qui, ut ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pender. Nihil enim firmi habet qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in du-

in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum : omnia illius sunt. Non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt : cui, quanquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quàm qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreretur. Non satis apparebat moperem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo præmat? Tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cýrum & Cambysem, & totum regni Persici stemma perconsens, quem inuenies, cui modum imperij satietas fecerit? qui don vitam in aliqua vltius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. Quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplabile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec merenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia : non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est : ita hic officia sua, quamuis latissime pateant, sine tumultu obit : & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque infra se videt. Derideas licet : ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrantur : cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emitte hanc Dei vocem : Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat : quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui : teneo te : vello videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt; Nam id

quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure ciuili omnia regis sunt. Iuramen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare nisi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicæ est, pars deinde suo domino quæque censetur. Ideoque donare agros nostros reipub. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit, Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quaeritur intelligendum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum super sit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia decorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostituta sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostituta sunt: ergo & prostituta sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostituta sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere, dicunt enim, Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilis sunt

sunt, per quæ cauantur, cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligant.

CAP. V. ENIMVERO sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat, quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter ræum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colonio tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames.

Hec frustra magnum alterius spectabis acervum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum, abduces; & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies: si tibi in vehiculo tuo sedere permiserò. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. IN omnibus istis quæ modo retuli, uterque eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdem Dorus libratius suos vocat: & utrumque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit. ac recte utriusque dicuntur esse. Utriusque enim sunt: sed non eodem modo. Sic potest T. Lilius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti quod viritum meum est; licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere: & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quæritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII. BION modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo de-

iecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in usum suum vertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impunè Capitolum iubet: dicit, nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locus qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his observari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortaliū templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quæ sub caelo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocunque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ vicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, & si poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emisit, cum illi ob virtutem, & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quàm vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse? Multi enim Imperatores, fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. ERGO cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censetur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur an censu. Hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem veterum inui-

invidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripì posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientia, firmæque in his quæ proposuit constantia; eloquentia verò eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito quin providentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX. DEMETRIO si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiatum, dicturumque: Ego veid me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illam faciem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec datum quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos, regumque perstringunt. Volo inueneri pretia sanguinis, animarumque vestrarum. Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (ut est melius) in vnum aceruum dare. Video deo elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas: in quibus ipsa illa, quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudine veri coloratur. Video istis mentas, & æstimatorum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quod illud in plures nodos arboris infelicitas torfit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fegare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula: parû scilicet luxuria magno fuerat, nisi quo vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se & in super alij binis superponuntur. Non satis muliebri infania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependisset. Video seticas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut cor-

pus, aut denique pudor possit: quibus sumpris, mulier perurum liquido nudam se non esse iurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronæ nostræ, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quam in publico ostendant.

CAP. X. Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? Omnia ista quæ retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nec volo tuas opes recognoscere, laminas utriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quæ quicquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & misit, & ut noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas decisset aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum inanum opinionem gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid fœnus, & Kalendarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsitæ nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit; quod non illis maius quam quod detrahi posset pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? Voluntaria mala ex constitutione nostra pendencia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia tetrarum colenda pervinctos, & immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata laxitate urbium magnarum vineentia. Cum bene ista, per quæ diuitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si, quicquid habet, ei quod cupit compareret, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum. Ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

CAP. XI. ITAQUE cum C. Cæsar illi ducenta dona-

ret,

set, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deaque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur dementiam eius, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. SAPIENTI ergo donari aliquid potest etiam si sapientis omnia sunt. Aequè nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, quam socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt: in illis tamen locus meus sit proprius, quem occupavi. Hoc si cui cessi, quamvis illi communi se cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locum, non ut habitem; in hoc tantum ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vti illo nolente non possum. Derides me, inquit. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII. Nā te traham longius, Beneficiam ma-

ius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora & plura in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura & cæcila, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque quæ venit quæstio, profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quæ data sunt aliis argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Ut scias, inquit, illum non reddisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum cuius faciendi occasionem non habuit. Ut creditori suo pecuniam non soluit, qui ut solueret, ubique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius condicionis sunt, ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet, obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano affidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recipisti. Præterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito refert gratiam contigit.

CAP. XIV. DEBITORIS exemplum dissimile est, cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat ac ribus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patitur: hic benignissimus, quæte eum cursantem & sollicitum atque anxium viderit, dicat: Mittè hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis: si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi reddidisse beneficium dices illū, qui sic gratiā retulit? Eodem ergo loco est, qui reddidit & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? Ad hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renuntiavit officiis, huic vni

immi-

imminens, & operiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme tam sæua: per infesta latrocinii litora, emensum quicquid periculi asferre potest etiam pacatum mare: peragratiss omnibus solitudinibus, cum, quos nemo non fugiebat, ego quærentem, tandem ad piratas perueni, & iam te alius redemerat, negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidit, etiam ubi in vincula quæ detraherte tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At me hercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relictæ, instar occisi Porcenæ fuit. Et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam posset, quam in quem sine vlllo sudore gratam prima fecit occasio.

CAP. XV. DVAS, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam. Huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus æquandus est. Aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine te ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque cui referre etiam debeo, nil aliud præstare possum? quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim. quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. Si tamen quid sentiam quæris, & vis fingere responsum: Hic beneficium recepisse se iudicat, ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni

quæstione propositum sit nobis bonum publicum. Præcludendæ sunt excusationes ingratas, ad quas refugere possint, & sub quibus infirmitatem suam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi cum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt: ut homines scirent fidem utique præstandam. Satiùs enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Non quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit: illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoq; non est quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an, quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille defuit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum; quid est cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic æger est animo, adiuvetur, feratur. Stulticia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. Duo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quia illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter evasis. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex, quam ingratus, emendat. Nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proiciam, bono reddam. Huic, quia debeo, illi ne debeam.

CAP. XVIII. DE altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potuit nisi sapiens, nec reddere quidem

dem nisi sapienti possunt. Puto enim me reddere, ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere mango pilam iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Ut respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit, viderit. penes illum erit culpa: non penes me.

CAP. XIX. REDDERE, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dicēs, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi præstandum est. Ut quidem habeat, quod à me accepit, iam ulterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multo quæ satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerem, delegaverit, solvam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum disiectum funder, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficij accepti, non redditu custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet: malo, cum peret. Tale, inquit, beneficium quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Immo reddo illi quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod accipis, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus? aut Phalaris: & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus extinguatur, ut non ceriores animo notas imprimat, quam ut illas eradat illa mutatio. Feræ inter nos educatæ cum in silvas exuperunt, aliquid mansuetudinis pristinae retinent: tantumque à pla-

cidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ. Alius infectus est, quæ ut ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat. Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarim tyrannum: quorum si naturam habet intra se malus, quid ni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auditate quadam læuendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intereisa iuris humani societas abscedit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quicquid meruerat perdidisset, & referre illi gratiam seculus haberetur. Si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat, abscedit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

CAP. XX. SED quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum, neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine perniciæ publicæ possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænz, & scorta, & quæ feritatem eius molliant, libens offeram. Cui tritones & cerastas non mitterem, luforias & cubicularias, & alia

alta ludibria regum in mari lasciuiuentium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingenii talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hæc rarâ nequitia est, & semper portenti loco habita fuit, ut hiatus terræ, & de æternis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus. De his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium quod accepit. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse; quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excutirem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. PYTHAGORICVS quidam emérat à sutore phœcasta, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus combustus est, quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus tibi minimè, qui scis futurum, ut renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster teis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens attrixisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inferuit ac misit, pœnas à se exigens improbar cupiditatis, ne alieno afuelleret.

CAP. XXII. QVOD debes, quære cui reddas. Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Etrat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. Quædam præcepimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec

gravis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eam qui dedit, iussimus, & plus imperando quam præstari poterat, silentium suadimus.

CAP. XXIII. QUOTIES parum fiducia est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad verum mendacio veniat. Itaque ille qui dixit:

Qui candore nives anteirent, cursibus auras:
quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopula, violentior amne:
ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobil-em esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola quantum audet: sed incredibila affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incuriat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exatore, etiam bonis admonitore. Quid ergo, occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiat, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. SOCRATES amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit, à quo acciperet, ambitus fuit. Quidni esset? Quantulum enim erat quod Socrates accipiebat? Ut multum erat, fuisse, à quo Socrates acciperet, non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis propærauerit, sero dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exatores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parè.

CAP. XXV. ARISTIPPVS aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effæminatis eueniat, qui rem tam beliam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadrupla-
toribus

toribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen utar hoc iure amicitiae, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

Eiectum litore egentem

Excepi. & regni demens in parte locui.

Non est ista admonitio, non: conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut inuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare.

Si bene quid de te merui. fuit aut tibi quicquam

Dulce meum.

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum litore egentem excepi.

CAP. XXVI. SED nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Queris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansucto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendant, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat; Vellem non fecisse. Beneficii tui etiam infelicitas placeat. Semper illum poenitebit, si te ne nunc quidem poenitet. Non est quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit, magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis vetecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse, alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodum immensa hominum cupiditates hieat semper & poscant. Non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firma voluntatis ac solida, ut tato apud eum beneficia deponas; Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est. cuius summas non vinctes, alius inuidia laborat, alius cœca ambitione, & in gladios ruente. Adice torporem mentis ac senium, & huic contrarium inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. Adice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem

semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & in ille errores, quibus volumur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum incertissimis fidere, fastidire possessa, quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. INTER affectus inquietissimos rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captae cum maxime civitatis faciem, in quam omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelerata sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arceatur, euerit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auuiditate generis humani, nã tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare avaros, indignare impudicos, indignare ægros, deformes, senes, pallidos. Et istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed vsque ad vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. COGITARE recum, an quibuscunque debuisti, gratiam retuleris, ac nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proieci-mus, quædam è conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusum tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria & rerum turbæ nō sufficit. Neceffe est quæcum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas, qui beneficium eius longius ætas
sequens

sequens posuit. Sic factum est, ut præceptoris tibi non esset vlla veneratio. Sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæstura suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stultè tuo. Ut absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo; utique peiorem exprobrando. Non est quod frontem eius indures: sine, si quid pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam verecundiam vox conuiciantis elatior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timer. Deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. PERDIDI beneficium. Nunquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortassis non potuit, fortasse ignorauit, fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit: qui iustituit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. PERDIDI beneficium. Stulte, non nostri detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perditione, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animum molliter vitia tractanda sunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid inestatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrociniū sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, qui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem querendo, etiam si non inquinauit, aspersit. Nec qui quædam fingere contentus est leuia, cum magnitudine mendacii fidem quærat.

CAP. XXXI. QUANTO illa melior via, qua seruetur

illa species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes ruas secte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dii omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos hebetésque, sine luce, sine vilo opere destituit. Alius solem, cui debemus quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immeriti confusione æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, facta euocat, perecoquit fructus, saxum aliquod aut fortuitarum ignium globum, & quibus potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populósque distribuant, vnâ potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes ætatésque interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem eb exitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis assumpsit, fundamenta repente adhuc atea ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. INGRATVS est, non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, vsus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidit, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Perii mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi perire & dare.



L. ANNÆI SENECAE

ad Lucilium.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA. I.



TA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse vt scribo. quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod prærium temporis ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus, magna pars eius iam præterit. quicquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicunque vult, sed tanta stultitia mortalium est, vt quæ minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetrare patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit: cum interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio. Fateor ingenue: quod apud

luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare: & quemadmodum, dicam: causas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam reductis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore uti incipis. Nam, ut visum est maioribus nostris, Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPIST. II. Ex his quæ mihi scribis, ex his quæ audio bonam spem de te concipio. non discutris, nec locorum mutationibus inquietaris. Egri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud vide, ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriti oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem in quo medicamenta tentantur. Non coalescit planta, quæ sæpe transfertur. nihil tam utile est, quod in transitu proficit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo, inquis, hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos utique semper lego: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurteris, unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. Soleo enim & in aliena castra transire,

fire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honestas, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis rpaceat, quantum pascat aut sceneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est: proximus quod sat est.

EPIST. III. EPISTOLAS ad me perferendas tradidisti, vt scribis amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas nec ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicū, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus: quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiae. Nullum habet maius malum occupatus homo & bonis suis obfessus, quam quod amicos sibi putat quibus ipse non est. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est; ante amicitiam iudicandum. Isti vero præpostere officia permiscēt, qui contra præcepta Theophrasti, cum amauerint, iudicant, & non amant cum iudicauerint: Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit. cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere quam tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis, sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timeant falli: & aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare verba coram amico retraham? Quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obuiis narrant, & in qualibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne

secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli, sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic virosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria: sed exagitata mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ morum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quicquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura deliberat, illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

*Est - concurs. Heu-
mann. Becil. t. II.
p. 29. f.*

EPIST. IV. PERSEVERA UT CŒPISTI, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendide. Prætexta posita, sumpsisti virile togā, & in forū descēdisti. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cum ductus es. Maius expectasti, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravis, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. Proficemodo, & intelliges. quædam ideo minus timenda, quia multum metus aufertur. Nulū magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset. Necessè est, aut non perveniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quam ex friuolis causis contemnatur? alius ante amicæ fores laqueo pendit, alius se præcipitavit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret: alius ne reduceretur è fuga, ferrum adigit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia fortitudo? Nulli potest secura vita cōtingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo vitam relinquere: quā multi sic cōplectuntur

*altior. Heumann
Becil. t. II. p. 31.*

& te-

& tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta miseri fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilius amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam: De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit Lepidum decimo tribuno præbere cervicem ipse Chæreæ præstitit. Nemo enim ea fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere, *Pompeij Alexumæ* momento mare vertitur. eodem die vbi luserunt nauigia *Recit. l. ii. p. 31.* sorbentur. Cogita posse & latronem & hostem admouere ingulo tuo gladium. Vt potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges non pauciores seruorum ira cecidisse, quàm regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, victor te duci iubebit, eo nempe quo diceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris intelligis? Ita dico, ex quo natus es, ducis. Hæc & eiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epistolæ finem imponam, accipe quod hodie no die mihi placuit: & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ: scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum. Ad superuacua sudatur. Illa sunt qua togam conerunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena li-

tora impingunt. Ad manum est quod sat est.

EPISL. V. QVOD pertinaciter studes, & omnibus omissis hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias: & probo & gaudeo: nec tantum hortor, vt perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admonco, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorē barbam, & indistinctum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuota. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. Non habemus argentum, in quod solidi aurī cellatura descenderit, sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus vt meliorem vitam sequamur quam vulgus, non vt contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque effcimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timeant ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quæ admirationem parare volumus, ridicula & opiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squalorem appetere, & cibis non tantum vilibus uti, sed tetricis & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita vicitas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos, Suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Badem faciemus, quæ ceteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos videri, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui siccilibus sic utitur quemadmodum argento, nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum siccilibus.

ficilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed ut huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare defieris. Dices quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Virumque pendentis animi est, virumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque providentia, maximum bonum condicionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt, cum effugere, securæ sunt. Nos & venturo torque-mur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timor-sis enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. IV. INTELLIGO, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero; nihil in me superesse; quod mutandum sit. Quindi multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum se ipsos ægros esse senserunt. Cupere in itaq; tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitia nostræ certiozem fiduciam habere cœpisssem, illius veræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura diuellit, illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non animo, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupienti par voluntas trahit. Quidam non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momēti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego vero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione derur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec exuam, nec reiciam. Nullius boni sine socio iu-

cunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus quæ probo & miror accedas. Plus tamen tibi viua vox & conuictus, quam oratio, proderit. In rem præsentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta: breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitæ eius interfuit, secreta perspexit, observauit illum, an ex formula sua viveret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Harmachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut profis. Plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Queris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit, nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum esse.

EPIST. VII. Quid tibi vitandum præcipue existimem, quæris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugauit redit. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas usque adeo affectit, ut nunquam sine offensa proferantur: hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo resciantur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquid nobis vitium aut commēdat, aut imprimis, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est: quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nuac amissis nugis, mera homicidia sunt, nihil habent

habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositis, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus & postulatiis præfunt. Quidni præferant? non alea, non scuto repellitur ferrum. Quo muniment? Quo artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Mane leonibus & visis homines, meridie spectatoribus suis obiciuntur. Intef ctores inter se iubentur obici, & victorem in aliam detinent eadem, exitus pugnantium mors est, ferro & igne res geritur. Hæc sunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspensum pendatur. Occidit hominem, quia occidit ille, meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, res, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interm in iugulantur homines, ne nihil agatur. Ag, ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eo redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod cum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Cælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, forte impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ aut avaritiæ, multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim enervat & emollit. Vicinus diues capiditatem irritat: malignus comes quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Virumque aut in deirandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus nautis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipsum quantum potes: cum his versare qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista sunt: & homines dum docent discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitares istis velis aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est qui intelligere possit. Aliquis, fortasse vnus aut alter inciderit

& hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdidideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem ferè sensum: ria: ex quibus vnum hæc pistola in debitum soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille, qui quis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenituræ: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus, cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multi, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid siabds cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introitus bona tua spectent.

EPIST. VIII. Tu me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? ubi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid ergo tibi videor interim sedere, in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesset pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculo vigilia fatigatos, cadentemque in opere detineo. Seceffi non tantum ad hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere deserunt. Rectum iter quod sero cognoui, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, vitare quæcunque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciosi pauidique subsistire. Et fera, & piscis spe aliqua oblante decipitur. Munera ista fortunæ putatis, insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos puramus, habemur: In præcipitia cursus iste deducit, Huius eminen-

minentis vitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœpit transuersos agere felicitas. Aut relictus sit, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euerit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ teneto, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pereat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespēs crexerit an varius lapis gentis alienæ nihil interest. Scito hominem tam bene culmo quam auro regi. Cōtemne omnia, quæ superuacuu labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam quod ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihil crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul tractant. sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum. id de me non fiat. adhuc Epicurum compilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differatur in diem, qui se illi subiecit & tradidit: statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quib est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse non publicas? Quam multa poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda aut dicta sunt? Non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij: non exalceatis sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda:

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, & adstrictius, memini.

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te præcibor:

Dari bonum quod poruit, auferri potest.

Hoc non impuro in solutum. de tuo tibi.

EPIST. IX. AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ἀντιθετον* vno verbo scire voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Non enim cum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum & contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide, quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquæ illi suæ satisfaciunt: & erit imminuto corpore & amputato tam laetus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum quo animo fert: sine amico quidem nonquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparat. Quomodo si perdidit Phidias statuam, protinus alteram facit: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæ's quomodo amicum cito facturus sis? dicam si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, parum faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, siue vilius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitia vilius veteris & certæ magnam voluptatem, sed etiam iactum & comparatio novæ. Quod interest inter meteatem agricolam, & ferentem: hoc inter eum qui paravit ami-

amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Inconditius esse amicum facere quàm habere: quomodo artificii inconditius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur qui ab opere perfecto remouit manū. Iam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte cūm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, vt habeat, qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed vt habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, malè cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cūm primum creperit catena, discedet. Hæ sunt amicitia, quas temporarias populus appellat. Qui causa vtilitatis assumptus est, tādīu placebit, quādiu vtilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumfoder: circa euerfos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, vbi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Neesse est initia inter se, & exitus cōgruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placet pretium præter ipsam. In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis negotiatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit spectat. Non dubiè habet aliquid simile amicitia affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiam. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloria? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutæ caritatis accendit. Quid ergo ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est.

Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus: nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitia maiestatem suam, qui illam parat ad casus. Se contentus est sapiens. Hos, mi Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapientem vndique submouent, & intra curam suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens ad beatè viuendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra, Stulto nulla re opus est: nulla enim re scit vii: sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vsum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamuis seipso contentus sit, amicis illis opus est: hos cupit habere quam plurimos: non vt beate viuat: viuet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit: domi colitur: ex se totum est, incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum litus eiectus? Qualis est Iouis cum resolutio mundo, & diis in vnum confusus, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus, tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est, quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen non viuet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam vt aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitia. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi compareret, sæpe præferat, omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequi-

Sequitur. hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab ex tio vrbium Poliorcetes fuit, nunquid perdidisset: Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil inquit, perdidit. dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes, sine noxa corporum transiunt. quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam vnum virum vincere. Hæc vox illi est communis cum Stoico. æquè & hic intacta dona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare. & ipse Stilponi obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit. quam tu boni consule: etiam si hunc diem iam expuñx. Si cui, inquit, tua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enuntiatu videtur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus. Miser est qui sese non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat:

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videretur malus? Quid ergo, inquit, si beatum se dixerit ille torpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stulticia laborat fastidio sui.

EPIST. X. Sic est non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim: & video iudicium meum abeat. Audio tibi credere. Crates, vt ait, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentione prior epistola fecit.

ci, cum vidisset adolescentulum secreto ambulante, interrogavit, quid illic solus faceret, Mecum, inquit, loquor, cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timenrēque custodire solemus, ne solitudine male utatur. Nemo est ex imprudentibus qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsi futura pericula stant: tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus celabat, exprimit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere iudicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quadam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: non à summis labris ista venerunt, habent hæc voces fundamentum. iste homo non est vnus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic vive. Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: rogo bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quidni tu ista vota sæpe facias? Audacter deum roga. ni illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota diis insurrant. si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPIST. XI. LOCUTVS est mecum amicus tuus bonæ indolis: in que quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim notum gustum ad quem responderit, non enim ex præparato locus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, iracundiam, bonum in adolescente signum vix

potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitis exuerit, sapientem quoque sequitur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis, quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vius vnquam excutit, sed natura vim suam exercet, & illos viui sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris, subito effunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus coloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii, nunquam non coram pluribus erubuit, utique & in concionibus. Fabianum, cum in Senatu testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei, quæ inexcogitatos etsi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, vt dixi, nulla sapientia abigit, alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcunque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Artifices scenici qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem expriment, qui tristitiam representant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiciunt vultum, verba submitunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit, sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem vtilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante

oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & peragogum dedit, nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus quem vereatur: cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eam cuius tibi placuit & vita & oratio: & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.

EPIST. XII. QVOCUNQUE me verto, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificij dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiae suae vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt ætatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi, nullas habent frondes: quam nodosi sunt, & retorridi rami? quàm tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde illum nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philofiti villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Populus, etiam deliciolum meum factus est. Proxius potest fieri, dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbanum meo, quod mihi senectus mea, quocunque adverteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias uti. gratissima sunt poma, cum fugiunt.

Pue-

Pueritiæ maximus in exitu decor est. dedito vino potatio extrema delectat: illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema regula stantem iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quàm dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse! Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret. Vnus autem dies gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbis habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. Est alter qui annos adolescentiæ excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur cingulo. angustissimum habet diem gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heracletus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox, alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuuius, qui Syriam vsu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis se sepelisset: quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à cæna, ut inter plausus exolutorum hoc ad symphoniam caneretur *βελωρι, βελωρι*, nullo non se die exulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti hilarisque dicamus,

*Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.
Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissi-*

mus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucum surgit. Sed iam debeat epistolam cludere. Sic, inquis, sine villo ad me peculio veniet? Noli timere, aliquid secum feret. quare aliquid dixi multum. Quid enim hac voce præclarior, quàm illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate vivere: sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. Quidni nulla sit? parent vndique ad libertatem viæ multæ breues faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit. Quid tibi cum alieno? quod verum est, meum est, persequar, Epicurum tibi ingerere: ut isti qui in verba iurant, nec quid dicatur, æstiment, sed à quo sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII. MVLTVM tibi esse animi scio: nam etiam antequam instituerem te præceptis salutaribus & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt: nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando verò & propius accesserint. Sic verus ille animus & in alienum non venturus arbitrium probatur. Hæc eius obrossa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quotiens cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsistiisti & acrior constitisti. Multum enim adiicit sibi virtus lacessitæ. Tamen, si tibi videtur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quàm quæ premunt: & sæpius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, leuia esse & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni, vera. Illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa verba velut imminencia expausti, fortasse nunquam ventura sint, certe non.

nondum venerint. Quædam enim nos magis torquent quam debeant: quædam ante torquent quam debeant: quædam torquent cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixerò, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, virum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra. Illud præsta mihi, vt quotiens circumstiterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites: & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nesci: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transire calamitas possit? Est aliquid istie mali: an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga. Nunquid sine causa crucior, & mereo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De præsentibus facile est iudicium, si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurus sit, hodie nihil negotij habet. Et enim futurum est. Primum despice, an certa argumenta sint venturi mali. Plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, quæ conficere bellum solet fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili: cito accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus f. g. pecorum, exiit castris, aut quos aliqua fabula sine a. d. ore sparsa, conterrit. Nescio quomodo magis vana perturbant, vera enim modum suum habent: quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi trahitur. nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verissimile est, aliquid futurum mali. Non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa expectata nusquam compaenerunt? Etiam si futurum est, quid iu-

uat dolori suo occurrere; Satis cito dolebis cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucris? tempus Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam paruit: quosdam mollior ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: alius carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem: fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronuntient, animus sibi fallas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensionem proponit alicuius quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitæ est, nullius miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi euidentem quoque metum respue. Si minus, vicio viciū repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quotiens incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod maius: si plures habebit sententias metus, nihilominus in hæc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuar ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cum cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus te remediis refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? Videbimus vtrum veniet: fortasse pro me veniet: & mors vitam honestabit. Cicutam magnum Socratem fecit. Caroni gladium assertorem libertatis extorque: magnam partem detraxeris gloriæ. Nimum diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quam exhortatione opus sit. Non in diuersum te à natura tua ducimus. natus es ad ista, quæ dicimus, Eo magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impresseris: est, alia-

aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandauero. Inter cetera mala hoc quoque habet stultitia, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda sit hominū leuitas, quotidie noua vitæ fundamenta ponentiū, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrunt tibi senes, qui secum maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Qui est autem turpius, quam senex viuere incipiens? Non adiciam auctorem huic voci, nisi esset secretior, ne inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare & adoptare permisi.

EPIST. XIV. FATEOR inritam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos eius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi: seruiendum nego. Multis enim seruiet qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs obiiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissimè cura: ita tamen, vt cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, si fallor, genera sunt. Timetur inopia, timetur morbi, timetur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impender. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ tetuli, inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incuriunt. Ingens alterius mali pompa est, fertum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum, & adactum per medium hominem, qui per os emerget, stipitem, & distracta in diuersum actis erutib. membra, illam tunicam alimentis ignitam & illitam & intexam, quicquid aliud præter hæc commenta læuitia est. Non est itaque mirū, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nā quemad-

modum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ira ex his quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum supputationes & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intentent, quod præferant. Hæc, ut magna bella, aspectu parati quæ vicerunt. Demus itaque operam, abstinemus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras provocabit: immo declinabit, non aliter quam in navigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum, temerarius gubernator contemnit austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui ætus sit, quæ signa dent nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum, nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum sit in corpore tuo spoliolum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant quam odunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præcepto veteri præstanda sunt ut vitentur: Odium, invidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendum quæ, ne in contemptum nos invidiæ timor transferat: ne dum calcare nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus: non minus contemni quam suspici nocet. Ad

ect. Ad philosophiam ergo confugiendum est. Hæc literæ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, insularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcunque alia populum mouent, aduersarium habent: hæc quæta, & sui negotij, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantum conualefcet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquille modestæque tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimat, qui furentium principum armis medius interuenit, qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul laceffit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capefcenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate: olim pessundata est. Quaritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tuæ; vter vincat? melior vincere non potest: potest esse peior qui victus fuerit: non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attingi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam ruinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obtutus sputis, extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura coridenda, sine vlla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores: nec populum in se vitæ nouitate conuertet. Quid ergo? Vtique erit tutus qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi non hoc magis possum, quam homini temperanti bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? Nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique initium omnium rerum

sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostræ sunt, de euentu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationibus affert, aliquid aduersi non damnatur lauro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo. Et quia facta est avari mentio, accipe quemadmodum vsus fructusque eius tibi esse grator possit. Is maxime diuitiis fruitor, qui minime diuitiis indiget. Ede, inquis, auctorem, vt scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit. Qui eget diuitiis, timet pro illis. Nemo autem sollicito bono fruitor. Adicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est vsus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV. Mos antiquus fuit, vltque ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ verbis adicere: Si vales, bene est. Recte & nos dicimus, Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est. Sine hoc æger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici validum est. Ergo hanc valetudinem præcipue cura, deinde, & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilalandi cervicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec vires vnquam optimi bouis, nec pondus æquabis. Adice nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque quantum potes circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitatione, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis actoribus reddit. Deinde copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati, quibus ad votum dies est actus, si bene desudauerunt. si in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & suadere, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habent.

habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus moræ,
& saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in
longum mittit, vel ille (vt ita dicam) saliaris, aut (vt con-
tumeliosius dicam) fullonitis. Quodlibet ex his elige, vsu
fit facile. Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum:
illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur il-
le. Hanc exercitationem non frigus, non ætus impedi-
et, ne senectus quidem. Id bonum cura; quod vetustate fit
melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro aut
pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo. Ita
tamen vt non resoluatur, sed vt remittatur. Gestatio &
corpus cõcutit & studio non officit: possis legere, possis di-
ctare, possis loqui, possis au lite: quorum nihil nec ambu-
latio quidẽ vetat fieri. Nec tũ intentionẽ vocis contempe-
ris: quã veto te per gradus & certos modos attollere, dein-
de deprimere. Quod si velis deinde quemadmodũ ambu-
les discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fa-
mes: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis ob-
seruet; & in tantum procedet, in quantum eius audaciam
patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo à clamore pro-
tinus & à summa contentione vox tua incipiet? Vsq̃ue a-
deo naturale est paulatim incitari, vt litigantes quoque à
sermone incipiant, ad vociferationem trãeant. Nemo sta-
tim Quiritum fidem implorat. Ergo vtcunq̃ue tibi im-
petus animi suaserit, modo vehementius fac vitii con-
uicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur &
latus. Modesta, cum receperis illam, reuocarisque, descen-
dat, non decidat: moderatoti sui temperamentum habeat,
nec indocto & rustico more delinuat. Non enim id agi-
tur, vt exerceatur vox, sed vt exerceat. Detraxi tibi non
pusillum negotium, mercedula, & munus gratum, ad hæc
beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti vita in-
grata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, in-
quis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici exi-
stimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est: nostra dicitur:
quos cæca cupiditas in nocitura certe nunquam satiatura
præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non
cogitamus quam iucundum sit nihil poscere, quam ma-
gnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subin-
de itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare.

Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequatur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista inuidiosa bona, & sperantibus meliora quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nunc haurientium sitim concitant, & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta fors voluit, quare potius à fortuna impetrem, vt det, quam à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid? laborem? Ecce hic vltimus dies. vt non sit, prope ab vltimo est.

EPIST. XVI. LIQVERE tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate viuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici; tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, vt proposita custodias, quàm vt honesta populas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intellego enim te multum profecisse. Quæ scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. Non est quod tibi cito & facile credas. Excute te, & variè scrutare, & observa. Illud ante omnia vide, vtrum in Philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia popolare artificium, nec ostentationi paratum. Non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, vt aliqua oblectatione & consumatur dies, vt dematur otio nausea. Animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum, sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac pereadum est. Dicer aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid

quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophicum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, vt Deo libenter pareamus, vt fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit vt Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illo nunc reuertor, vt te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigerat. Constitue illum, & contine, vt habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspicis ecquid hæc epistola munusculi attulerit. excute illam, & inuenies, Non est quod mireris animum meum, adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene dictum est ab vilo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguam natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt, vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiatur, & eo deliciarum opumque perducatur, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuar & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ laborauit. maiora cupere ab hic discas. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascuntur, vbi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via cuncti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis, vtrum naturalem habeas, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longè progressus, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.

EPIST. XVII. PROIICE omnia ista si sapias: immo vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris, sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim

ac potentiam eius, de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia profuit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis: nec dum scis quantum vbiq; nos adiuuet; quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstiteri diuitiarum: paupertas expedita est, secunda est. Cum classicum cecinit, scit non se peti, cum aliqua exclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt litora, non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas: facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est nondum habeo: si ad illam summam peruenero, nunc me totum philosophia dabo. Atqui nihil priusquam hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parate, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare discere. Si quid te verat bene viuere, bene mori non verat. Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem; toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiarum præmiu, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis nec dei timor? Et quidem vel esuriens ad ista veniendum est. Perpeffi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fecerunt famen. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Non est ergo prius acqui-

acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vz ita dicam) adiumentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare. vnde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil hoc prius quære, quam quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Natu æ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimæ inciderint, iam dudum exiliet à vitæ, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vitæ produci, id boni confules, nec vltra necessaria sollicitus aut anxius ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus, lætusque rideb, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabisne fecnoris quæstum, aut ex mercede compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia: quas cui-cunque fecit superuacuas, reddit. Hæc ad alios pertinent, tu locupletibus prior es. Sacculum muta, nimis habes. Inest omni sacculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere: tibi valedicere non licet gratis. Quid istud? ab Epicuro munus sumam. Multas parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed miratio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quidmadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloques: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert. sic nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur, malum suum illum sequitur.

EPIST. XVIII. DECEMBER est mensis, quo maxime ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicæ datum est: ingenti apparatus sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil inteterit, vt non videatur mihi errasse, qui dixit, olim menssem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an ac dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius

ponendum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum, vestem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus sanctus, nec per omnia dissimiles esse pullatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba proeubuit. Certissimum argumentum firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse. Illud temperantius non excerpere se, nec insigniri, nec misereri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem, Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorū virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet: & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, valium facit, & superuacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc securi sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam acceperunt ne vnquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cœnas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit. & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatrinduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris, facies enim quod multa millia seruatorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te suscipe, quod facis non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad polum, & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quam non sit graue pauperes esse. Certos habeat dies ille

ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem extingueret, visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistro, ad Polyznum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis, & fugax, & subinde rescicienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordacei panis, sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere: quod nec ad extrema quidem reductis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium,

*Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo——*

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine istis beate victurum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris satum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus & iocos. nec interest, quam magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. Non etiam maximum solida non receperunt, rursus arida, & corripit facilia, scintillam quo-

que fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili: ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

EPIST. XIX. EXVLTO quotiens epistolas tuas accipio, implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduce te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid inuidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato, vt latebram tibi aliquam parari ob obliuionem velim. Id age vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitia. Tanta notitia te inuasit. licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt: tenebras habere non potes. Sequetur pristinae lucis multum, quocunque fugeris. Quicquam potes vindicare sine vllius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuictus relictum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebat: nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen saluator? non potest paruo res magna constare. Æstima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis, malis. Utinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset. Tulit te longe à conspectu vitæ salubris rapida felicitas, provincia & procuratio, & quicquid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid expectas donec desinas? habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem causarum, ex quibus necesse fatum, talem dicimus esse cupiditatum. Altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ non quam tibi miseriarum terminum ac seruitutis ipsa factura sit. Subdue

duc ceruicem iugo: semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt. At nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quamdiu satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? vtcunque. Cogita quam multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est. aut in ista sollicitudine procuratum, & deinde vrbanoꝝ officioꝝ senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mæcenatis. Vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi tam ebrius sermo? Ingentiosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi vllum eneruasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus, manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mæcenatis sententia patem facere ratione: sed mouebis mihi controuersiam si te noui, nec voles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspicendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupis vita est. Hoc nõ continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba saluantium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicam in atrio quærit, in conuiuiu probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obfessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est. quod beneficia sua efficacia indicat, ad conciliandos amicos: cum quidam quo plus debent, magis oderint. Leues alienum, debitorem facit: graue, inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis

esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acciperit.

EPIST. XX. Si vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, te istinc, vbi sine spe exeuendi fluctuaris extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque horror, vt philosophiam in præcordia imā demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione nec scripto, sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnus, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officiū sapientiæ & iudicium, vt verbis opera concordent, vt & ipse vbiq; par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iutum gradu, sed vna via. Obserua itaque nunquid vestis tua domusque dissentiant: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus, nunquid coenes frugaliter, ædifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam ptende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hæc diuersitas & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hoc possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiciam, vt rectum sit quod velis. Nam potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerisque agitur vita per lulum. Preme ergo quod

cepi-

ceperisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod a quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vora Deo remissurus, ut contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas deo propior? Redige te ad patua; ex quibus cadere non possis: atque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certe aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? Tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quidni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est, sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens æstimaanda est, inspicendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ volûntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pari, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista non properare tâquã ad meliora, sed præparare tâquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria pau-

pertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus,, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam tibi minimum constituisse. Nemo nascitur dives: quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI. CVM istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotiorum tecum habes: tu tibi molestus. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ feliciturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiture es, retinet te huius vitæ à qua recessurus es, fulgor, tãquam in sordida & obscura casurum Erras. Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam, cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa, ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, rigida tunc potentia ministrum & magna tractantem. Si gloria, inquit, tangeris, notio-riorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis: & propter quæ coleris. Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomeneo nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progenes, & Drusus Cæsar pronepos. inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum aperuisset. Profunda supra nos altitudo temporis venit, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo posuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina edu-

educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promittit, & præstat.

*Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt.
Nulla dies unquam memori vos eximet aeo.
Dum domus Ænea Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.*

Quosunque in medium fortuna protulit, quicunque membra ac partes alienæ potentia fuerant, horum gratia viguit, domus frequentia est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum efficit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoria adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et aperi-
tior ista sententia est, quam ut interponenda sit, & disertior quam ut adiuvanda. Hoc unum te admonco, ne illud tantum existimes de diuitiis dictum, quocunque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentum se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocunque ierint, honeste esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritat, inquit, hi hortuli

famem, sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desideriis loquor quæ consolationem non recipiunt quibus dandum est aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam. Istavoluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impedis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur, si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII. IAM intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsentem monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, vena tangenda est. Verus proverbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mora, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat in vniuersum, & mandari potest & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit. cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende, & toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via, ut quod malo implicuisti, soluas potius, quam abruptas, dummodo, si alia soluendi ratio non erit, vel abruptas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semper cadere. Interim, quod primum est, impedire te non li, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mauis, incidisti. Non est quod ad vltiora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium

alium non venio tantum, sed aduoco, & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero: Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo scribitur: quem rogat ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua res maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil essetentandum, nisi cum apte poterit tempestiuèque tentari. Sed cum illud tempus diu captatum venerit, exiliandum est. Dormitare de fuga cogitandum vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet. cautiore quam fortiores sunt. Expectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: vnum ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operis periculum habebit per se uerantia, si nihil indignum bono viro faciendum patientiæ ue erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotij causa. Ne illud quidem quod existimas eum facit, faciet, ut ambitiosis rebus implicatus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit breuia in quibus volutatur, incerta, anceipitia, referet pedem: nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum præmia contempseris. Illa sunt quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas spes relinquam? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium vacuum? Ab his ergo iuui homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas exacerantur. Sic de ambitione, quo modo de amice queruntur: & si veram affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de eorum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægrediente ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit in hoc autem vnum ad uocationem petis, ut sine perpetua solitudine id tibi facere contingat. quid ni te

tota cohors Stoico. um probatura sit : Omnes Zenones &
 Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si
 propter hoc tergiuersaris, vt circumspecias, quantum fe-
 ras tecum, & quam magna pecunia instruas otium, nun-
 quam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge
 ad meliorem vitam propitiis diis, sed non sic, quo modo
 istis propitij sunt, quibus bono ac benigno vultu mala ma-
 gnifica tribuerunt, hoc vno excusati, quod ista quæ vrunt,
 quæ excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam
 epistolæ signum, resoluenda est, vt cum solemnī ad te
 munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum
 ferat. & ecce occurrit mihi nescio vtium verier, an elo-
 quentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas sar-
 cinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tanquam modo
 intrauerit. Quencumque vis occupa, adolescentem, se-
 nem, medium. inuenies æquè timidum mortis, æque in-
 scium vitæ. nemo quicquam habet facti. In futurum enim
 nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat
 quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit,
 aliter, quam quomodo natus est, exit è vita. Falsum est.
 peiore morimur quam nascimur. Nostrum istud, non na-
 turæ vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere:
 Quid hoc est? Sine cupiditatibus vos genui, sine timori-
 bus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus.
 quales instrastis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis
 tam securus moritur, quam nascitur. Num vero trepida-
 mus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color
 constat: lacrymæ nihil profuturæ cadunt. Quid est tur-
 pius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Cau-
 sa autem hæc est? quod inanes omnium bonorum sumus,
 quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud
 nos pars eius vlla subsedit. transmissa est, & effluxit. Nemo
 quam bene viuat, sed quamdiu, curat: cum omnibus possit
 contingere, vt bene viuant: vt diu, nulli.

EPIST. XXIII. PVTAS me tibi scripturum, quam
 humanè nobiscum hyems egerit, quæ & remissa fuit, &
 brevis: quam malignum ver sit, quam præposterum fri-
 gus, & alias ineptias verba querentium. Ego vero aliquid
 quod

quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quaeris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi. etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quod gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: discere gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Immo contra. nolo tibi vnquam deesse laetitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra te ipsum sit. Ceterae hilaritates non implent peccus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & supra omnia erectus. Mihi crede, res seuerior est verum gaudium. An tu existimas quenquam soluto vultu, & vt isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub freno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed patum blando. In huius gaudij possessione esse te volo. Nunquam deficiat, cum semel vnde petitur inuenieris. Lenium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac persusoriam voluptatem: & quodcunque inuesticium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te praestare felicem distice & conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima pater. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, poenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in praecipiti est volupras: ad

dolorem vergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud interrogas, aut vnde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitarum, ex placido vitæ & continuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suaque disponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior vnda detinuit, ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proxime ripam cursu languescente, deposuit: alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseverandum. Hic est locus solvendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare, aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male vivunt, qui semper vivere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quid semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non est quod existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt cum desinendum est, si hoc iudicas mirum, adiciam quod magis admireris. Quidam ante vivere desierunt, quam inciperent.

EPIST. XXIV. SOLLICITVM te esse scribis de iudicii euentu, quod tibi furor inimici denuntiat: & existimas me suaturum ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est, mala accrescere, & satis cito patienda cum venerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quicquid vereris ne eueniat, euenturum utique propone: & quodcunque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa, intelliges profecto aut non magnum aut non longum esse quod metuis:

nec

nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Ot-
 tanis illa ætas tulit. In quamcunque partem rerum, vel
 ciuiliū, vel externarum memoriam miseris, occurrent ti-
 bi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid ac-
 cidere tibi, si damneris, potest, durius, quam vt mittaris
 in exilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltia quie-
 quam corpori timendum est, quam vt pereat? Singula ista
 constitue, & contemptores eorum cita, qui non quæren-
 di, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius si tu-
 lit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod
 malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tolit. Ruti-
 lius etiam libenter. Alter vt rediret. Reip præstitit: alter
 reditum suum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur.
 In carcere Socrates disputauit, & exiit (cum essent qui
 promitterent fugam) noluit, remansitque, vt duarum re-
 rum grauissimarum hominibus metum demeret, mortis
 & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est
 vri, quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides homi-
 nem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem
 aut dolorem subornatum, militari tantum robore instru-
 ctum, pœnas à se irriti conatus exigentem. Spectator di-
 stillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec ante remouit
 nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste
 subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit,
 nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericu-
 la virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porcena
 Mucio ignouit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius
 quod non occiderit. Decantata, inquis, in omnibus scho-
 lis fabulæ istæ sunt. Iam mihi, cum ad cōtemnendam mor-
 tem ventum fuerit, Catonem narabis. Quid ni ego narrem?
 Vltima illa nocte Platonis librum legētem, posito ad caput
 gladio, duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexe-
 rat: alterum, vt veller mori: alterum, vt posset. compositis
 ergo reb. utruq; componi fractæ atque vltimæ poterāt, id
 agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret,
 aut seruare contingeret: & stricto gladio, quem vsque in il-
 lum diē ab omni cæde purum seruauerat: Nihil, inquit, egi-
 sti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro
 mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam
 tanta perinacia, vt liber, sed vt inter liberos viverem:

nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Ca-
ro deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum cor-
pori vulnus. quo obligato à medicis, cum minus sangui-
nis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum
Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & ge-
nerosum illum contemptoremque omnis potentiae spiri-
tum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc
congero ut ingenium exerceam, sed ut te aduersus id quod
maximè terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhor-
tabor, si ostendero non tantum fortes viros hoc inomen-
tum efflandæ animæ contempsisse, sed quosdam ad alia
ignauos, in hac re exæquasse animum fortissimorum: si-
cut illum Cn. Pompeij socerum Scipionem, qui contra-
xio in Affricam vento relatus, cum teneri nauem suam vi-
deret ab hostibus, ferro se transuerberauit: & quarentibus
ubi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox
hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus
in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit
Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator,
inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, &
quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec
ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt pluri-
mi, colligo. Respice ad hæc nostra tempora, de quorum
languore ac deliciis querimur, Omnis ordinis homines
succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua mor-
te præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda
non est, ut beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus
itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua
tibi fiduciam faciat, tamen, quia multa extra causam va-
lent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est
iniustissimum, compara. Illud ante omnia memento,
de rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit:
scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem.
Quod vides accideret pueris, hoc nobis quosue maiuscu-
lis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum
quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non
hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, &
reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes osten-
dis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle i-
stam pompam sub qua lates, & stultos terribas. mors
est,

est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quæ nos obstupesciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum æcerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, si ferre possum: grauis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In hæc natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admonco, vt animum tuum non mergas in istam sollicitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Adhuc illum à priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ crudelitatem afferunt: ebrietates, neruorum torporem tremorémque: libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper siam? inter plures ero. Exul siam? Ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum. Ad hoc me natura graue corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum: nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emisiss meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter

malesque submota sunt. Permittere mihi referre hoc locum versum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turne est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur: quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amissimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hæc æternum, quicquid transit temporis, perit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit, sic vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati commoda verba, dixisti:

Mors non vna fuit, sed qua rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. Apparebit enim tibi hanc quam timeamus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. Quæris quid huic epistolæ insulerim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile. Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Idem alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adicias & illud eiusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis oderimus. Etiam cum ratio suadet finire, non temere nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet à vita sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio, quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis

adolis viros corripit, sæpe ignavos iacentesque. Illi contem-
nunt vitam. hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi
videndique satietas & vitæ non odium, sed fastidium, in
quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dici-
mus: Quousque eadem? Nempe expergiscat, dormiam, sa-
tiabor, esuriam, algebo, aestuabo: nullus rei finis est: sed in
orbem nexa sunt. omnia fugiunt, ac sequuntur: diem nox
premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumnus
hiems instat, quæ vere compescitur. Omnia transeunt, vt
reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit ali-
quando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum
iudicent viuere, sed superuacuum.

EPIST. XXV. QVOD ad duos amicos nostros perti-
net diuersa via eundem est. Alterius enim vitia emendan-
da, alterius frangenda sunt. Vtæ libertate tota non amo-
illum, nisi offendo. Quid ergo? inquis. Quadragenarium
pupillum cogitas sub tutela continere? Respice ætatem
eius iam duram & intractabilem. non potest reformari. te-
nera finguntur. An profecturus sim nescio. malo succe-
sum mihi, quam fidem deesse. nec desperauiro, etiam diu-
tinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam stete-
ris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de alte-
ro quidem satis fiducia habeo. Excepto eo quod adhuc
peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quamdiu
in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum
hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem
sui veniat. nec vllum tempus aggrediendi melius fuit,
quam hoc, dum intequiescit, dum emendato similis est.
Aliis hæc intermissio eius imposuit. mihi verba non dat:
expecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio
cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum pos-
sit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt fa-
cis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quæ
habemus necessarium est. ad legem naturæ reuertamur.
Diuitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est, quo egemus, aut
vile. Panem & aquam natura desiderat, nemo ad hæc pau-
per est: intra quæ quisquis desiderium suum clausit, cum
ipso Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus: cuius a-
liquam vocem huic epistolæ inuoluam. Sic fac, inquit, o-
mnia, tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custo-

dem si imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quæcunque facies, tanquam spectaret aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pedagogum. Interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditum quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum coram quo peccare non audeas. Cum hæc feceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi promittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit, cum quolibet esse, quam secum. Tunc præcipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI. MONDO dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratiâs tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo ætatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiârum ministeria senuerunt. Viger animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam partem oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc ait esse florem suum. Credamus illi. bono suo utamur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possimne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quid enim querela est, quod incommodum, si, quod debet desinere, deficit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, & ut proprie dicam, liquefcere. Non enim subito

subito impulsus ac prostrati sumus. Carpinur: singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum natura solvente dilabi? Non quia aliquid mali est istus, & è vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnib. annis meis adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenociniis. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronuntiaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit & minus, quicquid contra fortunam iactaui verborum contumaciam. Remoue existimationem hominum: dubia semper est, & in partem vtramque diuiditur. Remoue studia: totam vitam tracta. mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & literata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem. non reformido iudicium. Hæc mecum loquor. sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es. Quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sagmata: & huic epistolæ viaticum dandum est: Puta me non dicere, vnde sumpturum sim mutuum. Scis cuius area vtar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrum commodius sit, vel mortem trāsire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem cōdiscere. Superuacuum forsitan puras id discere, qua semel vtendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. Sempet discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire didicit. Supra omnem potentiam est: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberam ostium habet. Vna est catena quæ nos aligatos tenet, amor vitæ: qui vt non est abiiciendus, ita mi-

nuendus est: ut si quando res exigeret, nihil nos detineat, nec impediat, quominus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII. Tu me, inquis, mones. iam enim te ipse monuisti, iam correxisti: ideo aliorum emendationi vacas. Non sum tam improbus, ut curationes ager obeam: sed tanquam in eodem valerudinario iaceam, de communis malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi tanquam tecum loquar. in secretum te meum admitto, & te adhibito, tecum exigo. Clamo mihi ipse. Numeram annos tuos: & pudebit eadem velle quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. Non venturæ tantum, sed præteritæ nocens. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas penitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles, etiam si non nocent, fugiunt. Aliquando potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, pullum modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vnumquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigilare, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Ulixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quam pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quam ille Troianos & Achiuos persalutabat. nihilominus cruditus volebat videri. Hanc itaque compendiarum excogitauit: magna summa emit seruos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem præterea Lyricis, singulos assignauit. Magno misisse illum non est quod mireris. Non inuenerat: facien-

ciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cùm peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum arrofor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiectum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cùm dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem serinia emisses. Ille ramen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur: hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix uiuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quàm multos seruos, valentissimos habeas? Bona mēs nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII. Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam, grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cœlum. Licet vastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster) Terræque vrbesque recedant, sequuntur te quocunque peruenieris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris nihil tibi peregrinationes prodesse, cùm te circumferas? Premit te eadem causa quæ expulit. Quid terrarum inuare nouitas potest? Quid cognitio vrbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuet? tecum fugis. Ous animi deponendum est. Non ante tibi vilius placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitata & instigata, multaque habentis in se spiritus, non sui:

*Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum*

Vadis huc & illuc, vt excutias infidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius sit. sicut in naui onera immortuus vigent: inæqualiter conuoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso nocet tibi. Ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariarum angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscunque sedes erit. Magis quis veneris, quam quo interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est. Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum radio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, bene viuere, omni loco positum sit. Nam quid tam turbidum fieri potest, quam forum? Ibi quoque licet quiete viuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. Nam vt loca grauius, etiam fortissimam valetudinem tentant, ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua profecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint. Seruitus vna est. Manqui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorum soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes te ipsum coargue: inquire in te: accusatoris primum partibus fungere. deinde iudicis, nouissimè deprecatoris: aliquando te offende.

EPIST.

EPIST. XXIX. DE Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa quam quia audire verum timet: à quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cinicis, qui libertate permiscua vñ sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiuget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam? Gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admonéo. Illud scio, alicui me profuturum, si multos admonueró. Spargenda est manus: non potest fieri, vt non aliquando succedat multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis: quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non uest ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est: certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia teneat. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum seruari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat: magna in illo ingenij vis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obiiciet philosophis congiaria, amicas, gulam, Ostendet mihi alium in adulatorio, alium in popina, alium in aula: ostender mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione diserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cum quæreretur, Scavrus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere, nescio enim quid de gradu faciat: ranquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitu tamen contumelias perpeti. Moneat ille mihi risum, ego fortasse illi lacrymas monebo: aut, si ri-

dere perseverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insanix hilarare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua, videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quam multis minoris videretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo: non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem grauius affectus sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, vide, quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animū, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Neque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritum tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensionem remississes. Sed ne ego quidem me sordide geram, in scenore artis alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio non probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omne tibi ex omni domo conclamabunt, Periparetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere posset populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet qualis tibi videaris, quam aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quam populo: vt æstimes iudicia non numeres: vt sine metu decorum hominumque viuas: vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate te foeminae puerisque laudauerint: quid ni ego tui miscear, cum sciam quæ via ad istam fauorem ferat?

EPIST. XXX. Bassvm Ausidium, viram optimum, vide

vidi quassum, ætati obluſtantem. Sed iam plus illum de-
grauat quam quod possit atrolli. Magno senectus & uni-
uerso pondere incubuit: Scis illum semper infirmi corpo-
ris & exsuccci fuisse: diu illud continuit, &, vt versus dicam,
concinnavit, subito deficit. Quemadmodum in naue quæ
sentinam traxit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi pluri-
mis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nau-
igio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecil-
litas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri ædifi-
cio omnis iunctura dilabitur: & dum alia excipitur, alia
discinditur, circumspectiendum est quomodo exceas. Bassus
tamen noster alacer animo est: hoc philosophia præstat: in
quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis
hilarem, lætūque, nec deficientem, quamuis deficiat.
Magnus gubernator & scisso navigat velo, & si exarmavit,
tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus
noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo a-
lienum spectare nimis securi esse putares. Magna res est
hæc, Lucili, & diu discenda, cum aduentat hora illa ineni-
tabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta
sunt. Definit morbus, incendium extinguitur, ruina quos
videbatur oppressura, deposuit: mare quos hauserat, eadem
vi qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa
perituri ceruice reuocabit. Nil habet quod speret, quem
senectus ducit ad mortem. Huic vni intercedi non potest.
Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diu-
tius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & compone-
re, & viuere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre dis-
cidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedu-
lo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in
hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec ma-
gis in ipsa quicquam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam
demens autem est qui timet quod non est senturus, quam
qui timet quod non est passurus. An quisquam hoc futu-
rum credit, vt per quam sit vt nihil sentiat, ea sentiat?
Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, vt sit extra
omnem malorum metum? Hæc ego scio & sæpe dicta, &
sæpe dicenda, sed neque cum legerem, æquè mihi profue-
runt, neque cum audirem his dicentibus, qui negabant ti-
menda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum

auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puta etiam fortiozem eum esse qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admodum imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum adversario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, vtrique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quæ est rator, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ, iudicantem. Plus, ut puto, fidei habere apud te plus ponderis, si quis renixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluist. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluist qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam & iniunctam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ causam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse quam suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsam vitæ, sed minutatim subductam, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiantur, quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indigna ione fit; hæc ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus, mortem venientem nemo hilares excipit, nisi qui se ad illam diu compo-

composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, vt scirem an illum totiens eundem inuenirem : nunquid cum corporis viribus minueretur animi vigor : qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum latitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem illi Epicuri præceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu : si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vidistrahatur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupauit, aqua, & inrerdu ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam noua, sed tanquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectauim abrumptentes vitam? immo vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat, tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata omnibus locis omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua causa morienti videtur accedere, quanto aliz propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere uoluimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus mortis exemptum est? Sed vereri debeo ne tam longas epistolas peius quam mortem oderis: itaque finem faciam. Tutamen mortem vt nunquam timeas, semper cogita.

EPIST. XXX. AGNOSCO Lucilium meum. incipit quædam promiserat exhibere. Sequere illum imperum ani-

mi, quod ad optima quæque, calcatis populatibus bonis, i-
bas. Non desidero maiorem melioremque te fieri quam
moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt.
Tantum effice, quantum conatus es: & illa quæ tecum in
animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si claueris
aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamen-
to opus est, quam vsum in sociis Vlixem ferunt. Illa vox
quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica. Ad hæc
quæ timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni parte
terrarum circumsonat. Præteruhere itaque non vnum
locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes vires:
surdum te amantissimis præsta. Bono animo male precan-
tur. Et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ o-
ptantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt
congeri, vnum bonum est, quod beatæ viræ causa, & fir-
mamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non po-
test, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habi-
tus quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non po-
test, vt vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis &
preferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est.
Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in va-
num operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes,
quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac striga-
re permiserint, admirabor & clamabo. Tanto melior sur-
ge & respira: & cliuuium istum vno, si potes, spiritu exupe-
ra. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex
illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid continge-
re tibi velis, quid optes: & in totum, iam per maxima a-
cto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis
opus est? Fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris
bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus mali-
tia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis ni-
hil splendens est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet,
aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiu-
torio ignis, nihil calidum est, nihil nisi aëre frigidum: ita
honestæ & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid
ergo est bonum: rerum scientia. Quid malum est? rerum im-
peritia. Ille prudens atque artifex pro tempore quæque re-
pelleret aut eligeret. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur
quæ eligit, si modo magnus illi & inuictus animus est.

Submit-

Submitti te ac deprimi veto, laborem si non recuses, parum est. Posce. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuuus est? In quem humiles causæ vocauerint non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum, quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? Non per Appenninum Graiumve montem, nec per deserta Candauia: nec Syrtis tibi, nec Scylla, aut Chrybdis adeunda sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Turum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet, Deus nihil habet. Prætexta non faciet, Deus nudus. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant & impune. Non turba senum lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt. nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstrari, quo nil melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet. *Exurge modo, & te quoque dignum Finge Deo:* finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitij essent, si ciles fuisset.

EPIST. XXXII. INQUIRO in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic vi-

ue, tanquam quid facias auditurus sim, immo tanquā visu-
rus. Queris quid me maxime ex his quæ de te audio, dele-
ctet: Quod nihil audio, quod plerique ex his quos interro-
go, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conuersari
cum dissimilibus, & diuersa cupientibus. habeo quidem si-
duciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito,
etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est?
non timeo ne immutent te? timeo ne impediant. Multum
autem nocet, & qui moratur, utique in tanta breuitate vi-
tæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius sub-
inde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in
particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime,
& cogita quantum celeritati additurus fueris, si à tergo ho-
stis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugien-
tium premere vestigia. Fit hoc. premeris: accelera: & euade,
perduce te in tantum, & subinde considera, quam pulchra
res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare
securum reliquam temporis sui partem, in possessione bea-
tæ vilæ positum: quæ beator non sit, sed longior. Quan-
do videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non perti-
nere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negli-
gens, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod fa-
ciat homines auidos futuri? Nemo sibi contingit. Optau-
runt tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium tibi
eorum contemptum opto, quorum illicopia. Vota illorum
multos compilant, ut ne locupletent. Quicquid ad te trās-
ferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem ut
vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa
sit: ut placeat sibi. & intellectis veris bonis, quæ simul intel-
lecta sunt, possidentur, gratis adiectione non egeat. Ille de-
mum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac li-
ber, qui viuit vita peracta.

EPIST. XXXIII. DESIDERAS his quoque epistolis, si-
cut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum.
Non fuerunt circa fosculos occupati. totus contextus il-
lorum virilis est. Inæqualitatem scias esse, vhi quæ eminent
notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in ean-
dem altitudinem tora silua surrexit. Eiusmodi vocibus re-
ferta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicu-
ri illa existimes. publicæ, sunt, & maxime nostræ.

Sed

Sed in illo magis annotatur, quia raræ interueniunt, quia inspiratæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiem professõ. Ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicurus est fortis; licet manuleatus sit. Fortitudo & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quam in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus unde velint sumere exemplar. Putas nos velle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panatio, an Possidonio? Non sumus sub rege sibi quisque se vindicat. apud istos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad vnum referitur. Omnia quæ quibusquam in illo contubernio, locutus est, vnius & ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, ex tanta rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid adducere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminare posset, nisi inter paria legerentur. Quare deponere istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa mulier, cuius crus laudatur ant brachium, sed illa cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendicè tecum agam: sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium. Samenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facili enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus. & has quas Græci Chrias vocant: quia completi eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, &

fulciri se notissimis & paucissimis vocibus & memoria stare. Sibi iam innitatur. dicta ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera, & dic, quod memoria tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam auctos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud scire. Meminisse, est rem commissam memoriae custodire. At contra scire, est, & sua facere quemque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid interfit inter te & librum. Quousque discas? iam & precipue. Quid est quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viua vox facit. Non quidem hæc, quæ alienis verbis commendatur, & actuarij vice fungitur. Adice nunc, quod isti qui nunquam tutela suæ sunt: primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore desciuit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc queritur. Nunquam autem inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil inuenit, immo nec querit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? Ego vero utar via veteri: sed si priorem inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIV. CRESCO & exulto, & discussa senectute recalesco, quotiens ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse) nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fortu gregis sui capit voluptatem, si alumnus suum nemo aliter intuetur quam ut adolescantiam illius suam iudicet: quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subito vident? Afferro te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor & inuicem hor-

hortantem. Quid aliud, inquis, adhuc volo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat. pars magna bonitas est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perfectaueris, & incubueris, & id egeris, vt omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & vna forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius acta discordant.

EPIST. XXXV. CVM te tam enixe rogo vt studeas, meum negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, vt cepisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? immo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non vtique amicus est. Itaque amicitia semper prodest. Amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, vt amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo vno nos animo futuros, & quicquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum. Sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quæ amamus etiam absentibus gaudium: sed id leue & euandidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis: sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi ingens munus: & quo magis iustes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius profice, & ante omnia hoc cura, vt constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, obserua an eadem velis hodie, quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natum aliubi, atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti pro uecto quæ. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem non tamen transit, sed suo loco nrat: nec commouetur quidem.

EPIST. XXXVI. AMICVM tuum hortare, vt istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod vni-

bram & otium perierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam viliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendit. Hi quibus invidetur, non desinent transire. Alij eligentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas. Ipse se exagitat, movet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert, sic quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur, quem exhauriunt & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Seis quosdam perterse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dosio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis, bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere, virtutem perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est quod non sit discendum? Minime. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est elementarius senex. Iuveni parandum, seni utendum est. Facias ergo rem vilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expectenda tribuendaque, non dubie primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spondit. Minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum soluendum opus est negotianti navigatione propera, agrum colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli favore. Ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocunque res cadunt. Qui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas

em,

eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit. minor non sit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Si in Germania, prorinus pertenerum hastile vibraret. Si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet & imperat. Quid ergo huic meditandum est; quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortem cõtemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, vt & animos nostros (quos in amorem sui natura formauit) offendant, nemo dubitat: nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit vt si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, vt tormentis non submittat fidem, vt si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro vallo perugilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interrim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris uitæ tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt reconduuntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitæ non eripit. veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret: Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium, videbis in hoc mundo nihil extinguí, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit; hiems cecidit; referent illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid præterierit, repetit. pars cæli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos timere mortem; & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII. QVOD maximum vinculum est ad bonam mentem, promissum virum bonum. Sacramento

rogatus es. Decipit si quis tibi dixerit, mollem esse mili-
 riam & facilem, Nolo te decipi. Eadem honestissimi hu-
 ius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vti virgis
 ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt
 ac bibunt quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel
 inuiti patiantur: à te, vt volens libensque patiaris. Illis li-
 cet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu-
 neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictò-
 que moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut
 annos luerifacere? Sine missione nascimur. Quomodo er-
 go, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates:
 potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philoso-
 phia: ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si bea-
 tus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc con-
 tingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abie-
 cta, sordida, seruilis multis affectibus & seuerissimis subie-
 cta. Hos tam graues dominos, interdum alternis vicibus
 imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ
 sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. Non
 aberrabis. vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te
 subiice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa di-
 sces, quid & quemadmodum aggredi debeas. non incidēs
 rebus. Neminem mihi dabis. qui sciat quomodo quod vult
 cæperit velle. Non consilio adductus villo, sed impetu im-
 pactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quam
 nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio
 turbine rerum stupentem quærere. Huc ego quemadmo-
 dum veni?

EPIST. XXXVIII. MERITO exis, vt hoc inter nos
 epistolatum commercium frequentemus. Plurimum pro-
 ficuit sermo qui minutatim irrepsit animo. Disputatio-
 nes præparatæ & effusæ audiente populo, plus habent stre-
 pitus, minus familiaritatis. Philosophia boni cõsiliū est.
 Consiliū nemo clamore dat. Aliquando vrēdū est & illis, vt
 ita dicam, cõcionibus: vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi
 vero non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat,
 ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant,
 sed hærent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Se-
 minis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum,
 cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ei
 minimo

minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum condicio, quæ seminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX. COMMENTARIOS quos desideras, diligenter ornatos & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo breuiarium dicitur. Olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discendi magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam: Tu à me non est quod illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Hæc ipsa res expergisci te coget. Si videris quam multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Nemine excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditioneque fortunæ. Secunda temperabit, aduersa comminuet, aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim vtilia sunt: at hæc eo quod superfluum, nocent. Sic segetem nimia sternit veritas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: quia non tantum in aliorum iniuriam sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit; quam in quosdam volutprates suæ sunt: quorum impotentia atque insana libi mini ob hoc vnum possis ignorare, quod quæ fecere, pa-

tiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, supernacua quo redigis? Voluptatibus utique se immergunt quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo pereniunt, ut illis quæ supernacua fuerant, facta sint necessaria. seruiunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL. QVOD frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam acipio, ut non protinus vna simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiae, falso atque inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt literæ quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, soscere magno cursu verba conuoluere, quæ non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt quam quibus vox vna sufficiat. hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque sicut vita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod præcipitur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, ut istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti iudices, quam agenti rem magnam ac seriam, doceat. Equæ stillare illam rem nolo, quam currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis. Facilius tamen incidit quod expectatur, quam quod præteruolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adice nunc, quod quæ veritati operam

peram dat oratio, incompofita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis nihil habet veri: mouere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere. tractandum ſe non præbet: auferitur. Qomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid quod hæc oratio, quæ ſanandi mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum præterea habent inanitatis & vani: plus ſonat quàm valet. Lenienda ſunt quæ me extenderent, compenſanda, quæ irritant, diſcutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum reprimi poteſt fieri? Quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid quod ne volūptatem quidem vllam habet, talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus; Sed vt pleraque quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt, ſic iſtos qui verba exercuerunt, abunde eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admiſſa eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per procliuē currentium, non vbi viſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longius quam voluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ: quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & inſurget? Quid niſi ſed ſalua dignitate morum: quam violentia iſta & nimia vis exiit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis ſic vnda, non torrens. Vix oratori permiſerim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac ſine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex ſubſequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut oſtentatio abtulerit, aut affectus impotens ſui? tantum ſeſtinet atque ingerat, quantum aures pati poſſunt. Recte ergo facis ſi non videris iſtos, qui quantum dicant, non quemadmodum quærunt: & ipſe malueris aliquando, ſi neceſſe eſt, vel iuxta P. Viniciū dicere: qui cum quæreretur quomodo diceret, Aſellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait: quomodo iſtum diſertum dicatis, nescio: tria verba non poteſt iungere. Quid ni malis tu ſic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam inſullus interuenerit, qui illi ſingula verba veſſenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q

Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: profertur tamen malo, quam profluat. En autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit: perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam tibi contingere res ista, salua verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & potuerunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPIST. XLI. FACIS rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus ædituus ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus. tecum est. intus est. Ita dico, Lucili. facer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo auditor exurgere? Ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum, Quis deus, incertum est, habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum

morum aliorum alios protegentium subiuuens, illa pro-
ceritas siluæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in a-
perto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis fa-
cit. Et si quis specus saxi penitus exesis mortem suspen-
derit, non manufactus: sed naturalibus causis in tantam
laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis su-
spicione percutiet. Magnorum fluminū capita veneramur:
subita ex abdiro vasti amnis eruptio aras habet. Colun-
tur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel o-
pacitas, vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem vide-
ris interitum periculis, intactum cupiditatibus, inter ad-
u- rta felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex supe-
riore loco homines videntem, ex æquo deos: non subiit
te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque
quam vt credi similis huic, in quo est, corpusculo possit?
Vis ituc diuina descendit: animum excellentem, modera-
tum, omnia tanquam minora transeuntem, quicquid ti-
memus optamūque ridentem, cœlestis potentia agit.
Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Ita-
que maiore sui parte illic est; vnde descendit. Quemad-
modum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt
vnde mittuntur: sic animus magnus & sacet, & in hoc de-
missus vt propius diuina nossemus, conuerfatur quidem
nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc
spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis
est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nitet. Quid
enim est stultius, quam in homine aliena laudare? Quid
eo dementius, qui ea miraretur, quæ in alium protinus
transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei
fræni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur, &
ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: a-
liter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer,
qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cu-
ius hic decor est, non sine timore aspic, præfertur illi lan-
guido & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem
laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram pon-
dere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Nam quis huic
illam præferret vitæ, cui aureæ vuæ, aurea folia d' pendent?
Propria virtus est in vite fertilitas. In homine quoque
id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram

habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat, nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Consummatum iraque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis infania. In vitia alter alterum trudemus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPIST. XLII. IAM tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse tanquam phoenix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocritas & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia vero, ipsa raritate commendat. Sed ista multum adhuc abest ab eo quod proficitur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse disputaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt, nec vlla maior poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum, quia imbecilli sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riger frigore. Non desunt tunc illa venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ne paria pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. Eadem velle eos cognosces, da posse quantum volunt. Meministi cum quendam affirmantes esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitulum: pluma tenebatur, quam remisit, & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum tuere, non cogitabat quam onerosa essent quæ petebat, etiamsi superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affecta-

affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus, & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nosipsum impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium: ad ea parati sumus peruenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique s. vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad inuitorem alicuius mercis accessimus. videamus, hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, oro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. Hoc perituum est. Nempe aduentitium fuit. tam facile sine isto viues, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es. si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis: nempe & molestiam: gratiam minorem; nempe & inuidiam. Circumspice ista quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus. Scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII. QVOMODO hoc ad me peruenit, quæris; quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo? inquis. tantus sum, vt possim excitare rumorem? Non est quod ad te hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnum est illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Navis quæ in flumine magna est, in mari parua est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, al-

teri exiguum est. Tu nunc in provincia licet contemnas ipse te, magnus es. Quid agas, quemadmodum cenes, quæ admodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui regent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis indicamus, non ut tutius viuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam ex qua mores æstimes nostros: vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic viuimus, ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPIST. XLIV. ITERVM tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria. At mercuriales multis quatuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiosè legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reiecit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleantes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt: si te illis generis dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt. nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait, Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene à natura compositus. Hoc vnum est intuendum. Alioqui si ad vetera reuocas, nemo

nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacunque condicione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, vt solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. Si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non vnde veniant; sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ vitæ sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, solitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt semper abcedunt, & quo plus operæ impendant, hoc se magis impediunt: feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV. LIBRORVM istic inopiam esse quæris, Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit, peruenire vult, vnâ sequatur viam, non per multas vagetur. Non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. Ego vero quoscunque habeo, mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem transferrem, & nisi maturè te finem officij sperare mpleturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum detertere potuisset. Transnatastem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo creuisses. Ceterum quod libros meos tibi mitri desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum purarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicij: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege tanquam verum quæram

adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsis-
sent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nestimus nodos, & ambiguam significationem verbis al-
ligamus, deinde dissoluimus: actantum nobis vacat iam vi-
uere, iam mori scimus. Tota illa mente pergendum est, v-
bi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vn-
quam nisi dum disputat caprus est? Res fallunt: illas di-
scerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, con-
silia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitia? Non imitatur tantum illam, sed vincit & præterit: apertis
& propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descen-
dit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc
similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico
blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obre-
punt. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Moderatio
vocatur ignauia. pro cauto timidus accipitur. In his ma-
gno periculo erratur. his cettas notas imprime. Ceterum
qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, vt
frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes,
vt non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima colle-
ctione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo
præstigatorum acerbula & calculi in quibus fallacia ipsa
delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam. perdidisti vsum.
Idem de illis captionibus dico. quo enim nomine potius
sophismata appellem? nec ignorantem nocent, nec scientem
iuuant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere,
hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appel-
lat, ad quem pecunia magna confluit: sed illum, cui bo-
num omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabi-
lia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commuta-
tum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, quo homo
est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componi-
tur, sic viuit, quomodo i. a. præscripsit: cui bona sua nulla
vis

vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicij, in-
concussus, intrepidus: quem aliqua vis mouer, nulla per-
turbat: quem fortuna cum in eum quod habuit telum no-
centissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, &
hoc raro. Nam cetera eius tela, quib. genus humanum de-
bellatur, grandinis more dissulant: quæ incussa tectis, sine
vlllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me
detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de
quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vi-
ta mentitur: hanc coargue, hunc ad verum, si acutus es,
redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua
est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti
habet in hoc vt possit fortunatum beatumque præstare.
Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At
proiicimus bonum, si hoc nomen pani aut potentæ damus,
& ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est,
vtique necessarium est, quod autem necessarium est, non
statim bonum est, quoniam quædam necessaria sunt, ea-
dem vilissima. Nemo vsque eo dignitatem boni ignorat,
vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non
eo potius curam transfers, vt ostendas omnibus, magno
temporis impendio quæri superuacua, & multos transisse
vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce
singulos, considera vniuersos. nullius non vita spectat in
crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitum non e-
nim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si at-
tenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cun-
ctantes quasi aliena trascurrit. & vltimo die finitur, om-
ni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non de-
bet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc
licem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc
solum curantibus. Non & hoc.

EPIST. XLVI. LIBRVM tuum quem mihi promi-
seras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui,
ac tantum degustare voluit. Deinde blanditus est ipse,
vt procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc
intelligas licet: brevis mihi visus est cum esset, nec mei
nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut T. Li.
uij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine
me tenuit & traxit, vt illum sine vlla dilatione per le-

gerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur, tamen exhausti totum. Non tantum delectatus, sed gausus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicere quid impetus, si interquiesceret, si intervallo surrexisset. Nunc non luit impetus, sed tenor, compositio vtilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lenè. Gaudis & rectus es. hoc volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ exciter. De libro tuo, plura scribam cum illum retractaui, nunc vero parum mihi fedit iudicium: tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis. verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiat: nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

EPIST. XLVII. LIBENTER ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? Immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundem in vtrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo cœnare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnantem dominum tantum seruorum turba circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti auiditate onerat dissentium ventrem, ac defuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quam ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet. virga mormar omne compescitur, & ne fortuna quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni murique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non confuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quos seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod

nec

nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: qui cum ad cœnandum discumbimus, alius spuma detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas ques scindit, pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum, in frustra excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altitia decenter seceret: nisi quod inferior est qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur. Effugit pueritia: sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber destitutus pilis, aut penitus euulsis, rota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuiarum censura permixta est, perstat infelix, & expectat, quos adulator, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ reuocet in crastinum. Adhuc obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delecter aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, qui iam ipsa satietate fastidiat, qui illo die esuriat. Cum his cœnare non sustinet, & maicitatis suæ diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti, dominum suum vidi & eum qui illi impegerat titulum, qui inter relicula mancipia prodaxerat, alius intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem præco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem seruum tuum vocas, ex iisdem feminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum te-

cum superiorem velles viuere. Quotiens in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantundem in te dominio tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. Comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuietum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatiorum: Nihil hac re humilius, nil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videris, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint: Dominum, patrem familiæ appellauerunt: seruos (quod etiam in minimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vescerentur, sed vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillâ rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos admovebo mensæ meæ? Non magis quam omnes liberos. Etras, si existimas me quosdâ quasi sordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt: quidam, vt sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuietibus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicis tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. Têta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est? Sed fortasse liber animo. Seruus est? hoc illi nocebit: aliis nõ nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem ancillæ seruientē: dabo ancillæ diuitem. Ostendam nobilissimos iuvenes mancipia Pætonimorum. Nulla seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant quominus seruis tuis hilarem te præstes, non superbe superiorem. Colât potius te, quam timeant. Dicit nunc aliquis, me vocare ad pileum

pileum seruos, & dominos de fastigio suo deicere: quod dixi, colant potius dominum quam timeant. Itane, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tãquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cū timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri à seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus multa admonentur. non quicquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire delicta, vt quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis inuimus animos. Nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic exardescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. leuis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII. Ad epistolam quam mihi ex irenere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, vt soluas quæstionem, quam vt proponas? Vtrique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tanquam Epicurus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quicquam singulis est, nec aduersi. In commune viuitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas conuertit. Alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Hæc societas diligenter & sancte obseruanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquid esse commune ius generis humani, plurimum ad illam quoque (de quo loquebar) interiorem societatem amicitia colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili viutorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi ma-

lo, quid amico prestare debeat, qui homini, quam quot modis amicus dicatur, & homo quam multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vitam ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vasserimas struxero, & conclusionē falsa à vero nascens mendacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me: in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit. syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet; quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedit. Nisi fortè acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias. in hoc supercilia subdiximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire quid philosophia promittat generi humano? Consilium. Alium paupertas vrit, alium diuitiæ vel alienæ torquent vel suæ. Ille malum fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines malè habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad míseros aduocatus es. Opem te larurum naufragis, captis, ægris, egentibus, intenta securi subiectum præstantibus caput, pollicitus es. Quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timer. Succurre, quisquis eloquentior es pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituraeque auxilium aliquod implorant? in te spes opésque sunt. Rogant, vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt disiectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid supernacuum, quam faciles leges posuerit, quam iucunda sit vita, quam expedita illas sequentibus, quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat. Dissipationes istæ vtiā tantum non prodesse. Nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam.

nam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur: per istud philosophiæ sunt nigrae, & turpes, infamæque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem iudicitis, quam ut formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophi in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, ut non magis aure fulgor, quam gladij perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent, cæcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis; sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat. ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili: reduc te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperte decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parce iam dispensandum erat, ut sufficeret necessariis. Nunc quæ dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

EPIST. XLIX. Est quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducit: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut uestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: cum maxime à te discedo: vi deo lacrymas combibentem & affectibus tuis inter ipsa in coercitionem exeuntibus non satis resistentem. Modò amisisse te videor. Quid enim non modò est, si recorderis? Modò apud Stoicum philosophum puer sedi, modò causas agere cœpi, modò desij velle agere, modò desij posse. Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: ad eò præcipitis fugæ transitus leuis est. Causam huius rei quæris? quicquid temporis transiit, eodem

loco est: pariter aspicitur, una iacet: omnia inde in profundum cadunt: & alioquin non possunt longa intervalle esse in ea re, quæ tota brevis est. Punctum est quod vivimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto quot gradus posuit? Modo te profectus sum: & tamen hoc modo, ætatis nostræ bona portio est, cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. Nunc incredibilis cursus apparet: siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere cœpi & computare damnum meum: eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc vntum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea questione, quam subtilius est contemplasse, quam soluere? Securi est & ex commodo migrantis minuta conquerere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

*Aspice qui cœant populi, qua mœnia clausis
Ferrum acuant portis.*

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito videtur, si cum saxa in munimentum murorum senes formæque congererent, cum iubentis intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret. cum hostilia in portis telâ vibrarent, & ipsum solum suffosionibus & cuniculis tremere, sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti.

didisti: cornua ego habes: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æque licet demens tibi videar, si istis impendero operam. Et nunc obsideor, tunc tamē periculum mihi obfesso extetnum immineret, murus me ab hoste fecerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus inuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse possum bonum vitæ in spatio eius, sed in vfu: posse fieri, immo sæpe fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergilsci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeuanti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum existimas minimum esse, quo à te morte vita diducitur. In omni loco æque tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate. De pudicitia vitæque, & illa cui alieni corporis abstinencia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per deuia ducere, facilius ad id quod tendo, perueniam. Nam (vt ille ait Tragicus.) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet, nec enim quicquam minus conuenit quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L. EPISTOLAM tuam accepi post multos menses, quā miseris. superuacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres quærere. Valde enim bonæ memoriæ est si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, vt vbicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædā enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocunque transferimus secutura sunt. Harpasten vxoris meæ situm, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auerissimus ab istis prodigiis sum, si quādo fatuo delectari volo, non est mihi longe quærendus, me rideo. Hæc fatua

subito desit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cœcam, subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum: Cœci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere. Non ego sumptuosus, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc fecit, Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantæve ægritudines discutimus? Nunc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturâ reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, & ut verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & re corrigere, quam indurescat prauitas etius, sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in regum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat: & aliter natæ, in id finguntur, quod vsus noster exigit. quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus quam quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud mi Lucili, non est quod te impediatur, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. Omnes præoccupati sumus. Virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent. Ideo expelli

& extir-

& extirpari possunt. Fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas cundi arduum: quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est; formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat, deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI. QVOMODO quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Ænam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius (apud utrumque enim legi) non reperi, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacientia. Nos utcumque possumus, contenti sumus Baiis: quas postero die, quam attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probi vitromagis conuenit quam alia; nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo; sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans nunquam Canopum eligeret, quamuis neminem Canopus esse frangi vetat. Ne Baias quidem. Diuersorum vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolum, sic ne inter popinas quidem. Videre ebrios per litora & errantes, & comestiones nauigantium, & symphoniarum cantibus per strepentes lacus, & alia quæ velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vini Hannibalis hiberna soluerunt: & indomitum illum niuius atque Alpibus virum enervauerunt fomenta Campa-

*Capivir
&
Baja*

niz. Armis vicit? vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (vt vides) sæua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis: quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, vt interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desidiā, victori quoque, nedum vincenti periculofam, merito reprehenderet. Minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est excutio. Non est emolliendus animus. Si voluptati cesserō, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse volet & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas queris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationib; intentum, loca seria sancta que eligere oportet. Efforminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid ad corrum pendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero vngula est. In molli pallustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit. Segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille vinctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Linterni honestius Scipio quam Baiis exulebat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primo fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Cæsar, extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas inopulerunt summis ingis montium. Vid. batur hoc magis

magis militare, ex edito speculari late longéque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt quibus édificia excitauerunt locis, & qualia. scias non villas esse, sed castra. Habitarum tu putas vnquam fuisse in Vtica Catonem, vt præternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum variis colorib. picta, & fluitantem toto lacu rosam, vt audiret canentium nocturna conuicia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam vnâ nocte inter talia duxisse? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Bariis litigauimus, numquam satis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quæcunque cor tuum leniant: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptij vocant. In hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

EPIST. LII. Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter vana consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stulticia inquis, est: cui nihil constar, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ad illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vilius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quib. ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque sed secundæ fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum itur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempleris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compelliq. possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, & vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exempla, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum

magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenit; tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsa abunda, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilior laret. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illū feliciorē dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias, licet. Imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu verò etiam ad priores reuertere qui vacant. Aduuare nos possunt non tantum qui sunt; sed & qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui magna verba celeritate præcipitant, & communes locos volunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admiseris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac disserere: si modo hoc proposito in turbam prædeunt ut meliores fiant, faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercent. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nunquid æger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & præbete vos curationi. Etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiatorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos mouerique rerum magnitudine? sane liceat. Ut quidem iudicetis & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis racendum erat. Nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt?

Quid

Quid lætaris, quod ab hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disseribat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Interfit aliquid inter clamorem theatri & scholæ. Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus sequi imperum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterant. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. Alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsentî. Desiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est, sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non inuitorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII. Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut nauigarem? Solui mari languido. erat sine dubio cælum graue sordidis nubibus, quæ fere aut in aquâ aut in ventum resoluuntur: sed putavi tam pauca milia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamuis dubio, & imminente cœlo. itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nefidia direxi, præcisurus omnes sinus. Cum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, vitum irem, an redire, primum æqualitas illa quæ me

corruerat, periit. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo litore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquā se æquē in tempestate timere quam terram. Peius autem vexabar, quam ut periculū mihi succurreret. Nausea enim me segnis hæc & sine exitu torquebat, quæ bilē mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori. & illum vellet nollet cœgi ut peteret litus. Cuius ut viciniam attingimus, non expecto ut quicquam ex præceptis Virgilij fiat, Obuertant pelago proras, aut ancora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum dum per aspera crepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi non immerito nauis terram timeri. Incredibilia sunt quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, ut vbiq̃ naufragia faceret. Nauseator erat. At ego quocunque nauigare debiero, vicesimo anno perueniam. Ut primum stomachū (sic non cum mari nauseam effugere) collegi, ut corpus vñctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eo magis latent, quo maiora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed cum creuerit, & vera febris exarserit, etiam dura & perperio confessionem extorquet. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, & in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo quærimus, nomen: qui vbi ad talaria cœpit tendere, necesse est podagram fateri. Contra euenit in iis morbis quibus officiuntur animi: quod quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime: Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit animumq̃e altius mergit, quam ut vti villo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confiteretur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est; & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem.

Illi te totum dedica : dignus illa es ; illa te digna est. Ire in complexum alter alterius : omnibus aliis te nega, fortiter, aperte. Non est quod precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent : nec quenquam tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberateris. Quid ergo ? Non & nunc idem facies ? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. Nemo ad illam peruenit occupatus. Exerceat philosophia regnum suum : dat tempus, non accipit. Non est res subiciua. Ordinaria est, domina est : adest, & iuber. Alexander cuidam ciuitati partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti, Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperem quod dedissetis ; sed vt id haberetis quod reliquisset. Itidem philosophia rebus omnibus : Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit : sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totam huc conuertere mentem. huic asside, hanc cole : ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quod inter te & illos interfuturum sit, quæris ? Diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo : Tantum sapienti sua quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum. Ille naturæ beneficio, non suo, sapiens est. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet : munita est solidaque, quædam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu excludit, quædam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

EPIST. LIV. LONGVM mihi com meatum dederat mala valetudo : repente me inuasit. Quo genere ? inquis, prorsus merito interrogas : adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum : quem quare Græco nomine appellem, nescio. Satis apte dici suspirium potest. Breuis autem valde & procellæ similis impetus est, intra horam fere definit. Quis enim diu expirat ? Omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt. Nullum mihi videtur molestius. Quid ni ? Aliud enim quicquid est, ægrotare est : hoc, animam agere. Itaque me-

dici hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? Si hoc sine quasi bona valetudine delector, tam ridicule facio, quam ille, quisquis se vicisse putat, cum vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione non desij cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam. tam sæpe mors experitur me? faciat. At ego illam diu expertus sum. Quando? inquis. Antequam nasceret. Mors est, non esse. Id quale sit, iam scio: hoc erit post me quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem. Atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimat lucernæ peius esse cum extincta est, quam antequam accenderetur? Nos quoque & accendimur & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrinque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, quum illa & præcesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert vtrum non incipias, an desinas: vtriusq; rei hic est affectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nā verbis locus non erat) alloqui me non desij: deinde paulatim suspirium illud quod esse iam anhelitus coeperat, intervalla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fuit spiritus. Sentio hæsitacionem quandam eius & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extremam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum iuvat vivere. Quæ enim virtus est, cum eiicaris exire? tamen est & hic virtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiēs: quia eiici est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit; quia vult quod ipsa coactura est.

EPIST. LV. A gestacione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, vt per nos ambulemus: oculos, vt per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desinamus.

mus Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitante ipso litore, quod inter Cumas & Seruiliij Vatiæ villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius Fluctus autem illud (vt scis) frequens & concitatus exæquat, longior tranquillitas soluit, cum arenis, quæ humore alligantur succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illie inuenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quotiens aliquos amicitia Asinij Galli, quotiens Sciani odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. Multum autem interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vatia viuo præteribam, quam vt dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile; vt etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductam existimat vulgus & securum, & se contentum, sibi que viuentem. quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit, sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi viuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantum noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pates, manufactæ: quarum altera solem nō recipit, altera vsq; in occidentem torretur. Platanona mediarius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi

modo diuidit alendis piscib; (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret. voluptatib; fruitor. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauisapo, & illum adeo excipit, ut Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mœstos; vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quotiens velis, quandiu velis. magis hac voluptare, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, confidemus, cum ducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus: & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes vtrique diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectioes: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LXI. PERIAM, si est tam necessarium quæ videtur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndique me circumsonat. supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quotiens retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cum in aliquem aliprem inerrem, & hac plebeia vnctione contentum

centum incidi, audio crepitum illisæ manus humeri: quæ prout plana peruenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adiice nunc scordalum & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliant. Præter istos, quorum, si nihil aliud rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellic alas & alium pro se clamare cogit. Iam librarij varias exclamationes, & botularium, & crustularium & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignata modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamatores tam varios, tam dissonos constat: cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducit ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam cuidam genti hanc vnâ fuisse causam urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac verberat. In iis quæ me sine auocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad meram sudantem tubas experitur & tibias, nec cantat sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, vt audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa, omnia licet foris resonent: dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant placida composita quiete.

Falsum est, nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam ho-

na mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxa domus silentio quæritur, cuius aures ne quis agiter sonus, omnis seruatorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Hoc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit; audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus ille obstreper: hic placandus est, huius compefcenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quotiens nos malè habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compefcunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Sæpe videmur radio rerum ciuiliū, & infelicis atque ingratae stationis poenitentia secessisse: tamen in illa labe, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desit, sed fatigata aut etiam abiecta rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessasse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpuat, ac vim suam proferunt. Braueritiam itaque & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otriosi videmur & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptai cecinimus, si speciosa contempnimus, vt paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum atiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit intorsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit: vt ait virgilius noster:

Et me quem dudum non vlla iniecta mouebant

Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,

Nunc omnes terrent aura, sonus excitat omnis

Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior

Prior ille sapiens est quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non vrbis impulsæ fragor territat. Hic aliter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem vna qualibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quæcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitiq[ue] oneriq[ue] timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc migrabo. sed experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes fociis etiam aduersus Sirenas inuenerit?

EPIST. LVII. CVM Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer. sed tantum luti toto via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. Aceromate nos haphæ excepit in Grypra Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illic, vbi in se volutatur, & cum sine vilo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus incitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus eadem via, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas quod cogitarem, dedit. Senti quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quâ insolita rei nouitas simul ac sceditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor qui multum ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque læsetur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt, mi Lucili, quæ nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrebit ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor,

sed naturalis affectio in ex pugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidem ad vulneris noui, quidem ad veteris & purulenti tractationem inspectionemque concidunt & relinquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo (vt dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata reddit & iniussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam inepte quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, vtrum supra aliquem vigilarium ruat, an mons an turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtræque mortifera æquè sit: Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere exriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego vero non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id effugit, quo vrgetur: quemadmodum aut verberare aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quid premitur erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latissimè percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo querendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habet, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium æterno est.

EPIST. LVIII. QUANTA verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis, quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero, cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci cæstum vocant, pecora peragentem, & totis salsib. dissipantem, asilum nostri vacabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lu-

*Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, æstrum Græci vertere vocantes.
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta.*—

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

—*Stupet ipse Latinus,
Ingentis genitos diuersis partibus orbis
Inter se coisse viros & cernere ferro.*

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas, sit fides Virgilio:

Cetera, quæ iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum situs occupauerit, cum apud hunc quoque qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest, propitiis auribus tuis, essentiam dicere: sin minus dicam & iraris. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum disertum & elegantem orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *ἐστὶν*, res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam vt ius à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnâ syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? 1. Duri tibi videbor ingenij: in medio positum esse: posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbū pro vocabulo ponere. Sed id si necesse est ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo

eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam si ante indicauero, esse aliquod genus. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem si cœperimus singula retro legere, sic enim perducemur ad primū. Homo species est, vt Aristoteles ait. Equus species est, canis species. ergo commune aliquid quaerendum est his omnib; vinculum, quod illa complectitur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum, quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam quæ animā habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbutis animam inesse. Itaque & viuere illa, & mori dicimus. Etgo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & fata. Quædam anima carent, vt saxa. Itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus: hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & vt ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos. Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque quæ multa continet, in genus cadit: quæ sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huius etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animam habent, quædam tantum animam: aut sic; quædam in impetum habent, incedunt, transeunt: quædam

solo

solo affixa radicibus aluntur & crescunt. Rursus, animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tã quam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcunque sunt, in sex modos Plato partiat. Primum illud quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculis non venit, sed specialis venit, ut Cicero & Cato. animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse, ut poëta communiter dicitur: omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quæ propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, Interrogas? Propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia quæ sunt, & ad quas cuncta formantur. Hæc immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quæ natura sunt exemplar æternum. Audiam definitioni interpretationem, quæ tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo caput aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à quo petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet *eidos*. Quid sit hoc *eidos*, attendas oportet: & Platoni imputes non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cum reddere Virgilium coloribus velle, ipsum intuebatur. Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex

hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, ^{Idos est} Quid intersit, quæris? Alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statuar: Hæc est Idos. Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuum figurauit: hæc Idea est: Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est, Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quæ communiter sunt: hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quæcunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Finnt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est manne, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more, quicquid videt, currit cum tempore. Nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in anne manifestius est, quam in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus præteruehit: & ideo admittor dementia nostram, quod tanto opere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vistu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus. Mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cæcatos oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni uocatione, etiam si à philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam quæ modo tractauimus, & motis à reformatione morum? Quomodo meliorem me facere

facere Ideæ Platonice possunt? Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimam? vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & iritant, negat Plato ex iis esse quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile nec solidum est. & nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri. imbecilli fluidique per interualla consistimus. Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt. miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantē & providentem, quemadmodum, quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent etiam cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Hæc conseruat artifex. fragilitatem materię vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, debium sit. Illud simul cogitemus, si mundū ipsum non minus mortalem, quā nos sumus, providentia periculis eximit; posse tandem aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentię suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum vnum atque octogesium implevit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouem nouies multiplicata component. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutē: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandā quidem. Lucundū est esse secum quam diutissime, cū quis se dignū quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiā, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem nō oppes-

riti, sed manu facere. Prope est à timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & facem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, vtrum sax vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuat, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inuile ministris est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne, cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male viuendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita sine vsu iacuit sui. Quando deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam, profligam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat sanabilem, nec offendentem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exhibo, non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod viuatur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa viuunt. Sed in longum exeo. Est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis metas lecturus es.

EPIST. LIX. MAONAM ex epistola tua percepi voluptatem: permittite enim mihi, uti verbis publicis: nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarè affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem inanem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim

enim animi elatio, suis bonis viribꝫque fidentis: vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percipisse: quæ adeo non sunt gaudia, vt sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*, diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immerito dixeram, coepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinionem falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habet verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis, vocentur, quod tibi non euenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris: Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita non indecoras, vt quæ periculũ sui fecerint. Inuenio imagines, quibus si quis nos vti vetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum caprabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causâ eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causâ quâ poetis, sed vt imbecillitatis nostræ admixta nacula sint, & vt discentem & audientem in rem præsentẽ adducant. Sextum ecce tum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ad illo posita: ire quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandit, vt vbicunque infestis aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant, quod in exercitibus his, quos impe-

ratores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ductis simul omnes copiae sentiant, sic dispositæ, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextus ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine causa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit. Nihil stultitia pacatum habet. Tam supernè illi metus est, quam infra. Vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt: ad omnia pauet. imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interitius & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuiamus, cui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam trāeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam perniciet teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus: nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec aperiis pectoribus haurimus, leuiterque tam imaginæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vitiis vacat discit? Nemo nostrum in altum descendit, summa tantum decerpimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adlatio sine pudore congescit tanquam debitum prendimus: optimos nos esse sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id cui contraria cum maxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolumus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur, & gentes ne finitimas quidem satis notas bello vastaret, in obsidione cuiusdam urbis dum circuit muros, & dum imbecillissima moenium quærit, sagitta ictus, diu per sedere, & intercepta agere persequeretur. Deinde cum, represso sanguine, succi

ne, sicci vulneris dolor crederet, & crux equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus abstinere: Omnes, inquit, iurant me louis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua, quæque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus sarietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis portioni modus: quantum capiam adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari viuunt. Nunc ipse te consule: si nunquam moestus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est, peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndeque, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis peruenire: sed erras. qui inter diuitias illuc veturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines, quæris? Ista quæ sic petis, tanquam darura læticia ac voluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium, sed vnde stabilis magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuio & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba. Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilaritatem insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna sollicitudine & paratus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse. quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quam prædam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus: cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates, angustro corpori ultra quam capiebat ingesta, suppurare ceperunt. tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

*Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.*

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interruptitur, non desinit, desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX. QVEROR, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quam inimica nobis sunt vora nostrorum, eo quidem inimiciora quo cessere felicius. Iam non admirror, si omnia nos à prima pueritia male sequuntur, inter execrationes parentum creuimus. Exaudiant dii quandoque nostram vocem grauitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possumus? Quam diu sationibus implebimus magnarum vrbiū campos? quam diu nobis populus metet? quam diu vnus mensæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna silua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur & mari. Quid ergo? tam insanabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? Minime. Quantulum est enim quod naturæ datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaq; (ut ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeramus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is qui se vitur. Qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecefferunt.

EPIST. LXI. DESINAMVS quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ne videar eadem velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic illum aspicio, tanquam esse vel vltimus

mus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cum maxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quandiu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senecturæ cūraui, vt bene viuerem: in senectute vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter moti. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias, quicquid necesse est, futurum est. Repugnanti non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum compellamus, vt quicquid res exiget, id velimus, & imprimis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem quam ad vitam preparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni, nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat. mortem plenus expecto.

EPIST. LXII. MENTIVNTVR, qui sibi ob stare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicunque sum, meus sum. Reb. enim non me trado, sed commodo: nec persequor perdendi temporis causas: & quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata: sed cum optimo quoque sum: ad illos in quocunque loco, in quocunque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admiror? vidi nihil deesse. Conremnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXII. MOLESTE fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, vt non doleas, vix audeo exigere: et si esse melius scio. Sed cui

ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrymas, si non nimis decurserunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lachrymandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere: cum poëtarum Gæcorum maximus ius flendi dederit in vnum dantaxat diem: cum dixerit etiam Nioben de cibo cogitasse. Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrymas argumenta desiderij quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frõtem ad risum quælibet fortuita res transfert. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt. Cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoq̃ue citius quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, vt cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat, hic quoque morsus habet suã voluptatem. Nam, vt dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cum vero inteuient spatium omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate: quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acris quoque & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitaet? Ego non idem sentio. mihi amicorũ defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium naturæ male interpretari, abstulit, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia quam diu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quàm sæpe illos reliquerimus,

in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam
sæpe eodem morantes loco, non viderimus. intelligimus
plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos,
qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lu-
gent: nec amant quenquam, nisi cùm perdiderunt. Ideo-
que tunc effusius mœrent, quia verentur ne dubium sit an
amauerint, sera indicia affectus sui quærunt. Si alios ha-
bemus amicos, malè de his & meremur & existimamus:
quia parum valent in vnus elati solatium: si non habemus,
maiores ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna ac-
cepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus.
Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum
amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tuni-
ca, complorare se malit, quàm circumspicere quomodo
frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, non-
ne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti, qua-
re quem ames. Satiùs est amicum reparare, quàm flere.
Scio peritum iam hoc esse quod adiecturus sum non tam-
en ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Fi-
nem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore in-
uenit. Turpissimum autem est in homine prudente reme-
dium mœroris, lassitudo mœrendi. Malo relinquas dolo-
rem, quàm ab illo relinquare. quàm primum id facere de-
sisse, quod, etiam si voles, diu facere non poteris. Annum
fœminis ad lugendum constituere maiores, non vt tam
diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tem-
pus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex il-
lis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadauere
reuulsis, cui lacrymæ in totum mensem durauerint? Nul-
la res citius in odium venit, quàm dolor, qui recens con-
solatorem inuenit, & aliquos ad se adducit: inueteratus
verò, deridetur. nec immeritò. aut enim simulatus, aut
stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum ca-
rissimum mihi tam immodicè fleui, vt (quod minimè ve-
lim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit: hodie
tamen factum meum damno, & intelligo maximam mi-
hi causam sic lugendi fuisse; quod nunquam cogitaueram
mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occorrebat,
minorem esse, & multo minorem: tauquam ordinem sa-
ra seruarent. Itaque assiduè cogitemus, tam de nostris

quam omnium quos diligimus mortalitate. Tunc ego dicere debui, Minor est Serenus meus. quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna percussit: nans cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quicquid vnquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse mœremus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.

EPIST. LXIV. FVISTI heri nobiscum. Potes queri si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Interuenerat quidam amici, propter quos maior sumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terre vigilare solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in cōiuiuo, nullam rem vique ad exitum adducens, sed aliunde transiliens. Lectus est deinde liber Q. Sextij Patris, magni, si quid mihi credis, viri, & licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnib. philosophis inuenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exanguia sunt. Instituunt, disputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacunque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna? congrederere, parum vides. Illius animum induo, qui quærit vbi se experiatur, vbi virtutem suam ostendat.

*Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Opiat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.*

Libet aliqui habere quod vincam, cuius patientia exerceat: Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendit tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excello, sed volente penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, ut illam admires, & tamen speres, mihi certè temporis mulcum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. Non aliter

aliter illam intueor obstupescens, quam ipsum interim mundum, quem sæpe tanquam spectator nouus video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque. Adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamilias: faciamus ampliora quæ accipimus, maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt, hoc semper nouum erit: vsus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere, hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur: hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor aueritur, hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoventur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quidni ego magnorum viro- rum & imagines habeam, incitamenta animis & natales celebrem? Quidni illos honoris causâ semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput adoperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleantemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis nominibus semper as- surgo.

EPIST. LXV. HÆSTERNVM diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridianum mihi cecidit. Itaque lectione primum tentavi animum. Deinde cum hanc recepisset, pius illi imperare ausus sum, imo permittere, aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinciri nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim

afferrent, & tanquam ægrum intemperarent coëderent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est: te arbitrum adëgimus: plus negotij habes quam existimas. Triplex causa est, dicunt, velleis, Stoici nostri; duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocunque vult versare ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dicebam: ad hæc transfer quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia es fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est, ex eo constant quod sit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda, opifex. Tertia, forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuae. Nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Es prima statuae causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, ducereturve. Secunda causa artifex est: non posuisset enim es illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma, neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est, faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quam fit. An non putas inter facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiecit: exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: nam intus quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra

intra se habet, numerosque vniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo causæ sunt, vt Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. Nouissime id quod ex his est, tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est. Id à quo artifex est: Id quo, forma est, quæ apratur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: ex quo fit, hæc materia est: forma, hæc est habitus, & ordo mundi quem videmus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit, propositum, propter quod fecit. Quærit, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait quæ Deo faciendi mundum causa fuit. bonus est, bona fecit: bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuntia, quis tibi verissimum videatur dicere, non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quod effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. ponant locum: si non fuerit vbi fiat aliquid, ne fiet quidem: ponant motum: nihil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus. hæc simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causæ necessarium. Sic necessarium est emplar arti fieri, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest, non par-

testamen hæc artis, aut causæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. ut sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hæc autem innumerabiles sunt, nos de causa quarimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiam: aut (quod facilis in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quib. pacatur animus, & me prius seruo. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas perdo. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem multum distrahantur, artollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuertiti ad alia quorū fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac pœna est: premente illo vrgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia, & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Hæc libertas eius est, hæc euagatio: subducit interim se custodiæ in qua teneretur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quotiens potest, aperitur petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens affectatorq; sapientiæ adhæret quidem in corpore suo: sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuunt stipendium putat, & ita formatus est, ut illi nec amor vitæ nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit? Non quæram, quis sit artifex huius mundi, quæ ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit: nimia deformitate

mate latentibus faciem diuiferit, vnde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sit, an sæpe? Nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quam vt mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compelleret ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corporisculi mentiar. Cum visum fuerit, distrahā cum illo societatem: & nunc tamen hæremus, non erimus æquis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus: quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtrinet, hunc in homine animus: quod est illi materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus: nec desinere timeo: idem est enim quod non cœpisse: nec transire: quia nusquam tam angustè ero.

EPIST. LXVI. CLARANVM condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas vt adiiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro venientia corpore virtus.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum
 sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Clara
 num nostrum corpi intueri: formosus mihi videtur, &
 tam rectus corpore quam est animo. Potest ex casa vir
 magnus exire: potest & ex deformi humilique corpufculo,
 formosus animus ac magnus. Quosdam itaque vide-
 tur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet vir-
 tutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere ani-
 mos, fecisset nunc quod amplius est facit: quosdam enim
 edit corporibus impeditos, sed nihilominus perumpen-
 tes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus:
 vt scire possemus, non deformitate corporis scdari ani-
 mum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis
 autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis
 sermones fuerunt quos subinde egeram, & ad te mittam.
 Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bo-
 na esse, si triplex eorum condicio est. Quædam (vt no-
 stris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudiū, pax, salus
 patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa:
 tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui tem-
 perantia. Illa bona, directo optamus nobis: hæc, si necesse
 erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus &
 compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti vi-
 ro gestus. Quomodo ista inter paria esse possunt, cum
 alia optanda sunt, alia auersanda? Si volumus ista distin-
 guere, ad primum reuertamur, & consideremus id qua-
 le sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac pe-
 tendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus
 imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus
 contemplationem suam mittens, cogitationibus actioni-
 busque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis
 blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens,
 supra omnia quæ contingunt acciduntque eminens, pul-
 cherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, im-
 perturbatus, intrepidus: quem nulla vis frangat, quem
 nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus
 est, hæc eius facies, si sub vnum veniat aspectum, & se-
 mel tota se ostendat. Ceterum multæ eius species sunt,
 quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec
 minor sit aut maior ipsa. De crescere enim summū bonum
 non

non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habi-
bium figurata: quicquid attingit, in similitudinem sui ad-
ducit & tingit: actiones, amicitis, interdum domos to-
tas, quas intrauit, disposuitque, condecorat: quicquid tra-
stauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque
vis eius & magnitudo ultra non potest surgere, quando
incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius
recto, non magis quam verius vero, quam temperato
temperatius. omnis in modo est virtus. modus certa men-
sura est. Constantia non habet quo procedat, non magis
quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accidere per-
fecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit.
Ergo ne virtuti quidem: cui si quid adiici potest, defuit.
Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum
est enim propter quod illa quæ retuli. Quid porro de-
corum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formæ
putas? certis terminis comprehensum? Crescere posse,
imperfectæ rei signum est: bonum omne in eadem cadit
leges: iuncta est priuata & publica utilitas, tam meher-
cules, quam inseparabile est, laudandum petendumque.
Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, &
omnes homines quibus illa contingere. Satorum vero a-
nimaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, cadu-
cæque, & incertæ exiliunt, residuatque: & ideo non eo-
dem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtuti-
bus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil
est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent,
cadunt, deteruntur, crescunt: exhauriuntur, implentur.
Itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est. Diuino-
rum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in
corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina
est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne
diuinum est. Nallum porro inter diuina discrimen est: er-
go nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis at-
que obstinata tormentorum perpessio. In viroque enim
eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa & la-
xam in altero pugnam & intentam. Quid? tu non putas, parum
esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat,
& eius qui obsidione patientissime sustinet? Et magnus

Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque
 inuictas manus in exitium ipsas sui verti; & magnus ille
 obfessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors
 aperta est, & in complexu libertatis expirat. Aequè reli-
 qua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas,
 libertas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus e-
 nim istis vna virtus subest quæ animum rectum & indecli-
 nabilem præstat. Quid ergo? nihil interest ioter gaudium,
 & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad
 ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus vir-
 tus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi
 remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Ita-
 que media sunt hæc, quæ plurimum intervalli recipiunt.
 Virtutem in vtraque par est. Virtutem materia non mutat:
 nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris
 & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona vtraque: quia
 nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille mel-
 lius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius
 potest, paria sunt. Nam si quæ extra virtutem posita sunt,
 aut minuere illam, aut augere possunt, definit vnum bo-
 num esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne ho-
 nestum perit. Quare dicam: quia nihil honestum est, quod
 ab invito, quod à coactò sit. Omne honestum voluntarium
 est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem,
 metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere.
 Non potest honestum esse quod non est liberum. Nam
 quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tran-
 quillum est. Si recusat aliquid, si complorat, malum iu-
 dicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volu-
 tatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali
 retrahit. Iraque qui honeste aliquid facturus est, quicquid
 opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non
 putat. Omne honestum, iustum incoactumque est, sincer-
 um, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco res-
 ponderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil inter-
 esse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo taceat, &
 tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicu-
 rus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro periturus, ex-
 clamaturum, Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris,
 si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius
 inter

inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilis est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quandiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio. Cum vero ad virtutem ventum est, utraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristitia. Nullum habent momētum vexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocunque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione percurrer: stet illic licet carnis, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet: & se honestæ rei tantquam bono viro credet: utilem illam sibi indicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque æque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem (ut dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Æque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbo ac victo. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex servorum habitu dominum aestimare. Omnia enim ista in quæ dominium casus exercet, servilia sunt, pecunia, & corpus, & honores, imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuisa opera virtutis, quæ non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem, nec robustum & lacertosum, quam gracilem & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pa-

earam, quam distractam & operosam. & si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & vinctū, quā puluerulentum & horrentem. Deinde huc vsque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus membris & illaesum, quam debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illo vsque procedet, vt ex duobus æquē iustis ac prudentibus comatum & crispulū malis, quam recaluastrium. Vbi par est in vtroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam celsuram inter suos agit, vt filium sanum quam æquum magis diligat? procerūne & excelsum quam breuem & modicum? Foetus suos nō distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quot sum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut foetus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus. quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinatur. Virtus quoque opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentū bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum altero maius? quia non est quicquam aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere: Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quod par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est, moderate gaudere & moderare dolere. Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub terrore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia: ytraque nihilominus paria: quia quicquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid vera ratio commendat, solidum & æternum est: firmat animum attollitque, semper futurum in excelso. Illa quæ temere laudantur & vulgi

vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter quam animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est, quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt. Si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quæ rectæ sunt & honestæ. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, ad quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt, quæ boni sunt: sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior, habent corporis: alius formosus, alius deformis est, habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, potens, viribus notus & populis: ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid utile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est: nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contextitur, & vanitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis: tanquam æquo animo pati morbum magnum, exilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quædam contra naturam, tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare aut ambulare. Duo illa superiora, diuersa sunt. Prima enim secundum

naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ inco-
lunitate. Secunda contra naturam sunt, fortiter obsta-
re tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente præcor-
dia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? Mi-
nime. Sed illud aliquando contra naturam est, in quo bo-
num illud existit. vulnerari enim & subiecto igne tabas-
cere, & aduersa valetudine affigi, contra naturam est:
sed inter ista seruate animum infatigabilem, secundum
naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breuiter, ma-
teria boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam,
quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem
ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio.
Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate
se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit
nunquam lacerata, quam multo reparata sanguine. Non
est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo,
quam ex grauibz morbis & extrema minitantibus in tu-
tum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non
erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quam ob-
noxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnere aut
ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum
discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumen-
tium. Bonorum vnum propositum est, consentire natu-
ræ. Hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sen-
tentiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur
quam ille. ab omnibus in eandem sententiam itur. Idem
de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. Idem de
bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens
decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui ni-
hil amplius contigit, quam prospicere vitam. Omnes
hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius
vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præci-
dit, aliorum interrupt principia. Alius inter cœnan-
dum solutus est, alterius continuata mors somno est, ali-
quem concubitus extinxit. His oppone ferro transfos-
ses, aut exanimatos serpentum morfu, aut fractos rui-
na, aut per longam neruorum contractionem extortos
minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum peior po-
test exitus: mors quidem omnium par est: per quæ venit,
diuersa sunt: id in quo desinunt, vnum est. mors nulla
maior

maior aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, fuisse vitam. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est: hoc inter tristitia & aeterna illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam demuit: vtrumque æque bonum est, quamuis illud plura exolluerit, hoc aspera. Idem finis omnium est, bona sunt, quædanda sunt, virtutem rationemque comitantur. virtus æquat inter se quicquid agnoscat. Nec est quod hoc inter nostra placita miteris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non cescunt, si plena sunt. Quo enim crescet, quod plenum est? Dolor corpore caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placibus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumque curantis & bonum suum ex utroque necsentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem bonorum suorum contemplatione gaudens. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobatur: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauissimorum perpeffionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vltiorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia res tulit, & amplexanda & laudanda & exequenda summis sunt. Non potest dici hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gra-

tias egit. Pernitte mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse aliis possent, hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prædixissem. Maius est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadem ratione sit, scio, ut aliqui felicitatem bene & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macæ virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitia & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quam cuiuslibet fortissimi siliam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit, donec Porfena, cuius poenæ faucebat, gloriæ invidit, & ignem invito eripi iussit. Hoc bonum quidni inter primum rem, tantoque maius putem, quam illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest optare, non potest facere. An potius optem ut malacissandos articulos exoletis meis porrigam, ut muliercula: aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quidni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII. UT à communibus initium faciam, verum aperire se coepit: sed iam inclinatum in ætatem quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi si des est: sæpe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigido aëri: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum parit. Ita est, mi Lucili, iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur ætate. Itaque maior pars in stramentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quidni gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum

eum esse mihi videor : & sic afficior animo tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quaris, quasi colloquar tecum : quale sit vna scrutabimur. Queris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista optabilia sint. Nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista : & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim : sed si sustinenda fuerint, vt me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellum ? sed si inciderit, vt vulnera, vt famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generose feram optabo. Non sum tam demens, vt ægrotare cupiam : sed si ægrotandum fuerit, vt nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem : quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare ? primū quia fieri non potest, vt aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est, etiamnum interrogo, Nōne fortitudo optabilis est ? Atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuia ire vulneribus. Interdum tela ne vitare quidem, sed petore excipere. Si fortitudo optabilis est ; & tormenta patienter ferre optabile est : nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim fortitudinis par est. Sed separa ista, vt dixi. nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vnquam hoc sibi optauit ? Quædam vota aperta & professa sunt cum particularim fiunt : quædā latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam : vita autem honesta actionibus variis constat. In hac

est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilij
exilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit è carce-
re in cælum. Ita cum optavi mihi vitam honestam, & hæc
optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse:

*O terque quaterque beati,
Quæis ante ora patrum, Troia sub mœnibus altis
Contigit optetere.*

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatea-
ris? Decius se pro rep. deuovit, & in medios hostes con-
citato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ
virtutis æmulus, conceptis sollemnibus ac iam familiari-
bus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solli-
citus tantum vt liceret, optabilem rem putans bonam mor-
tem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori,
& in aliquo opere virtutis? cum aliquis tormenta forti-
ter patitur, omnibus virtutibus utitur fortasse, cum vna
in promptu sit, & maxime appareat patientia. Ceterum
illic est fortitudo: cuius patientia & perpassio, & toleran-
tia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullum initur
consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quam
fortissime ferre. Illic est constantia: quæ deiici loco non
potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic
est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid hone-
ste fit vna virtus facit, sed de consilij sententia. Quod au-
tem ab omnibus virtutibus cõprobatur, etiamsi ab vna fie-
ri videtur, optabile est. Quid tu existimas ea tantum opta-
bile esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ ex-
cipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates,
sunt quædam vota, quæ non gratulantium coetu, sed ado-
rantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas
Regulum optasse, vt ad Pœnos petueniret? Indue magni
viri animum, & ab opinione vulgi secede paulisper: cape
quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissi-
me speciem, quæ nobis non fertis, sed sudore & sanguine
colenda est. Aspice M. Catonem sacro illi pectori purissi-
mas manus admoventem, & vulnera parum demissa la-
xantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quæ vel-
les, & molestè fero? an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mi-
hi De-

hi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incurſionibus, mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incurſu firmitatem animi tui tentes: ſed in otio inconcuſſo iacere, non eſt tranquillitas, malacia eſt. Attalus Stoicus dicere ſolebat: Malo me fortuna in caſtris ſuis, quam in deliciis habear. torqueor, ſed fortiter, bene eſt; occidor, ſed fortiter, bene eſt. Audi Epicurum, dicet, Et dulce eſt. Ego tam honeſtæ rei ac ſeuere nunquam molle nomen imponam. Vror, ſed inuiſtus. Quid ni optabile ſit, non quod vrit me ignis, ſed quod non vincit? Nihil eſt virtute præſtantius, nihil pulchrius: & bonum eſt, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

EPIST. LXVIII. CONSILIO tuo accedo: abſcondo te in otio, ſed & ipſum otium abſconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam ſi non præcepto, at exemplo licet ſcias: ſed ex præcepto quoque facies. Id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec ſemper, nec ſi ne vlllo fine. Præterea cum ſapienti Remp. ipſo dignam dedimus, id eſt, mundum, non eſt extra Remp. etiam ſi ceſſerit. immo fortasſe relictò vno angulo, in maiora atque ampliora tranſit, & cœlo impoſitus, intelligit, cum ſellam aut tribunal aſcenderat, quam humili loco federit? Depono hoc apud te: nunquam plus agere ſapientem, quam cum in conſpectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod ſuadere tibi cœperam, vt otium tuum ignotum ſit. Non eſt quod inſcribas tibi philoſophiam. Atque etiam aliud propoſito tuo nomen impone: valetudinem & imbecillitatem vocato, & deſidiam. Gloriari otio, iners ambitio eſt. Animalia quædam, ne inueniri poſſint, veſtigia ſua circa cubile ipſum confundunt. Idem tibi faciendum eſt: alioqui non deerunt qui perſequantur. Multi aperta tranſeunt, condita & obſtrularimantur, ſuam ſignata ſollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta eſt tractatius præterit. Hos mores habet populus, hoc imperitiſſimus quiſque in ſecreta erūpere cupit. Optimum itaque eſt, non iactare ſuum. Iactandi autem genus eſt, nimis latere, & à conſpectu hominum federe. Ille Tarentum ſe abdidit, iſte Neapoli inclufus

est, ille multis annis non transit domus suæ linem. Con-
uocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulem impo-
suit. Cum secesseris, non est agendum hoc, vt de te ho-
mines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid au-
tem tecum loquaris? Quod homines de aliis libentissime
faciunt. De te apud te male existima. Assuesce & dicere
verum & audire. Id autem maxime tracta, quod in te ef-
se infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corpo-
ris vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius fre-
quenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus ex-
haurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vi-
no aut balneo abstinent: en cetera negligentes, huic, à quo
sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt
quasi causariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid
in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pe-
dem turgidum, liuidam mapura, aut contracti cruris ari-
dos nervos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere
morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum
tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo
laudes, nolo dicas: O magnum virum. contempsit omnia,
& damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnaui
nisi me: non est quod proficiendi causa venire ad me velis.
Erras, qui hinc aliquid auxiliij speras. Non medicus, sed
æger hic habitat. Malo illa, cum discesseris, dicas, Ego i-
stum beatum hominem putabam & eruditum: erexeram
aures, destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui quod concu-
piscerem, ad quod reuexterer. Si hoc sentis, si hoc loque-
ris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam
inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas; ad
Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo
maiora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare
superbas potentiorum fores, dirigere in litteram senes
orbos, plurimum in foro posse inuidiosa potentia ac bre-
uis est, & si verum æstimes, sordida. Ille me gratia fo-
rensi longe antecedit. Ille stipendiis militaribus & quæ-
sita per hoc dignitate. Ille clientum turba. Huius turbæ
par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus
vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc
propositum sequi olim fuisset animus tibi: vtinam, de vita
beata non in conspectu mortis ageremus, sed nunc quo-
que

que non moreremur. Multa enim quæ superuacua est
& mimica credituri fuimus rationi, nunc experientiæ cre-
dimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volun-
tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc æta o-
prime facit ad hæc studia. Iam despumauit: iam vitia pri-
mo feruore adolescentiæ indomita lassauit: non multum
superest vt extinguat. Et quando, inquis, tibi proderit i-
stud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, vt ex-
eam melior. Non est tamen quod existimes, vllam ætatem
aptiorem esse ad bonam mentem, quam quæ se multis ex-
perimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit,
quæ ad salutaria mitigatis affectibus, venit. Hoc est breuis
huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam perue-
nit, annis peruenit.

EPIST. LXIX. MUTARE te loca, & in alium de alio
transire nolo. Primum, quia tam frequens migratio insta-
bilis animi est. coalescere otio non potes, nisi definas cir-
cumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius
corporis tui fugam siste. Deinde plurimum remedia con-
tinuata proficiunt. Interrumpenda non est quies, & vitæ
prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures af-
flescere sanioribus verbis quotiens processeris, in ipso
transitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occur-
rent. quemadmodum ei qui amorem exuere conatur, e-
uitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim fa-
cilis quam amor recrudescit: ira qui deponere vult desi-
deria rerum omnium, quarum cupiditate flagrat, & ocu-
los & aures ab his quæ reliquit auertat. Cito rebellat af-
fectus: quocunque se verterit, pretium aliquod præsens oc-
cupationi suæ aspiciet. Nullum sine autoramento ma-
lum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac
varias voluptates: ambitio purpuram & pialum, & ex hoc
potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te vitia
solicitant. hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto
sæculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida tubigan-
tur & iugum accipiant: nedum, si tam breue tempus per
intervalla discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad per-
fectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidē ve-
lis audire, hoc meditare, exerce te, vt mortem & excipias, &
si ira res suadebit, accersas. Interit nihil, an illa ad nos ve-

niat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est.

EP. ST. LXX. POST longum intervallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum, quicquid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paulo ante fecisse. Prænaugamus, mi Lucili, vitam, & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster:

—Terraque urbēque recedunt.

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuvenem & senem medium, in utriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementiissimi? Potius est aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito nauigauit. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac decinent, & tranquillitatis lentissimæ tædio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiā cunctantibus: alios maceravit, & coxit: quæ, ut scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi cõperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum est. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet: bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effoeminatissimam vocem illius Rhodij exi-

dii existimo, qui cum in caueam coniectus esset à tyran-
 no, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti
 cuidam vt abstineret cibo: Omnia, inquit: homini dum
 viuit speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita
 emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint: tamen
 ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego co-
 gitam in eo qui viuit omnia posse fortunam, potius quam
 cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Ali-
 quando tamen, etiamsi certa mors instabit, & destina-
 rum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ
 manum. Stultitia est, timore mortis, mori. Venit qui oc-
 cidat. Expecta quid occupas? quare suscipis alienæ cru-
 delitatis procuracionem? Vtrum inuides carnifici tuo, an
 parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & in-
 diu potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere
 & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam
 omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum
 tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fru-
 dum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stul-
 tius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scri-
 bonia, grauis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescen-
 tis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut
 illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse villo. cum
 æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequen-
 tibus obsequiis: omnes enim necessarij deseruerant impie,
 iam non reum, sed fanus. habere cœpit consilium, vtrum
 conscisceret sibi mortem an expectaret. Cui Scribonia:
 Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persua-
 sit. Manus sibi attulit, nec sine causa. Non post diem
 tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vi-
 uit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in
 vniuersum pronunciare, cum mortem vis externa denun-
 tiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quæ
 in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum
 tormento, altera simplex & facilis est, quidni huic inii-
 cienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauiga-
 turus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua
 sum exiturus è vita meliorem. Præterea, quemadmodum
 non vtique melior est longior vita, sic peior vtique mors
 longior. In nulla re magis, quam in morte, more maximo

gerere debemus. Exeat qua impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem: pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet, mortem sibi optima est, quæ placet. Stulte hæc cogitantur. Aliquis dicit me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquid genus mortis animosius. Vis tu cogitare id manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnum intueri ut te fortunæ quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nihil melius æterna lex fecit, quam quod vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem, vel mihi crudelitatem, vel hominis, cum possem per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri. neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue. non placet? licet eo reuerti vnde venisti. Ut dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percuritur. Non opus est vasto vulnere diuidere præcordia, scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine conspicientibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum. aduersus pauperatatem præparatus est animus? permansere diuitiæ: ad contemptum nos doloris armauimus? Nunquam à nobis exigit huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis, ut fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? Omnes quos amabamus, superstities fortuna seruauit. huius vnius rei usum qui

qui exigat dies veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitus humanæ claustra perumperent. non est quod iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque commodo morti non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum vnus è Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id quod ad emundanda obscena adherente spongia positum est, totum ingulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere: ita prorsus parum mundè, & parum decenter. Quid est stultius quam fastidiosè mori? O virum fortem! ô dignum, cui fari daretur electio! quam fortiter illo gladio vsus esset, quam animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis immisisset? Vndique destitutus, inuenit quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: vt scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis vti, persequerabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione confueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli ciuilibi ostendam. Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno prementè nitaret, caput vsque eo demisit, donec radiis infereret; & tam diu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumacti toræ frangeret: eodem vehiculo quo ad penam ferebatur, penam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quæ sese efferat, is delectum agat, & quæ potissi

num liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excidentur, & intentissimas custodias fallant. Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiae spectaculo vnus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immerfit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditum noxiosque habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa mediatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat, quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potes; fac quemadmodum potes, & quicquid obuenit ad vim adferendam tibi, inuadas. Iniuriolum est rapto viuere: at contra pulcherrimum mori rapto.

EPIST. LXXI. SVBINDE me de rebus singulis confusis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, immo voluntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quotiens quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari ma-

nu te-

nu telum. Errant consilia nostra, quia non habent, quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necessse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant; quemadmodum quærimus sæpe eos, cum quibus stamus. ita plærumque finem summi boni ignoramus appositum, nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges. digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum, Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? &, quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior: & ægotare, si non male dixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa emiueris. hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quam recipit humana condicio, non immerito ad corpus enim respiciunt, reuertantur ad animum. iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant. qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt. fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt, vt philosophia potius difficilis quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores: hæc summam dixit esse sapientiam, Bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te alicui stultum videri sine. quisquis vult tibi cõtumeliam facere, faciat. tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquis, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? Nihil

interest utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vineatur? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quidni par sit eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtutem autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittere exercitum: sed ille pulcherrimus reip. prætextus optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperij in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miseriæ Reip. continget, semel rueret. Omnia licet fiant, Iubam in regno suo, non locorum notiça adiuvet, non popularium pro regno suo virtus obstinatissima. Uticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat. olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam, quã ad præturam obtulisse. Quo die repulsus est, lustrum: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reipubl. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus. quamuis Deo agente ducatur: non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcunque vides supra nos currere, & hæc quibus innexi atque impositi sumus velut solidissimis, carpenitur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit. quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur: ad vltiora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum æuum animo percurreret, dicit: Omne humanum genus, quodque est, quod

quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quærentur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam confidentis soli lapsus abducat. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? Magnus animus Deo pareat: & quicquid lex vnuer- si iubet, sine cunctatione patiat, aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquillûsque inter diuina mansurus: aut certè sine yllo futurus incommodo, naturæ suæ remiscetur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quideam habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem, calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet, si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet & tradet, persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non

magis quam regulam, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. Flexuram non recipit: rigida est, amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem sunt, alia aliis rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. iacere in conuiuio, & torqueri; paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris, iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. Hæc ubicunque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant etiam fieri, quicquid facere non possunt: ex firmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam liber. Luxurioso frugalitas poena est, agro supplicij loco labor est, delicatus miseratur industrii, desidiolo studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enervæ. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quædam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem cuius præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera prospicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum; dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, quam qui supra fortunam extat. Non miuum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ aduersa appellamus, mali? ut opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere, quorum nihil sapienti viro potest euenire.

nire. Stat rectus sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: hæc mordetur, vratur, dolet. Altera rationalis: hæc inconcussa opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multaque audire mauult: Tanto melior, quam, Tanto felicior. Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi poenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes casus procurerem. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum acceperere, protinus præstant: hæc nisi alte descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit. nihil ex his quæ promiserat, præstat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum esse vir-

tutem: nullum certe sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est, rationi, positam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetrus venit mentis. ab hoc omnis species quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quæ virtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona, corporib. quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se internallis distabunt. alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est. alius iam in tantum profecit, vt contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore præstricti: alius in tantum vt possit cum illa conferre vultum, si iam peruenit ad summum, & fiducia plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. sublabentur autem nisi ire & niti perseverarint: si quicquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundem est. Nemo profecto ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseveremus: plus quam profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum. volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. ita demum vita beneficium erit: alioqui mors est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. Non erit autem nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? vici. Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid vltra Dacas bellicosum iacet: sed auaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui viatores gentium vicit.

EPIST. LXXII. Quod quæris à me, liquebat mihi, si reminiscerer: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaque non facile me sequitur, quod euenit libris situ coherentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus: & quæcunque apud illam deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quotiens vsus exegerit. Ergo
hoc

hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentia poscit. Cum primum longiorem eodem loco speuero moram, tunc in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & in cisis scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouæ. serimus illas: itaque ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc molestiam composuero: studio me dabo. Non cùm vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus: cui nullum tempus satis magnum est: etiam si à pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt; vsque ad initia sua recurrit, quod à continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt. Tempus quidem nullum est parum deneum studio salutari. atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat: non equidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interseinditur lætitia. Sapienti verò contexitur gaudium, nulla fortuna. semper & vbique tranquillū est. Non enim ex alieno pender, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est exiret ex animo si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus quo admoneatur mortalitatis, internenit: sed id leue, & quod summā cutem striogat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur. maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quædam pustularum & vicuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapientis recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, nō

præstat. Sæpe ad eundem quem excitauerat, aduocatur Annimius semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petiiturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipior: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperauit ac miscuit, hæc est etiam quæ externa commēdet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hæc imagine vti: Vidisti aliquando canem, missa à domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum douorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est etiam si quid obuenit, securè excipit, ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit à summo: hic deprimitur alternis, & extollitur; ac modo in cælum alleuatur, modo deferitur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, vt ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne desiliunt quidem: nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fractus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt, si semel intrauerint, in locum iuum alias substituent. Principiis illarum obstemus melius non incipient quam desinent.

EPIST. LXXIII. ERRARE mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac reſtatorios, & contemptores magistratum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito.

Nul-

Nullis enim plus præstaut, quam quibus scui tranquillo orio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis quam illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed & multa imputant: quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiat. Quisquis autem de accipiendò cogitat oblitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Adijce nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspiciat: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quam graue aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui relinquit & curiam, & forum, & omnem administrationem. Reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solutque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitis exuit: sic & his sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore quam à vectore soluitur votum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quæque & saburræ loco futura congefferat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit qui illa bene vtuntur. Multi enim sunt ex his togatis quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis quæ vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritum se debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur anno, temperantique annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorẽ descriptæ sint. Stulta auaritia mortui pos-

sessionem proprietatemque discernit, nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia: nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adice nunc, quod magna & vera bona non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & visceratio, & si quis aliquid capitur manu, discedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructus contingat, per quem non ad arma illum, sed ad seruandas vigilias, nec ad tuenda moenia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipue, bene debere beneficia, bene soluere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibæe, Deus nobis hæc otia fecit:

Namque erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meus errare boues (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ vellem, calamo permisi agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter Deos agitur, quod Deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiaro voco. Solebat Sextius dicere, louem plus non posse quam bonum virum. Plura Iupiter habet quæ præster hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior; non magis quam inter duos, quibus pars scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quem admodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beator eo cuius intra pauciores annos terminata virtus est:

tus est. sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. Non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vnus pertinet quod vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quàm Iupiter: & hoc se magis suspicit, quod Iupiter, vt illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad altra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit, immo (quod propius est) ia homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIV. EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnīs ac lenta est, euocauit. Quid nū tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. Nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij sit. Hic amissis liberis mœstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Ille vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat vndique impendens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix: nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordiis viuitur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bovis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitiis inopes, occurrent naufragi, similiare naufragis passi, quos aut popularis ira aut inuidia, perniciosum optimis

celum, inopinantes securosque disiecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere, an fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus vnum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam fari pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. quemamodum aues etiam inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit: Vna hæc viua est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat aut vllum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam execrere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deueniant prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam, quia nimis captabantur, amissa, & dum auide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cum rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum indici videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum conferit cum excedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat. Æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in hunc, modo in illum respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus si quid inuasimus: inuadendique aliquos spes vana delusit: vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendencia, & ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit,

vnum

unum esse bonum puret, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de providentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æno. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus. Querimus, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus. Vitæ nos odium tenet, timor mortis: Nutat omne consilium, nec impere nos vlla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio, non pietas constabit, non fides: multa vtrumque præstari cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt, ex his quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiæ. Æstimatur labor, si quicquam pretiosius fide no uimus, si non optima spectamus. Sed vt illa præteream, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in vfu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo non desunt. Adice quod multa quæ bona videre volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius vtuntur: Venere non æque fatigantur. Virium illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt. fraudantur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine vlllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in

animo constituamus: obsolefcit, fi ab optima noſtri parte ad peſſima tranſit, & tranſfertur ad ſenſus, qui agiliores ſunt animalibus mutis. Non eſt ſumma felicitatis noſtra in carne ponenda. Bona illa ſunt vera, quæ ratio dat: ſolida ac ſempiterna, quæ cadere non poſſunt, nec decreſcere quidem aut minui. Cetera opinione bona ſunt: & nomen quidem habent commune cum veris: proprietas in illis boni non eſt. Itaque commoda vocentur, & vt noſtra lingua loquar, producta: ceterum ſcamus mancipia noſtra eſſe, non partes: & ſint apud nos, ſed ita vt meminerimus extra nos eſſe: etiam ſi apud nos ſint, inter ſubiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo ſe attollere debeat. Quid enim ſtultius, quam aliquem eo ſibi placere, quod ipſe non fecit? Omnia iſta nobis accedant, non hæreant: ſi abducantur, ſine vlla noſtri laceratione diſcedant. Vtæmur illis, non gloriemur: & vtamur parte, tanquam depoſitis apud nos & abituris. Quisquis illa ſine ratione poſſedit, non diu tenuit. Ipſa enim felicitas ſe, niſi temperat, premit: ſi fugaciſſimis bonis credidit, cito deſeritur; & vt non deſeratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri cum his inter quæ eminere labuntur, & illos deſtruant ipſa quæ extulerant. Ideo adhibetur prudentia, quæ modum illis ac parſimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes ſuas præcipitat atque virget: nec vnquam immodica durarunt, niſi illa moderatrix ratio compeſcuit. Hoc multarum tibi vrbium oſtender euentus, quarum in ipſo flore luxurioſa imperia ceciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduerſus hos caſus muniendi ſumus. Nullus autem contra fortunam inſeſcibilis murus eſt. Intus inſtruamur. Si illa pars tuta eſt, pulſari homo poteſt, capi non poteſt. Quod ſit hoc inſtrumentum, ſcire deſideras? Nihil indiget ſibi accidere, ſciatque illa ipſa quibus lædi videtur, ad conſervationem vniuerſi pertinere, & ex his eſſe quæ curſum mundi officiūque conſummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc ſciſpſum ſuaque miretur, quod non poteſt vinci, quod mala ipſa ſub ſe tenet, quod ratione, qua valentius nihil eſt, caſum dolo remque & iniuriam ſubigit. Ama rationem: huius te amor contra duriffima arinabit. Catulorum amor in venabula

bula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupidogloriæ in contemptum tam ferri quam ignium misit: Species quosdam atque vmbra virtutis in mortem volutariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior: tanto vehementer per metus ipsos & pericula exhibet. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ad honesto bonum. Non faciet vos hæc numitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi: perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam. Deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia condicio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum extincta, cæcitate nos afficit: Non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc periculum non est in his, quæ paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisisti, non est mihi pro illo perfidia paranda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit: quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis interruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentisque voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices virum iustiorum saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiorum, nec prudentiorum, nec honestiorum: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorum, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorum, aut miseriorum. quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beatior & amicorum & liberorum turba successus? Quid

ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet: vtcunque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis aetatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet aliter diu manserit, alterum statim obdlexeris, & in eum in quo scriptus est puluerem solueris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge, æque honesta est. modo latius virtus funditur: regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto sine circundatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatiofo iure in angustias domus vel anguli coit. Æque magna est, etiam si in se recessit, vndique exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iustitiæ. Ergo æque beata est. Bearum enim illud in vno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. Non affigitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quam illam doler. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant & congruunt. Hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonestæ est omnis trepidatio & sollicitudo, & in vilo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interitum est, in prociectu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitabitur, & actus refrigerescet? & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed consulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor, sed permanebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia,
quæ

quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahiq; inter diuersissimos motus? Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturq; contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquid timetur malum, eo perinde dum expectatur, quasi venisset, vrgetur: & quicquid ne patiatur timeret, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia nervis inest, & sine labore vlllo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrrens: sic infirmus animus multa antequam opprimatur malis quatitur. Præsumit illa & ante tempus cadit. Quid dementius autem quam angi futuris, nec se tormento referuare, sed accersere sibi misérias, & admoovere, quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transierit, & se in illam sæculo post futuram solitudinem immiserit. Eodem modo sis, vt animos libenter agros, & captantes causas doloris, vetera atq; obliterata contristent. & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absint. neutra sentimus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias dolor.

EPIST. LXXV. MINVS tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si vna sederemus, aut ambularem, illaboratus & facilis, tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissimè, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abiecissim. hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia illa sentire quæ dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non me hercules ieiuna esse & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur. Neque enim philosophia ingenio re-

nuntiat. multum tamen operæ impendi verbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur: quod loquimur, sentiamus. Conceder sermo cum vita. Ille promissum suum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus sit. Vnus sit. Non delectent verba nostra, sed profint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, aut si parata est, aut paruo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur, talis, ut res potius quam se ostendat. Aliæ artes ad ingenium totæ pertinent: hic animi negotium agitur. Non querit æger medicum eloquentem, sed sanantem, sed si ita competit, ut idem illi qui sanare potest, compte de his quæ facienda sunt diserat, boni consulat. non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. Hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes quantum in pestilentia medicus. Circa verba occupatus es? Iamdudum gaude, si sufficis rebus. quando multa discas? quando quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriæ tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) diuiduntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constitunt. tamen etiam quod prope est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda didicerunt, sed illis adhuc in experta fiducia est: bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt. Iam ibi sunt, ubi non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum considerare. Quidam hoc proficientium

genus,

genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata vitia, & dura: ut avaritia, ut ambitio nimia, postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius coeperunt. Ut breuiter finiam, morbus est iudicium in paruo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt. vel, si mauis, ita finiamus: Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt metus animi improbabiles, subiti & concitati: qui frequentes neglectique fecere morbum: sicut distillatio vna nec adhuc in morem adducta, tussim facit: assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non sollicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quædam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agatur, si in hunc admittitur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assidua intentione studij, secundus occupatur gradus: sed ne hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: aspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur. Intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse, & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quam promiserim: præoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere: honesta colimus quantum vacat. At quam grande premium nos expectat, si occu-

pationes nostras & mala tenacissima abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur. Optima, & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquando face in illud euadimus sublime & excelsum: tranquillitas animi, & expulsi erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista; non homines timere, non Deos: nec turpia velle, nec nimiam in seipsum habere maximam potestatem. Inestimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXXVI. INIMICITIAS mihi denuntias, si quicquam ex his quæ quotidie facio ignoraueris. Vide quam simpliciter tecum viam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quidni bona? Quid autem stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? Idem faciam quod trossuli & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homine hæc schola admittit: in hac senescamus: hanc ut iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tamdiu discendum est, quamdiu nescias, & si prouerbio credimus, quam diu viuas. Nec vlli hoc rei magis conuenit, quam huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quam diu viuis. Ego tamen hic aliquid & docco. Quæris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quotiens scholam intravi, præter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum. Illud quidem, sacrum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursus. At in illo loco, in quo vir bonus dicitur, paucissimi sedent: & hi plarisque videntur nihil boni negotij habere quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Equo animo audienda sunt imperitorum conuitia: & ad honesta vadendi contemnuendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propterea, ne tibi accidat quod mihi: senex discas: immo
ideo

ideo magis propera, quoniam id nunc agressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu ob-
rigit. Pecunia veniet vltro, honor offertur, gratia ac di-
gnitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne
leui quidem opera aut paruo labore: sed est tanti labora-
re, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum,
quod honestum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi,
quæcunque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum
quod honestum: dicam, quoniam me parum exsecutum
priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam
quam probatam putas: & vt ad actum, quæ dicta sunt, con-
traham: Omnia tuo bono constant. vitem fertilitas com-
 mendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dor-
so iumenta fiant, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sar-
cinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare de-
bet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuade-
re. In id quoque optimum est cui nascitur, quo censetur.
In homine optimum quid est? Ratio: hæc antecedit anima-
lia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis
bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia
sunt. Valer? & leones. formosus est? & pauones. velox est?
& equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid
in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? &
arbores. habet impetum & motum voluntarium: & be-
stix & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes,
acutior aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilio-
remque lusciniæ? Quid in homine proprium? Ratio.
hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit.
Ergo si omnis res cum bonum suum perfecit, laudabilis
est, & ad finem naturæ suæ peruenit: homini autem suum
bonum ratio est: si hanc perfecit, laudabilis est, & finem
naturæ suæ attingit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, ea-
demque honestum est. Id itaque vnum bonum est in ho-
mine, quod vnum hominis est. Nunc enim non quæri-
mus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nul-
lum aliud est hominis, quàm ratio, hæc vnum eius bo-
num, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis ma-
lus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id er-
go in homine proprium solumque est, quo & probatur,

& improbat. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas an solū bonum sit. Si quis omnia alia habet, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorū quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumq; serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonū hominis: quod qui habet, etiā si aliis destituitur, laudāus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reicitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Navis bona dicitur, non quæ pretiosis colorib; picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quæ fisco ac opib; regis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiēs vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui ad secundum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula, non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, à quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus, hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Non cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contractaq; sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem & ampliorem, facit virtus: nam cetera quæ cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ honesti ac turpis respectu temperantur: ad hæc faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod

quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potetiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum utique secutus est, turpe utique vitaturus, & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. Si vna indepravata virtus est & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere ut non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur. sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi concupita vulgo, & formidata inconsulto impetu plerosque calcasse. inuentus est qui flammis imponderet manum: cuius risum non interromperet tortor: qui in funere liberorum lacrymam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ita, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet, cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum præter honestum, nulla non virtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & veritati, quæ sine ratione non est. Quæcunque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedat necesse est summæ pietatis erga Deos esse: Itaque quicquid illis acciderit, æquo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si vllum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos auaritia vitæ, auaritia rerum vitam instrumentium; quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feli-

cio rem vitam quam Decorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est. tanquam pecunia & honores. Adice nunc, quod si modo solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in vniuersum datis clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini cōtingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatā vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonū quam honestum. Hæc quamuis latius executus essem priore epistola, constrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum allenes & teipsum interroges, si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiam si non statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus cum mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic, Factum mutuum matura sequetur obliuio: & parum grata existimatio ciuium respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt, ego ipsum contemplor: hoc esse honeste scio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera lenia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur. etiam si fauente fortunâ in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt graua, & illos semper premunt, aliquando &

do & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant, cum præsentē populo elati inceserunt, & cothurnari, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos dinitia honorésque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Paruus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quo est, sed adiicimus illi & ea quibus adornatus est. Atqui cum voles veram hominis æstimationem iniri, & scire qualis sit, nudum inspicere. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intueri, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse vtrum anima per os, an per iugulum exeat: beatum voca. si, cum illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris iniuria, si vincula & exilia, & vana humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

Non ulla laborum

O virgo noua mi facies inopinave surgit.

Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiaui mihi. hominem parauī ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus omnis videtur nouarum & inopinata facies. Magna autem par est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea quæ putauerunt aspera, cum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuecit futuris malis: & quæ alij diu patiēdo leuia faciunt, hic leui facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare, quicquid factum est, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII. S. V. A. Hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti solent nuntiare securitæ classis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex iplo genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim li-

cet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æque adiuuat cursus, quam summa pars veli. illinc maxime naus vrgetur. Itaque quotiens ventus increbuit, maiorque est quam expedit, antenna submittitur. Minus habet virium status ex humili. Cum intrauere Capricas & promontiorum, ex quo,

Alta procelloso speculatur vertice Pallas.

ceteræ vero iubentur esse contentæ: supparū Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatē, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearū status, quid afferret. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc verò multo magis, quia quantumcunq; haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam viæ, præsertim cum eam viam sumus ingressi: quam peragere nō est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita nō est imperfecta, si honesta est. Vbi cunq; defines, si bene definis, tota est. Sæpe autem & fortiter definendum est, & non ex maximis causis. Nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adolescens quietus & citò senex, morbo, & non insanabili correptus: sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. conuocauit complures amicos. vnusquisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suassisset, aut quia adulator & blandus, id consiliū dabat, quod deliberatū gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius & vt verbis illum quib. laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic. n. cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna viuere, omnes serui tui viuunt, omnia animalia: Magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quādiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiā fastidiosus potest. Non opus erat iuasore illi, sed adiutore. Serui parere volebant. Primū detraxit illis metum, & iudicauit tūc familiā periculum adire, cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exēpli esse prohibere dominum

num,quam occidere,Deinde ipsum Marcellinū admonuit, nō esse inhumanū,quemadmodum cœna peracta reliquæ circumstantib. diuiduntur : sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentib. seruis, & illos vltro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solum deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, vt aiebat; non sine quadā voluptate, quam afferre solet lenis dissolutio animi, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus, In fabellā excessi non ingratus tibi: exitum. n. amici tui cognoscēs, non difficilē, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen, mollissime excessit, & vitæ elapsus est Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exēpla necessitas exigit. Sæpe debemus mori, nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoq; moriendum: tamen cum prope accesserit, tergieruat, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non vixerat? Æque stultus est, qui flet, quod post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: Non eris, nec fuisti. Vtrumq; tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousq; extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam.

Desine fata Deum flecti: sperare precando.

rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducunt. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnib. post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cuncta. Quātus te populus mortuo sequeretur: quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi commoerentur. Atqui multa millia hominū & animalū hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generib. emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exēpla nunc magnorū virorum me tibi iudicis relaturum? Paerorum referā. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruā, sua illa Dorica lingua: &

verbis fidem imposuit, ut primum iussus est fungi serui, & contumelios ministerio: afferre enim vas obsecrum iubebatur: illi sum parietem caput rupit. Tam prope libertas est? & seruit aliquis? Ita non sic petire filium tuum mallet, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturbaberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non serui? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus seruis, vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est: Ecquid habes propter quod expectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi noua est: nulla non iam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicâ tuam, an mille amphoræ transeant. sacculus es. quid sapiat ostreum, quid nullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum seruauit. Atqui hæc sunt à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illâ putas, ut tardius cœnes? solem, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere non curæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardior enim ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times. at quomodo illam media oblectatione contremis? Viuere vis scis enim mori times. Quid porro? ista vita non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine demissa vsq; in pectus vertere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit viuis. Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim viuis? sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industria fungor: Quid? tu ne scis vnum esse ex vitæ officiis & mori? Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ brevis est, quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta nouem vixisse. Vides anicula gloriari senectute longa. quis illam fectre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vitæ non quàm diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet.

pertinet, quo loco desinas; quocunque voles, define: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII. VEXARI te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas destillationes & in cōsuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsisti. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, vt ipse destillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetum capere abrumpendæ vitæ. patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me posset. Itaque imperavi mihi vt viuerem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philoſophiæ acceptum fero quod surrexi, quod conualui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æque, Lucili vitorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quam amicorum affectus: nil æque expectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. aliqui miserrimum est cum animum moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad hæc ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laboras, exerceas: vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis yraris: vinum quando virium causa aduoces, quando intermittas, ne irriter & exasperet ruffim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitæ remedium est. Contemne mortem: Nihil triste est: cum huius metū effugimus, Titia hæc in omni morbo graua sunt,

metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est, hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris non quia ægroas, sed quia vivis. Ista te res & sanatum manet, cum conualueris, non mortem, sed valitudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodū reuertamur. magnus cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt doletem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articuli, & quicquid aliud exile est, acerrime sœuit cum in arcto vitio concepit. Sed cito hæ partes obstupefcunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetq; nos, perdit: siue quia corruptus humor, cum desit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum prima verminatio vexat, imperius mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor, ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule quæ capitis ipsius. Sed quo incitator est, eo citius in alienationem stuporemque cōuertitur: Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illum autem est quod imperitos in vexatione corporis male habet, non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia grauiasunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auaritia, odium est. desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo quod cupere desieris: Adiciæ, quod nullus non intermit-

titur dolor, aut certe remittitur. Adice, quod licet & cauere venturum, & obfistere imminenti remediis, Nullus enim non signa præmittit, vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi præsentia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te coeperis, ac dicere, Nihil est, aut certe exiguum est, duremus: iam desinet. leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit & luxuria, & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me surrectorum putauit. Quotiens deploratus sum à meis, quotiens à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adiicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus diffcultatibus dicat,

— *Forsan & hac olim meminisse iuuabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit, vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plarique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te coeperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium facias, sed virtus & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quidni sentias, si illum muliebriter tuleris? *Quemadmo-*

dum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortunatum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut leuia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & breuiem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectio-ni locum: multum temporis donat, necesse est ut exurgat & desinat. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet, aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? In utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quæ maxime miratus es, sparge: tunc tibi fortissimus quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices ex-lecandas præberet, legere librum perseuerauit: ille qui non desit ridere, cum ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quicquid vis, nunc licet dicas, destillationes, & vim continuæ tussis egerentem visce-rum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flam-ma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescen-tibus, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemit: parum est. non ro-gauit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo. vis tu post hoc dolorem deridere? sed nihil, inquit, agere finit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque curso-ris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impedit. Si a-nimus tibi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, disc-es, quæres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te cre-dis, si temperans æger sis? Ostendes morbum posse supe-rari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus. & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas, bene luctare cum mor-bo. si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si specta-remur ægri. Ipse te specta, ipse te lauda. Præterea duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhibet, non ta-

men tollit; immo, si verum æstimes, incitat. magis iuuat
 bibere sitientem. gravior est esurienti cibus. Quicquid ex
 abstinencia contigit, auidius excipitur. Illas vero animi
 voluptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medi-
 cus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit,
 omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem æ-
 grum! quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigo-
 rem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat
 fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa
 mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem eius tu-
 multus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos trans-
 ferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis
 intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum fer-
 ueac, cœnam culina prosequitur. O infelicem ægrum! e-
 det quantum concoquat: non iacebit in conspectu aper, vt
 vilis caro, à mensa relegatus: nec in repositorio eius pe-
 ðora auium: totas enim videre fastidium est: congesta po-
 nentur. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanquam æ-
 ger: immo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile
 perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quicquid a-
 liud intolerabile videretur delicatis & luxu fluentibus, ma-
 gisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem
 definamus horrere. Definemus autem, si fines bonorum
 ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita tædio e-
 rit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui
 non potest, tot res, varias, magnas, diuina percensentem.
 in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum
 naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet:
 falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet im-
 matura sit, licet mediam præcidat ætatem, perceptus lon-
 gissimæ fructus est. Cognita est illi ex magna parte natu-
 ra, scit tempore honesta non crescere. his necesse est videri
 omnem vitam breuem, qui illam voluptatibus vanis &
 ideo infinitis meriuntur. Hic te cogitationibus recrea, &
 interim epistolis nostris vacando, veniet aliquod tempus
 quod nos iterum iungat ac misceat: quantumlibet sit il-
 lud, longum faciet scientia vtendi: Nam, vt Posidonius
 ait, vnus dies hominum eruditorum plus pater, quam im-
 periti longissima ætas. Interim tene hoc mordicus: aduer-
 sus non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ

licentiam in oculis habere : tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expectatum est diu, lenius accedit.

EPIST. LXXIX. EXPECTO epistolas tuas, quibus mihi indices circuitus Siciliæ totius, quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile nauigantibus optime scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si fortè obseruaueris, (dignum est autem ut obserues) fac nos certiores, utrum vnos tantum vento agatur in vorrices, an omnis tempestas æque mare illud contorqueat : & an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas : quā consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligit, quod aliquanto longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo defecit, sed quia ignis euauit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem, qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle cōceptus exæstuat : & alibi pascitur, in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est : Ephesion incolæ vocant, perforatum plurib. locis solum, quod sine vilo nascetur damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quaesituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nixes absint, quæ æstas quidem soluit : adeo tute sunt ad igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi : morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo manderet tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc solemnem omnibus poetis locum attingas : quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat. ne Seuerum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit : & qui præcesserant, non præripuisse mihi videatur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest

interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea condicio optima est vltimi. Parata verba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciam habent: nec illis manus iniicit tanquam alienis. Sunt enim publica. Inuicofulti negant quicquam publicum vscapi. Aut ego te non noui, aut Ætna tibi saluam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim separare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit: tanta sibi priorum reuerentia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia. Nemo ad altero potest vinci, nisi dum ascenditur, dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus, statur. Nunquid sol magnitudini suæ adicit? Nunquid luna vltra quam solet procedit? Maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & æquales: habebit vnusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior, in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatorum facit, æquale erit in omnibus. Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, nec referri potest. Sic huius, vt cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere, iam multum operis effectum est: immo, si virum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis gloriatur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam

hac custodia exsoluatur, cū vitia disiecerit purūsq; ac leuis in cogitatio nesdiuinas emicueri. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquādo vmbra antecedit, aliquando sequitur, ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidis secessit. Quandiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratē fama. Quandiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suæ gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam euasere post ipso? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantoque non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solum habuisset, sed pœne inauditos. Nunquid ergo non postea quam esse desiderat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurum, magnum paratūque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse non ipsius est damnum. Veniet qui conditam & sæculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superuenient. Ad illa respice: etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est præmium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntia-

nuntiatio videbatur, siue imperatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies. veritas, in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX. HODIERNO die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molesto ad sphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuatur velum. licebit vni vadere, quod magis necessariū est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores: facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare & relinquere. Non seruiο illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humoresque miramur. Illud maxime reuoluo mecum, si corpus perducī exercitatione ad hanc patientiam potest, quæ & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, quæ solem ardētissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus, vt valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa portione opus est, multo oleo, longæ denique opera: tibi cōtinget virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic seruituti. quæ omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extreme, & in his sordida, nata, omni modo exuere conantur? peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, pro capite numerant. Tu non cōcupisces quanticumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? cū non potest. Itaque in tabellas vanum conici-

tur nomen libertatis, quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: Deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & dinitum vultus. Sæpius pauper, & fidelius rider. nulla sollicitudo in alto est. etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transiit horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia: & quipem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim villo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, & hæc reclusus pinus dicit,

*Ex imperio Argis regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos.*

seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiduciam virium tumidus ait:

Quod nisi quieris Menelaë, hac dextra occides:
diurnum accipit, in cenaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum emprurus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque eumentibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberis, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue: multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI. QVERERIS incidisse te in hominem ingra-

ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentia tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te maliguum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur. Et post malam segetem ferendum est. Sæpe quicquid perierat assidua infelicitis soli sterilitate, vnius anni restituit vbertas. Est tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, vt non sæpe fallatur. Absisterent, vt aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: sceneratorem non fugat à foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id vt aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui De beneficiis inscribuntur. Illud magis querendum videtur, quod non satis (vt existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adice, si vis, & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet, & dicit: Quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam vt admoneri debeas: querendum esse, quam libenter profuerit, quam inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriæ constant. Nolui beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Bo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed à quali profectum sit voluntate, perpenditur. Nunc, coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat: & beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriæ obliuisci debet, officij meminisse. Hoc certe, inquam, iustitiæ conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriæ rationem, aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium

dederit. Nam si idem est, beneficium vis iniuriæ extinguatur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quàm venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium. potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, vtrique dum prope est ab accepto, reddere beneficium & p̄sare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit, id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietates est: & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reponuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus quenquam scire gratiam referre, nisi sapientem, nō magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere; *ἡ δὲ ἡ* Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, solum, sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, eum dicimus. Solus sapiens scit amare. Solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiae pars est, referre gratiam. immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus, fidem nisi in sapiente non esse; tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam

tiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum si mulacta rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vrcunque scit, & quemadmodum potest referat: scientia illi potius quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus sit (quāvis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaueris, an succurris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem quæ satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ vir bonus indicabit quidem quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit: in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet asferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre; seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur. Et si passillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi; inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluat; in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior est qui soluit: quam qui mutuatur: tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quam qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidam præter sortem extra ordinem numerant; beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora; tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine viura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt vt quam gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quem-

admodum iustitia, ut vulgo creditur: ad alios pertinens, maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuvare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla misratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad primum. Recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non ut alius mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuvat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus: si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriae potero, æquissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur plus æstimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem usitaram reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum diuinum fortunatumque non pervenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum; statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia lenissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium,

ficium ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & hæc brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat, quod immortale est, & assiduum. illa contemnit quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius: sed nec quærit cum imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensæ potius quam beneficii meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conuiuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentia remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinatur in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficij merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contemplerit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus quam beneficium, quandiu petimus: nihil vilius cum accipimus. Quæris, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum erro-

rem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicit humanæ malæ vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse cui reddat. Tibi habere quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisset tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam beneficij violati pudere.

EPIST. LXXXII. DESIR iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponsores accepisti? eum scilicet qui neminem fillit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua cepisti: & in isto te vitæ habitu compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo quam molliter. Male nunc sic excipe quemadmodum à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari quibus inuiderur: Molliter viuit. hoc dicunt, malus est. Paulatim enim effœminatur animus, atque in similitudinem otij sui & pigritiæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & condituum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est: & contractio, & torpor. Puto æque qui in odorib. iacet, mortuus est, quam qui rapitur vno. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quod denique prædest secessisse, tanquam

quam non trans maria nos sollicitudinem causa persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? Quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies quam non dolor terret? Quocunque te abideris, mala circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumueunt nos, quæ aut fallant, aut vrgeant. Multa intus, quæ etiam in media sollicitudine exæstuant. Philosophiæ circundanda est, inexpugnabilis murus quem fortuna multis machinis laceffitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit, quid perat, quid deuitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit infania, timorum seueritia compefcitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illis dicere: Facile prouocabis mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Aneæ, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaueris: aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optimæ, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mires, excussi. Zeno noster hac collectione vitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu. Post hæc non dubitabo potrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec motitura risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione indicauit mortis metum extinguere, an qui hoc, tanquam ad rem pertineret, conatus est solu-

re. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quæ *ειδιάφορα* Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides ubi obrepit. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, indifferens nihil gloriosum est, concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est: nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honestum, & gloriosum facit. illa in medio posita sunt. Interest, utrum malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa quæ in Carone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusque præbere cervicem: Præbebo, inquit, ita vivam. Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit: ita vivam, pæne adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed, ut ceperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitiis, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra morti, exilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertinuimus: aut malitia aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est: in fornacem coniecta concaluit: in aquam remissa refriguit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, & animus externa contemnens. Est & ho-

& horum, Lucili, quæ appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolationis, quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiam si indifferens mors, non tamen inter ea est, quæ facile negligi possint. Magna exercitatione durantibus est animus, vt conspectum eius accessumque patiat. Mors contemni debet, magis quam solet. multa enim de illa credimus. Multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

*Ossa super recubans antro semasa cruento,
Æternum latrans exangues territat umbras.*

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Æque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His aduersantibus quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad virtutem exsurgit, si mortem malum esse crediderit: exurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malū iudicat. pigre veniet, & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante sit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adhuc nunc, quod nihil honeste sit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu sit, aut spe bonarum, ad quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab te suspecta ac periculosa fuget. Igitur in

diuersa distrabitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioqui hæsitabit impetum moratur suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostrum quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij veteranosissimos nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud responder, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ voluntur ab illis, soluere malim & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum futurus est, quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant? & vita potius quam loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. Efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infectis ingerere mucronibus & itans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos coenaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad coenam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ite commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quam simplex, & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptioes nostræ fortiter facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi

detrahi debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbutur euinces? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? Quid dices quo inflammari in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasione humani generis auertes? Vela mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa sæuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne Python, quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum & quicquid humanæ torserant manus, reiticeret, molaribus demum fracta saxa est, & aduersus mortem tuam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quæ dices. Nihil est acutius arista. Quædam inutilia & inefficacia ipsa subtilitas reddit.

EPIST. LXXXIII. SINGVLOS dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas quod abscondam. Si certe viuendum est, tanquam in conspectu viuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datur: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat; cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnasios meos quaris? vnus mihi sufficit. Barinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quero. Hic

quidem vit, nos eandem crisin habere, quia vtrique dentes cadunt. sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quam exercitatione in frigidam descendi. Hoc apud me vocatur parum caldum. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euxipum saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solum, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide sunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Papis deinde siccus, & sine menta prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti: brevissimo somno vtor, & quasi interiungo. satis est mihi vigilare desuisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. fremitum patientissime fero: multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt, quæ vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate detertere Zenno, vir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium; Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro autem bono committit:

ergo

ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, P-
 cidonius Zenonis nostri causa agit : sed ne sic quidem,
 vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus mo-
 dis dici: altero, cum aliquis vino grauis est, & impos-
 sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vi-
 tio est. Hunc à Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non
 qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ
 per vinum eloqui possit: quod est falsum. Primum en-
 nim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius,
 non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse
 concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius
 est tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui e-
 brius est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id in-
 telligo, quod significari verbo isto solet: præsertim
 cum ab homine diligentiam professò ponatur, & verba
 examinante. Adice nunc, quòd si hoc intellexit Ze-
 no, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæ-
 siuit locum fraudi: quod faciendum non est, vbi veri-
 tas quæritur. Sed sanè hoc senserit: quod sequitur fal-
 sum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermo-
 nem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non
 semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio,
 tacenda mandauerit. De illa C. Cæsaris cæde, illius di-
 co qui superato Pompeio Rempublicam tenuit, tam cre-
 ditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tora vi-
 ta aquam bibit: Tullius Cimber & nimius erat in vino,
 & scordalus. hanc in rem iocatus est ipse: Ego, in-
 quit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum?
 Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum
 male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exem-
 plum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. In-
 struenda est enim vita exemplis illustribus. Non sem-
 pre confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos, ebrius
 ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis con-
 uiuium exigebat, vsque in horam sextam fere dormiebat,
 hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo
 tutela vrbis continebatur, diligentissime administravit.
 Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum il-
 lum præponeret Thraciæ quam perdomuit: & Tiberius
 proficiscens in Campaniam, cum multa in vrbe & suspecta

relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Costum fecit visis praefectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in quem è conuivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit: quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat. nullum Cossu aut priuatum secretum, aut publicum elapsum. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summa partem vis caloris eiecat: sic vino exastuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod saum alienumque, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, & cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrociniij loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitaueri, nedum perfectus ac sapiens: cui satis est sitim extinguere: qui etiam si quando extra est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebriij faciant, quibus sobriij erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & intendit, & deregat: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis adstinent. Vbi possedit

possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinofus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum proferitur ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saeuo, malignitas liuido: omne vitium detegitur & prodit. Adice illam ignorantiam sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illis vis sua est. Quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicosasque hostibus tradidit, hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit; hæc contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculeus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolo. M. Antonium, magnum virum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatæ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis coenanti referrentur, cum inter apparatusissimas epulas luxûsque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret: cum vino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crude-

litas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non fiat, consuetudine insanix durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostendere rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, vbi transcendunt modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno potio moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in visceribus hærebit, eiekturum deiekturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPIST. LXXXIV. I TINERA ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse iudico, & studiis. Quare valetuinem adiuvant, vides. cum pigrum me, & negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare profint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, vt existimo, necessaria. Primum, ne sim me vno contentus: deinde, vt cum ab aliis quæ sita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit & vires exhauriet: de stylo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stylus redigat in corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noster ait,

—liquentia mella

Stipant, & dulci dispendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus decant, qui protinus mel fit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant,

tent,

tent. Quidusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint, non sine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducatur, nos quoque apes debemus imitari, & quæcunque ex diuersa lectione congeessimus, separare, melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libramenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quam vnde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quæ acceperimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vites & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: vt quæcunque hausimus, non patiantur integra esse, ne aliena sint: sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt: non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod efficit. Etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi alius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligitur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri: nec enim omnibus quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus

redditur. aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media. accedunt viris foeminae: interponuntur tibiae: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi nouerant. In comessationibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omneis vias ordo canentium impleuit, & cauea aeneatoribus cincta est, ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex discionis. Talem animum esse nostrum volo, vt multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum ætatum exempla, sed in vnum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione, si mihi egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quæ discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates. molliunt & enervant. Relinque ambitum, tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum. tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne se post alium. laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is cui inuidetur, si & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutarium, limina? multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cum intraueris. Præteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspensa vestibula. Non in prærupto tantum istuc stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res & simul amplissimas pete. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quæ pro excelsissimis habentur, aspicies: sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV. PEPERCERAM tibi, & quicquid nodosi adhuc superebat, præterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quæ à nostris dicuntur, vt probeatur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubet me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitarum, comprehendere: quod

quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud
 tories testor, hoc me argumentorum genere non delecta-
 ri. Pudet in aciem descendere pro diis hominibusq; susce-
 pram, subula armatum. Qui prudens est, & temperans est.
 Qui temperans est, & constans. Qui constans est, & im-
 perturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est.
 Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est.
 & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni
 hoc modo Peripateticorum quidam respondent, vt im-
 perturbatum & constantem, & sine tristitia, sic interpre-
 tentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro pertur-
 batur & modice. non qui nunquam. Item sine tristitia cum
 dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens ni-
 misusve in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam ne-
 gare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem
 non vinci mœrore, ceterum tangi: & cetera in hunc mo-
 dum sectæ suæ respondentia, non his tollunt affectus, sed
 temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecil-
 limis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatissimis
 moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur veloci-
 tatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

*Illæ vel intacta segetis per summa volaret
 Gramina, nec cursu teneras lassisset aristas;
 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
 Ferret iter, celeres nec tingeret aquore plantas.*

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimo-
 rum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter fe-
 bricitantem? non est bona valetudo, mediocritas mor-
 bi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo
 aptyna dicuntur, non quibus nulla inest duritia grano-
 rum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim dimi-
 nutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem.
 nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint,
 crescent, & interim impediunt. Quomodo oculos ma-
 ior & perfecta suffusio excecet, sic modica turbat. Si des
 aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & ve-
 lut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non
 ynum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquas, cum
 quo colluctetur. plus potest quamuis medicorum turba,

quam vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: sed ambitionem, sed non concitaram: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam: Melius cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus, quantuscunque est: parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mitem; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. Tigres leonésque nunquam feritatem exuunt, aliquando submitunt: & cum minime expectaueris, exasperatur toruirus mitigata: Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si inuita ratione cœperint, inuita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falsa est vtrique ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insanendum, modice ægotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum. facilius sustuleris illa, quam rexeris. Nunquid dubium est, quia vitia mentis humanæ inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: vt avaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adhuc nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam perniciose seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius demeritæ est,

tia est, credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id faciendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est. nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus causæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere, Iracundum quidem non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transiit in vitium. & ita in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea si non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exhibet, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum, per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate viuendum sufficere virtutem: è contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse. non tamen vnum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim nega vnquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute: non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum

habet, inexuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quem admodum summum adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi bonis facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatoris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est, aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non velle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id, quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In optimo illam statui ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & brevis, diffusa & angustior: in multa loca, multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus. quid refert? vterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus. quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus. non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostriam hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, fallam nos rem & controuersam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit,

fortis

Fortis imminetia mala non timebit? Istud demontis alie-
natique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissimè ti-
met, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt,
rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco sint
minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus,
non caret malitia, sed leuiore vexatur. At enim demen-
tem puto, qui mala imminetia non extimescit. Verum est
quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnâ
tantum turpitudinem malum iudicat, debet secure pe-
ricula aspicere, & aliis timenda contemnere, aut si stulti
& amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est,
hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se-
periculis fortis. Minime. Non timebit illa, sed vitabit. cau-
tio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mor-
tem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non-
scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ
vitæ formidines putat. Describere captiuitatem, verbera,
catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per
morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, in-
ter lymphaticos metus numera. Ista timidus timenda sunt.
An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte
veniendum est? Quæris quid sit malum? Cedere his quæ
mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua
cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus
quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid con-
ueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est e-
nim inconsula temeritas, nec periculorum amor, nec for-
midabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit
malum, & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitu-
do est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species
malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus
viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si vis-
cera sua in sinu suo videt, si ex intervallo, quo magis tor-
menta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens de-
mittitur sanguis; non timere istum tu dicis, non dolere?
Iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus:
sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæ-
ris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicum adhortan-
tibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriore facit.
Dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non

sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & porcella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent. Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. quibus Peripatereticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciat paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit, virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere. Gubernatori propositum est utique nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promissit, sed vtilem operam, & navis regenda scientiam. hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune, nunquam hanc nauem, nisi rectam, arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis, non nocet gubernatori ea res qua illum tenere portum verat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obscurt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, quia ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus viuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori

hatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum esse & suum. Præterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: ait illud docet quemadmodum tractanda sit paupertas, per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem tam in secundis quam in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? vitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex ære. si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. quancunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt dormitores ferarum, qui saeuissima animalia & ad occursum exterritia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, oscularur Tigri suus custos: Elephantem mimus Æthiops iubet subdere in genua, & ambulare per funem: Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda, cum ad hunc peruenere, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI. IN ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & aras

quam sepulchrum esse tanti viri suspicor; animum quidem eius in cœlum, vnde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyfes furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. æquum inter omnes ciues ius sit, vt ere sine me beneficio meo patria: causa tuæ libertatis fui. ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, creui. Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exoneravit. Bo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatū siluæ: turres quoque in propugnaculum villæ vtrumq; subiectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsu vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebrososum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluibat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (vt mos fuit prisceis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentū tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis vndique operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lauis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit: in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustentium, sed in ornamentum positarum impense causa? quantum aqua-

aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo delicia-
rum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus. In hoc
balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quam fenestræ,
muro lapideo exsectæ, vt sine iniuria munimenti, lumen
admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non
ita aptata sunt, vt totius diei solem fenestris amplissimis
recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex so-
lio agros & maria prospiciunt. Itaque quæ concursum &
admirationem habuerant cùm dedicarentur, hæc in anti-
quorum numerum reiciuntur, cùm aliquid noui luxu-
ria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pau-
ca erant balnea, nec vlllo cultu exornata. Curenim orna-
retur res quadrantaria, & in vsum, non in oblectamenta
reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut
ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quàm
perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni! quam iuuabat
illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta,
quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum,
aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? Nam hoc
quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi
ea loca quæ populum receptabant, exigendi que mundi-
tias, & vtilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ
nuper inuenta est, similis incendio, ad eò quidem vt conui-
ctum in aliquo scelere seruum, viuum lauati oporteat. Ni-
hil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat.
Quanta non aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod
non in caldarium suum latis specularibus diem admise-
rat, quod non in multa luce decoquebatur, & spectabat,
vt in balneo concoqueret? O hominem calamitosum!
nescit viuere. non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbi-
da, & cùm plueret vehementius, penè lutulenta. Nec mul-
tum eius intererat an sic lauaretur: veniebat enim, vt su-
dorem illic ablueret, non vt vnguentum. Quas nunc quo-
rundam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: ve-
rè in exilio vixit, qui sic lauabatur. Nam, vt aiunt qui pri-
scos mores orbis tradiderunt, brachia & crura quotidie
abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterum
toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet
immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? Militiam,
laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt,

spurciores sunt. Descripturus infamem, & nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet.

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere vnguentum, ni bis die terque reuocetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod odore tanquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristitia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamilia (is enim nunc huius agri possessor est) quoduis verus arbutum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadri-
num fastienti fructus autumnno deponere, te quoque proteget illa quæ

Tarda venit feris factura nepotibus umbram.

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit: nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere adscribam:

*Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.*

An vno tempore ista ponenda sint: & an vtriusque verna sit satio hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam proclivius in Iulium. Eodem die vidi fabam merentes, milium ferentes. Ad oliuetum reuerror, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illa penderant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit, deinde, terram non agcessit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quicquam esse hac (ut ait) pisatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum, minus præterea movetur, & ob hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere; quos necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, levis quoque reuellat agitatio. parum autem arboris antequam obruat radix ex
omni

omni enim materia quæ nudata est, ut ait, exeunt radices nouæ. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestiatur: nec magna pars quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrída erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum sollant, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam à planta processerint; nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt: deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto tenent, & complexæ sunt non suas vltimos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandis copię sunt, ait aqua adiuvandas cisternina: quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: nec quemadmodum Ægialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII. NAVFRAGIVM, antequam nauim ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum, quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur. cum volueris, approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus superuacua, & quam facile iudicio possemus contemere: quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. paratū fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quæ mego faustum & facilem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam

ubi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ viuere se ambulando testantur, mulio exalceatus non propter æstatem. Vix à me obrineo, vt hoc vehiculum velim videre meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quotiens in aliquem comitatum lautiozem incidimus, inuitus erubescō: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humanio piniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis. Latè possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nymmis paratam: familiam nemo cito speciosiorē producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouinciis erat, quia magnus kalendarij liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliæ possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatae, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

— *Instrati ostro alipedes pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendunt.*

Testi auro fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorum possunt facere, nec mulam.
M. Caro Censorius (quem tam Romano populo hercule
profuit nasci quàm Scipionem; alter enim cum hostibus
nostris

nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehabatur, & hippoperis quidem impositis, vt secum vilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trofulis in via diuitibus, cursores & Numidas & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior, comitatorque quam M. Cato videretur: hic inter illos apparatus delicatos, qui cum maxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinæ ab vtroque latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obestis mannis & asturconibus & tollutariis præferres vnicum illum equum ab ipso Catone defricum? Video non futurum finem in ista materia vllum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista, quæ sine dubio talia diuinavit fortuna, qualia nunc sunt, qui primus appellauit Impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad virtutum pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus, Quod bonum est, bonum facit. Nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripaterici, vt quod primum proponimus, falsum esse dicant: Ab eo, inquit, quod est bonum, non vtique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus: Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonum est musico. Non enim id dicimus quod instruit musicum, sed quod facit. tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id vtique musicum facit. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiæ & organa, & chordæ: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: vti forsitan non potest arte. Hoc non est æquè duplex in homine: idem enim bonum & hominis & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est. Opes autem &

lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humilioribus quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt magnitudinem animi orofessæ, non confurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Cæli-
don, vnus ex Cleopatæ mollibus, patrimonium grande possedit: nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, in cuius ore scæminæ purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heres. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam conspurcavit? quæ sic in puosdam homines, quomodo denarios in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo ære censetur nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdici sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessione eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otiosius verme? Queris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid dininum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnibus bonum cadit, nec quemlibet possessorem paritur. Vide

*Quid quaque ferat regio, & quid quaque recuset,
Hic segetes, illic veniunt felicitus vna:
Arborei factus alibi, atque iniussa virescunt*

Grami-

*Gramina : nonne vides croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabai?
At Chalybes nudæ ferrum.*

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? Animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit. diuitiæ sunt ex avaritia: diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Iraque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse recipiat sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Proterius persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia murata puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem sponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelus supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differis. statim puniuntur cum facta sunt, immo dum sunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecun-

quesumptam : non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera: Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurū dat, quia viperam habet: sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non quia turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quia lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum: quib. opponitur. Dissimillima vtriusque rei condicio est. Illud aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere; aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illa dicitis tantum, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus. Inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent. Erratis qui incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sed quemadmodum gladius qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quæ protinus necesse est noceat, alia præcedens: hanc præcedentem causam diuitiæ habent. Instant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsque eo mentem alienant, vt fama pecuniæ

pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem & dilant, sed sine timore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Istò modo, inquis, etiam malum sunt diuitiæ, non tantum bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent: si (ut dixi) haberent efficientem causam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam invidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam nec securitatem: contra autem insolentiam, tumorem arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione, ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum condicio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiæ. Bonum sincerum esse debet, & omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte æstimatum: bonum ad vnum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet. Bonum animum habet. Vnus tibi nodus, sed Herculeus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & solvunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scho-

las iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem sed per per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt *στέρησις*: non quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quæ paucā possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ad eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo *δυσχέως* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur. his interrogationibus suaseri aut dissuaseri sumus? his esse cæuri, vt populus Romanus paupertatem, fundamentum & causam imperij sui requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? vt cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones & tumultus, in urbem sanctissimam temperatissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia. quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ad omnibus eripi posse. Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possimus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPIST. LXXXVIII. DE liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hæc temus vilia, si præparant ingenium, non detinet. Tandiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sunt, vides, quia homine libero digna sunt. ceterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit. Hoc sapientiæ studium est, sublime, magnanimum: cetera passibilia

sibila & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis querendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius euagari vult, circa historias: iam vt longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad Geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum virum doceant isti virtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem; si docent, philosophi sunt. Vis scire quam non ad docendam virtutem confederint? aspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates recusantem, & ab honesto ne immortalitatis quibem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me querere, vtrum maior ætate fuerit Homerus, an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an minor Hecuba fuerit, quam Helena: & quare tam male tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem eximias pertinere; Quaris, Vlixes vbi errauerit, potius quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an

extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellita non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigē. Quid inquiris, an Penelope impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia: & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. doces me, quomodo inter se acutæ ac graues consonent, quomodo neruorum disparem redditum sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstres mihi, qui sint modi flebiles: monstra potius, quomodo in aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia, potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiæ commodare digitos: potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes; non esse feliciorē, cuius patrimonium tabularios lassat, imo quam superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere volo, quomodo totus hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tutum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod publicum est. Publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcunque acceperis formam: interualla fiderim di-

tum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum, dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis, quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui celestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella recepit,

Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno. Potius hoc discam, ubicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo factorum, & inuitabilis cursus. Per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellâsque sequentes

Ordine respicias, nunquam te crastina fallet

Hora. nec insidiis noctis capiere serena.

Satis abunde quæ prouisum est, ut ab insidiis tutus essem. Nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtiq; casura. Vtiq; secunda expecto, malis paratus sum. in illo feras me necesse est non ad præscriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut cetetos luxuriæ ministros. Aque luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, suadem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil li-

beros suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius freno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes quæ manu constant ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublimem crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt & aliquid habentes liberalibus similes, hæ artes quas *ἐλευθερία* Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, immo (ut dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis: sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statuitur. Ergo eius quam adiuvat, pars est; Multa adiuvant nos, nec ideo partes nostræ sunt: immo si partes essent, non adiuvarent. Cibus adiutorium corporis: nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ

phiz necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriz pars est, nec illa philosophiz. Præterea utraque fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensurâsq; geometres persequitur & supputat. Qua ratione consentiæ celestia, quæ illis sit vis, quæ natura sapiens scit: cursus & recursus & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum celestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus; qui vsu quodam & exercitatione procedit, sed ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excirat. Mathematica (ut ita dicam) superficialia est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad vltiora perueniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris quæ tractatu celestium crescant, trahuntque aliud ex alio. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiz competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilia & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vt, inquit, exde, occide; non prodam: sed quo magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec vnquam ad illas propter ipsa venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum: verbis, re-

bus, affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullum alienum malum putat: bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quam simplicitatem, ac modestiam ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quam alieno sanguini, tanquam suo parcat, & scit homini non esse homine prodigè utendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quamvis non fiat naus sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est sapientia: vacuo illo loco opus est: de diuinis humanisque discendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quærantur. Primum, an per se sit aliquid? deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo cæpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæstiones sunt de animo: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliâque coniectus, an non amplius quam semel feruiat, & emissus euagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere defuerit: quomodo libertate sua usus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna ut habere possint liberum hospitium, supetuaque ex animo tol-

mo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tanrum iraque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum qui superuacua vsu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum supellectile? Plus scire vellem quam sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium artium confectatio molestos, verbosos, incommpestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt? Quatuor milia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Æneæ matre vera: in his, libidiniosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, An Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna aliorum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominem litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quaeram: quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itane in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, vt quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Cæsare tora circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ad omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea, & Illiade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo versu posuit ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Nunc cogita quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupa-

rio quotidiana, quantum somnus: metire ætatem tuam, rã multa non capit. de liberalibus studiis loquor. Philosophi quantum habet superuacui, quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere Geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat transfudere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex æquo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse quam non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturã scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt. Satiùs est superuacua scire quam nihil. Illi non præferunt lumen per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoras credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX: REM vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quæ nunc magna, magnotum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quem-

quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies nostra. Nobis autem, quibus perumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles esse & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi, dicam inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ. Philosophia, sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit apparet: ipso enim nomine fateretur. Quidam sapientiam ita finierunt, vt digerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia causæ diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. Alij studium illam virtutis esse dixerunt, alij studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interessè. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur. sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus & præmium est. Illa venit, ad hanc itur Sapientia est, quam Græci σοφία vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & rogatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossegni monumento titulus:

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM
DOSSENI LEGE.

Quidam ex nostris : quamvis philosophia studium virtutis esset , & hæc peteretur , illa peteret ; tamen non putauerunt illas distrabi posse . Nam nec philosophia sine virtute est , nec sine philosophia virtus est . Philosophia studium virtutis est , sed per ipsam virtutem . Nec virtus autem esse sine studio sui potest , nec virtutis studium sine ipsa . Non enim quemadmodum in his , qui aliquid ex distanti loco ferire conantur , alibi est qui petit , alibi quod peritur : nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt , extra ipsas sunt . ad virtutem venit per ipsam . Cohærent ergo inter se philosophia virtutisque . Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi , & plurimi auctores : Moralem , Naturalem , & Rationalem . Prima componit animum , secunda rerum naturam scrutatur , tertia proprietates verborum exigit , & structuram & argumentationes , ne pro vero falsa surrepant . Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam & qui in plura diducere . Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt , Civilem : quia quandam propriam exercitationem desideret , & circa illam materiam occupata sit . Quidam adiecerunt his partem , quam Græci *οἰκονομική* vocant , administrandæ rei familiaris scientiam . Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt . Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur . Epicurei duas partes philosophiæ putauerunt esse , Naturalem atque Moralem . Rationalem remouerunt . Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere , falsa sub specie veri latentia coarguere , ipsi quoque locum , quem de iudicio & regula appellant , alio nomine rationalem induxerunt : sed eam accessionem esse naturalis partis existimant . Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt , & contentifuerunt moralibus . Sed hi quoque quæ remouent , aliter inducunt . In quinque enim partes moralia diuidunt : vt vna sit de fugiendis & expetendis , altera de affectibus , tertia de actionibus , quarta de causis , quinta de argumentis . Causæ rerum ex naturali parte sunt , argumenta ex rationali , actiones ex morali . Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem , sed etiam contrarias . Moralem quoque , quam solam reliquerat , circumcidit . Nam cum locum qui mo-

nitio-

nitiones continet, sustulit, & pædagogus esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripartita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuentis, & æstimans quando quidque dignum sit; maxime utilis. Quid enim est tam necessarium, quam præcia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, ut quanti quidque sit, iudices. Secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperarumque. Tertium ut inter impetum tuum, actionemque conueniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit turbat & cætera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque & ubi, quemadmodum agi debeat? Aliud est enim dignitates & præcia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acrior, ve prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidem in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest ut rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis ratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc Ἀπολεπτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. Hæc verba curat, & sensus & ordinem. Ἀπολεπτικὴ in duas partes diuiditur: in verba & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur, vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam,

— *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas

non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes vexa & istis dicentibus: Quousque eadem? responde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia reculsatis, perseuerabo, Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorē tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli habere non vultis, publice audite. Quosq; fines possessionum propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit angustus est. Quousque orationes vestras porrigetis, ne prouinciarum quidem satione cōtenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, vsque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum & Ionium. Egeumque vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete. Sit fundus, quod aliquando imperiū vocabatur. Facite vestrum quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc nobiscum loquor quorum æque spatiosè luxuria, quam illorū avaritia diffunditur. Vobis dico: quousq; nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicunq; scatebunt aquarum calētium venæ, ibi noua diuersorū luxuriæ excitabuntur. Vbicunq; in aliquem sinum litus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita mōtib; in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinē montium educta, cum multa ædificaueritis, cum ingentia, tamē & singula corpora estis, & paruula. Quid profunt multa cubicula? In vno iacetis. Non est vestrum, ubicunque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur. Nullo animalibus, nisi ex fastidio pax

est.

est. Quantulū enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatib. ore libatis? Quantulū ex ista fera periculose capta, dominus ciudus ac nausæans gustat? Quantulū ex tot cōchyliis, tam longe aduectis, per istū stomachum inexplabilem labitur? Infelices etiā, quod non intelligitis, vos maiorem famā habere quam vērem. Hæc aliis dic: vt dum dicis, audias ipse. Scribe: vt dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus aliis scias, sed vt melius.

EPIST. XC. Quis dubitare, mi Lucili. potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod viuimus: philosophiæ quod bene viuimus? Itaq; tanto plus nos debere huic, quā Diis, quanto maius beneficium est bona vita, quā vitæ pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur: sapientia quod in se optimum habet, perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutū consertarum, & inter se coherentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines cōsortium: quod aliquandio inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quiq; ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant & ducem & legem, commissi meliori arbitrio Naturæ est enim, potiorib. deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præfunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. Elephantorum gtegem excelissimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod

debet, non putat posse. Illo ergo seculo quod aureū perhibetur, penes sapientes fuisse regnū Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validiorib. tuebantur. Suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis providebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat ornabatque subiectos: officium erat imperare, non regnum. Nemo quantū posset aduersus eos experiebatur, per quos coeperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam vt abiret è regno. Sed postquam surrepentibus vitis, in tyrannidem regna versa sunt, opus esse coepit legibus: quas & ipsa inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus. Zeleuci leges Charondæque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorū atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Sicilia & per Italiam Græciæ ponerent. Hætenus Posidonio asfentior: artes quidem à philosophia inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vititur, non concesserim, nec illam fabricæ asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos. aut aliqua rupe suffossa, aut excelsæ arboris trunco, docuit recta moliri. Ego vero philosophiā iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & vrbes prementium, quam viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula; & quamuis acerrimè pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram? & quid aliud erat, auaritiæ signum dare? Philosophia hæc cum tanto habitantium periculo imminetia tecta sustendit? Parum enim erat fortuitis regi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud seculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu traheim scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non

Non enim testa cœnationū epulas receptura parabantur: nec in hunc vsū pinus aut abies deferbatur longo vehiculorum ordine, vicis intremētib; ut ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ vtrinque suspensæ fulciebant eas: spissatis ramalib; ac fronde congesta, & in procliuē disposita, decursus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitare securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atq; auro seruitus habitat. In illo quoq; dissentio à Possidonio, quod ferramēta fabrilia excogitata à sapientib; viris iudicat. Isto enim modo dicat licet sapientes, per quos,

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco

Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoq; dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metallā & æris inuenerunt, cū incendio siluarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Possidonio: Vtrum malleus in vsu esse prius, an forcipes cœperint. Vtrūq; inuenit aliqua exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quærendum est. Sapiens facilis victo fuit. Quid nī, cum hoc quoque sæculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, ut Diogenem mireris, & Talam? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui ferram commentus est, an ille qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum d perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrum tandem sapientiorē putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat? versatilia cœnationum laquearia ira coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toriens testa, quotiens fercula mutantur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his quæ terra posuit in summo? Quis si audire humanum genus

voluerit tā superuacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quib. expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam: illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? Nō cotticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? Non anium plumæ in vsum vestis cōsternuntur? Non hodièque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac muriū, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calori solis æstiuū vmbra crassiore propellere. Quid ergo? Nō vetustas multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specū recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet virream cratem texuerunt manu, & vili obliuerunt luto, deinde stipulā aliisq; siluestrib. operuere fastigium, & pluuiis per deū exalabantib. hyemen transiere secum? Quid ergo? Non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores nullum tegumentum satis repellendis calorib. solidum est, nisi ipsa arēs humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus aliis animalib. facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artib. viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum vt possit vita produci. Adparati nati sumus: nos omnia nobis difficilia faciliū fastidio fecimus. Tecta tegumentaque & fomenta corporum, & cibi & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita: & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magis multisque conquirenda artib. fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria descendit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuvat vitia. Primo superuacua coepit concupiscere, inde contraria: nouissimè corpori animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo præstabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus

motus docentiũ mollesq; cantus & infractos Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis, & miseræ est, velle quãtum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiã magnos viros dulcedo orationis abducatur a vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex iis, qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodũ alia torquatur fila, alia ex molli solutoq; ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodũ subtemen insertum, quod duritiam vtrinque comprimantis tramæ remolliat, spatha coire cogantur, & iungi, textricum quoque artem a sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo:

Inseritur medium radius subtemen acutis,

Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si cõtigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua nõ dico nullum corpori auxilium, sed nullũ pudori est? Transít deinde ad agricolas, nec minus facũde describit proficissum aratro solum & iteratum, quò solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nũc quoque plurima cultores agrorũ noua inueniant per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his tribus, sed in pristinum sapientẽ submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tũc vero saliuæ miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in venterem aqualiculi ferrore concoquitur; tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde vtriusq; attritu grana franguntur, & sæpius reteruntur donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti,

& alia geneta, quorū seruor seruitus arbitrio. Nō multum
 abfuit quin furrinum quoq; inuērum à sapientib. diceret.
 Omnia ista ratio quidem, sed nō recta ratio commenta est.
 Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tā mehercules
 quam nauigia, quib. amnes, quibusq; maria transimus, apra-
 ris ad excipiendum ventorum impetū velis, & additis à ter-
 go gubernaculis, quæ huc atque illuc cursum nauigij tor-
 queant: & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda re-
 guntur, & leui eius in vtrumq; momento velocitatē suā
 flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit: sed
 minora, quam vt ipse tractaret, sordidiorib. ministris dedit.
 Immo nō ab aliis excogitata ista sunt, quam à quib. hodiē-
 que curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria
 scimus: vt speculariorum vsum, perlucēte testa, clarum
 transmittentium lumen: vt suspensuras balnearum, & im-
 pressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor,
 qui ima simul & summa foveret æqualiter. Quid loquar
 marmora, quibus templa, quib. domus fulgent? Quid lapi-
 deas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus
 & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum
 notas, quib. quamuis citata excipitur oratio, & celerita-
 tem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum
 ista commēta sunt. Sapientia altius fedit, nec manus edo-
 cet, animorū magistra est. Vis scire, quid illa euerit, quid-
 ve effecerit? Non indecoros corporis motus nec varios per-
 tubam ac tibiā cantus, quib. exceptus spiritus, aut in exi-
 tu, aut in transitu formatur in vocem: non arma, nec mu-
 ros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum
 ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad
 vsus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas?
 Artificem vides vitæ, alias quidem artes sub dominio ha-
 bet. Nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt.
 Ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias ape-
 rit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem
 exiit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam ve-
 ro, & ex inani speciosa reprimat: nec ignorari sinit: inter
 magna quid intersit & tumida, totius naturæ notitiam,
 & c. suæ tradit. Quid sint dii, qualesque declarat: quid inferi,
 quid lares & genij, quid in secundam numinum sortem
 animæ perpetuæ, vbi consistent, quid agant, quid possint,
 quid

quid velint. Hæc eius iniciamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste referatur, cuius vera simulacra verasque facies cernendas mentibus protulit: nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, vim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quandiu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporea transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post hæc quemadmodum discernentur vitæ ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illa omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus: ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli. cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens. sicut multa sapientes faciunt, quia homines sunt, non qua sapientes. Pura velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos formas, qui vix diligent manu effingerentur. Hæc inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necessè est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quatum fere summa curuantur. Excidit porro vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodièque coctura inuenti lapides coctiles colarantur. Ista sapiens licet intenerit, non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æquè fieri videmus, aut peritius, aut exercitatus. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protulerit, quæris? Primum veram naturam, quam non vetera animalia oculis securus est, tardis ad diuina. Dein

de vitæ legem quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum se sequi docuit Deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vtuit parere opinionibus falsis & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, extra mundum Deos, quæ virtutem donauit voluptati: sed de illa, quæ nullum bonum purat, nisi quod honestum est: quæ nec homines nec fortunæ muneribus deliniri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo quo adhuc artificia deerant, & ipso usu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiscuè vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociare mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis, nec si cui permittrat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

— nulli subigebant arua coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quarebant, ipsaq; tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebatur: sufficiebat illa vt parens in tutelam omnium: hæc erat publicatum opum secunda possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? irrupit in res optimè positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit: licet agros agris adijciat, vicinum vel pretio pellat agris, vel iniuria: licet in prouinciarum spatium mœa dilataet, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet vade discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus,

mus, vniuersū habebamus. Terta ipsa fertilior erat illabofata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quam inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec ant vlli superare poterat, aut deesse, inter concordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nōdum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluderat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus odium omne in feras verterant. Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus sæuitiam hiemis aut imbris vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transgebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium mundus in præcep̃s agebatur, silentio tantum opus ducens: tam interdiu illis quam noctu patebat prospectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorū pauetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebāt domos instar vibium, Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuicq; non opere, nec fistula, nec vllō coacto itinere obsolefacti, sed sponte curiētes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuerit sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamē negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, à diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effcerus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem. Ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima textarum facie quærebant, parebantq; ad-

huc etiam multis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia: deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vira. Virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

EPIST. XCI. LIBERALIS noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit. Hoc vero tam inopinatum malum, penè inauditū, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamvis subinde excitetur: raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum vlli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare vrbes singulas possent, vna nox strauit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat: vbique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod passuri erant, timere permisit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinæ suæ spatium. In hac vna nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, aduersus sua firmum & erectum: nec sine causa concussus est. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adiecit calamitatibus pondus: nec quicquam mortalium non magis quod etiā miratus est, doluit.

Idco

Ideo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia præmittendus est animus : cogitandumque, non quicquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non vna vis semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. nullum tempus exceptum est. in ipsis voluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in media pace confurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt. ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates hibernique maiores agitur æstiuæ tranquillitas : sine hoste parimur hostilia : & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperantissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus per quod vult oblitis vires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, euerendis imperiis sufficere. Esset aliquid imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum : nihì priuatim, nihil publicè stabile est; tam hominum quàm virbium fata voluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilq; extra tumultuantibus causis, mala vnde minimè expectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriæ tibi casus eripere : potest te in solitudinem abijcere : potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur : nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec vllis inuisitatis velut nouis obstupesceri. In plenum cogitanda fortuna est. Quotiens Asia, quotiens Achaia vrbes vno tremo-

re ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprus quoties vastauit hæc clades? Quotiens in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quora pars omnium sumus? Confurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnū quā rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouincialium, quibus & inserta erat, & excepta. vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus erader. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarū urbium iam fundamenta consumpta sint: nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies. Iuga montium diffiunt, toræ desedere regiones. Operta sunt fluctibus quæ procul à conspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsiæ naturæ opera vexantur. & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia extant: omnibus exitus manet: siue interna vi statuque præclusi venti pōdus, sub quo tenentur, excussarint: siue torrentum in abdito vis obstantia effregit: siue flammarum violentia compaginem soli ruperit: siue vetustas, à qua nihil tu ū est, expugnauerit minutatim: siue grauitas cœli eiecerit populos, & situs deserta corripuit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc vnum scio: omnia mortalium opera mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiusmodi solatia admoceo. Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, vt altiusurgerent, & in maius. Timagenes felicitati urbis inimicus, aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliota resurrectura quā arsisent. In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, vt maiora certioraque quam amittere restituantur. Sint vtinam diuturna, & melioribus auspiciis in æuum longius condita. Nam huic coloniarum origine

origine sua centesimus annus est, atas ne homini quidem extrema Deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit: Quæ tamen grauissimos casus intra spatium humanæ perituit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus ubi idem posse, quod aduersus homines Nihil horum indignandum est. In eum intrauimus mundum in quo his legibus uiuitur. Placet? parei: non placet? quacunque vis exi. Indignare, siquid in te iniquè propriè constitutum est, sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumultus metiaris: & his monumentis quæ uiam disparia prætexunt. Aequat omnes cinis. impares nascimur, impares morimur. Idè de urbibus, quod de urbiū incolis dico. Tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi verò ad finem mortalium uentum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt suprema lex esto. Ad omnia patiendâ pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset uasans homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor: Ista, inquit, omnib. eadem sunt, æquæ difficultia. Hoc puta rerum naturam dicere. Ista de quibus quereris, omnib. eadè sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis uolet, sibi ipsi reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet & sitias, & elurias, & senectas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & agrotas, & perdas aliquid, & pereas. Non est tam in quod istis qui te circumstrepunt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis merus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius hominæ uerba metuente? Eleganter Demetrius nostris

solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quod ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, lursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemamodum famam extimulastis sine causa, sic & illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Nunquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? Nec morti quidem hæc apud nos noceat: & hæc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multis liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, tædio. Non sumus in vilius potestate, cum mors in nostra potestate sit.

EPIST. XCII. PYTHO, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli; in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationabile, & est rationale. Illud huic seruit. Hoc vnum est, quod alio non refertur: sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est: ipsa sub nullo est. Et hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur ut de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus quem nulla res minorem facit, tenet summam; & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique ut breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapiens esse vult debet, qualis Deum deceat.

Quid

Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius turpiusve quam bonum rationalis animi ex irrationalibus necesse? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectæ huius auctores aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, sole non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adijci velis, quam *hesychiam* vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum utcumque recipi potest. Vacat enim animus molestia liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationali, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis. Quid ergo dubitaris dicere bene esse homini si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo; mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariam beatæ vitæ putauerunt, eneruam & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animali generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum portentosumque & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

*Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore piscis,
Delphinum caudas utero commissa luporum.*

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima homini pars, est ipsas virtus. Huic commit-

titur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum definit, & superioribus eius partibus venerandis atque celestibus, animal iners ac marcidum atexitur. Illa utcumque alta quies nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas ultro dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimæ rei inertissima astringitur, seuerissimæ pariteria, sanctissimæ intemperans usque, & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo & quies, & dolorum variatio, non petes illa? Quid nunc petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me iudicio summuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo, ut oportet, cum cœno quem admodum debeo: non cœna aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiciam: Munda vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed munda vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa, quæ aguntur. Quod de velle dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam vestem, animo circumdedit, velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta æstimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser, quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibile videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quam

quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adijcere, quod superest, ut beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in vita, & incommoda: utraq; extra nos. Si non est miseri vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficit? Nam quemadmodum incommodorum onete vsque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur à beatissimo. Sed tam si ne commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonū suum, si potest minus? Paulo ante dicebam, ignis celum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiā inter opposita: & quamuis aliquid interiteat quod non prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quotiens inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem, quoniam multum interest, utrum aliquid obstat tantum an impediatur. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan nō æquē apparet ac nixet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsam, nec miserum esse, nec beatum. Hoc quoque fallitur: exæquat enim fortuita virtutibus, & tantundem tribuit honestis quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia. E contratio vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & herum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec apperenda erit nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quā sapientis vitam apperendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quam aliquam vitam nec appetendam, nec fugendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum,

nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. inter vtrumque tepidum est: Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miseras adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio cæcitatem; non fit miser. Adijcio debilitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues: non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi cœpit alicubi subsistat? Quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beator qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quam ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si hæc non sunt, nec beator quidem est. Rectius viuat oportet, vt beatus viuat: si rectius non potest, ne beatus quidem. non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona æterna consummat. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitii nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æquè incredibile videtur, ad quem in summis cruciatibus possum, dicere Beatus sum? Atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc vitiæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo

ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt : cum apud eos quoque reperiantur , apud quos voluptas imperat : hi quoque degeneres & humillima mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet : aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci : aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis vmbra quædam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio verò diis hominibusque communis. Hæc in illis consummata est : in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perdunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad eustodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non sordidum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non poenitenda agitare, vt imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua : ille agit, carens malitiâ, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens,
hic deos æquat, illo tendit originis suæ memor. Nemo improbè eo conatur ascendere, vnde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est ? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus & membra. Capax est noster animus : perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum ; ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, & in hoc à natura rerum formatus est, vt paria diis velit, & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum. Redit, cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam

respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacere tenebris dignissima, non hoc aestimat splendore, quo imperitorum verberant oculos & auerterunt à cœlo, ex quo illa secrevit cupiditas nostra & effodit. Scit, inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturæ inducere, ut suorum Oriens Occidentisque terminus fiat, deorum quæ ritu cuncta possideat: cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam latus est suo quam tristicis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subijcit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipse morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno profilit: nec quis deinde reliquiis eius futuros sit exiis, quarit. Sed ut ex barba capillis deonfos negligimus, ita ille diuinus animus egressus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

— *canibus data prada marinis,*

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: illa ne timebit post mortem minas coram, quibus vsque ad mortem timeri parum est? non contemnet, inquit, me, nec vnus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo, ne quis insculptus esset, rerum natura prospexit. Quem sacuitia proiecerit, dies condet. Diserte Mœcenas ait:

Nec tumulum curro: sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

EPIST. XCIII. IN epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius vivere, & debuisset, æquitatem tuam desiderauit: quæ tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna te deest,

in

in qua omnibus. Multo inueni æquos aduersus homines: aduersus Deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & aliis grauem extendit? Vtrum obsecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem interest quam cito ex eas, vnde utique exeundum est? Non vt diu viuamus, curandum est: sed vt satis. Nam vt diu viuas, fato opus est: vt satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni eius, boni amici, boni filij executus est. In nulla pare cessauit, licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit: immo octoginta annis fuit; nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actum illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptorémque fortunæ, sanctum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum euectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem perit. Laudemus itaque & in numero feliciū reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus è multis, & vixit, & vixit. Aliquando sereno vltus est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid queris, quandiu vixerit? Vixit ad posteros vsque; transiit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim, nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui quem vltimum mihi spes auda promiserat; sed nullum non tanquam vltimum aspexi. Quid me interrogas, quod natus sum? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse per-

fectus, sic & in minore temporis modo potest esse vita perfecta. *Ætas* inter externa est. *Quandiu* sim, alienum est: *quandiu* vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras ævum ignobile emetiar, vt agam vitam, non vt præteruehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spaium? Vsq̃ue ad sapientiam viuere. Qui ab illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero gloriatur audacter, & diis agat gratias, interque eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esset ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et ramen quousq; viuimus? omnium rerum cogitatione frui sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius aspicias: nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo. quod patere mihi ad Deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui: animûmque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Æque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis. *Annales* *Tamusi* scis quam non decori fiat, & qui vocentur. Æque est vitæ quorundam longa, & quod *Tamusi* sequitur *annales*. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

EPIST. XCIV. EAM partem philosophiæ, quæ dat propria

propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum com-
ponit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat ad-
uersus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino,
quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras
quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tan-
quam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius
totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus è contrario
hanc partem leuè existimat, & quæ non descendat in
pectus vsque. At illam non habentem præcepta pluri-
mum ait proficere, ipsa quæ decreta philosophiæ, consti-
tutionem esse summi boni: quam qui bene intellexit &
didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcipit.
Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum
captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit: cum
hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocun-
que vult, illa vititur. Didicit enim non hoc aut illud fe-
rire, sed quodcumque voluerit. Sic qui se ad totam vitam
instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in
totum, non quomodo cum vxore aut cum filio viueret,
sed quomodo bene viueret: in hoc est, & quomodo cum
vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat
& hanc partem, sed imbecillem, nisi ab vniuerso fluat, ni-
si decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas er-
go quæstiones locus iste diuiditur: Vtrum utilis, an inu-
tilis sit: & an solus vitum bonum possit efficere, id est,
vtrum superuacuum sit, an omnes faciat superuacuos. Qui
hanc partem videri volunt superuacuum, hoc aiunt: Si
quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est,
illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit,
Sic ambulabis, illo manum porrigens. Eodem modo vbi
aliqua res obcecat animum, & ad officiorum dispicien-
dum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit, Sic viues
cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficiunt præce-
pta, quamdiu menti error obfusis est. si ille disciturus,
apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces
illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis: Paupe-
ri, vt agat diuitem, monstras. Hoc quomodo manente
paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tan-
quam satur faciat. Fixam potius medullis famem distrahe.
Idem tibi de omni vitiis dicam. ipsa remouenda sunt,

non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula cõemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse. Ostendas illi miserimos diuites. Efficias ut quicquid publicè expauimus, sciat non esse tam timendū quàm fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Sæpe in morte, quàm pati lex est, magnū esse solatiū quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimā doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mūdi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectū suæ conditionis adduxeris, & cognoueris beatā vitam esse, non quæ secundū voluptatem est, sed secundum naturam; cum virtutem vnicū bonū hominis adamauerit, turpitudinem solum malū fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinē, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annuerādam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cœna: hoc viro, hoc fœminæ, hoc marito, hoc cœlibi cõuenit. Ista enim qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit: & irascendū non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludū litteratum intraueris, scies ista, quæ ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse præscripto. Vtrū manifesta demū, an dubia præcipies? Nō desiderāt manifesta monitores: præcipienti dubia non creditur. Superuacuum est ergo præcipere. Id adeo sic discere. Si id mones quod obscurū est & ambiguum, probationibus adiuuandū erit. Si probaturus es, illa per quæ probas, plus valēt, satiusque per se sunt. Sic amicovtere, sic ciue sic socio. Quare? quia iustum est. Nūmnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio equitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conducī. Non esse iustū, cui quicquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cū peritua mihi, & peribibi, quid ista præcepta proficiū, quæ eruditū docent? Præcepta dare scienti superuacuum est: nescienti parū. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare.

Verum,

Vtrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil à te adiuvabitur: aures eius contraria monitionib. tuis fama possedit. Qui habet exactū iudiciū de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiæ submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. At inest animo præuis opinionibus malitia contracta: aut etiam si nō est falsis occupatus, ad falsa procliuus est, & cito specie quo non oportet trahēte corrumpitur. Itaq; debemus aut curare mentem ægram, & vitiis liberare: aut vacantem quidem, sed ad peiora prouenam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciūt. Ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus fœneranti, alia colenti agrū, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturō. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cū vxore aliquis quam virginem ducit: quomodo cum ea quæ alicuius matrimonium experta est: quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundam, inter proleciorem & puellam, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finire non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnib. non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit insaniō. Bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibit in vanum, monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si

quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fa-
 teor, huic non esse opus præceptis ad videndum, sed reme-
 dio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effu-
 giat. Natura enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remo-
 uet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natu-
 ra non docet. Deinde cuius curata suffusio est, iis non pro-
 tinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere. Ma-
 litia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec
 consilio quidem, vt colorum proprietates oculus intelli-
 gat: à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Mul-
 tis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendum
 sit in vita. Quanquam oculos quoque ægros medicus non
 tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod pro-
 tinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à te-
 nebris primo ad vmbrosâ procede, deinde plus aude, & pau-
 latim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum
 studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus impe-
 res. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia
 eiusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt.
 Adijcit remediis medicina consilium. Error, inquit, est
 causa peccandi. Hunc nobis præcepta non detrahunt,
 non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Con-
 cedo, per se efficacia præcepta non esse ad auertendam
 prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis qui-
 dem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant.
 Deinde quæ in vniuerso confusius videbantur, in partes
 diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet
 & consolationes dicas superuacuas & exhortationes. At-
 qui non sunt superuacuae. Ergo ne monitiones quidem.
 Stultum est, inquit, præcipere ægio, quid facere tanquam
 sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita
 sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam
 communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne aui-
 de cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habent quæ-
 dam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit,
 auaritiâ, & nihil habebis, quod admoneas aut paupe-
 rem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque confidet. Quid
 quo aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud vti pe-
 cunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari
 vsum. Tolle, inquit, errores: superuacua præcepta sunt.

Fal-

Falsum est. Puta enim avaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam, temeritati frenos iniectos, ignavia subditum calcar, etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus fecere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones ad mota grauibz vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersa philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitar, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Sæpe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinius Calui repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alievarum corruptor vxorum. Sis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse decere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet: sed in promptu, Quæcunque salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nunc, quod aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adijcere debes. Erga illæ, non præcepta proficiunt. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest: sic quomodo iurisperitorum valent responsa, etiam si ratio non redditur? Præterea ipsa quæ præcipiuntur per se multum habent ponderis: vtique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est. Qualia sunt illa, a te reddita oraculo, aut similia, Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit verius?

*Iniuriarum remedium est obliuio,
Audentes fortuna inuat.*

Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quaerunt, affectus ipsos regunt, & natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla statu leui adiuta igne suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsæ. Præterea quædã sunt quidem in animo, sed parum prompta quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda ut plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura cõtenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illi admonitiones iuuabunt virtutis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. Nacta vero præsidium, & adiuta præceptis, conualescit: si tamen illa diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ toto impetu suo connixa restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ & præcepta, nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit. sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime. Nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet, sed hæc non satis perspicit. Non enim tantum affectibus impeditur, quo minus probanda faciamus, sed imperitiæ inueniendi quid quæque res exigit. Habemus interdum compositum animum, sed residem & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras reponere: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia & iusticia officiis constant: officia præceptis disponuntur. Præterea
iplum

ipsum de bonis malisq; iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt procedere, vt nō hæc sequatur, & hæc ordinē sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessariis reb. nō sunt infinita. Tenuēs autē differentias habent, quas exigunt tēpora, loca, personæ. Sed his quoq; dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniā: ergo nec malitiā quidem. Dissimile est. Nam si insaniā sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, nō statim sequitur dispectus rerum agendarum: & vt sequatur, tamen admonitio corroborabit rectā de bonis malisq; sententiam. Illud quoq; falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationē adiuvant. Et denūtiatio, & castigaatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quib. mens mota est, non erepta. Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt, quam minis mixta præcepta? Primum omniū ob hoc illæ non persuadēt, quia minantur. At hæc nō cogunt, sed exorāt. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adijce. quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Nom probo, quod Platonis legib. adiecta principia sunt. Legem enim breuē esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse. Non disco, sed pareo. Proficiunt itaq; malis moribus vti videbis uiuitates vsas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. Quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, vt ne monitiones quidem proficiāt. Aut sic & consolationes nega proficere dissuasionēque & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorū viroꝝ cōuersatio. Paulatim enim descen-

dit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter au-
diri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapien-
tium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente
proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proficere,
sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait
Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur: adeo te-
nuis illis & fallens in periculū vis est: tumor indicat mor-
sum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in
conuersatione virorum sapientium eveniet. non depre-
hendes quemadmodum aut quando tibi proficit: profuisse
deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Æquè præce-
pta bona, si sæpe tecum sint, profutura, quam bonā exem-
pla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus tem-
plum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & ali-
cuius oraculi operientibus vocem. Quis autem negaue-
rit, feriri quis pūdam præceptis efficaciter etiam imperitissi-
mos? velut his breuissimis vocibus, sed multum habenti-
bus ponderis: *Nihil nimis*:

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut
interrogare. Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas
ducit. Si reuerentia frenat animos, aut vitia compescit:
cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem ca-
stigatio, cur admonitio non faciat, etiam si nudis præceptis
vtitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quæ adiu-
uat ratione quod præcipit, quæ adiicit, quare quidque fa-
ciendum sit, & quis facientem obediētiæque præceptis
fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione
proficitur. Atqui proficitur imperio. ergo & admonitione.
In duas partes virtus diuiditur: in contemplationem
verī, & actionem. Contemplationem institutio tradit,
actionem admonitio. Virtutem & exerceat, & ostendit re-
cta actio. Acturo autem si proderit qui suadet, & qui mo-
nēt, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, re-
ctas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio
necessaria. Dux res plurimum roboris animo dant, fi-
des verī, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Num & cre-
ditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus con-
cipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superua-
cua.

cua. M. Agrippa vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentésque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: Nam concordia parvæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ familiariter in animum receptæ formant eum: cur non hæc pars philosophiæ quæ talib. sententiis cõstat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ profunt, sed etiã præcepta, quæ affectus nostros velut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiam, & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiendi ex utroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & cõsolatio superuacua est, nam hæc quoque ex utroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & hæc ab habitu animi compositi validi quæ proficiuntur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde pervenitur. Interim etiam imperfecto, sed proficienti demonstranda est in re agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ iam eo perduxit animũ, ut moveri nequeat, nisi in rectũ. Imbecillioribus quidem ingeniis necessariũ est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimũ factu sit: interim errabit, & errando impiedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dũ incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulachra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuvatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem superuacua non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic questioni suum diem dabimus. Interim

omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo
 aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad
 aures nostras vox impune perfertur. Nocent qui optant,
 nocent qui execrantur. Nan & horū imprecatio falsos no-
 bis metus inserit, & illorū amor male docet bene optando.
 Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta, & errantia,
 cum possumus felicitatē domo premere. Nō licet, inquam,
 ire recta via. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui,
 Nemo errat vni sibi, sed demētiam spargit in proximos, ac-
 cipitq; inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt,
 quia illa populus dedit. dum facit quisque peiorem, factus
 est. Didicit deteriora, deinde docuit: affectūq; est ingens il-
 la nequitia congesto in vnum, quod cuique pessimum sci-
 tur, Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abi-
 gatq; tumores, & reclamet populis laudantib. Erras enim
 si existimas nobiscū vitia nasci, superuenerūt, ingesta sunt.
 Itaq; monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumso-
 nant, cōpescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos il-
 la integros ac liberos genuit. Nihil quidē quod auaritiam
 nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argē-
 tum subijcit, calcandūque ac premendum dedit, & quid-
 quid est, propter quod calcamus ac premimur. Illa vultus
 nostros erexit in cœlum, & quicquid magnificum mirūm-
 que fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasus-
 que, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu ter-
 rena aperientem, noctu cœlestia: tardos siderum incessus, si
 compares totit: citatissimos, si cogites, quāta sparia nūquam
 intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunę in-
 uicem obstācium. Alia deinceps digna miratu, siue per or-
 dinem subeunt, siue subditis causis mora prosiliunt, vt no-
 cturni ignium tractus, & sinē illo ictu sonitūque fulgores
 cœli faciscentis, columnæque ac trabes, varia simulacra
 flammarum. Hæc supra nos natura disponit. Aurū quidem
 & argentum, & propter ista nūquam pacem agens ferrum,
 quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem
 propter quæ pugnaremus, extulimus. Nos & causas peri-
 culorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pō-
 dere eruiamus, Nos fortunæ mala nostra tradidimus: nec
 erubescim summa apud nos haberi, quæ fuerant ima ter-
 rarum. Vis scire quam salius oculos tuos decipit fulgor?
 Nihil

Nihil est istis, quàm diu mersa & involuta ceno suo iacent, fœdus, nihil obscurius. quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil est illis dum fiunt & à fœce sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intueri, per quorum manus sterile terræ genus & informe perpurgetur: videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos quàm corpora: & in possessore eorū, quàm in artifice, plus est sordium. Necessarium itaq; est admoneri, & habere aliquem aduocatū bonæ mentis, æquē tanto fremitu tumultuq; falsorum veram deniq; audire vocem. Quæ erit illa vox? Ea scilicet quæ tibi tantis clamorib; ambiciosi exsurdato, salubria infusurret verba: quæ dicat: Non est quod inuideas istis, quos magnos felicisq; populus vocat. Non est quod tibi cōpositæ mentis habitū & sanitatem plausus excutiat. Non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidiū faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est quod feliciorum eum iudices, cui submouetur, quam quem lictor semita deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli aurem graue imperiū, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosteruant, qui æquum arcib; aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit. sed nec ipsi ambitioni, crudelitatiq; restiterant. Tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deestandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua cruditus est, incepit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacædæmona seruire iubet, Athenas iacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiecit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit vniquam lassâ crudelitas: immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Persæque eundem timeant, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt: ite tamē vult vltra Oceanum solemque: indignatur ab Herculis

Liberique vestigiis victoriam flectere. Ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in præceps deiecta pondera, quib. eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa inire bella aut domestica virtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad cogendos piratas ad maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ ad continuandam potentiam. Quid illū in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi: cū sibi vni parū magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra cæteros eminendi modus. V nū ante se ferre non potuit, cū resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbrosq; conecideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marius ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, contutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui frænum est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoq; sentiunt. Non est quod credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque aurib. nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonib. pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatū locum virtus, quæ mendacia contra verum placentia extirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam cōverti, & eo restitui vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insanæ reliquisse, & ex isto coetu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum scias, aspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed vbi æstis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alienius rusticæ arboris proiectus umbra,

luxa-

luxuriæ suæ pompâ solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatus vitorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quâ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus effices, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vibrium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & usu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum literis, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex cōstitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo tremantes & attonitos, longæque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quotiens despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incūbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bonarum melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPIST. XCV. PARS à me, ut id quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quâ Græci *ἀφαινεύω* vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixè petimus id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, puniendâ est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, artissime plicatam: & magna parte perfecta; Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpè aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus, sed dii aut non

exaudiunt, aut misereantur. Ego me, omiſſa miſericordia, vindicabo, & tibi ingentem epiſtolam impingam, quam tu ſi inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi, teque inter illos numera, quos vxor inagno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per ſummum acquiſitæ ſudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti diſcruciant, & ceteros malorum ſuorum compotes. Sed vt omiſſo principio, rem ipſam aggrediar: Beata, inquiunt, vita conſtat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt: Ergo ad beatam vitam præcepta ſufficiunt. Non tamen ſemper ad actiones rectas præcepta perducunt: ſed cum obſequens ingenium eſt. Aliquando fruſtra admoventur, ſi animum opinionones obſident prauæ. Deinde etiam ſi rectè faciunt, neſciunt facere ſe rectè. Non poteſt enim quiſquam niſi ab initio formatus, & tota ratione compoſitus, omnes exſequi numeros, vt ſciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non poteſt toto animo ad honeſta conari, ne conſtanter quidem, aut libenter: ſed reſpiciet, ſed hæſitabit. Si honeſta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde ſunt. Atqui eſt illud, ergo & hoc. His reſpondemus, Actiones honeſtas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ ſunt præceptis, contenta erit & ſapientia. Nam & hæc ars vitæ eſt. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit. Sic moue gubernaculum, ſic vela ſubmitte, ſic ſecundo vento vttere, ſic aduerſo reſiſte, ſic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artiſices præcepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artiſices viuendi? Omnes iſtæ artes circa inſtrumenta vitæ occupatæ ſunt, non circa totam vitam. Itaque multas illas inhihent extrinſecus, & impediunt ſpes; cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ profeſſa eſt, nulla re, quo minus ſe exerceat, vetari poteſt. Diſcutit enim impedimenta, & tractat obſtantia. Viſ ſcire quam diſſimilis ſit aliarum artium conditio, & huius? In illis excuſatius eſt voluntate peccare quam caſu: in hac, maxima culpa eſt, ſponte deliquere. Quod dico, tale eſt. Grammaticus non erubeſcit ſolceciſmum, ſi ſciens facit: erubeſcit, ſi neſciens. Medicus ſi deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem, magis peccat quam ſi ſe intelligere diſſimulat. At in

hac

hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adijce nunc, quod artes quoque pleræque, immo ex omnibus liberalissimæ, habet decreta sua, non tantum præcepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quæ Græci vocant *δὲ νόμιμα*, nobis vel decreta licet appellare, vel scita, vel placita, quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua; spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere. altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis ac dissuadere contenta. Magna me vocent supràque vos posita,

*Nam tibi de summa cali ratione, delinque
Differere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auget, alâque,*

Quoque eadem rursus natura perempta resoluat :

vt ait Lucretius. Sequitur ergo, vt cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod faciendo quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in qua; re omnes officiorum numeros exsequi possit? Quos non seruabit, qui mera præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, & vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque reum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elementa, & membra. Hæc ex illis dependent: illa & horum causæ sunt, & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & vitanda præcepit. Et tunc longe meliores erant viri. Postquam docti prodierunt, boni defunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scienciam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens, rudis, non minus quam ceteræ artes, quarum in prooessu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tâto operosiora esse munimera, quanto

valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatēque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inventæ sunt mille conditæ, quibus aviditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & nerarum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. Inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebriitate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio lurida bilis, & decolor vultus tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliorum impetu subeuntium, aliorum tenui peste repentium, aliarum cum horrore multa membrorum quassatione venientium? Quid alios refectam innumerabiles morbos supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant: qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu aut tellure versata, excipiebat illos cibus, nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellestile, nec tot ferramentis atque pixidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo. multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quā um rerum per vnam gulam transmutatarum permisceat luxuria, terratum marisque vastatrix. Necesse est itaq; inter se tam diversa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nutientibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quam vitimus Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor,

conditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæc iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fœminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruiolant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant. Equè inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æque niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deæque male perdant: adeo peruersum commentæ genus impuditiæ, viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot fœminæ podagricæ caluæque sint? Beneficium sexus tui, vitis perdiderrunt: & quia fœminam exuerunt, damnatæ sunt merbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius & vino sulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diuinam ægtotationem balneo sudoribusque laxare, nesciebant citrum vinculo brachiorumque latentem vim, & in medio sedentem ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxilliorum genera, cum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longè processerunt mala valetudinis? Hæc vsuras voluptatum pendimus, vltra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine vlla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est. Et quam celebres culinæ sunt, quanta nepotum focos iuuentus premit? Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta conuiuia, aliæ cubiculi contumeliæ expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes colorésque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum, nequîs cui rectior est coma, crispulis miscetur. transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnam discurretur. Dî boni, quantum hominum vnus venter exercet? Quid tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil oculis operis iudicas facere, etiam si præsentanei non fuerant? Quid tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinonibus

obducere? Quid illa ostrea, inertissimam carnem, coeno
 faginatam, nihil existimas limosâ gravitatis inferre? Quid
 illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium sa-
 niem, non credis vrere salsa tæbe præcordia? Quid illa pu-
 rulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in os transferun-
 tur, iudicas sine noxa, in ipsis visceribus extingui? Quam
 fœdi atque pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui,
 exhalantibus crapulam veterem. Scias putrescere sumpta,
 non concoqui. Memini fuisse quondam Æsopi nobilem
 patinam, in quam quicquid apud lantos solet diem ducere,
 propterans in damnum suum popiua congesterat, vene-
 riæ spondylique, & ostrea catenus circumcisa, qua edun-
 tur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti, distra-
 cti sine ullis ossibus nulli constrauerant. Piget esse singu-
 las, coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri de-
 bet saturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur.
 Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque of-
 sa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari
 per singula, omnia semel & in eundem saporem versa po-
 nuntur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plu-
 ra veniant simul. Multorum ferculorum ornamenta co-
 eant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex
 istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscien-
 tiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa.
 Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati nullis
 concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium
 cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex illis non singu-
 lares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multi-
 formes: aduersus quos & medicina armare se cœpit mul-
 tis generibus, multis obseruationibus. Idem de philoso-
 phia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccan-
 tes, & leui quoque cura medicabiles. Aduersum tantam
 morum euerfionem omnia conanda. Et vitinam sic deni-
 que lues ista vinceretur: Non priuatim solum, sed pu-
 blice furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes.
 Quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non
 auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quam diu
 fortim & à singulis fiunt, minus noxia, minusque monstro-
 sa sunt. Ex tenatis consuleis plebisque scitis scelera exer-
 centur, & publice iubentur, vitia priuatim. Quæ etiam
 com-

commiffa capite lucent, eadem quia palam fecere, laudamus. Non pudet homines, mitiffimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaq; liberis tradere: cum inter fe etiam mutis ac feris pax fit? Aduerfus tam potentem explicitumq; late furorem, operofior philofophia facta eft, & tantum fibi virium fumpfit, quantum his, aduerfus quæ parabatur, accefferat. Expeditum erat, obiturgare indulgentes mero, & petentes delicatorem cibum, non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum difcefferat.

Nunc manibus rapidus opus eft, nunc arte magiftera.

Voluptas ab omni parte quæritur. Nullum intra fe manet vitium. In auariciam præceps luxuria eft. honeftatis obliuio inuafit. Nihil turpè eft, cuius placeat pretium. Homo, facra res, homo iam per lufum & iocum occiditur: & quem eruditi ad inferenda accipiendaq; vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: fatisque fpectaculi in homine mors eft. In hac ergo morum peruerfitate, defideratur folito vehementius aliquid, quod mala inuenerata difcutiat. Decretis agendum eft, reuellatur penitus falforum recepta perfuafio. His fi adiunxerimus præcepta, confolationes, adhortationes, poterunt valere, per fe inefficaces funt. Si volumus foluere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, difcant quid malum, quid bonum fit. Sciant omnia præter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quæmadmodum primum militiae vinculum eft, religio, & fignorum amor, & deferendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturq; ad iufiurandum adactis: ita in his quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda funt, & infinuanda virtus. Huius quadam fuperftitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, fine hac nolint. Quid ergo? Non quidam fine institutione fubtili euaserunt prohi, magnosque profectus afsecuti funt, dum nudis tantum præceptis obfequantur? Fateor: fed felix ingenium illis fuit, & falutaria in tranfitu rapuit. Nam vt dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum eft, effe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam fortiti indolem, in ea quæ tradi folent, perueniunt fine longo magifterio, & honefta complexi funt, cum primum

valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatēque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quari, & inuentæ sunt mille conditæ, quibus aviditas excitaretur: quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & nerarum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex famemacies. Inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebriitate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescētibz, nervorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliorum impetu subeuntium, aliorum tenui peste repentium, aliarum cum horrore multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondū se deliciis soluerant: qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu aut tellure versata, excipiebat illos cibus, nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum sepellectile, nec tot ferramentis atque pixidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo. multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quā um rerum per vnam gulam transitarum permisceat luxuria, terratum marisque vastatrix. Necesse est itaq; inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nutentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quam vitimus Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor,

sibi, cum in macellum deferti & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octavius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe, non illi qui emerat, ut Tiberio mitteret, quanquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet, probamus. At hoc si hæreditatis causa facit, Vultur est, cadaver expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honestè fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quæque ex eo sunt: cetera in diem bona sunt. Ergo insigi debet persuasio ad totam pertinens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M Brutus in eo libro quem *Dei hæc inquit* inscripsit, dat multa præcepta & parentibus, & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito vaga est. Quod si utrique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum. humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Nō querit ministros Deus. Quid nisi ipse humano generi ministrat. Vbiq; & omnibus præsto est. Audiar licet, quem-

admodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resili-
 lire à molestis superstitionibus. nunquam satis profectum
 erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia
 habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem.
 Quæ causa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis pu-
 tat illos nocere velle. non possunt, nec accipere iniuriam
 queunt, nec facere. Lædere etenim lædique coniunctum est.
 Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos pericu-
 lo exemit, nec periculosos quidē fecit. Primus est decorum
 cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem suam,
 reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos
 esse qui præsidet mundo, qui vniuersa vt sua temperant,
 qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi sin-
 gulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Cæterum casti-
 gant quosdam, & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando
 specie mali puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis
 illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio,
 quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quæ da-
 mus præcepta? vt parcatur sanguini humano? Quan-
 tum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet
 laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipimus vt
 naufrago manum porrigat, erranti vt viam monstrat, cum
 esuriēte panem suum diuidat? quando omnia quæ præ-
 standa sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter, hanc
 formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides,
 quo diuina atque humana conelusa sunt, vnum est. mem-
 bra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit,
 cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem
 indidit mutuum, & sociabiles fecit. Illa æquum iustumque
 composuit. Ex illius cōstitutione miserius est nocere quam
 lædi. Ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste
 versus & in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas no-
 stra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi in-
 uicē obstitarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominēsq̃ue,
 dispiciamus quomodo reb. sit vtendum. In superuacuum
 præcepta iactamus, nisi illud præcesserit qualem de qua-
 que re habere debeamus opinionem, de paupertate, de di-
 uitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Æstime-

mus

mus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam si fieri potest, propius etiam quam cæteras nobis applicemus. Sed nihil agatur si ignoramus quid sit virtus: vna sit, an plures: separata, an annexæ: an qui vnâ habet, & cæteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis vsus sit, non magis quam pantomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum scientia est, & sui: discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur. Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas nisi immutabile certumque iudicium adeptis. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omiſſa appetitæque alternis fluctuantur. Causa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia, impia, & virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum possessio, estimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia estimatorum desiderant, quanti quidque in sensum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas: adeoque falleris, ut quæ maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, læstetio nummo æstimanda sint. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, rami desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant secum: sic ista præcepta si sola sunt, marcescunt: insigi volunt. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tollantur. Quid enim dicunt: præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est, tam hercule,

quam si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionem philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidem multa ita inuoluta sunt, vix summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur; obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt: probatio non sine decretis est. necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum; in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adjicimus iustum & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio. Ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque iungamus. Namque & sine radice inuiles rami sunt, & ipsæ radices his quæ genere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet. aperte iuvant. Cor illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de præceptis possum, aperta sunt: decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur. At præcepta, & alia huiusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adjicit causarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait utilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius ætiologiam vocat: quidam *καταμετρησὶν* appellant, signa cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter similia discernimur. Hæc res eandem vim habet, quam præcipere.

Nam

Nam qui præcipit, dicit: illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris quid intersit? Alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (vt publicanorum vtar verbo) *ἐπιτομὴς* ex vsu esse confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in aruis

Alius ingreditur, & mollia crura reponit.

Primus inire viam, & fluuios tentare minaces

Audet, & ignoto sese committere ponto.

Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,

Argutumque caput, brevis aluius, obesaq; terga:

Luxuriatq; toris animosum pectus.---

---tum, si qua sonum procul arma dedere,

Stare loco nescis, micat auribus, & tremit artus

Collectumq; premens voluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, describit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuiliū impaudus, & primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, ciuilique se bello ferens obuium, non alium illi assignauerim vultum, non alium habitum: altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Cæsarem Pompeiūque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cum veros viciniōsque non horreat? cum contra decem legiones & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mitat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiducia est? Scit se vnū esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorūque contemptus. Liber, admirantem inuictam constantiam vici, inter publicas ruinas

non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quale esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrate, & exponere Canonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod liber emisit animam: Lælij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tiberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hœdinâque pro stragulis pelles: & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuia vasa fictilia, quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum factum aliud eius habeam, quo illum Catonibus inferam, hoc parum credimus? Censura fuit illa non cœna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est: omnium illorum aurum argentumque fractum est, & milies conflatum. At omnibus sæculis Tiberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI. TAMEN tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc vnum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura puter miserum. Non feram me, quo die aliqui ferre non poterò. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit, domus crepuit? Damna, vulnera, labores, metus incurrunt? Solet fieri, hoc parum est. debuit fieri, decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus quæ aduersa videntur & dura, sic formatus sum. Non parco deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vnquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum triburum iocitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mihi Lucili, nec speraueris immuniratem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquerauit. Epulæ fuerunt parum dulces, detrimenta continua: propius accedam, de capite timeisti. Quid tu nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via puluis & lutum & pluuia. Sed volebam viuere, carere tamen inconstantibus omnibus. Tam effœminata vox virum dedecet. Videris

deris quemadmodum hoc votū meum excipias. Ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipse te inter roga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in castris. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum exeunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum. Isti quos publica quies, aliis laborantibus molliter habet, Tardissimi sunt, tui contumeliæ causa.

EPIST. XCVII. ERRAS, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporū. Nulla ætas vacauit à culpa. Et si æstimarelimentiam cuiusque sæculi incipias, puderet dicere: Nūquam apertius quam coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatā in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnib. viris, ut picture quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod hæc etiamum pactione turpius est, supra in super matronarum & adolescentulorum nobiliū salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolute, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. Hæc in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat, ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit. Accersit ad se, promissit, intercessit, dedit. Iam vero, o dii boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium perductiones, nonnullis iudicibus, pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit, Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis huius quod tibi præstabo concubitus. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comprehensationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere. Illud est matribus familiæ denuntiare hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierat præsidium, quod non

hoc vero

+ perinde ac si in senatu audiam (p. 1) Tugis,
p. 1. ubi dicitur.

quamvis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vltuntur, & conspici. Ipsa nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto; Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est: tuta scelera esse possunt: secuta non possunt. Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima & maxima peccantium est pœna, peccasse, Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc & illa secundæ pœnæ premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspensio relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, vbi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia virari metus non possit. Hic consentiamus, male facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentora esse, eo quod perpetua illam sollicitudo vrget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. Quare? quia infixi nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi sit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium trepidare. Ma'e de nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiant, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauius de præsentibus soluerent, & in locum poenitentiae timor cederet.

EPIST. XCVIII. NVNQVAM credideris, felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui aduentitio lætus est. exhibet gaudium quod incruuit. At illud ex se ortum, fidele firmumque est, & crescit, & ad extremum vsque profequitur. Cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo non vsui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pen-

deat, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda sunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis aut mali iudicant tribuere fortunam. Materia dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi causa est. Malus animus omnia in malum verrit, etiâ quæ specie optimi venerant. Rectus atque integer corrigit prava fortunæ; & dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secunda grate excipit modestèque, & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tenter: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue te ipsum favore posito: & senies hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium insitueris: nisi illud frequenter & sine querela inter singula dâna dixerit: *Diis aliter visum est*. Immo me hercule, ut carmen fortius ac iustius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quotiens aliquid aliter quam cogitabas euenerit: *Diis melius*. Sic composito nihil accidet. Sic autem componetur, si quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit: Si & liberos & coniugem atque patrimonium sic habuerit, tanquam non utique semper habiturus, & tanquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miseras miser, qui sollicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expectatione futuri presentia quibus frui poterat amittet. In aequo est autem dolor amissa rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Tu vero metuenda declina, & quicquid consilio prospici potest, prospice. Quodcumque læsum est, malo ante quam accidat speculari & auertere. In hoc ipsam tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunâ canere, qui potest ferre. Certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec

stulcius, quam semper timere. Quæ ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut breuiter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non æstimat, quæ non expectat. Eadem intemperantia singi sibi perpetuam felicitatem, singi sibi crescere debere quæcumq; contigerunt, non tantum durare: & oblitus fati quo humana iactantur sibi vni fortuitorum constantiam sponder. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, quæ sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum. de his loquitur bonis, ad quæ concurrunt. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus. hoc vnum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque oblitii quo eant, quo illos singuli dies trudent, ut mirentur aliquid se amittere, amissum vno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est. Tam necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, quo animo perdere, quod perituum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus? hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur quem ex illis percepimus. Habere, eripitur. habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, vsum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderij perdimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi. Ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quæ ut speciosa, & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum fustibus in publica cœna usus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiam nunc vrentur. Honores repulit pater Sextius: qui ita natus ut remp. deberet capeßere, latum clauum diuos Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dati

posset, & eripi posse. Nos quoque aliquid ex his faciamus animose. Simus inter exempla. Quare desicimus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocunque modo corpus inuasferint, perferre, & fortunæ dicere: Cum viro tibi negotium est, quare quem vincas. His sermonibus, & his similibus lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adjici nihil desiderat sua causa, sed eorum quibus utilis est. Liberaliter facit quod vivit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit, exhibit? Quidni exeat? si nemo iam eo uti poterit? si nihil aliud quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admora submittere. Quid opus est verbis? In rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vitiumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tadio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

EPIST. XCIX. EPISTOLAM quam scripsi Marullo, cum filium parvulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putare leniter illum debere tractari cum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus malè ferenti, paulisper cedendum est. Exsariet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumptierent protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. Solania expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij, quid faceres si amicum prodidisses? Decessit filius incertæ spei, parvulus: pu-

illum

filium temporis perit. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam iniquè queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere etiam aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines mortis causa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quàm mœreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gaudiis sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuum tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, perit opera? Tot annis, tanta con-iunctione vitæ, tam familiari studiorum societate nihil actum est? Cum amico effers amicitiam & quid doles amis-isse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrium est quod præterit tempus: nec quicquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modò successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum præ-sentibus lætus est. Et futura & præterita delectant: hæc expectatione, illa memoria, sed alterum pender, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quæ iam hau-simus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transigente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extule-runt: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum superfluum est dolere, si nihil dolendo profici-as. Deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amissimus sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: co-gita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi curri-mus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi ma-xima videntur. Quem putas perisse, præmissus est. Quid

antem dementiis, quam cum idem tibi iter demetien-
 dum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum,
 quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine
 non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod
 aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur
 mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem
 conditio deuinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Inter-
 uallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter pri-
 mum diem & ultimum iacet, varium & incertum est. Si
 molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatē, etiam
 seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tem-
 pestate mobilis. Iactantur cuncta, & in contrarium tran-
 seunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum
 humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen
 de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed
 puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita
 defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantu-
 lo vincit infantem? Propone profundi temporis vastita-
 tem, & vniuersum complectere: deinde hoc quod æra-
 tem vocamus humanam, compara immenso: videbis
 quam exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex
 hoc quantum lacrymæ, quantum sollicitudines occupant,
 quantum mors, antequam veniat optata? quantum va-
 letudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut
 inutiles anni? Dimidium ex hoc edormitur. Adhæce labores,
 luctus, pericula, & intelliges, etiam in longissima vita, mi-
 nimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non me-
 lius se habere eum, cui cito reuerti licet, cui ante lassitudi-
 nem peractum est iter? Vita nec bonum, nec malum est:
 boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam
 in damnum certiotem. Potuit euadere modestus ac pru-
 dens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iu-
 stius timeatur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuue-
 nes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria pro-
 iecit. aspice illos, qui suam alienamque libidinem exer-
 cent mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus
 sine aliquo insigni flagitio dies exit, plus timeri quam spe-
 rari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas
 dolori accersere, nec leuia incommoda indignantando cu-
 mulare. Non horror, vt mitaris & virgeas. Non tam malè
 de te

de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri notiozem animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare. Quædam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cum aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suæ manus ingerunt: quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimum exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effcemitatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultus vero nihil est, quàm famam capere tristitiæ, & lacrymas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. cum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiitum, lacrymas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lacrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cum occurrunt ser-

mones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrymas propter circumstantes affidentesque aut contineas aut exprimas: nec cessant, nec fiunt vnquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, gravitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrymis aliquid sat est. Imprudentium vt gaudia, sic dolores exundauiere. Equo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quam multis cum maximè funus locatur? quam multis vitalia eruantur? quam multi post luctum tuum lugent? Quotiens cogitauires puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vti-que perducit ad senectutem. vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quæ ad te sapius reuerteretur, si eût sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristit conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis patuli iocos cum voluptate audieras, sapius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paternam mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissimè flere, meminisse parcissimè, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ foetus suos diligunt, quatum concitatus est amor, & pæne rabidus; sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem viram non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem; hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lacrymas quoque quod iuuat quærere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigo-

figorem, & infamant præcepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilis, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod precipimus, honestum est. Cum aliquid lacrymarum affectus effuderit, & verita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur cristulo pueros, sic infantium flectum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus expirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mœrorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet: Vnum bonum nostis voluptatem, vnum malum dolorem. Quæ potest inter bonum & malum esse cognatio? Sed puta esse. Nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutatur, an aliquid habeat iucundum circa se & voluptarium. Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admohe, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non perit. Nulla, inquam, cum res lædit, qui nullus est. Viuit, si lædiur. Vtrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei qui desit ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad breuitatem æui, si vniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod viuimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram latè disponitur. Hæc tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me

eam serum. liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguum moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

ERIST. C. FABIANI Papirii libros, qui inscribuntur Ciuium, legisse te cupidissimè scribis, sed non respondisse expectationi tuæ. Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem. sed fundere; adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. illud plane fatetur & præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut eius esse credamus. Mores ille, non verba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Præterea ipso dicente non vacasset tibi partes intrueri: adeo te summa rapuisset, & ferè quæ impetu placent, minus præstant ad manum relaxa. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet, Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata, nec huius sæculi more contra naturam suam posita & inuersa, splendida tamen: quamuis sumantur e medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius doctos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis polituræ. Cum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inaneis. Desit sanè varietas marmorum: & concisura quarum cubiculis intersfuentian, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet. Quod dici solet, domus recta est. Adice, nunc, quod

quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quæ molliusculis explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abruptant, ne ad expectatum respondeant. Lege Ciceronem. Compositio eius una est, pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinij salebrosa & exiliens, & ubi minime expectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar astricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere cum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto compositoque formata; nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimuli que quos quæris, & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus vide. quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, pene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam: sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam: sed ut respondeam: In re tanta eminare est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes: libros Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quam multos antecedit, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra vitia, aliquid asperè dici, contra pericula animosè, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratoricè acre, tragicè grande, comicè exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumsecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget. Fateor, exhibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterla-

betur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, ut liqueat tibi illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges, actum hoc ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem. Non queritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti consuetudine familiariter, sed summatim ut solet, ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quæ adulescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularium, in uniuersum magnificus.

EPIST. CI. OMNIS dies, omnis hora, quam nihil finis ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitus, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum noueras, ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi declinuis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic enim Senecio diuitiis imminēbat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & querendi, & custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cenasset, genere valetudinis præcipiti abreptus angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurentis pecuniæ impetu, raptus est.

Inserere

Inferre nunc Melibœæ pyros, pene ordine vites.

quam stultum est ætatem disponere: ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum denuo lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod teneretur, per manus exit: & ipsam quam premimus oram, casus incidit. Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & peregrinis litoribus alienis, sero in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum tarda manu pretia, procuraciones, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est: quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæsuræ. Quid autem est stultius, quam mirari id vltimo die factum, quod omni potest fieri? Stare quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi vero, quicquid mihi debui, redditum est, ubi stabilia mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum, quicquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varieras nobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe vinentibus, proximum quoque

tempus elabitur, subitque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mœcœnatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusar, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dum modo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,

Debilem pede, coxa:

Tuber adstrue gibberum.

Lubricos quate dentes.

Vita dum superest, bene est,

Hanc mihi vel acutam

Si das sustineo crucem.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur & tanquam vita petitur, supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere veller, vsque ad crucem. Tu vero, inquit, me debiles licet, dum spiritus in corpore fracto & inutiles maneat: depraues licet, dum monstroso & distoso, temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sensuro crucem subdas. est tanti vulnus suum premere, & patibulo pendere destitutum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic opres, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effœminati turpitudine? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Vsque ad æonem mori miserum est?

Oprat vltimam malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & totiens per fillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lingum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ad pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, trahere animâ tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutius viuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre: tot coniciam scelerum. Executienda vitæ cupido est: discendumque nihil inter-

interesse quando pariaris, quod quandoque patiendum est: quam bene viuas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPIST. CII. Quomodo molestus est iucundum somnium videnti qui excitat: aufert enim voluptatem, etiam si falsum, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, vltius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, immo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum rem gratissimam promittentium magis quam probantium. Dabam me spei tantæ. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis æui transiturus, cum subito expectectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnum perdididi, quod repetam, si te dimiserò, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar, id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluiffe, quod opponitur nobis. Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia distuleram. Quædam enim, vt scis, mortalibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractaui. Nonquid stultum sit ac superuacuum, vltra extremum diem curas transmitters. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. An ex eo quodcunque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Hæc autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem diuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram, nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnū sunt coactæ, quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt,

tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio coherent, natura ducti & singuli sunt: Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec est claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures & præstantes viri debent ut claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus, oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudat, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summum, dicite nobis, verum laudantis, an laudari bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam sit affirmeris meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursum. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars utraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem locum, quo si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis, idemque iudicium est: æquè vero sentitur ab his, qui dissidere non possunt.

sunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia illud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis vnus opinio. Illic idem potest vnus sententia, quod omnium: quia omnium, si rogentur, vna erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? Non est vnus vna. Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est. Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicat dignum laude, laudatus est. Præterea aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Iraque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem: cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba, quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat qui laudandum esse iudicat. Cum tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cum æquè antiquus poëta ait: Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æquè & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non: potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, est, laus bono à bonis reddita, vtium laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurimum bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum meum iudicem: vtique eorum quib. ipse sum boni causa. Est illud laudantium bo-

num. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est merito laudari: tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius secundum quem iudicatum est. Nunquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debuit solui? Merentium laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias ferere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate trahere. Quanto satius est ire aperta via & recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? Neque enim quicquam aliud istarum disputationes sunt, quam inter se peritè captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Ephelum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius testis solum. Illi patria est quodcumque superne vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omnè conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina actus suos excubant. De indearctam aetatem sibi dari non sinit. Omnes inquit, anni mei sunt. Nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtam hoc diuini humanique secernat, corpus hoc, ubi inueni, relinquam: ipse me Dñs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis aui moras, illi meliori vitæ longiorique præluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infanzia patet in senectutem, in alium naturæ sumimus partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex intervallo pati possumus. Proinde intrepidè shortam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam

tanquam hospitalis loci sarcinas spectā. Transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris. Immo etiam ex eo quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahatur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahatur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Hæres & reluctaris. tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras, ex maternorum viscerum calido mollique fomēto emissum, affluit aura liberior. Deinde offendit duræ manus tactus, tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo cuius ante pars fueris: æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum pōtes, subuola: ab aliis, nisi quæ etiam necessarii cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana re-regentur, discutiatur ista caligo: & lux vndique clarapercuriet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscntibus. Nulla serenum vmbra turbabit: æqualiter splendebit omne cœli latus. Dies & nox, æris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dicēs, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba,

nullis ad timorem minus agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoque qui tandiu animum iudicat manere, quandiu retinetur corporis vinculo: solum, totum spargi, id agit ut etiam post mortem utilis esse possit? Quamuis enim ipse erectus sit oculis, tamen

*Multa viri virtus animo, multâsque recurſat
Gentis bonos.*

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint. ſcies magnorum vitorum; non minus præſentia, eſſe utilem memoriam,

EPIST. CIII. Quid iſta circumſpicias, quæ tibi poſſunt fortalle euenire, ſed poſſunt & non euenire? incendiû dico, ruinam, aliâque quæ nobis incidunt, non inſidiantur. Illa potius vide, illa deuota, quæ nos obſeruant, quæ captant. rari ſunt caſus, etiam ſi graues, naufragium facere, vehiculo euerſi. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduerſus hoc te expedi, hoc intentis oculis intueri. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempeſtas minatur, antequam ſurgat. Crepant ædiſicia, antequam corruant: prænuntiat ſumus incendium. Subita eſt ex homine perniciēs: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, ſi iſtorum tibi qui occurrunt vultibus credis: hominum effigies habeant, animos ferarum: niſi quod illarum pernicioſior eſt primus incurſus, quos traſire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum niſi neceſſitas miſit. Aut fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem liber. Tutamã ita cogita, quod ex homine periculum ſit: ut cogites, quod ſit hominis officium. Alterum intueri, ne lædaris: alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, mouearis incommodis: & memineris quæ præſtare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid conſequeris? Non, ne noceant: ſed, ne fallant. Quantum autem potes, in philoſophiam ſecede. Illa te ſinu ſuo proteget. In huius ſacrario eris aut tutus, aut tutior. Non ardeant inter ſe, niſi in eodem ambulantes. Ipſam autem philoſophiam non debebis iactare. Multis ſcit periculi cauſa, inſolenter iactata, & contumaciter. Virtus tibi daturat, non alij exprobre: non abhorreat a publicis moribus: nec ita agat, ut quicquid non facit, damna te videatur. Licet ſapere ſine pompa, ſine inuidia.

EPIST.

EPIST. CIV. IN Noment anum meum fugi, quid putas? urbem, immo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat. motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseveraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti, incipio ut illi consulam, mihi consulere: & quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium gratis admitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa à me, ut me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque impetret sibi animus ubi utilitas suorum exigit: nec tantum sibi velit mori, sed & si cœpit, intermittat, & suis commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad vitam reuerti: quod magni viri sæpe fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ vsus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quam vxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo quomodo mihi consilium profectionis cesserit: Ut primum grauitatem, vibus excessi, & illum nidorem culinarum fumantium, quæ moræ quicquid pestiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attingi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam

me. non permanſit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. Incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus coſert, niſi ſe ſibi præſtet animus, qui ſecretum & in occupationibus mediis, ſi voler, habebit. At ille qui regiones eligit, & ortum caprat, vbique quo diſtinguatur, inueniet. Nam Socratem querenti cuidam, quod nihil ſibi peregrinationes proſuiſſent, reſpondiſſe ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabar. O quã bene cum quibuſdam ageretur, ſi à ſe aberrarent! Nunc primi ſeipſos ſollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodeſt mare traſicere, & vrbes mutare? Si vis iſta, quibus vrgeris, effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos aſferes. Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, & (quod eſt miſerrimum) falſa. Quamuis enim multum poſſideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deſici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? Male te habebit ille conſul factus, ille etiam reſectus: ringeris, quotiens aliquem in faſtis ſæpius legeris. Tanta erit ambitionis furor, vt nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cum illa nihil ſit mali, niſi quod ante ipſam eſt, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, ſed ſuſpiciones. Vanis ſemper agiraberis. Quid enim proderit, euaiſſe tot vrbes Argolicas, mediòſque fugam tenuiſſe per hoſtes? Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, conſternata ſemel mente: quæ vbi conſuetudinem paucioris improuidi fecit, etiam ad tutelam ſalutis tuæ inhabilis eſt. Non enim vitat, ſed fugit: magis autem periculis patemur auerſi. Grauiſſimum iudicabis malum aliquem ex his quos umabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arborus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat, æquè viret. Aliud alio die caſus excutiet. Sed quemadmodum frondium iaſtura facilis eſt, quia renaſcuntur: ſic iſtorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas eſſe, damnum; quia reparantur etiam ſi non renaſcantur. Sed non erunt iidem. Ne enim quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: ſed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto

perito fit. Alij auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones; sed ipse tibi seres sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri miscetas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refranauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem: sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maxime ægra est, laceffit, mobilior leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quæ petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, & auium modo transuolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostender, inuisitata spacia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue, ut Nilus, æstiuo incremento tumet, siue, ut Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; siue, ut Mæander, poetarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in vicinum alueo suo admotus, antequam sibi infuat, flectitur: ceterum neque meliorem faciet, neque saniores. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, ut quæsitæ discamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima seruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinarius enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis viunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum nauemque conscendit sed aduocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quam ut gestatione cu-

retur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque pet terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris: tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & desideria saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tum comitem sana. Hærebit tibi avaritia, quamdiu auaro sordidoque conuixeris. Hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam sæuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus viue, cum Latio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrare, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. Hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, & in oblationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, stare fidenter, apertè tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuerfantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissime, non vbi tutissime viuat, similitimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se: laudari & aspici gestit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit. nihil videtur graue, nihil quod virum incurruet.

Terribiles visu formas, letumque labosque.

Minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, &
tene-

tenebras perumpere. Multa per noctem habita terrori-
dies; vertit ad risum.

Terribiles visu forme, letumque labosque!

egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque hæc possunt facere, sed nolunt. Deinde quem vnquam ista destituere ren- tantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite So- cratem perpefficium senem, per omnia aspera iactatum, inuictum fame & paupertate, quam grauiorem illi dome- stica onera faciebant, & laboribus quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, siue uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem; siue liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyran- nis sæuiore. Viginti & septem annis pugnatum est: post quita arma, triginta tyrannis noxæ dedita est ciuitas, ex suis plerique inimici erant. Nouissima damnatio est sub grauissimis criminibus impleta: obiecta est & religio- num violatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est. Post hæc carcer, & venenum. Hæc vsque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem lau- dem, & singularem, vsque ad extremum seruauit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? Accipe hunc M. Catonem recentiorum, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius: cui cum om- nibus locis obstitisset nouissime & in morte, ostendit ta- men virum fortem posse inuita fortuna viuere, inuita mo- ri. Tota illi ætas aut in armis est exacta civilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet di- tas, non minus quam Socratem in seruitute vixisse: nisi

forte Cn. Pompeium & Cæsarem & Crassum putas libertatis socios fuisse: Nemo mutatum Caronem, totiens mutata Rep. vidit: eundem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæsar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, hinc tot externarum gentium præliis Cneus Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alij ad Cæsarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quicquid erat in ciuitate sancti & electi: duos in medio relictos, temp. & Catonem Miraberis, inquam, cum animaduerneris,

Atridem, Priamumque, & sauum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Quid habebat quod timeret, quicquid sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arenibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & noxam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lussit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demerere-
tur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exilium? & exilium, sibi induxit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendæ sunt voluptates: eneruant, effeminant, & multum petunt: multum autem à fortunæ petendum est. Deinde spernendæ opes, auctoramenta sunt seruitutis. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat,

onerat, relinquatur. Non potest gratis constare liber-
tas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda
sunt.

EPIST. CV. Qvæ obseruanda tibi sint, vt tutior viuas,
dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo
si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ar-
deatino tuereris. Considera quæ sint quæ hominem in per-
niciem hominis instigent. Inuenies spem, inuidiam, odium,
metum, contemptum. Ex omnibus istis, a deo leuissimus
ee contemptus, vt multi in illo remedij causa delituerint.
Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo
homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet.
Etiam in acie iacens præteritur: cum stâte pugnatur. Spem
improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem
alienam & improbam irriter, si nihil insigne possederis.
Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt.
Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bo-
nu tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium au-
tem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito, à
quo te sensus communis tuebitur: fuit enim hoc multis pe-
riculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Il-
lud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, &
ingenij lenitas: cum te esse homines scient quem offende-
re sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, &
certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris
tam à seruis, quam à liberis. Nulli non ad nocendum satis
virium est. Adice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo po-
ruiat terribilis esse secure. Contemptus superest: cuius mo-
dum in sua potestate habet, qui illi sibi adiunxit: qui con-
temnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodū
& artes bonæ discutiunt, & amicitia eorum qui apud ali-
quem potentem potentes sunt: quibus applicari expedit,
non implicari: ne plurius remedium, quam periculum con-
stet. Nihil tamen æque proderit, quā quiescere, & minimum
cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo ser-
monis quæ irrepit & blanditur, & non aliter quam ebrietas
aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit:
nemo quantum audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, nō
tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum
credit, quantum ipsi creditum est. Vt garrulitatem suā custo-

diat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vlllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt: haerent. Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis expectat: quisquis autem metuit, expectat. Târûm aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim scetiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quotiens alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

EPIST. CVI. TARDIVS rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi vtrum differrem te, an donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum coherentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi vltro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an corpus bonum sit. Corpus est, facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum, agitat animum. & quodammodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis. Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quæ animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ valetudinem eius vel custodiunt vel restitunt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, insulciam: tanquam ira, amor, tristitia. Si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an fron-

rem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona: primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem lætitia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem hilaritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.

vt ait Lucretius. Omnia autem ista quæ dixi, non mutant corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? non fortitudo immitit, & impetum dat? Non moderatio refrænât ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit? Denique quicquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus est. Quod vim corpori affert, corpus. bonum corporis corporale est. bonum liominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quomam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Laterunculis Iudimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam literis. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, itaque philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus. Non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII. Vbi illa prudentia tua? Vbi in dispendiendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla te

agunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent: habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur: quora pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam contrebant, & te aliis molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico aut in quineris luto. Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbae, itineris, quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res viuere. Longam viam ingressus es: & laboris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames. O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas ementiendum est confragosum hoc iter. Præparetur animus contra omnia. Sciat se venisse vbi

*Luctus & vltices posuere cubilia cura,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.*

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si sæpe cogita-ueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, vti nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit, deincepsque accidet. Multa & varia sunt quæ in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cum maxime veniunt, quædam ad alios peruentura, nos constringunt. Nihil miremur eorum ad quæ natis sumus: quæ ideo nulli quærenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam quod etiam effugit aliquis pati potuit, æquum autem ius est, non quo omnes vti sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tribura pendamus. Hyems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est in temperies

temperies cœli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria, cum quieuerunt. Flant inuicem venti. Noctem dies sequitur. Pars cœli confurgit, pars mergitur. Contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcunque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est: qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, quomodo Cleantes noster versibus disertissimis alloquitur: quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

*Duc me parens, celsique dominator poli,
Quocunque placuit, nulla parendi mora est.
Assum impiger, fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.*

Si viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui oblectatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quam se.

EPIST. CVIII. Id de quo quæris, ex his est, quæ ^{laus viliq. p.} scire tantum eo, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia ^{propat. 3. l.} pertinet, pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maxime ordine continentes totam moralem

philosophiæ partem, statim expediā. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, regenda sit, ne ipsa se impediāt. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habere animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attralum memini, cum scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulātem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantum paratum discētibz, sed obuium. Idem inquit, & docenti & discēti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat, aut sanior domum redeat, aut sanabilior. redibit autem. Ea enim philosophiæ vis est, vt non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Non nouimus quosdam, qui multis apud philosophiam annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid nō nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij fit. Non id agunt vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno dicant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent

Phry-

Phrygij tibicinis sono semiuiri & ex imperio furentes. Rapi-
pit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum
inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum
est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus
quæ audias facere: Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur,
si illa animo forma permanear, si non impetum insignem
protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam
quam conceperant mentem domum proferre potuerunt.
Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Om-
nibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtu-
tum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cum irritator acce-
sit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides
quemadmodum theatra consonent, quotiens aliqua dicta
sunt, quæ publice agnoscimus: & consensu vera esse testa-
mur?

Desunt inopia multa, auaritia omnia.

In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri
conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire,
cum à philosopho ista dicuntur, cum salutaribus præceptis
versus inferuntur, efficacius eadem illa demissuri in an-
imum imperitorum. Nam (vt dicebat Cleanthes) quemad-
modum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum
tuba per longi canalis angustias tractum, patientiore nouis-
sime exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis ar-
cta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur mi-
nusque percutiunt, quamdiu solura oratione dicuntur. vbi
accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pe-
des, eadem illa sententia velut lacerto excusa torquetur.
De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis
orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in
patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locuplerem, qui
paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis
tamen feriuntur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eger mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem veri-

tatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis. & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam; dic in luxuriam. Cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera concitantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certe cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe miserus sum generis humani, & illum sublimen altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cur liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare pauperitatem cœperat, & ostendere, quicquid vsum excedere, pondus esse superuacuum & graue ferenti: sæpe exire de schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca seruauit. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile descensura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inge vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, ut quorum abstinentiam interruppi, modum seruem, & quidem abstinentiæ proximiorē, nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim,

ferim, quam senex pergam; non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ iniecerit Sotion. Docebat quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica. Hic hominī satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adiciebat, contrahendam materiam esse luxuriæ. Colligebat, bene valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur. Interim sceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cum possint in parentis animam insciji incurrere, & ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Sotion, & impleisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi, & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credi in his pecudibus fexisse aur aqua meris illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum cœlestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum sustine. Ceterum omnia tibi in integro serua. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod iste crudelitati tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His intinctus, abstineant animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris quomodo desierim? In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat, alienigenarum gentium sacra movebantur. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinencia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem re-

dij: nec difficulter mihi, ut inciperem melius cœnare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori. Tali utror etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Hæc retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere: aliquid discentium, qui propositum adserunt ad præceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est, nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies. Inscij rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut obseruet, quotiens Vigilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit:

*Optima quaque dies miseris mortalibus aui
Prima fugit: subeunt morbi, tristi que senectus:
Et labor, & dura rapit inclementia mortis.*

Ille qui ad philosophia spectat, hæc eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quoque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faciem referuamus. In hæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat:

*Optima quaque dies miseris mortalibus aui
Prima fugit—*

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia

ma? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitando per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, legnius & languidius est, & propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omisiss ad quæ diuertimus, in rem vnam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimam celeritatem, quam retinere non possumus relictis deum intelligamus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit: Ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper vna ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristitiam illam vocat.

Subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos he. bsm quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep.prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus, alius aliò curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eadem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur: Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodicque id extat in Auguralibus libris, & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aque notat, Romulum perisisse solis defectione: Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id esse in pontificalibus libris putat & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum, Reapse, dici ab Cicerone, id est, se ipse, in commentarium refert: nec minus se ipse, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutauit: tanquam

quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo metam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

Cui nemo ciuis neque hostis

Quiuit profactis reddere opera pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos auxilium significasse Operam. ait enim, neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere opera pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

— Quem super ingens

Porta tonat cali —

Ennium hoc ait Homero surripuisse, Ennio Virgilium. Est Ennij apud Ciceronem in his ipsis de repub. hoc epigramma:

*Si fas endo plagas caelestium ascendere cuiquam,
Mi soli cali maxima porta patet.*

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum lectionemque ad propositum beatæ vitæ trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figuræque dicendi, sed ut profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quam viuendum esse præcipiunt. Exempla enim se ipsos inutilis discipline circumferunt. nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauis abundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum: luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putes vitam tempestate iactari, quam vitæ ratei? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente

audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probate possint sua esse monstrabo. Faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alterâ epistolam integrum quod exegeras, transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendâ, lassus accedas.

EPIST. CIX. AN sapiens sapienti prosit scire, desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Profunt inter se boni, exercent enim virtutes & sapientiam in suo statu continent, desiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Petitos luctandi, usus exercet. Musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab illo sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum monstrabit. Præter hæc aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenierit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando. Et nunc maxime laborant mali, ubi plurimum vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi asseret, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutæ tranquillitatis crescet vtriusque lætitia. Præterea quatuorundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumferretur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Viuetur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibiipso. Obiices: Detrahe illi vim propriam, & ille nihil ager. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, nō offendatur. Sunt enim quidam

quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet
vtrunque talem esse, ut ille prodesse possit, & huic
profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, pro-
ducto calorem calefieri superuacuum est: & in summum
producto bonum superuacuum est quod profit. Nunquid
instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui querit?
Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis
est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim
vitae instructus, satis armatus est. Qui in summo est calo-
re, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, in-
quit, calor continet. Ad hæc respondeo: Primum, mul-
tum interest inter ista quæ comparas. Calor enim vnus est:
prodesse varium est. Deinde calor non adiuuatur adiectio-
ne caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suæ
mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum
quibus virtutes suas communicet. Adice nunc, quod om-
nibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui vir-
tutes alicuius pares sui amat, amandasque inuicem præ-
stat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare
æ probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perire
mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mo-
uere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo
ad rationem mouendam ratione opus est: sic ut moueatur
ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur,
& qui media nobis lagiuntur, pecuniam, gratiam, incolumi-
tatem, alia in usus vitæ cara aut necessaria. In his dice-
tur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, ani-
mum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui
movebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bo-
no fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo,
exerceat & suam. Sed ut remoueas ista, quæ aut summa bo-
na sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse
inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sa-
pienti per se res petenda est: quia natura bonum omne ca-
rum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmo-
dum sibi. Necesse est, ex hac questione, argumenti causa in
alteram transeam. Queritur enim, an deliberaturus sa-
piens, in consilium aliquem sit aduocaturus: quod facere
illi necessarium est, cum ad hæc ciuilia & domestica veni-
tur, & (ut ita dicam) mortalia. In his sibi illi opus est alieno
consilio,

consilio, quomodo medico, coquo, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim. Sed in illis quoque magis ac diuinis, vt diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti & amicorum actu, vt suo proprioque latari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, vsu valet. Virtus autem suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumptum. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prouidentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui exerceat: quibusque despectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus, quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quam in se diligentius vident. Præterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle, atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Totiens enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiores, temperantiores? Nondum exerceri vacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promissisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladij micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fesse, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Hæc mihi præsta tu, vt voluptatem, vt gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est.

EPIST. CX. Ex Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in præsentia, quæ quibusdam placent,

Vnicuique nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferiorem notæ, ex eorum numero quos Ovidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & genium & Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent? Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum pœna putaueris, optes, ut infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si videtur eorum favore produci. Adhibe diligentiam tuam: & intueri, quid sint res nostræ, non quid vocentur; & scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quotiens enim felicitatis causas & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quotiens magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum species, vltra quem natura neminem deliicit. Prope est rerum omnium terminus; prope est, inquam, & illud unde infelix eiicitur, & illud unde felix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapias, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos movent, quæ attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, & metum alter alteri tradidit. Nemo autem est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Iraque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucertio visa est:

*Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæci
In tenebris metunt, ita nos in luce timemus.*

Quid

Quid ergo? non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti, non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras. nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursumus, nec ob hoc resistimus, aut circumspicius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longius reuocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseueramus. Sed lucefcere, si velimus, potest, Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæſierit quæ sint bona, quæ sint mala: quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quæſierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. Proſpicere & vltra mundum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ serueret, vt relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatiſ. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltro dedit: nocitura altissime preſſit. Nulli nisi de nobis queri possumus. Ea quibus petiremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æque vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quærentur: sed primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempleris aureos lectos & gemmeam supellectilem. Quæ est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempleris necessaria,

Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu
potes: quod non desideras miliarios apros, nec linguas
phœnicopterorum, & alia portentosa luxuriæ iam tota
animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligen-
tis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordi-
dum panem: si tibi persuaseris, herbas. ubi necesse est, non
pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arbo-
rum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa con-
gerimus, tanquam recepta seruantem, sine fastidio im-
plendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat,
perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita,
quæ terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia
perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pingue-
scere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te
nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè
scrutata, varièque condita, cum subierint ventrem, vna
atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum volupta-
tem continere? Exitum specta. Attalum memini cum
magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, in-
quit, imposuere diuitiæ. Stupebam, ubi aliquid ex illis
alio atque alio loco fulserat. Existimabam similia esse
quæ laterent, his quæ ostenderentur: sed in quodam ap-
paratu ubi totas opes urbis, cælatas ex auro & argento, &
his quæ pretium auri argenti que vicerunt, exquisitos co-
lores, & vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem
hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque
forma greges, hinc seminarum, & alia quæ res suas reco-
gnoscentes summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc
est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per
se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? Ad di-
scendam auaritiâ conuenimus. At mehercule minus
cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contempsi di-
uitias, non quia superuacua, sed quia pusilla sunt. Vidi-
sine, quam intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus
dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram oc-
cupabit, quod totum diem occupare non potuit? Acces-
sit illud quoque: Tam superuacua mihi visæ sunt habenti-
bus quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi
dico, quotiens tale aliquid perstrinxerit oculos meos,
quotiens

quotiens occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus? Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te conuertere diuitias: discere paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi felicitate controuersiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æque turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Queris, quod sit remedium inopię? Famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit, natura omnibus. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: & ut tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI. Quid vocentur Latine sophismata, quæstisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est, Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero vsus est. Cauiillationem vocat: quibus quisquis se tradidit, quæstiunculæ quidem yafas nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperatior, neque clarior. At ille qui philosophiam in remediū suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ inexsuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus, cum accesseris, tunc manifestum fit quam in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, verus, & rebus, non artificij philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacij. staturam adiuuant, longiorésque quam sunt, videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo usque cre-

uisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paulo ante loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planam. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tanta rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII. CUPIO mehercule animum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet institutionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentare possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inferatur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulsit vitis, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria, cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feramus sententiam cum fidem vobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

EPIST. CXIII. DESIDERAS tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter iniuta videamur, & disputationibus nihil pro-

profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse, cum ipse efficiat vt simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si imperum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente completimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris quid aduersus ista respondeatur? Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia vnum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo: non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quicquid vnum multiplex est, sub vnâ cadit naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum; duo tamen non sumus. Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. Vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultra res ista procedet, omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquis. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minime. Hæc enim habitus

animi est, & quædam vis. Idem animus in variis figuris conuertitur: & non totiens animal aliud est, quotiens aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes, vtrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt: & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illius capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chimæra leonem esse animal dixit, aut draconem. Hæ partes erant eius, partes non sunt animalia. Quid est quo colligas iustitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest, quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal, donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodam modo se habens animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodam modo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat: tenebatur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseverandum est. Præterea vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurius. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt; quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurius animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset; quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ista quomodo erunt

erunt singula animalia, cum vnus animus sit, qui plus quam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis. Iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnino corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit, etiam quæ similia videntur, cum conculeris diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia: nulli similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dii: aut irrationalia, vt pecora. Virtutes vtique rationales sunt, atqui nec homines sunt, nec dii, ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est: deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere, tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse. quomodo assentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est: ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal. Eousque res excedet, vt nihil tenere non possis. Pru-

dentertacere, & cœnare bene, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego mehercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram an & avaritia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sint: sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne: consistantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysippum non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet; & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen unus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio, convenit nobis. Nam & ego interim fateor animum animal esse: postea visurus, quam de ista sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes verus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens verus bonum est: bonum autem omne animal est: verus ergo animal est. Itaque

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, torum mehercule istud est, quod cum maxime agitur, dissilio risu: cum mihi propono solæcisimum animal esse, & barbarissimum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hac disputamus, attractis superculis, fronte rugosa.

Non

Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O tristes ineptias! ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuna conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quid qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vitatur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunæ armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam, fortuna non arman. Itaque contra nostra instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsque in Oceanum extendit Otens, vastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mœrens: victor tot regum atque populorum, itæ, tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & novas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratûmque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famæque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubeor, vt tota cogitatio à priuatis commodis quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustæ rei præmium mirius quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige: quod paulo ante iam dicebam: nihil ad rem pertinet quam multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse

debebis cum infamia. Et tunc si sapiis, mala opinio bene parta delectat.

EPIST. CXIV. QVARE quibusdam temporibus pro-
uenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in
quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquan-
do inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in
morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces & fi-
dem egressi placuerint, alias abruptæ sententiæ, & suspi-
ciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audien-
dum. Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure
vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo soles,
quod apud Græcos in prouerbium cecidit, Talis homi-
nibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem
vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicen-
di aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciui-
tatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est
luxuriæ publicæ, orationis lasciuiæ, si modo non in vno
aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non
potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sa-
nus est, si compositus, græuis, temperans, ingenium quo-
que sicum ac sobrium est. Illo vitiato, hoc quoque af-
fectatur. Non vides, si animus languet trahi membra, &
pigre moueri pedes? si ille effœminatus est, in ipso inces-
su apparere molliorem? si ille acer est & velox, concitari
gradum? Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur,
turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quan-
to hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo
permixtum est? Ab illo fugitur, illi patet, inde legem
petit. Quomodo Mœcenas vixerit, notius est, quam
vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quam
delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua la-
tere noluerit. Quid ergo? non oratio eius æque soluta
est, quam ipse discinctus? Non tam insignita illius verba
sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus,
quam vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via
rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratio-
ne diffunderet. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis,
inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mœce-
nas in cultu suo. Quid prius amne, siluæque ripa co-
manibus? Vide vt alueum hinc tribus arent, versoque vado,
remat-

remittant hortos. Quid si quis foemina cirro crispas, & labris columbatur? incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & saepe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacé mola focum mater aut vxor inuestiunt. Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quam in Mimo diuites fugitiui solent? Hunc esse cui cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & solida circa vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cum vnam habuerit? Hæc verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corripit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mittem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed enervati dum exeunt, cuius manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas, fudit, cultus primum, corporum esse diligentior incipit. Deinde suppellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor: deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur: vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est, querit: & mono antiqua verba atque exoleta reuocat & pro-

fert : modo fingit, & ignota deflectit : modo id quod nuper increbruit , pro cultu habetur : audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcédant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspensionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant & porrigant. Sunt qui non usque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicunque videris orationem corruptam placere, tibi mores quoque à recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviatorum luxuria, quomodo vestium, ægre civitatis indicia sunt : sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animo quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inrer se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum si ne venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum, dicam, quid illi ætas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. Multos dabo quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium usque & ad Coruncanium redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & usitatum volunt, in sordes incidunt. Verumque diverso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, & poeticeis, necessaria & in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit : ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transcamus. Quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur ? Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit: nolunt si ne salebra esse iuncturam: virilem putant & fortem, quæ

quæ autem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quàm pudore saluo licet; sed si floridæ sunt, & nimis dulces; si in vanum exeunt, & sine effectû, nihil amplius quàm sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vidente, amputatæ sententiæ, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium; exercitum argento fecit, id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco: Hiero rex Syracusanorum bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere, Gustum tibi dare volui. Totus his contextitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & pænè continua, nec sine causa: ille enim in hæc incidebat; at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repentè hiemauit tempestas. Et alio loco, cùm dicere veller frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, æqui boni famas perit. Arruntius non temperauit quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa.

Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucem togam, qui nolunt facere quicquam quod hominum oculis transire liceat: irritant illos & in se aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mæcenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes, volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubatur, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

Rege incolumi, mens omnibus una est:

Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulum vacillauit, simul ruunt. Cum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conuulsa est. Quoniam hac similitudine sum usus, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex cum honesta intueretur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque qui initio quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas nervosque descendere deliciae, conspectu eorum quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrat: or libidinum, testisque, quarum sibi visum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatus per gulam ventremque transmittit, non cum omni exolctorum foeminarumque turba conuoluitur: mœretque,

que, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustis, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est quod nemo nostrum mortale se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vitia conduntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant. Vnum, putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vnusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio brevis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem.

LIST. CXV. NIMIS anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quæ cures. Quare quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris magis applices tibi, & veluti signes. Cuiuscunque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille, remissius loquitur & securius. Quæcunque dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidoque fulgentem videremus! hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitaque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoria? Nemo illum

amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiore fulgentioreque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occurſu obſtupefactus reſiſtat, & vt fas ſit viſiſſe, tacitus precetur? Tum auocante ipſum vultus benignitate productus, adoret ac ſupplicet: & diu contemplatus multum extanrem, ſupraque menſuram ſolitorum inier uos aſpici, claram oculis miri quidem, nihilominus viuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij noſtri vocem verens atque attonitus emittat:

*O quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat.*

Sis felix, noſtrumque leues quemcumque laborem.

Aderit, leuabitque, ſi colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque ſuſpenſo, nec in theſauros ſtiſpe inſuſa, ſed pia & recta voluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, ſi nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obſtrigillant, & aciem noſtram aut ſplendore nimio reſpercutiunt, aut obſcuro retinent. Sed quemadmodum viſus oculorum quibuſdam medicamentis acui ſolet & repurgari: ſic & nos, ſic aciem animi liberare impediſſentis voluerimus, poterimus perſpicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppoſita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis ſordido obrectam. Rurſus æque malitiam, & ætumnosi animi veterum perſpiciemus: quamuis multus circa diuitiarum radiantium ſplendor impediatur, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos intereſt, vt Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas & ſtatuas inſanimus, carius ineptis illos reſperiti in liuore calculi leues & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculæ columnarum: ſive ex Ægyptiis arenis: ſive ex Africa ſoliſtudinibus aduectæ, porticum aliquam vel cap-

cem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cum auro recta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenuè prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteara felicitas est. Inspice, & discas sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, pecunia: quæ ex quo in honore esse cœpit, vetus rerum honor cecidit. Mercatoréque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quid sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honestæ, quandiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transcurri, si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argenteique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, vt pauperas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris faciem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dij immortales posse, nec habere.

*Regia Solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micant auro.*

Eiusdem currum aspice:

*Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa
Curuatura rota: radiorum argenteus ordo.*

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos defunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

*Sine me vocari pessimum, vt diues vocer,
An diues, omnes quarimus: nemo, an bonus.
Non quare, & unde: quid habeas, tantum cogant.*

H h 4

*Vbiq̃ue tanti quisq̃ue, quantum habuit, fuit;
 Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
 Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
 Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
 Pecunia ingens generis humani bonum,
 Cui non voluptas matris, aut blanda potest
 Par esse prolis, non sacer meritis parens,
 Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
 Merito illa amores cœlitum atq̃ue hominum mouet.*

Cum hi nouissimi versus in tragiæ Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiciendum & actorem & carmen consurrexit vno impetu, donec Euripides in mediũ ipse profuluuit, petens, vt expectarent, videntemque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrymarum, ô quantum laborum exigit: quam misera desiderat is, quam misera partis est! Adice quotidianas solitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur. Denique vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu illos esse conditionis peioris existimas, quam qui habet & miseriam & inuidiam? Utinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Utinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum, profecto vota mutassent: cum interim illi noua suscipiunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satisfaciât. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem quam tempestas nulla cœcutiat, non perducent te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Fiant vt velent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent,

plicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se iudicet quantum non cupit, quantum non timet,

EPIST. CXVI. VTRVM satius sit,modicos habere affectus,an nullo, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripateretici temperant. Ego non video, quomodo salubris esses aut utilis possit vlla mediocritas morbi. Noli timere: nihil eorum quæ tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut utiles, aut iucundas putes. Detrahā vitium. Nam cū tibi cupere interdixero, velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruentura sunt, si illis imperabis, quam si seruias. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear, da tempus lacrymis tam iustè cadentibus, naturale est opinionib; hominum rangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis vt desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intransitibus resistamus: quia facilis, vt dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte, sed illud aliquatenus longè producit, nec vbi vis accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est, & lacrymas suas & voluptates, vbi volet, sistet Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adollescentulo cuidam quærenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum vt incidamus in rem commotam, impoten-

tem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur: siue contempsit, superbia accendimur. Æque facilitas amoris, quam difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus. Quod Patetius de amore querenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homunciones sumus. omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperate. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in te. Vicia nostra, quia amamus, defendimus, & malum excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse prætenditur.

EPIST. CXVII. Multum mihi tibiue negotium concinnabis, & dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet. Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse. Primum exponam: quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit. Quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut profit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putat eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquit, non dicimus, Bonum est sapere: dicimus, referentes ad id, ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hoc quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte confidere. Isto modo, inquit, nec beate

viuere

viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, bea-
 tam vitam bonam esse beatè viuere bonum non esse. Et-
 iamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere?
 Ergo expetenda res est sapere. si expetenda res est, bonum
 est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam ex-
 petendo interponere, quam sermo noster inferi non finit.
 Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquit,
 quod bonum est: ad expetendū, quod bono cōtingit: quod,
 cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonū,
 sed petito bono accedit. Ego non idē sentio, & nostros iu-
 dico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur,
 & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus
 præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis ar-
 gumentum est, aliquid omnib. videri: tanquam deos esse,
 inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio infi-
 ta est: nec vlla gens vsquam est adeo extra leges moresq̃ue
 proiecta, vt non aliquos deos credat. Cum de animarum
 æternitate differimus, non leue momentum apud nos ha-
 bet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colen-
 tium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies,
 qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam
 quod victi solent, vt prouocem ad populum. Nostris inci-
 piemus armis confingere. Quod accidit alicui, vtrum extra
 di cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui acci-
 dit, tam corpus est, quàm illud cui accidit. Nihil n. accidere
 sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extra est, post-
 quā acciderat, recessit. Quod recessit, motum habet: quod
 motū habet corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud
 cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere:
 nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed
 non sortis alterius. Si valetudo indifferens est: & valere
 indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse
 indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum
 est. Si turpitudine malum est: & turpem esse malum est. Tam
 mehercules quàm si lippitudo malum est, & lippire malum
 est. Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. Quod
 sapit, sapiens est, quod sapiens est, sapit. Adeo non po-
 test dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam
 vtrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter
 quaesierim: Cū omnia aut bona sint, aut mala, aut in-

differentia, sapere in quo numero sit: Bonum negant esse, malum utique non est. sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam. an patitur? siue facit illud, siue patitur, utroque modo corpus est. Nam & quod sit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est. Vnum enim deerat illi, quominus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis plalet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in utrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quemquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quemquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est agere: aliud, agrum habere. Quid ni? Cum habere agrum ad habentem non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes, duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia, habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta; ars enim vitæ est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulans: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animum intendit. Dico deinde, Cato ambulat. non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enuntiatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus. Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest utrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim quid

mihi

mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paulo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quid nunc in alia. natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturæ sunt utraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Præterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille ab alienari potest, & alteri tradi, hæc non discedit à domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, & tamen utraque bona. Et sapientiam, & sapientem duo esse: & utrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est. Vos certè dicitis, sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum, quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adèd quidem ut illa non sint mala, si, quod sequitur, detraxeris, sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, usus perfectæ mentis. Quomodo potest usus eius bonum non esse, quæ sine usu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. Fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus. Fateris. Negas, si te illam recepturum, si uti ea prohibearis. Quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ usus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre. Ergo sapere, sapientiæ usus est. Usus autem sapientiæ expetendus est. Sapere ergo expetendum est. Si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstare malum sit? Si algor malum est, malum sit algere? Si vita bonum est, & viuere bonum est. Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est: etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moueant.

tur corpora, an corporibus omnium, animisque illine impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista iam à formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant, rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certè inutiles, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temerè me geram, subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quib. animum labantem studiis firmem: quemadmodum quæ me extransverso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates removeam, quæ ad me irruerunt: quomodo illas ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo ultimum & necessarium vitæ terminum non expectem, sed ipsemet, cum visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam inuito positum est: ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: Ita inquit; quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa vivendi sunt, quam viæ mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hæc detestacione misericordiam

diam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit, nondum illas soluisi. Iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remoue ista luforia arma: decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit. Negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vlllo robore intelligat? Egro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos secururum sensus otium rescit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum, id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, vtique prodest. Nisi præsentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vtique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixerò, Futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver securum est: scio nunc hyemem esse. Æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, vt sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt vna bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt futura, properemus. nemo qui obstrictæ parturienti filia sollicitus accersit, edictum, & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suæ cor-

rit, tabulam laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ bonorum direptio. Adice istis naufragium, motusque terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas? Quid inter sapientiam & sapere interfit, inquis? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis detur, ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adice nunc, quod assuescit animus delectare se potius quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid interfit, nescio. Scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiam & sapere interfit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superioriorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVIII. Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conseramus, soluendo non eris. Conuenerat quidem, ut tua priora essent: tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis: bene credi tibi scio. Itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis virib. pugnet, quis consulatum fiducia Cæsaris, quis Pompeij, quis aperte petat: quam durus sit foenerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum

curum, ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse incundum, tribus vocatis cum candidati intenti suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intueretur, sed magna illa, in quibus alij honores annuversarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij matrimonια ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quantum animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinius fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspectantibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidientia. Cum enim assecuto satis fuit, quod optanti nimum videbatur. Non est, ut existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longè ab illis iaces. Ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit ascendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex intervallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, queramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos: quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quam multa mala blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differtunt ita. Quod bonum est vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est, subrepat, sollicitat, attrahit.

Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sua mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic quidem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, eius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Hæc cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transcunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fuit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem natura consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conueniant illis boni nomen. Leuia enim sunt & contemnenda. Nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quandiu exiguum est, bonum non est. Cum bonum esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquib. cognoscitur bonum? Si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse. Hæc eius proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum utrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse: ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam incremento non tantum in maius exiit, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud, quod maius fit.

Vtrum

Verum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diuerfa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornacem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit vel exigua? Quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, in nouam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari, quod longè aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime crescente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & ægrè movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST. CXIX. QUOTIENS aliquid inueni, non expecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Vt negotiari possis, & alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxeneta nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo. Catonianum illud, A te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mihi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: Non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges. Contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio? edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an filigineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri, Sitio. Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta,

anxia quam multa niue clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim extinguere. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murhimum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimitte. Fames me appellat ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quæsitior acerrimus. Inani me, inquis, lance muneris. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitare, quas accerferem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit: quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, confectus est, quod nunquam diuiti contigit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscribitur? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? quia in bello tutæ sunt? Quia in pace otiosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium, & Indos, pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novæ, & ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cœcitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto sine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomi-

na cum Crasso Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Iste, si mihi credis, pauper est: si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus lecta, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas, in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus inorsum est, Nam quod ad illos pertinet, apud quos falsò diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus, Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quàm hoc quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satisfiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis & leuibus afferat cibus. Nihil præter cibum natura desiderat.

*Num tibi, cum fauces vrit sitis, aurea quaris
Pocula? Num esuriens fastidis omnia, præter
Pauonem rhombumque?*

Ambitiosa non est fames, contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelicitis luxuriæ ista tormenta sunt. Quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat. Quemadmodum non impleat ventrem, sed faciat. Quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, & quam per lucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum,

Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu: deliciis omnia misere ac sollicitè comparantur. Vtatur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX. EPISTOLA tua per plures quæstiuiculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vtile est. Iraque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calcei nomen imponunt. Tanta est apud illos boni utilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constar: tanquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adiacere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male vti potest. Vides autem, diuitiis, nobilitate, viribus quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenit. Hoc nos docere natura non potuit: Semina nobis, scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum indicante. Hoc verbum cum Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tanquam vtitur. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta

facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupescerant: hæc cepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgôrque celabat. Hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex hic ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, cauere insidias, eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas: qui in summa paupertate quæ sibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit, & tamdiu restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in præceps, & non minus sollicitus in illo rapido aluco fluminis, vt armatus, quam vt saluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quàm si sponte venisset. Hæc & huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiciam quod mirum fortasse videatur. Mala interdum speciem honesti obrulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum interfit, vtum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucili, qui non donant, sed proiciunt. Non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia felicitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum observamus eos quos insignes egregium opus fecerat, cepimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu, sed semel, hunc vidimus in bello fortē, in foro

rimidum, animosè paupertatem ferentem, humiliter infamiam, factum laudauimus, contempsimus virum. Alium vidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sanctè ac religiose administrantem: non deesse ei & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his, quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu dantem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper & in omni actu par sibi: iam non consilio bonus, sed more eo perductus, vt non tantum rectè facere posset, sed nisi rectè, facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænnari, metus comprimere, faciendâ prouideri, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita secundo defluens cursu, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit; ciuem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc quaecumque est, inquit, meum est, asperum est, durum est, in ipso nauemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est fecit multi intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulsit, aduersusque in se omnium animos, cum esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quam vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, vbi te grauem esse hospitij videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum

mentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit Non videmus quam multa nos incommoda exagitant, quam malè nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimus. Alias nerui nos, alias pedes vexant: Nunc deiectio, nunc destillatio. Aliquando superest sanguis, aliquando deest. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus. & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, cum maximè sit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus, eo loco est quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantumdem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille proficitur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione qua positus est, honeste se atque iudicarie gerat: ceterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vitur, peregrinus & properans. Cum aliquem huius videremus constantiæ, quid ni subiret nos species non viciatæ indolis? Vtique si hanc, vt dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ timor permanet, falsa non durat. Quidam alterais Vatinij, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus viri Tubero: Modo Lucium diuitis, Apicium cœnis, Mæcenatem deliciis prouocant. Maximum indicium est malæ mentis fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque virtutorum, assidua iactatio.

— habebac sæpe ducentos,
Sæpe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,

*Omnia magna loquens : modo sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga qua defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento; quinque diebus
Nil erat in loculis.*

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum: modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se usque ad inuidiam: modo subdit, & contrahitur infra humilitatem verè iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta vnum hominem agere. Præter sapientem autem nemo vnum agit. Ceteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usque ad exitum serues. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est.

EPIST. CXXI. LITIGABIS, video: cum tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam: Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciant. Mores alia aliter attingunt. Quædam illos corrigunt, & ordinant; quædam naturam eorum & originem scrutantur. cum quæritur, quare hominem naturam produxerit, quare prætulit animalibus ceteris, longè me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi
quid

quid homini sit optimum, inuenieris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque hoc quod felicitas dicitur: vnā illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me inducet, non desistam persequi nequitiam, & affectus effertissimos inhibere, voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid nī? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natū sit quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quæ paulo remotiora videntur excutere. Quærebamus an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus. Sensum autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nāuis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam si nilitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceram opusculi facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vsum sui mobile. Mirari solemus scenæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægro molitur artus suos, nemo in vsum sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciunt: Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, merusque illa in rectam, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adegit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit, & cum fleru torrens resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tam diu se torquent,

ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquietata est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quater se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus, constitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summata & obscurè. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, quale sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necessè est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necessè est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid quod imperus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis aurem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte ubi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. Enati sunt dentes: huic consti-

constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: alium cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui feret onus suum, constitit: aliam cum flavescit, & ad aream spectat, & spica eius induit: in quamcunque constitutionem venit, eam tucitur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis. Ego tamen idem sum qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamvis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid cedere, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit foetus suos natura, non abiicit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia auiibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferæ rei potest? Primum quæratur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est, quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi accipitrem fugiat? Quare pulli selem timent, catem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituræ, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec vnquam obliuiscuntur. Huius tutelæ & diligentæ æqualis est illis à pernicioso fuga. Præter-

ea non sunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod vsus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus & statim. Si tamen exigit, dicam quomodo omne animal perniciose intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur salutis suæ quique: & quæ iuuant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio, quicquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta diuidui laboris obeundis concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? Quanti operis sit, fila disponere? Alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fanis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quicquid ars tradit, ex aquo venit quod natura distribuit. Hæc nihil magis quam tutelam sui, & eius perniciem tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione, & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vtilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPIST. CXXII. Detrimentum iam dies sensit: resistit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior meliorque quam si quis illum expectat, vt luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit, & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt quibus officia

officia lucis noctisque peruertunt: nec ante deducunt oculos hesternæ graues crapula, quam appetere nox coepit. Qualis eorum conditio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) pedibus nostris subditos econtrario posuit,

*Nosque ubi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis fora rubens accendit lumina vesper.*

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, vt M. Cato ait, nec orientem vnquam solem vident, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infauti ominis, quam nocturnæ aues sunt. Licet in vino vingentioque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruerse vigilæ tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus viram. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quæ conuiuiis comparantur, vt immortæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina sacrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est: languidi & euaniidi alben, & in viuus caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuider cæcis. Quis vnquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: Nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire. Deinde etiam econtrario isti non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanib. venis, & ad cibum ebrii transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires

excolunt. In ipso pæne balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, ut sudorem quem mouerunt positionibus crebris ac fermentibus, subinde distringant. Post prandium aut cœnam bibere, vulgare est. Hoc patres familiarum rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad nervos. Illa ebrietas inuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum fœminis vestem? Non viuunt contra naturam, qui expectant ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? Nunquam vir erit, ut diu virum pati possit: & cum illum contumeliam sexus eripuisse debuerat, nec aras quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus ferunt, quorum siluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natate idsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet somni tempus est. Quies est. nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit. tempus est cœnæ. Non oportet id facere, quod populus. Res fordida est, trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquitur, proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt. Quantum enim à funere abunt, & quidem accibo qui ad faces & cereos viuunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus. Inter quos & Atrilius Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem consenti: Sero, inquit, expectectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabili poëta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat. Itaque cum indignaretur quidam illum toto die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Narrà Pinarius ait: Nunquid liberalius possum agere?

Paratus

Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos
versus recitasset :

Incipit arduentes Phœbus producere flammæ,

Spargere se rubicunda dios, iam tristis hirundo

Argutis reditura cibos immittere nidis

Incipit, & molli partitiis ore ministrat.

Varus eques Romanus L. Vinicij comes cœnarum boſa-
tum affectator, quas improbitate linguæ merebatur, ex-
clamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde re-
citasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locantur:

Iam dare sopitis nox nigra silentia terris

Incipit:

idem Varus inquit: Quid dicis? iam nox est: iſto, & Butam
salutabo. Nihil erat notius hæc eius vita in contrarium
circumacta, quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt.
Causa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid
existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil
iuuat obuium, & grauis malæ conscientie lux est: & om-
nia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut par-
uo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea lu-
xuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, vo-
lunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam, itaque ma-
le habent quotiens non faciunt, quod excitet famem. Mul-
ti bona comedunt, multi amicos habent. Vt inter istos no-
men iuuenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed
notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vul-
garis nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum nar-
rantem audieramus (erat autem fabulator elegantissi-
mus) habitasse se supra domum Sp. Anij. Is erat ex hac tur-
ba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam no-
cti flagellorum sonos: quæro quid faciat. Dicitur ratio-
nes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem
concitatum: quæro quid sit. Dicitur vocem exercere. Quæ-
ro circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rota-
rum, velle gestari dicitur. Circa lucem discurretur. Pueri
vocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid sit.
Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Ex-
cedebat, inquit, cæna eius diem? minime. Valde enim fru-
galiter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque cre-
bro dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum. Vos,

inquit, illum & lychnobium dicetis: non debes admirari si tantas inuenis vitiôrum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex prauis, quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen præcipua mihi videtur huius morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à cæteris distinguunt, quomodo elegantia conarum, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vitæ dicam, retro viuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis vitæ est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII. ITINERE confectus incommodo magis, quam longo in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc æqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit græue, quod leuiter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando astruas. Nō habet panem meus pistor, sed habet villicus, sed habet atricis, sed habet colonus. Malū panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi, & libiginem fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa impèret. Expectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire deshero. necessarium est, paruo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis ac regibus octauam prohibent & occurrunt. Quicquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblati hilaris vii. Magna pars liberratis est, bene moratus ventis, & contumeliæ patiens. Estimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quam temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit.

hæc

hæc qualiscunque cœna adiiciali iucundior erit. Aliquan-
do enim experimentum animi sumpsi subitum : hoc est,
simplicius & verius. Nam ubi se præparauit, & indixit sibi
patientiam, non æque apparet, quantum habeat veræ fir-
mitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore
dedit, si non tantum æquus molesta, sed placidus aspexit,
si non excanduit, non litigauit, si, quod dari deberet, ipse
sibi non desiderando supplicuit; & cogitauit, aliquid con-
suetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quam superuacua
essent, non intelleximus, nisi cum deesse cœperunt. Vre-
bamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habeba-
mus. Quam multa autem paramus, quia alij parauerunt?
quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostro-
rum est, quod viuimus ad exempla: nec ratione componi-
mur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci face-
rent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quasi
honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud
nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam
sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equi-
ratus, ut agmen cursorum antecedit. Turpe est, nulos es-
se qui occurrentes via deticiant, qui honestum hominem
venire magno puluere ostendant. Omnes iam multos ha-
bent, qui crystallina & murrina & calata magnorum artifi-
cum isanu, portent. Turpe est, videri, eas te habere sarcia-
nas, quæ tuto concuti possint. Omnium pedagia oblita
facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Tur-
pe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana fa-
cies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vi-
tandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde trans-
ferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba
gestarent. Sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo
multum nocet. Nam etiam si non statim officit, semina
in animo relinquit: sequiturque nos etiam cum ab illis dis-
cesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmo-
dum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auri-
bus modulationem ac dulcedinem cantus, quæ cogitatio-
nes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum
& praua laudantium sermo diutius hæret quam auditur:
nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequi-
tur & durat, & ex intervallo recurrit. Ideo claudendæ

sunt aures malis vocibus, & quidem primis. nam cum iniurium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur verba. Virtus & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & ætati non semper voluptates decerpituræ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodiscis: sic cœnas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud viuere, sed alienæ vitæ interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & sibi negare omnia, vt tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ vitæ censores, suæ hostes, publicos pædagogos, assis ne feceris. Nec dubitaueris, bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ sunt, quam illæ, quas Vlyxes nisi alligatus, præteruehi noluit. Idem possunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus: & in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rerum sequi limitem, & eo se perducere, vt eadem sint tibi iuctida, quæ honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, vt diuitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus potentia concitemur. Non vides quam diuersus sit ascendentium habitus & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum incuruant. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras subeundum est. Hic impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formi-

formidabilis rei, incutiunt. Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectæ hortantur ad vitia. Hoc enim iactant, solum sapientem & doctum esse amatorem. solus apte ad hanc artem æque combibendi & conuiuandi sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam vique ætatem iuuenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima aduolat. Gloria vanum & volatile quiddam est, auræque mobilis. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est. Quid quæreris? Sola ius æquum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet, quos colit violat. Quid enim interest, vtrum deos neges, an infames? Hæc discenda, immo ediscenda sunt: non debet excusationes vitio Philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EP. CXXIV. POSSVM *Multa tibi veterum præcepta referre. Ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.* Nō refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea non essent digni repehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil viriliter aufuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudiciis boni ac mali, parent? His enim tradidisti appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quam

admodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quam oculorum & intentior daretur, bonum malumque discernere. vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensu cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? Quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantia donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radices loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero iacentem, vixque inceptum, tenerum & imperfectum & informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantum interest inter eum qui cum maxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens opus est? Uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æque maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenierit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nondum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista quæ retuli distat? Nunquam erit bonum in eo quod rationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo virtutum,

tinum, quantum ab initio perfectum : ergo nec in vtero, modo coalescente corporeculo, est. Quid ni non sit? non magis quam in semine. Vt si dicas, aliquid arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cum maxime prorumpit. Est aliquid bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quæ admodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, vt pueritia non speret, adulescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque peruenit, vbi & hoc & bonum & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquid bonum esse arboris, aliquid herbæ. Potest ergo esse aliquid & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisque naturæ est. Nisi vbi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt: non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In mutò animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in mutò animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit quo sensus admonetur, tanquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium eius admodum est. In stabulo quidem nulla viæ, quamuis sæpe calcata, memoria est. Tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo

potest eorum videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat, praeterito, praesente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est, in transcurso datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi praesentium occursum. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & fata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbetur enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, est aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemamodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo non pertineat ista disputatio, quaeris, & quid animo tuo profutura sit, dico: Et exercet illum, & acuit, & utique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerceas? Pecudibus ista maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum uerti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac

purus

purus ar
tra se su
tio. Ha
plurimo
ex te
eripiu
quod m
qua te
tunc ha
ces.

EX

quisita,
modus q
quod satis
producen
tem, nisi a
gnae diu
autem nat
re non est
non est ne
quod natu
satur. I
cogant, q
quod satis
totius man

purus amulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex te gaudium omne nasceretur. Cum in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod velis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.



EXCERPTA QVÆDAM è libris Senecæ.



HONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta Illa vero iam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene cōuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat aut sceneret, si alieno imminet, si uō acquisita, se acquirenda concupiscit? Quis sit diuitiarum modus quæris? primo habere quod necesse est: secundum quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad eius amissionem præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non sitire, non esurire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse mariarentare, nec castra sequi: parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ rogam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena litora impingunt. Ad manum est quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se bea-

tiffimum non indicat, licet toti mundo imperet. Non est
 beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus, quod
 cum magno emolumento insidianti, eripi possit. Quam
 minimum in corpore tuo sit spoliatorum. Nemo ad huma-
 num sanguinem venit propter ipsum, vel admodum pau-
 ci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via paupe-
 ri pax est. Is maxime diuitiis fruitur, qui minime indiget.
 Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinio-
 nem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, immen-
 sum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locuple-
 tes possederunt, si ultra priuatum pecunie modum fortuna
 te prouehat, auro tegat, purpura vestiatur, eo deliciarum
 opumque perducatur, ut terram marmoribus abscondas, non
 tantum liceat habere, sed calcare diuitias: accedant statuæ
 & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ auro & argento elabo-
 ratuit, maiora cupere ab his discas. Desideria naturalia,
 finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant non
 habent. Nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid
 extremum est: nec minor immensus est. Retrahe te ergo à vanis:
 & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupidita-
 tem, considera num alicubi constat. Si longe progresso
 semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.
 Paupertas expedita, secunda est. Cum classicum cecinit, scit
 non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat,
 non quid efferat, querit. At cum nauigandum est, non stre-
 pitu portus, non vnus comitatu inquieta sunt litora. Non
 circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos trans-
 marinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pas-
 cere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desi-
 derantes quam impleri. Paruo fames constat: magno fasti-
 dium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satis-
 facere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen
 ut fugientes habet. Quid ergo est, quare recuses eam con-
 rubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare
 animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non
 potest fastidium salutare fieri sine frugalitatis cura. Fruga-
 litas, paupertas voluntaria est. Perpeffi sunt multotiens
 exercitus inopiam omnium rerum. vixerunt herbarum ra-
 dicibus, & dictu sædam tulerunt famem. Et hæc omnia per-
 peffi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit
 aliquis

aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis diuitias parasse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces; quocumque illam transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum æger animus in diuitiis an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si sciemus quam non sit graue pauperes esse. Incipe cum paupertate habere con-
tabernium.

*Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.*

Non alius dignus Deo est, nisi qui opes contem-
psit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere
volo, ut illas intrepide possideas. Quod vno consequeris
modo, si te etiam sine illis bene victurum speraueris: &
si illas tanquam exituras aspexeris. Discedat quisquis
non te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc vnum est aman-
da paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. multum
est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus il-
le est, qui in diuitiis pauper est. Nemo nascitur diues.
Quisquis exit in lucem, iussus est pane & lacte esse con-
tentus. Ab his initiis regna nos non capiunt. Panem &
aquam natura desiderat. Nemo ad hæc pauper est. In-
tra quæ si quis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de
felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipsa se
exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. Alios in
cultum irritat, alios in potentiam; alios inflat, alios mol-
lit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compa-
ra inter se vultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fi-
delius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est.
Cura velut nubes leuis transit. Horum qui felices vocan-
tur, hilaritas ficta est: huic grauis & suprema superbia,
licet non palam, tristitia est: eo quidem grauior, quod in-

terdum non licet palam esse miseros, sed inter arumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera; quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat præter hoc quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem causam habent diuitiæ. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo usque mentem alienant ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omnia culpa catere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem amicos & delectant, sed sine rumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciant, diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.



EXCERPTA ALIA.

ICET cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans hoc tibi opusculum pro accideatibus casibus dirigere curauit, quod non præcedentes, sed posterius narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab ultimo, inquis: immo à maximo. Ad hoc præcipue gens humana contremiscit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia ascendit. Alia non torquent: mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac conditione intraui, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est
vita.

vita. Multum cum deambulaueris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Ad hanc conditionem cuncta gi-gnuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Æs alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, vtrum casim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert quam multa sint vulnera? Non potest amplius quam vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecunque ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo soluere paratus sum. Videat scenerator, vbi me appellat. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quam domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod æque ad iuuenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis:

Facilis iactura sepulchri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis infestipulsi. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

Cælo tegitur, qui non habet urnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est. sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed proicimur. Non sepelietis. Quid inter turissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum, inuenta est sepultura, ut corpora & visu, & odore fæda amoverentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum aut in prælio vir fortis apparet. Exhibere etiam in lectulo virius. *Ægroto.* Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de re loquuntur homines. Sed mali. Moueretur, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de re loquuntur. Moueretur, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de re loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc, nemo proficisci potest. *Exulabis.* Non patria mihi interdictur, sed locus. In quacunque terram venio, in meam venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicunque bene est. Illum autem per quod bene est in homine, non in loco est. In ipsius potestate

testare est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis; alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia: Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre poterunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. Illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem, Quid quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilari, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auius. Pecora in diem viuunt: feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, locus est. Multum habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel mulcæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdi. Sed habuisti. Pecuniam perdi. Sed habebis fide periculi minus. Pecuniam perdi. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti! Sed si manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdi pecuniam. & illa quidem quam multos. Eris nunc in via expeditior, domi tucior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Desles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es. Teo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdi pecuniam, nempe quam ut tu haberes, alius ante perdidit.

Oculos perdidit. Habet & nox suas voluptates, Oculos perdidit. Quam multis cupiditatibus via incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiae esse: cœcitatē. Huic oculi adulterium monstrant; huic incestum, huic domum quam concupiscat: huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum, ducēque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui desideas mortem mortaliū. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid si infecilem vocēs arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idē ordesati, qui & aratis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precatio morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recipit illos, non abstulit.

Naustagium feci. Cogita, non quid perdidideris, sed quod euaseris. Nudus exi. Sed existi. Omnia perdidit. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fares, alius in fraudatores. Plena est insidiis via. Noli conqueri quod incideris, gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circūspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut, quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidit. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidit. Alium quare: & ibi eum quæras, ubi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia: quære in laboribus. Ad mensam ista res non quaeritur. quære aliquem frangi. Perdidit amicum. Fortem animum habe si vnum: erubescē, si vnicum. quid tu in tanta tempestate ad vnam ancoram stibas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelli-

gas li-

gas licet, quod habuisti: Si feceras, bene spera. Res perire saluus est artifex. Amisi vxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu custoditam perdideret? Decus? Quam multæ inter probatas matronalis ordinis, esse cœperunt postea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas? Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in eo illam permanfuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam sceminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & scēdiore diuortio, male cohærentium rixas. Quam multæ quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute? quoties anile diuortium risimus? quam multarum notus amor odio notiore mutatus est? Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, at affirmare id sine periculo nō possis. Bonam vxorem amisi. Inuenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modo ne imagines proauosque respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ita diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu, quæ se nimis suspicit. Duce bene institutam, nec maternis inquinatam vitiiis. Non cuius auriculis vtrinque bina patrimonialia dependeant. Non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente fella circumlatam per urbem populus ab omni parte æque vt maritus aspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruerunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, verum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa quæ semel vnicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia; sed tributa viuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi.

AD EXCERPTA.

Hæc libenter omissem. Senecæ enim non esse, vel cæco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis, ea cuiusmodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.



M. ANTONII MURETI

DISPUTATIO HABITA CVM

Senecæ de prouidentia librum

interpretaturus esset Romæ

III. Non. Iunij CIO.

IO. LXXV.



E SENECÆ nihil hoc loco constitui dicere. nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent præcipua argumenta è scriptis ipsius, ut ostenderem & eum & doctrinæ copia, & scribendi elegantia, longè multumque omnibus obrectatoribus suis præstitisse. Nunc cum apud eos differam, qui-

bus Senecæ scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, euoluit, aut legit, sed iniecit aut attigit?) puto me commodius esse factu-

rum,

rum, si prius hunc libellum mole quidem, vt videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti grauitate, vt sentietis, eximium, vobis proposuero, ac deinde permiscero, vt ex eo Senecam, tanquam ex vnguī, vt dicitur leonem aestimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitrari vestro iudicetis. Urbane Vlixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita cum alloquitur:

Vin' tu prius gustare quid vini feram?

Cui silenus:

Ita conuenit, nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem, non quidem vendere, sed certè commendare, atque vt apud vos in pretio sit efficere cupiam, debere videor cum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc præiudicatæ opinionis adferatis, neve permoueamini stultis ac temere iactis vocibus quorundam, qui quæ non intelligunt vituperant. Tribuite hoc mihi, vt me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem quam isti sunt, harum rerum iudicem existimetis. Qui cum, & ex quo huic muneri præpositus sum, nihil antiquius habuerim, quam vt vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc consequutus sim, vt non in vulgus modo, sed apud ipsos principes cluitatis non omnino malus eloquentiæ existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, vt obstare profectui vestro, aut tam stultus, vt existimationi meæ nocere de industria velim. Sed hæc quidem hætenus. Iam enim quod huius libri argumentum sit, explicare decreui. Vos, quæso, excitate atque exercefacite animos vestros: quæque de rebus omnium maximis ac gratissimis dicere ingredior, ea vt penitus percipiatis operam date.

Veteres illi quorum animi densissimis errorum tenebris inuoluti, quæ nobis diuinitus affulsit æternæ veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, & vt nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabāt. Interdum itaque cum in cælum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabilium stellarum sine vlla erratione decur-

rentium varietatem notauerant, facile intelligebant, præpotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, æternum, quod illi tantæ moli præfideret: à quo hæc rerum vniuersitas, & à principio constituta esset, & eius consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cum eorum quæ infra lunæ orbem sunt inconstantia ac mutabilitatem viderent: nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabebantur impieratis, vt partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent, partim supera quidem & cœlestia mente ac consilio regi, hæc autem inferiora sine vilo rectore incertis fortunæ casibus agitari existimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadriperitum anni temporum varietatem & certum dierum tum noctium, & incrementa & decessiones, & omnia humanis vsibus seruientia viderent, hærebant attoniti, vt qui perspicerent, tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi à Deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipue, quod in rebus humanis multa viderent secus euenire, quam ipsi diuinæ sapientiæ ac bonitati conuenire existimarent: Etenim ita statuebant, si humanarum rerum procuratorem haberet Deus, fore vt bonis ac piis & iustitiæ cultoribus bene esset: malis, impiis & iniustis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerumque premi paupertate, cum multi improbi diuitiis abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatum, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti, in summis deliciis viverent, & in omnibus negotiis suis secundissima fortuna vterentur. Ergo alij fortunam accusabant vt iniquam & iniustam, quæ quasi dedita opera, improbis mater bonis nouerca esset: alij vt cœcā & temerariam, quæ nunc bonos, nunc malos, nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret: idemque dicebant de Pluto, quem diuitiarum Deum esse fingebant: & vt sit in erroribus, desultoria quadam leuitate in contrarias sententias ferebantur. Nam vbi quid bonis bene euenerat, aut vbi improbus aliquis, & diu diuinæ patientiæ abusus pœnas dederat, tum Deum & esse & humana curare clamabant. *Estis id superi*, ait Statius, cum conualuisset à periculoso morbo vir eximie probitatis Rutilius Gallicus

Gallie
quum
iniust

Mort
piisse
num

Apud
tem v

Nequ
suscip
rar am

Cupio
cula f
dius;

Valde
so imm

Eccc
re dic
cium

At illa
est ta
dem l
se, cu
grauiq
sacril
profec

Gallicus. At contra ubi quid contigerat, contra quam æquum esse censerent, deos aut nullos esse, aut crudeles & iniustos esse dicebant.

*Marmoreo Licinus tumulo iacet: at Cato paruo:
Pompeius nullo. credimus esse deos?*

Mortuus erat alicuius amicus, quem ipse diutius vivere cupisset? Negabant deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ovidius:

*Cum rapiant mala fata. bonos, ignore scite fasso,
Sollicitor nullos esse putare deos:*

Apud Senecam Iason, cum Medeam occisis filiis euolantem videret,

Testare, inquit, nullos esse, qua veheris, deos.

Neque villa tam levis aut ridicula causa erat, quæ non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquærat amicam amator? Nulli dii erant. Propertius,

Et queritur nullos esse relicta deos.

Cupidum & libidinofum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat malè de diis fundata opinio. Ovidius;

Esse deos credamne? fidem iurata fefellit:

Et monet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id diis curandum fuit. Apud Virgilium amissio immatura morte filio,

Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter, quia serpentes vna cum pelle senium exuerre dicuntur, deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formosis tribuerint,

Crudeles diui, serpens novus exiit annos:

Formæ non ullam fata dedere moram.

At illa quidem leuia, & à poetis fortasse per iocum dicta: etsi tales ioci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremilus, qui se, cum pius ac iustus esset, & malè tamen rem gereret, grauique paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos diuitiis abundare, profectum esse dicit ad Apollinem vt ex eo sciscitaretur,

mus extulit filium consularem? cur Marcellum Hannibal
interemit? cur Paullum Cannæ sustulerunt? Cur Pœno-
rum crudelitati Reguli corpus est præbitum? Cur Africa-
num domestici & patietes non texerunt? Sed hæc vetera,
& alia permulta propria videamus. Cur ajunculus meus,
vir innocentissimus, in exilio est? Cur sodalis meus inter-
fectus domi suæ, Drusus? Cur temperantiæ prudentiæque
specimen ante simulachrum Vestæ pontifex maximus est
Q. Scæuola trucidatus? Cur etiam ante tot ciuitatis prin-
cipes à Cinna interempti? Cum omnium perfidiosissimus
C. Marius Q. Catulum, præstantissima dignitate virum,
mori potuit iubere? Dies deficiat, si velim numerare, qui-
bus bonis male euenerit: nec minus si commemorem qui-
bus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septi-
mum consul domi suæ senex est mortuus? Cur omnium
crudelissimus tam diu Cinna regnauit? At dedit pœnas.
prohiberi melius fuit, impediri que ne tot summos viros
interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Et paulo
infra; Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyrāno excar-
nificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis neca-
tum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illacrimari soleo
Platonem legens. Vidēsne igitur, Deorum iudicio, si vide-
rent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes qui-
dem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus
illis prædo fœlix habebatur; contra deos testimonium di-
cere, quod in illa fortuna tamdiu viueret. Piget plura reci-
tare, est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igi-
tur cum & ab ea disciplina esset, quæ omnia maxima diui-
no consilio gubernari statuit, & ei quem vnice diligebat
Lucilio idem persuasisset: quia ramen scrupulus in Lucilij
animo aliquis residebat ex eo quod perspicere non pote-
rat, cur deus optimos quosque tot acerbioribus vexari si-
neret, eius rei causas ad eum misso hoc commentariolo tra-
ctandas explicandasque suscepit. Vnde constat, veram il-
lius inscriptionem non esse eam, quæ vulgo recepta est.
De prouidentia: sed, Quare bonis viris multa mala accidunt,
cum sit prouidentia, vt constat ex Lactantio in libro de ira
dei, cuius verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra
causa ad huius libri finem addidi, reperietis. Quod sit huius
libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pul-

chrum & cognitu dignum videtur, vt iniuriam quodam modo vobis facturus videar, si tam malè de vobis existimem, vt vos verbis ad eius tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attentè audient proficuum, cum eo volente, & grauissimam ac pulcherrimam quæstionem tractatam diuinitus à Seneca, & à me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur.

Operæ pretium autem facturus videor, si antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis quid super ea ipsa quæstione, quæ hoc libello continetur, homines eruditissimi, iidemque sanctissimi senserint. Nam si, vt vasa eum odorem quo primum imbuta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, constantissimè seruant; diligenter nobis videndum est, vt in grauibz & seriis rebus, statim à principio videamus qui verissimum sit, idque animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Iohannes igitur Chrysostomus qui singularem vitæ sanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, vndecim causas adfert, cur ita fieri expediat: quas singulas non modò exponere, sed etiam breuiter illustrare ac confirmare decreui. Prima igitur est, ne, qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea insidentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suæ. Confirmatur hoc testimonio Davidis & Pauli: quorum ille bono sibi fuisse ait, quod à Deo depressus castigatusque sit, sequè ex eo magis illius iusticiam perspicere: hic autem, cum vsque ad tertium cælum raptus esset, eaque vidisset, quæ vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neque insolesceret, additum sibi esse ait Angelum Satanæ, à quo quasi colaphis caderetur. Hæc igitur prima causa est. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de præstantibus viris, non vt de hominibus, sed vt de diis quibusdam existiment: cuius erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quæ illos

quæ illos non deos, sed homines esse declarant. Nam si quæ multa bella gesserant, multas vrbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis euenturum fuisse iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui vmbra sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis auditum, cæcis visum oculorum restituebant, mortuos in vitam rouocabant, nisi vulgus hominum eos ipsos per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, algere, ægrotare, cædi, mutilari, eiusdemque generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque, quamvis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinæ suæ præcones ex perficeret; vix tamen impedire poterant, ne sibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem, & ad Barnabam Lystrenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos ei tanquam diis immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est, vt potestas Dei tanto magis elucescat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupefiant. Itaque Paulus, ipse cum fessus malis quodam tempore petiisset à Deo vt à se tantas illas & tam multas acerbitates amoueret, responsum hoc tulit: Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusque es. Quo enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus confictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prosperè succederent, si diuitiis abundarent, si colerentur ac suspicerentur à ceteris, si nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum sentirent, fortassis existimaret vulgus eos pietatem colere, non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum eos non egestas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum sæuitia, non mortis metus à Dei cultu & à vera pietate possit abducere, manifesto constat honestatem ac virtutem, & Deum in primis ipsum ab eis propter se, non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat Deo perpetuus ille humani generis hostis, tu enim cum cumulaſti opibus, auxisti

liberis, perpetua denique vitæ prosperitate prosecutus es. At Deus, Tu vero, inquit, domos eius inflamma, menses combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitrato tuo lacera ac lania: nullus restet nouis vlceribus locus: iaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex vlceribus saniem abra-
 dat: vt liquido constet, eum mei gratuitum, non mer-
 cenarium esse cultorem. Eadem æquitate animi homo
 sanctissimus tulit aduersa, qua & prospera exceperat.
 Quinta, vt homines, tanto certius atque exploratius ha-
 beat, non omnia morte terminari, sed superesse aliam
 vitam, in qua præmium tribuatur iustis, & ab improbis
 ac consceleratis pœna exigatur. Nam si ne homines qui-
 dem vsque eo iniusti reperiuntur, vt eos quos causa
 sua multa perpeffos vident, sine præmio abire patiantur,
 quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possu-
 mus? Cum igitur multos plerunque videamus homines
 optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis
 natura fert, in hac vita nunquam interquiescere ac re-
 spirare à molestiis, sed perpetua quadam calamitatum
 ferie vsque ad extremum spiritum premi: cogitemus
 necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit,
 Deum iniustum esse, aut post hanc vitam sua esse ho-
 minum generi præmia, pro suis cuique actionibus, di-
 uinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem
 quibus hæc vita terminis ac finibus circumscripta teneret-
 tur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, vt nos quoque,
 si quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus,
 neque despondeamus animum, aut statim propterea à
 Deo inuisos esse nobis arbitremur: cum iis quoque, qui
 Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem, aut
 grauiora contigisse videamus. Septima, ne vllus tergi-
 uersioni locus sit: si quis nos ad illorum præstantium
 virorum imitationem cohortetur, quasi eos non eius-
 dem, cuius & nos sumus, sed diuiniõis cuiusdam naturæ
 fuisse causetur. Octaua, vt sciamus quibus rebus felici-
 tatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum nu-
 mero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros
 ducere debeamus. Non enim qui multa possidet, beatus
 est: sed

est: sed multo ille beator, qui non tantum diuitias non concupiscit, sed iis quas habet, vltro se spoliatur, vt copijs suis aliorum inopiam subleuet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior, si id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac cœlesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam retinet animi firmitatem. Non cui multa dura & perperis aspera eueniunt, miser: sed is, potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius vitæ bonis acquiescit. Nona, vt magis illustretur eorum patientia ac fortitudo qui se à calamitatibus vinci non sinunt: neque enim à nobis cognoscerentur, nisi à Deo in huiusmodi certaminibus exercerentur. Aurum, vt dicturus est Seneca, probatur ignis, miseria fortes viros. Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas, ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur: neque quisquam aut est, aut fuit præter paucissimos, quibus id singulari Dei beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: vt hic potius quam alibi peccata expientur, vt si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporariis illis acerbioribus quasi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iustitiæ diuinæ consentaneum sit, neminem in cœlum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit iis ipsis qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, vt cum è corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine vlla mora in cœlum euolare expediti ac liberi possint. Vndecima, vt quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo maioribus præmiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in omni æternitate gloriam consequantur. Hæc igitur vir ille sanctissimus non, vt ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparauit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod è talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Vnde igitur, per Deum immortalem, potius repetam,

quod honestius, aut maiori cum fructu vel à me dicatur vel à vobis audiatur? An toto dies nunc in poeticiis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac peruestigandis conteremus: idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda quæ ignorare sine perniciæ non possumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inquit aliquis, in theologorum scholis, aut concionibus tradi solent: à te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempestivius modo ac convenientius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen vtinam talibus præceptis, & templis & scholæ, & porticibus & ambulationibus, & foris & compitis omnia personarent. Mandatum est mihi, vt vobis iter ad eloquentiam monstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercue- ro, quam si vos ad graues & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare, & assuefacere studuero? Mihi verò certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitror. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sapientiam copiosè loquentem. Quod si est, qui nihil præter verborum flosculos & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiæ tradunt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi
disputationem audiistis, de eadem
perendie, si Deus volet
disputantem Seneca
cam audietis.



INDEX SECVNDI TOMI

RES MEMORABILES

continens.

A			
A CCIPIENDVM quo- modo 402.403		Ægri	104
Accipiens libenter beneficium, reddidit 407		Æger etiam in aureo lecto 553	
Accipiendum à quibus 399.		Ægri diutini 571. sanantur 396	
400.401		ab Ægris similitudo 391.396	
Acies oculorum 477		Æneas 430	
Achaïæ clades 361		Ær ictu non læditur 624	
an Acquirẽdum prius quam Philosophandum 553		Æs alienum 468	
Astrologiæ sciẽtia 246. quid iuvet philosophum 247		Æschines seipsum dedit So- crati 385	
Actio quomodo recta 793		Æstimatio vera hominis quomodo fiat 687	
in Actu mori 552		Ætas inter externa est 770	
Admonendi nonnunquam qui segnes sunt in gratia referenda 475		quæ Ætas ad bonam men- tem aptior 657	
Admonitio necessaria 781		Ætas partibus suis constat 341	
Admonitiones salutares 532		Ætas animi humani 816	
Adulatio similis amicæ 600		817	
Adulatio 632. remedium ad- versus eam 613		Ætas quam incerta 810.811	
Adulatores 346. & eorum voces ibid.		Ætiologia rerum quærenda 795	
Adulteria distributa 797		Ætna mons 696	
Ædificiorum non vna ratio 614		Ætna mons vnicus igitur vomens 611	
		Affectus an corpora sint 826	
		ac proinde bona 827	
		sapi. nri possint dari	

INDEX.

719. esse naturales	750	Amico darine aliquid possit	
Affectuum tumultus	611.	506	
621. modicos an nullos		Amicum cito facere cur fa-	
habere vitum satius	859	ciendus	534
Affectibus honestis indul-		Amicorum defunctorum me-	
gendum	819	moria 377. vbi & quando	
Afflicto cedendum	802	quaerendus 557. quomodo	
Agmen quadratum	631	possidendus 620. res rara	
Agricultura	763	587. in pectore quaeritur	
Agenti quiescendum	526	ibi. cur parandus 535. quis	
Agricola	586	525. quomodo eligendus	
Alexander Macedonum rex		ibid.	
398. 871. & 761. ebrius 714.		Amissa memoria tenenda	
715. à Corinthiis ciuitate		801	
donatus 388 hominem se		Amicitia nimia	612
agnoscit	632	Amorem timore non mi-	
Alexandro tantum defuit		scetur	604
quantum cupiit 505. fe-		Amor vitæ 573. parentum	
rocia 781. pauper 780. vi-		in filios æqualis	648
ctor iræ succubuit	849	Amor turpium	578
Alexandri dictum	617	Amor & amicitia	587
Alexandriæ naues	687	Animæ contemptus	526
Alimenta corpori quando		Animal quoduis mobile 877	
noxia 717. hominibus à		Animalia quædam vestigia	
Diis prouisa	81	abscondunt	655
an Aliud fiat quod maius sit		Animalia sintne virtutes	
868		845. nullum altero doctius	
Amamur in delicias	473	880	
Amare & amicum esse dissi-		Animalia fera cura & bene-	
milia	587	ficiis mitigantur 381. an	
Amaturus sitne sapiens	859	habeant intellectum	879
Ambitio	671	Animalibus cur quidā phi-	
Amicitia temporaria	534 535	losophi abstinerint	833
Amicitia vera vis	525	Animalculorum quorundā	
Amici vbi quaerendi	604	morius	778
Amici quantum prosint	691	Animarū transmigratione	833
Amicitia 605. 606. omnes		Animi vitia curanda	656.
omnibus miscet	604	remedia	639
Amicus quilibet formari		Animo hauriendum quan-	
non potest.	844	tum potest	830
		Animorum	

INDEX.

- Animorum morbus 617
 Animus in homine solus
 mirabilis 533. qualis esse
 debet 704. 705. fractus
 quam medicinam requi-
 rat 821. 822. quid sibi gra-
 tuletur 697. inuictus 469.
 compositus 526
 Animus bonus rectus 583
 Animus hominis hæret suæ
 origini 595. proprium ho-
 minis bonum ibid. quib.
 artibus informandus 738
 Animus sanus quid 670. per-
 tinax ad bonas spes 521.
 quibus roboretur 779
 Animus valentior omni for-
 tuna 800. quomodo fir-
 mandus ibid.
 Animus se in securitate præ-
 parat 554
 Animus hominis quomodo
 illustrandus 841. ad verā
 caligat 666. non facile re-
 gitur 402
 Animus magnus commodati-
 tis vititur, peregrinus 875.
 ceceus 467. arce sua se
 vindicans 707. flexibilis
 536. magnus 541. & 819
 Animi virtus 644. velocitas
 406. ad omnes casus præ-
 parandus 828. & 829
 Animus homini datus ma-
 gnanimus 822. omnia
 commendat 620. ex se
 crefcit 699. generosa res
 816. exitus quis ibid.
 Animi & ingenij idem color
 850. hominis partes duæ
 703. tranquillitas 651. mor-
 bi & affectus quomodo
 differant 681. libertas 642.
 643. robur quæ ostendat 573
 in Animum pars Dei deflu-
 xit 874
 Animus magnus ibid.
 Animus hominis 624
 Animus translatus 529. boni
 viri 855. perfectus 588
 Animus eliditur sarcina &
 cura corporis 532. 533
 Animus rex; & ideo curan-
 dus 854
 de Animo quæstiones 742.
 scientia consummatur
 ibid. sibi intentus 621
 Antioni ad Cynicum ca-
 pillario 398
 Antigonus 430
 Antigonus ingratus 470
 Antonij dictum 479
 Apes 880
 Apes imitandæ 717
 Appetitio in reb. quid 647
 Aqua tempestiue data 391
 Araneæ textura 880
 Arborea veteres vt trans-
 plantandæ 728
 Arcefilai in amicum libera-
 litas 394
 Arenæ manus locantes 590
 Arideus 449
 Aristippus vnguento dele-
 ctatus 518
 Aristo philosophus 577
 Armentis quæ præfunt 749
 Aruntius 833
 Aruntius & Aterius 500
 Ars imitatio naturæ 640

Artes circa partes vitæ &
 circa totam vitam 784
 Artes bonæ solitudinem pa-
 triuntur 699
 Artium quatuor genera 740
 quæ liberales ibid. quid
 sapientiam iuuent 742
 Artium corruptio 815
 Artes an philosophia inue-
 nerit 750. vnde 755
 Ascendentium & descen-
 dentium 886
 Asylum quid 624
 Athleta 547
 Athletæ 693
 Attalus 830. 831
 Attalus 655
 Attalus de diuitiis 84
 Articus celebrer vnde 560
 Attilius Buta 882
 Avaritia 510. 756
 Avaritiæ reprehensio 748.
 ubi concitator 404. non
 sine pœna 858
 Aues 881
 Aues quæ conuiuiis patan-
 tur 648
 Auiditas hominum quanta
 634. non patitur quen-
 quam gratum 404
 Augustus filiam relegauit
 496
 Augusti Cæsaris liberalitas
 413
 Aures sapientem oportet
 claudere 582
 Auri aut auratorum admi-
 ratio 858
 Auxilium significasse ope-
 ram 836

B.

B Aia 611. 612.
 Balnea 726. 727
 Bassus Aufidius 579
 Beata vita 721. 712
 Beatam vitam quæ impe-
 diunt 599. in quo consistat
 762. 763. non in auro 843
 Vnde initium capiat 888
 Beatus quis 537. 600. 663.
 665. 673. 674. 762
 Bene mori 635
 Bene facere res per se expe-
 tenda 416
 Beneficium quid 384
 Beneficia nescire dare vel
 accipere error nocens 378
 quo animo danda, quo
 accipienda 378. 379. dan-
 da, & quibus ib. quomodo
 ib. seru. vel extortum læ-
 sio 379
 Beneficiorum assiduitas vincit
 ingratos 381
 Beneficium & beneficij ma-
 teria 383
 Beneficia feræ sentiunt 381.
 accepto quid debeatur 383
 Beneficium durat semper
 ib. non est in rebus ibid.
 quæ danda 386
 Beneficium commune an
 obliget 488
 Beneficiorum pars prima
 iudicium 390
 an Beneficio locus perini-
 riam querendus 491. 492
 necessaria 386. Vtilia ibi.
 quomodo fiat maledi-
 ctum 387
 Beneficia

INDEX.

Beneficia mansura 387. quomodo grata futura 389. quemadmodum dandum 390. præsto facta quam grata ibidem
Beneficiis bona verba addenda 391 alia palam, alia secreto danda 393
Beneficiis inter duos lex 394. insciis danda clam ib. non exprobranda 395. adiuvanda & fouenda ib.
Beneficiorum ratio 397
in Beneficiis quæ accipientium partes 399. acceptum augendum 404
Beneficiorum diuinorum contemplatio 405
Beneficij proprium 407. triplex 410
Beneficium libenter accipiens reddidit 407. 409
Beneficij vox variè accipitur 409
Beneficiis reddenda gratia 410. obliuio vnde sit 412. æstimari non possunt 414. 415. & deinceps quædam magna tempore non summa 414
Beneficia dans aut repetens quib. similis 417. officia, ministeria 419
Beneficium seruus an domino dare possit 419. 410
Beneficium & Iniuria contraria 421
Beneficia dare partibus an liberi possint 425. 426. 427.

Beneficium non spectat fortunam 432
Beneficia Dei in delicias 439 440.
Beneficium cui detur an eligendum 447
Beneficium duæ res faciunt 448. an semper reddendum 457
Beneficiis vinci an turpe 458. 460.
Beneficium sibi ne detur 464
Beneficia multa tristem frontem habent 473
Beneficium repetendum 476. 477. an possit eripi 478. gratia quomodo extinguatur 479. iniuria tollitur 470. nulli legi subiectum 481
an Beneficium sit quum aliquis iniurus profuit 482. an sit ab iniuria 483
Beneficium ab Iniuria distinguit animus ibid. bene interpretandum 485
Beneficia deorum in homines 490. & parentum in liberos 492
Beneficij reddendi tempus expetendum 501
Beneficium debere non minoris animi quàm dare 502. an reddiderit qui omnia effecit vt redderet 512. 513
Beneficia duo 514. an reddendum malo facto 515. memoria labitur 520 521. dii cōgerere nō cessant 522
M m m

INDEX.

Beneficia viscata 531. amicos vt parent 557. animo constant ibid.	Boni sine socio iniucunda possessio 529
an Beneficiis donandus qui nocuit postquam profuerat 701	Boni viri animus 855. vt colendus ibi. prima notitia vnde peruenerit 872
Beneficium libentius reddendum quàm accipiendum 708	Bono sua omnia constant 683
Beneficiorum referendorum rationem sapiens nouit, stultus item 702.	Bonum 763. 764
obliuio 705	Bonum quid 735. & 872
Bene merendum etiam de ingratis 379	Bonum quomodo habentem iuuet 527. an vtrique necessarium 601
Benignitas quando 381	Bonum summum hominis quid 663. quomodo transeat 677. summum bonū, non augetur, nec inflingitur 678
Bion 597	Bonum vnum quod honestum 684. 685. & homini proprium ibid.
Bene viuere vbi licet 576	Bonum & honestum quomodo differant 868. sensus an intellectu comprehendatur 886. hominis proprium 889. vnum quod honestum 673.
Bona hominum ipsis nocent 529. quæ iudicanda 182 599. fortunæ, seruilis 647. an omne Donum opabile 653	674 675. qui in quaque arte 731. omne mortale 801. incertum, fragile ib. vnum quod sit 202. bonos facit 731. in omnes non cadit 732. eius locus ib. ex malo non nascitur ibid.
Bona duo Epicuri 551. corporum 668 paria quæ 665. 666. vera quomodo diuidantur 672	Bonūne sit quod ex distantibus constat 814
Bona non esse quæ vocantur bona 676. quomodo illis vtendum ibid.	Bonūne aliquid contra naturam 650. summum bonum ibid.
Bona humillimis contingit 731. ac proinde non bona ibid. & 733. an paria 644. 645. eorum distinctio ibid.	Bonus
Bonitas seu 398. pertinax 522. Dei 643	
Bonitatis pars magna 871	
peffimis esse meliorem 697	

INDEX.

Bonus bono prodest	837	Causæ quot	641
Bonus quis	586. 587	Causæ rerum inuestigandæ	
Bonorum conuersatio	777		795
Bruti mors	708	Celeritas in beneficiis	392
		Cernere	655
		Charybdis	696
		Chrysippus	382
		Ciborum voluptas fugienda	842
		Cibus corpori quis profuit	524
		Cicero	594
		Ciceronis compositio	809
		Cito facere proprium beneficiorum	392
		Clamor non perturbat animum compositum	622
		Claranus	643
		Claritas & gloria differunt	814. 815. cuius bonum ibid.
		Claritas post mortem	814
		Clauisius Sabinus	574
		Cleantis versus	819
		Clodius reus	797
		Cn. Lentulus augur	404
		Cn. Pompeius	470. 482
		Commemoratio beneficiorum odiosa	394
		Commodum & bonum differunt	725
		In Commune	869
		Communia cum amicis omnia quomodo sit pluribus modis	ibid.
		Concordia	779
		Coniectura humani animi	451
		bona Conscientia	198. male
			826. conspici vult 800
			M m m 2

C æsar	449
Caij Cæsaris factum erga Pompeium Penum	395
C. Marius	470. 782
Calamitas sæpe initium felicitatis	840
Callistus	603
Campania	611. 612
Canis ad futura semper hians	670
Capere interdum difficilius quam fundere	502
Capriuo quid faciendum cui infamis homo pretium redemptionis promittit	401
Carmina maximè feriunt animos	831. poetarum 857
Casæ veteris seculi	750. 751
Casus beneficium, iniuria	401. aduersus quoslibet
casus remedium	400. 401
Casus rerum	760
vitæ humanæ	818. 819
Catilina ingratus	470
Cato	566. 654. 665. 795
Cato Censorinus	730
Catonis magnanimitas	814
Catonis philosophia an profuerit	547
Causa	640

INDEX.

Consiliorum varietas vnde 613	Corpus animi pondus 642. & vinculum ibid.
Consilium cū re mutare 454	Corpusculi cura 563
Conspēctus & conuersatio 585	Crates Stilponis auditor 537
Constitutio animalium 878. 879	Crispus Passienus 390
Consuetudo lege omni va- lentior 455	Crudelitas ferē sequitur vi- nolentiam 714.715
Contemptus animæ ex le- uibus causis 516	Cultus deorum quis 791
Contemptus, quomodo dis- cutiendus 815	Cupiditatis malum 671
Contemptus vt vitetur 546	Cupiditatib. detrahendum 561
Contemptus se ipso scēlix 559	Cupiditatibus quis solutus 538
Conuersatio bonorum 778	Cupiditas in immensum abiens 592
Conuersatio multorum ini- mica 530	Cupiditatum finis ad timo- ris remedia proficit 519
Conuictus plus quā orā- tio prodest ibid.	Cura diligens nihil non ex- pugnat 610
Coriolanus ingratus 470	Custos vitæ eligendus 539
Corollarium aliquando su- pra constitutum additur 487	Cynicus cum Antigono 398
Corpus an bonum sit 816	D
Corpori quomodo seruien- dum 545	Dantis mens in benefi- cii spectāda 472.473
Corpora multi exercent 699	Debere graue tormentum 400. cui Debeamus quæ- rendum ibid.
Corporum exercitatio 700	Debere inter duos locum habet 402
Corporum distinctio 813	Decius pro Repub. 654
Corporis curam non habere sapientem 768	Decreta philosophiæ & præ- cepta quomodo differant 776
Corporis cura animo nocet 548	Decreta philosophiæ neces- saria 777.808.809
Corporum bona 668	Decreta philosophiæ & præ- cepta quomodo differant 785. quā necessaria & deinceps 786
Corpus multis eget vt va- leat 699. quomodo po- nendum 816 senile 579	Deli-

INDEX.

Delictorum duo fontes	727	Dies fugiunt	835
Demades Athenis	499	Dies vnus par omni est	541
Demaratus Lacedæmo.	495	Dies singuli ad mortem du-	
Demetrius Cynicus	503.509	cunt	875
Democritus	532	Dignitas facile crescit	810
Democriti inuentum	755	Discendum quamdiu	682
Deposito reddere, an sem-		Discantibus quid debeat ef-	
per expediat	441	se propositum	830
Dei pars homo	767	Disciplinæ citius aliæ aliis	
Deo dignus	555	discuntur	670
Deorum accusatio iniqua		Disciplina seuerior	612
769. excusatio	449	Discipuli philosophorum	830
Deorum prouidentia	490	Diogenes	751
Deum cuique dari pædago-		Dives quomodo quis fiat	
gum	840	561. quis	730
Deum dat beneficia	433	Diuitiæ	842
etiam ad delicias 434. in-		Diuitiarum modus	525
terest animis nostris	711	Diuitiis quis fruatur 548. aut	
Deus ad homines venit	673	periculum aut onus	718.
Deus in homine	594	contemnendæ 559. an	
Deum qui colant	791	malæ	734
Dij non dixerunt virtutem		Diuitias pati non posse	517
789. non coguntur	490	Diuitiæ quæ 575. certæ	479
Dij cur benefaciant	791	Diuitiæ mutatio miseria-	
Diis assentiri nō parere	796	rum	552
Diis aliter visum	800	ad Diuitias via	635
Dij regnum inermes regunt		ad eas tuendas labor	479.
505		amantem paupertas tor-	
Dij beneficia congerere non		quet 820. sperandæ	824.
cessant	522	tenent non tenentur	871.
Dij sæpe infesti quum faue-		laudantur	857
re videntur	840	ad Diuitias compendiarie	
Dij bene merentur de indi-		869. quæ diuitiæ	870
gnis	379	Docentibus quid debeat ef-	
Dialectica	641	se propositum	830
Didymus grammaticus	743	Doctores qui sequendi	614
Dies vnus gradus vitæ	541	Dolendi finis	617
Dies extremus æterni nata-		Dolendi decor	806
lis 817. non formidandus		Dolere sapientem posse,	
ibid.		non timere	724

INDEX.

Dolor & gaudium an differant 725. ingratus est 803. antequam necesse sit 801. quomodo ferendus 832. ex amicorum interitu 636. 637	442. beatissimum se quādo dixerit 766. torqueri ait dulce 647
Dolore sensus doloris amittitur 691	Equum empturi 700
Dolores in sapientem quomodo cadant 668. fortiter tolerandi 693. leues aut breues 569	Error causa peccandi 774
Doloris ostentatio 804. aliqua ambitio 636	Error maximus 378
Dominos à seruis accipere beneficia 419. 420	Esuriens 870
Dominus rei & vsus distinguuntur 507	ad Exempla viuere pars maiorum 885
Domitius 412	Exempla vitiorum multum mali faciunt 531. breue iter ad sapientiam 529. 530
Domitores ferarum 725	Exercitationes corporis breues quærendæ 548
Donare, ignominie causa 393	Exercitus à turba quantum distet 496
Donatio inconsulta 416	nihil Extingui in mūdo 589
Drusus Libo 459	F
E	Fabarum satio 718
Ebrietas non damnatur syllogismis, sed ratione 712. 713. quid, & quæ effecta 714	Fabianus 808
Ebrius, est vir bonus 712. duobus modis dicitur 713	Fabius Persicus 449
Ebrius & ebriosus quomodo differant ibid.	Fabricius 801
Ebrioso cōmitti secretū ib.	Fabricij erga Pyrrhum animus 873
Eiici non potest sapiens 618	Fallaces rerum species 451
Eidos ab Idea quomodo differat 627	Fama conficit homines 543. & claritas differunt 815
Ephesiō locus in Lycia 696	Famæ non conscientie gratus 501. 502
Epicuri summus dies 651	Fames 870
Epicurus 585. 698. de Deo	Fatum 435
	Fecunditas nimia 591
	Felicitas 676 personata 700. res inquieta 188 sua nemini satisfacit 851. non est auida 867
	Felix 588
	Felici quid præstari possit 479
	Feræ 648
	Fera:

INDEX.

Feratum amor in foetus 806
 Fides 741. non quærenda in-
 ter affectus 520
 Filia Augusti 496
 Filij an possint dare benefi-
 cia patribus 425
 Filiusne det aliquid patri
 506
 Finis summi boni cuique
 proponendus 791
 Flamma non opprimitur
 614. iacere non potest 591
 Florales ioci 798
 Fluctuatio, malæ mentis si-
 gnium 875
 Flumina 414
 Fluminibus innatantia fe-
 runtur 566
 Fluminis decursus 628
 Fœminæ podagricæ caluæ-
 que 787
 Folia per se non virent 793
 Forma non facit beatum 583
 Fortis an sine timore 723
 Fortitudo 409. 810.
 quid 723. vbi 653
 Fortuita 758. 759. quædam
 sanant 482. non habenda
 in nostris 513
 Fortuna 758. eiusdem quot
 casus 759. habet in castris
 655. ludos facit 674. illu-
 strat dum vexat 698. nihil
 in ausum 760. tela 601.
 habet longas manus 707
 cōtra Fortunam remedium
 800. in mores non habet
 ius 588. ne aliquid boni
 aut mali 800
 Fortunæ munera vitāda 531

Fragilitatis quàm multa ad-
 monent 810
 Fructus artis alius quàm
 artificij 408
 Frugalitas 528 552
 Fulminis reditus 624
 Funeribus necessaria ven-
 dens damnatus 499
 Furnius 403
 Futura præscire quid iunet
 739 & præterita delectant
 803 omnia quàm incerta
 811
 Futurorum timor circum-
 cidendus 695

G

Gallion 819
 Gaudendum quib. 565
 Gaudium verum ibid.
 Gaudium solius sapientis
 631
 Gaudium & dolorum pa-
 tientia an differant 646
 Gaudij æqualitas sapientis
 effectus 639
 Generosus quis 598
 Genium singulis datum 840
 Genus 626
 Geometria 741. quid profit
 Philosopho ibid.
 Germani cuiusdam factum
 661
 Gladiator in atena consi-
 lium capit 562
 Gladius bonus quis 684
 Gladius 393
 Gloria umbra virtutis 698
 Græcinus Iulius 402

INDEX.

Gracchus & Linius Drusus amicos separarunt 497	Gula reprehensio. 748
Grammaticæ quæstiones non faciunt virum bonum 737	H
Grammaticus ibid. alia ob- servat quam philosophus 835	H Annibalis vis enervata 611
Grammaticorum quæstio- nes 743	Harpaste fatua 609
Grando 405	Herbas homini etiam nasci 842
Gratia quomodo referenda 500, 501. beneficiis red- denda 405	Herculis & Alexandri com- paratio 388
Gratiz tres 381. & earum ha- bitus ib.	Homericus sacerdos 508
ad Gratiā referendam qui- dam commouendi 476	Homerus an philosophus 737
Gratiā sibi referre 463.	Homo homini periculū 818
referre felicibus 467. 468	nihil se habet vilius 596.
Grati amici virtus 445.	non tumultuarium opus 490. non æstimandus ex veste 604. suis bonis æsti- mandus 594. plenus Deo ibid. fluida materia 729.
Grati amici genera 443	omni hora mutatur 820.
Grati nimis 491	821. imbecillitas 442
Gratitudinis quis terminus 472	Hominem in hominis per- niciem quæ instigant 825
Gratitudo erga deos 408.	Hominis officium 818. pro- prium bonum & laus 194
409	Hominum ac ingeniorum vari genera 613
Gratum esse, proprium bo- num 708. 709. esse per se expetendum 440. 443. ani- mum quæ dedecant 501	omnium origo 598
Gratus quis 403. cui com- paratus 411. animus 378.	Honestè omnia quæ fiūt 344
animus ingratus 500	Honesti potentia 444
Graue nihil 884	Honesti vis 686
Gregibus quæ præsent 749.	Honestum 467
Gubernator navis siatne tempestate deterior 546.	Honestum quid 871. notitia unde pervenerit ib. vnum bonū 673. 676. & 681. 685.
in tempestate nauseabun- dus 836	omne in arduo 398. nō ac- cipit accessionē 645. 649.
Gubernatorum navis 492	quia honestū colitur 440.
	non nascitur ex turpi 591
	Honores bonum iudicans torque-

INDEX.

torquetur	820	uendum	603 604
Hora suprema	871	Ingenia pauci exercent	699
Horatius	77	Ingeniorum varia genera	612. quibus inuentur ibid.
Horatius Cocles	873	Ingenij & animi idem co-	
Humanitas	471	lor	850
I.		Ingenium fortissimum sub	
Iactandi genus	655	qualibet cute	643
Iactatio beneficiorum o-		Ingrata quæ	383
diosa	395	Ingratus 440. 443. quis	501.
Iaculator	624	704. nemo	467
Idea quid	627	Ingrati quomodo ferendi	
Idea 641. Idæ immortales		519. 520	
ibid.		Ingratitudo quantum vitiū	
Idomeneus celebris Epicuri		412. an danda aduersus il-	
literis	560	lud actio ib. non dandam	
Ieiuni bibentes	881	ibid. & deinceps.	
Ignis	581	Ingrati duo 508. plures quo-	
Ignorantia veri decipit ho-		modo fiant 418. quomodo	
mines	867	puniantur ibidem	
Imagines amicorum absen-		Ingratus quis	403
tium	592	Ingrati omnes	468. 469
Imbres communes	448	Ingrato etiam dandum be-	
Imitatio praua sermonis	853	neficiū	508. 509
Immodica non durat	676	Ingratus animus 480. vnde	
Impedimenta	731	ibid.	
Imperij satietas nulli mo-		Ingratos quid maximè fa-	
dum fecit	506	ciat	403
Impericia malum est	582	Ingrato an benefaciendum	
Incommoda quæ homines		701	
exagitant	875	Ingratorū multa genera	411
Incommoda an optabilia	800	Ingratus miser	704
Inconstantia hominum	871	Ingratæ reip. exempla	471
Indifferentiū discrimen	708	Initium salutis	576
Indifferentia quæ, & media		Iniuriæ	381
ibid.		Iniuriam non accipit sa-	
Indolentia corporis	651	piens	409
Infans 877. bonumne sen-		Iniuriæ animo constant	701
tia	886	Iniuriam facere per se vi-	
Infelicitas consummata	592	tanda res	440
cum Inferiore quomodo vi-			

INDEX.

Inops Alexander	505	Laconis impubis factū	689
Inquilini veteres	660	Lacrymarum modus	805
Insania duplex, corporis & animi	775	quædam ineptiæ	802
Inspectio naturæ	642	Languoris signa præcedentia	679
Instrumenta vitæ, ipsi vitæ præferuntur	601	Latendi fides peccato non est	799
Intellectus sitne in animabus	879	Latiorū verborū inopia	624
Inuentis addere facile	698	Latro	488
Inuentio rerum	503	Laudatio	617
Invidia quātum malum	405	Laus & laudatio differūt	814
Invidia vt fugienda	825	Laus ad animum pertinet	
Invidia vt videtur	546	ibid. alit artes	815
Ira immodica	555	Laus cuiusque facti ex quo quærenda	790
Irrationalis pars animi	763	Lectio quid profit	716. & deinceps
Iudicandum de se quomodo	405	Lectio multorum voluminum	524. librorum qualis esse debet
Iudices corrupti in causa Clodij	797		599
Iudiciū pars beneficiorū	390	Legendi autores quomodo	
Iudex sui quisque	404		669
Iupiter an virum bonum antecedit	672	Leges quid nobis præstent	
Iupiter stator 435. varia eius nomina	ibid.		777
Iuuenes in quævis proclives	804	Legibus opus esse quando cœpit	750. à quib. latæ ib.
Iustum esse gratis	849	Legum præsidium	448
Iuuentus ingrata	471	Leo	193
		Leo in amphitheatro	401
		Leonidas	710
		Liber pater 435. quis	843
		Liberalia studia 736. an virum bonum faciant	ibid.
		Liberalitatis proprium	384
		Liberi mortui an lugēdi	803
		Librorum amissione an sapiens affligatur	677. 678.
		an perturbetur	ibid.
		Libertas emi non potest	
			699. 700. quomodo acquiratur

Labor non re sed visu
terribilis 813
Labor improbus nihil non
expugnat 610
Laboris contemptio bonum
est 582
in Labyrintho properantes
599
Lacedæmonij 459

I N D E X.

quiratur	ibid.	tur	783
Libertas 533. quæ	612	Luxuriæ 851. supplicia mor-	
Libertas gratis non constat		bi 786. reprehensio ibid.	
824. absoluta quæ	681	tormenta 871. spolia 509	
Libertatis pars	884	reprehensio	743
Libido mulierum	784	Luxuriosorum viſa	883
Librorum multitudo	599.	M	
quo iudicio legendi ib.		Macedonis cuiusdam	
Literarum studia nobilitant		hospitalitas	433.
560		Mæcenæs & eius oratio	850
Literarum intemperantia	827	851	
Literæ amicorum	592	Magnanimitas	675
Liuius ſcripſit dialogos	809	Magnitudo vnde capiat	
Loca omnia an vitanda	611.	modum	597
612		Mala ſpeciem honeſti præ-	
Locorū crebra mutatio	657	ferunt 873 ſua quàm alie-	
Locus non confert ad tran-		na tractate ſatius	866
quillitatem	620	Mala quæ pertinaciſſima	
Locus non inuat ſtudia	810	818 futura non metuenda	
Loquendum quod ſenti-		544 humana vndique cir-	
mus	779	cum ſtrepunt 707. non ſe-	
Loquens ſecum	538	quuntur tantum, ſed ſe-	
Luceſcere hominibus quī		runtur 811. magnifica bo-	
poſſit	841	no vultu tributa 564. non	
Lucifugæ 881. vſque ad 882		timere 723. plura contin-	
L. Piſo 713. L. Sylla 470		gere quam accidere	840
Lucrum ex alieno incom-		Malorum cauſæ	884
modo quærit quiſque		Malum in neceſſitate viue-	
500		re	542
Luctator magnus	503	ad Malos an veniant bene-	
Luctus propter defunctos		ficia	468
637. tempus præſcriptum		Malus malo nocet	837
ibid.		Malitia	704
Ludicra in pretio pueris &		Mangones	700
hominibus	856	Marcellinus	577
Lugdunenſis colonia exu-		M. Agrippa	779
ſta	758	M Brutus	401
Lux diuina	817	Mariana clades	603
Luxuria interdum recrude-		Maris commercium com-	
ſcit 622. quomodo ſanc-		mune	448

INDEX.

Materia	640	Mercurius cum Gratiis	382.	
Mathematica	741		433	
Medicina omnibus communis	448	à Meretricibus comparatio		
Medicina quando proficit	748		589	
Medicina ægro quærēda	821	Merita	381	
Medicina vetus	786	à Metu nemo liber scelertus	799	
Medicis quid debetur	485.	Metus ad crepitum	674.	
	486	lymphatici	543. spe temperandus ibid. varij quorum serui homines	729
Medicus Domitij	422	Migratio frequens	617	
Medicum disertum æger non quærīt	680	Miles quidam Philippi	453.	
Mediocritas inter affectus falsa	719.720	in pace	554. veteranus	
Mediorum discrimen	708	Cæsaris	476	
Meditatio mortis	573	Militia sapientis	611	
Meliore fieri vt oporteat	528	Miser ante tempus, stultus	566	
Mellis scientia	717	Miser qui non se beatum iudicat	537	
Memoria amicorum	475	Miser ante tempus	543	
Memoria beneficiorū	403.	Miserum nihil viro	796	
beneficiorum fragilis	521.	Moles mundi	445	
animalium quæ	888. quid perdat	Mora in beneficio	392	
411. vnde sit caduca	412. veteris incommodi	Moralium diuisio	746	
	693	Morbi vnde	786	
Mendacium tenue est	697	Morbi animi & affectus quomodo differant	681	
Mens bona quomodo paranda	594	Morbi animi	617	
Mens bona prior quàm mala	610	Morbi varij quibus exagitur	861	
Mens bonæ fundamentum	565	Morbi dubij decipiunt	616	
Mentis compositæ augmentum	ibid. & 524	in Morbis grauia	691. 692.	
Mentis malæ signum	875	dolores	ibid.	
Mercatores	671	Morbus loci non corporis	819	
Mercenarium beneficiū	485	Morbus non impedit animi officia	694	
Merces occupationis non meriti quibus detur	486	Mores vnde	605. morum proprium	ibid.
				Mores

I N D E X.

Mores bonos quid faciat	876	lum	ibid.
Mores ad aliquem se exi-		Mors expectanda aut occu-	
gant	540	panda	658 659
Morum argumentum unde		Mors ante oculos habenda	
capiatur	616		541
Mori rapto	662	Mors accersenda	657
Mori timore mortis stul-		Morte sua mori	ibid.
rum	659	Mors cur mala videatur	706
Mori citius aut tardius		contemnenda ibid. &	707
idem	658	Mors filij 804. aut amici vt	
Moriendi libido vitiosa	570	ferenda	805
Morimur peiores quàm		Mors æquo animo ferenda	
nascimur quomodo	564		579 580
Morimur quotidie	570. 571	Mors unde quaque subit	
Mors	523		673
Mors quid 624. quando in-		Mors excutit redeuntes	817
cipiat	ibid.	Mortis æquè omnes timidi	
Mors quid	643		564
Mors non re nec visu terri-		in Mortem præparandi su-	
bilis	812 823	mus	615
Mors eadem quæ natalis		in Morte nihil esse molestiæ	
dies facit	817		579. eius accessus 580. ne-
Mors omnibus statuta	803	cessitas	ibid.
Mors non est malum	885	Mortem concupiscere non	
Mors aut consumit aut e-		minùs quàm metuere	
mittit	570	malum	570
Mors per omnes it	770	Mortem deprecari vitio-	
Mors non vna venit	570	sum	580
Mors ubique æquè imminet		Mortem flere aut timere	
	609	stultum	689
Mors nihili mali	819	Mortem fugere & ad eam	
Mors non timenda	554	confugere turpe	802
Mors de quoque pronun-		Mortem optare turpe	864
ciat 573. quouis loco ex-		Mortem quàm fortiter mul-	
pectat	ibid.	ti contemplerint	567
Mors omnium par	650	Morti contumeliam facere	
Mors omnes æquat 760. 761			661
Mors quomodo laudetur		Mortis genera præter sene-	
696. sitne bonum vel ma-		ctutem spei mixta	579
		Mortis personæ	569

INDEX.

Mortis metus iugum 700
 Mortis contemptus 589. nul-
 lum habet in cōmodū ibi.
 Mortis contemptus 691
 Mortis terminus incertus
 811
 Mortis instrumēta varia 661.
 662. exempla duo ibid. &
 tertium exemplum ib.
 Mortui nullum habent sen-
 sum mali 807
 Mortale omne mortaliū
 bonum 801. incertum ibi.
 Mortalem senemo cogitat
 815
 Martales æquē omnes 650
 Mortaliū omnium finis
 760
 Mortalitatē tribura 828
 demortalitate cogitandum
 638
 Mortis æque omnes timidi
 608
 Mortui ut flendi 616
 Mortui amici cur non lu-
 gendi 619
 Mors epistolarum 548
 Mucius Scauola 167
 Multitudo fugienda 537
 Mundi mutatio 628 quo-
 modo maneat ibid.
 Mundus omnium parens 424
 Munerum diuinorum ini-
 qui æstimatores homines
 405
 musica 737. 738
 Mutari quædā crescēdo 868
 Mutatio loci nihil iuuat vi-
 tio circūferentem 575

Mutatio voluntatis 591
 Mutatio quæ in sapientem
 cadat 519
 Mutationi non obnoxia sa-
 pientia 681. nihil exce-
 ptum 664
 Mutationibus temperatur
 mundus 829
 Mutij natus retorrida 652

N

Natalis 752
 Natura dux & lex 792
 Natura paruo dimittitur
 634. exiguum desiderat
 551. pauca desiderat 571
 Natura pro Deo substitui-
 tur 435. sequenda 802
 paucis contenta 751
 Naturæ quatuor 889
 Natura nulli vitio nos con-
 ciliat 780. eius operā ibid.
 Naturæ inspectio animi
 quies 642
 Naturæ necessaria non ne-
 ganda 869 paucis contem-
 ta ibid. & 870
 contra naturam qui viuunt
 881
 Naturalis Philosophiæ di-
 uisio 747
 Naufragus maria tentat. 701
 Nauigatio Senecæ 615
 Navis bona quæ 684. senti-
 nam trahens 579
 Necessaria contemnere 841
 Necessariū utiq; bonū 601
 Necessitas sine fastidio 871
 Negare aliquid petentibus
 beneficium 396
 Negotia-

INDEX.

Negotiatio à beneficio	379	perniciosissimum	708
multum distat	484	Oestrum	624
Nequitia	486	Officia priora tollantur	ne
Nequitiae poena	596	iniuriis seq.	701. & seq.
Nihil petere quam iucun-		Officia beneficia, ministeria	
dum	867		419
Nobiles qui	598	Officia multa pereunt apud	
Nobilior alio quis	424	quemque	520
Nobilitas Pauli quæ fuerit		Officij humani formula	792
quam pseudoapostolorum		Officio locum quærere per	
Corinthiorum nobilitati		iniuriam liceat	491. 492
opponit	529	Olineti transplantatio	718
Nomenclatorum audacia	382	Omnia sunt sapientis	506.
Nouitas calamitatibus ad-		quomodo	507. omnium
iicit pondus	751	indicia	615. amicis quo-
Nulli credere vitium	526	modo communia	511
Numinis fidem quæ faciant		Omnia quomodo regum	
	595	sint	106
O		Omnibus credere vitium	525
Oblivio beneficiorum		Opera pertinax omnia ex-	
vnde	411. 412	pugnat	610
Obluionem beneficiorum		Opes contemneret	555. intre-
quid adferat	705	pide possidere	ibid.
Obluisci beneficii quomo-		Opinio mala	850
do iubeatur qui dedit	518	ad Opinionem viuere	551
Obluisci suorum inhumana-		ex Opinione omnia suspen-	
num	906	sa sunt	693
Obscuritas vitæ non me-		Operata non satiant	867
tuenda philosophanti	560	Optimum quod est primum	
Obstetricem accersens	865	fugit	814
Occupationes quomodo		quæ Optima communia	542
facile euadamus	563	Orationis diuisio	747
Occupationibus non indul-		Oratio recta quomodo affi-	
gendum	670	ciat animum	831. 832
Octauus nullum emit	710	Oratio talis qualis vita	850.
Oculus à medico quomodo		vultus animi	855. sollicita
curatur	692		808
Odium vt vitari possit	546.	Orationem quæ deceant	
vt cauendum	825. blandum		591. 563

INDEX.

Oratio corrupta, & varij ge- neris vnde	850	Patria quæ animi humani	
Oratio corrupti generis in- dex	ibid.	Patriæ amor	648
Oratoris quæ oratio esse de- bet	504	Patrum de liberis cura	495
Orcus	709	Paucitas fugienda	537
Orj vitia quomodo discen- tienda	622	Paupertas an appetenda	
Ociosus homo mentitur philosophum	619	philosophanti	551
Otium abscondendum	651.	Paupertas lata	515
quod laudabile	652	Paupertas familiaris	554
Otium quomodo captan- dum	820	Paupertas	575
Otium sine literis	706	Paupertate aut aliis tempe- statibus vitæ fiatne sa- piens deterior	715
		Paupertatis metus	700
		ex Paupertatibus an diuitiæ	
		731. quid paupertas	736
		Pauperum & diuitum vul- tus	700
		Peccare nolle ac nescire dif- ferunt	758
		Peccantium poena	799
		Peccata in vita delectant ibi- disimulantur ibid. latere non possunt ibid.	
		Peccati notitia, initium sa- lutis	576
		Peccatorum duo fontes	773
		Pecunia ex sacrilegio an bo- na	733. 734
		Pecunia credita	454
		Pecunia neminem fecit di- nitum	800
		Perdere & dare magni ani- mi	522
		Peregrinantes	514
		Peregrinatio per se non prodest	810 811
		Peregrinationes, nihil iu- uant, nisi animus mure- tur	

INDEX.

tur 575
 Pericula quæ maximè fugienda 818
 Perniciosa nunquam seruant modum 720
 Persona in hominibus seu- larum 699
 Persona rebus & hominibus demenda 568
 Personatos pueri timent ib.
 Personarum habenda ratio in beneficiis 398
 Perturbatio quomodo in sapientem cadat 719
 Perturbatio cadit in virum fortem 651
 Phidias 725
 Philæ latrones 613
 Philosophandum quomodo 518
 quomodo Philosophandum 655
 Philosophari valere est 548
 Philosophiæ vis 830
 Philosophiæ dediti an contemptores regum 670
 Philosophia contemplatiua & actiua 785
 Philosophia inexpugnabilis murus 756
 Philosophiæ nomen apud quosvis venerabile 547
 Philosophiæ studiosus an tutus ibid.
 Philosophia quid doceat 561. claros facit homines ibid.
 Philosophia in scientiam & habitum animi diuidi-

tur 779
 Philosophia quid doceat 672
 Philosophiæ partes 771. 772
 an quæ in præceptis versatur, sit utilis sapienti ibi & deinceps
 Philosophia tripartita 747
 Philosophia prostituta 615.
 sola errores arguit 616
 Philosophia quid generi humano promittat 607
 Philosophia remedium aduersus metum 546. 547
 Philosophia velut sacrum 818
 Philosophia quæ sectanda 655
 Philosophia quid præstet 574
 Philosophia salutaris & dulcis 611
 Philosophia quid homini præstet 858
 Philosophiæ regnum 547
 Philosophiæ quantum debeamus 749
 Philosophiæ seruire libertas 533
 Philosophiam in opere dicere 802
 Philosophiæ artes inueniunt 590. unde ortæ 591
 Philosophi schola diuersorium orti 830. qui sequendi 614
 Philosophorum lectio aue- auditio quo trahenda 836

INDEX.

Philosophorum nimia subtilitas 744. incertitudo 745	pars sufficiatne ad sapientiam 783
Philosophus alia obseruat quàm grammaticus 835	Præceptoris boni officium 784
Philosophus verus qualis 643	Præceptor bonarum artium quid debeamus 485.486
Pictor 877	Præceptorum & seminarum eadem ratio 592
Pilæ similitudo 398.407	Pratum idem variis prædam suppeditat 835
à Pila similitudo 771	Preciũ quod maximum 597
Pistrina quomodo inuenta 753	Pretium rerum vnde 486
Plato 598	inter Proficientes discrimina 680
Plato ad senectutem se pertrahit 626	Promissum semperneandum 452
Platonis immolatum defuncto ibid.	Propositum artificis quid 640
Podagra & chiragra 692	Propositum Dei 641
Poetarum licentia 383	Profunt quædam, non obligant 440
Pompeius Pennus 395	Protagoras 744
Pompeius 449	Prouidentia deorum 449
Populo placere non potest cui placet virtus 578	Prudentia ad beatam vitam satis est 719
Potentia inuidiosa 656	Prudentia vbi 654
Potentium iræ declinandæ quomodo 546	Prudentia bonis imponit modum 676
Præcepta pauca plus prosunt quàm multa 517. singulis dare opus incomprehensibile 773. 774 sine decretis marcent 793. necessaria 781. philosophica quid sapientem inuent 771.780.781	Publicum non vsucapi 738
Præceptis animum indigere 780	Pudica quæ 439
Præceptis feriri etiam imperitissimos 778	Pudor in adolescente 571
Præceptiua philosophiæ	Pudorem tollit multitudo peccantium 418
	Puerorum cum maioribus comparatio 856
	Pueri duo Platonem quærentes 483
	Pulcherrima quæque multis dotibus comitata 444
	Pytha-

INDEX

Pythagoræ discipuli 614
Pythagoras cur abstinuerit
animalibus 833
Pythagorici cuiusdam fa-
ctum 517

Q Væstitorum varia natu-
ra 478
Quies placida 621
Quiescenti agendum 626
Q Sextius pater 634

R Atio hominem munit
441
Ratio in homine 683. 684
Ratio inter beneficium &
iniurias 480
Ratio in omnibus necessa-
ria 991
Ratio quid 794. arbitra bo-
norum ac malorum 794.
795
Ratio quid 645. & 650
Rationi subiecti 590
Rationalis philosophia 747
Rebus humanis quomodo
utendum 791
Rectè facti merces 704
Rectum 678
Redde, turpis vox in bene-
ficio 417
Reddenda gratia 411
Reddendi pars an necessa-
ria 407
Reddere quid sit 615. & quo-
modo reddendum benefi-
cium 516

Reddere quid sit 483
Reddere gratiam quid 701
Reddere festinans bene-
ficio 457
Referre 701
Reges multa operis oculis
donant 453
Regio quædam sapienti vi-
tanda 611
Regio quæque non quid-
que fert 733
Regnum penes quos olim
479
Regulus captus à Pœnis
459
Regulus 654
Religio unde nascatur ho-
mini 595
Remediorum mutatio 524
Res plures quàm verba
408
Res plus quàm voces fal-
lunt 600
Rerum omnium casus va-
rius 614
Rerum duo genera quæ ho-
mines inuitant aut fu-
gant 886
Rerum humanarum vanitas
509
Rerum omnium causæ
640
Rerum quas homines expe-
tunt temerè differentia
596
Rogo, molestum verbum
391
Romani imperatoris vox
508

INDEX

Rora figuli cuius inuentum	Sapiens artifex domandi
755	mala 729
Rubor quibus offundi soli-	Sapiens, an sit nec miser nec
rus 539. vnde ibid. nec pro-	beatus 764. 765
hibetur nec adducitur ibi.	Sapiens ad omnem incur-
Rufus, vir senatorij ordinis	sum munitus 632
413	Sapiens an affligatur libe-
Rumos 516. 826	rorum aut amicorū amif-
Rutilij in exilium pulsi vox	sione 677. 678. an perur-
698	betur ibid.
Rutilius 567	Sapiens mutetne consilium
	451
S	Sapiens fiatne deterior pau-
	pertate 715
Sacrilegus 508	Sapiens solus referre nouit
Sacrilegos omnes & ne-	beneficia 702
minem esse ibid.	Sapiens multa facit vt homo,
Sacrilegia 733	non vt sapiens 755. 756
Seculi veteris philosophia	Sapiens magnus 732. quæ
750	res sapientem faciat ibid.
eiusdem felicitas 756	Sapiens an imperturbatus
Sallustij ætas & stylus 853	719. an affectibus subdi-
Sapere casu non obtingit	tus 718. 719
683	Sapiens quid agat maxime
Sapere bonumne sit 860.	647
861	Sapiens an Ioue minor 673
Sapientes 400	Sapientes pares & æquales
Sapiens quis 631. 633	697
Sapiens 642	Sapientes olim regnum ob-
Sapientis tertius gradus	tinebant 752
670	Sapienti an dari aliquid pos-
Sapiens initia rerum spe-	sit 506
ctat 647	Sapientt aures claudendæ
Sapiens quid inuenerit 755	530. 582
Sapiens seipso contentus	Sapientis omnia sunt 505.
534. 535	nihil cupit ibid.
Sapiens nulla re indiget 536	inter Sapientem & proce-
Sapiens viuut quantum de-	dentem quid intersit 669
bet 568	Sapienti nihil nouum, omnia
	nua

INDEX.

nia scit	687	Sapientia mutationis periculum effugit	689
Sapiens sapienti an profit	817	Sapientia rerum terminos nouit	788
Sapiens deliberaturus, an aliquem in consilium sit aduocaturus	818	Satis pauci, satis vnus, satis nullus	788
Sapientia quæ	781	Scelus nullum impunitum	799
Sapientia est ars	577	Scenici artifices	539
Sapientia vetus	785	Scientia res bona	581
Sapientia communicari vult	529	Scipio Pompeij focer	568
Sapientia commune bonum	714	Scipio patrem vt seruauit	418
Sapientia à Philosophia distinguitur	745	Scipionis Africani commendatio	716
Sapientiam ex quibus portentis quidam componant	763	Scire & meminisse	586
Sapientiæ vsus	619	Scriboniæ vox	659
Sapientia an sit bonum	860.	Scylla	696
861		Scylla fera	763
Sapientiam qui perceperint	564	Se habere	597
Sapientiæ officium	553.	Secretum nihil	711
sit	ibid.	Securitatis portio	716
Sapientia magna res & spaciosa	742	Semina diuina in corporibus humanis	673
Sapientiæ regnum	510	Seminum vis	591
Sapientia in itinere non colligitur	821. 822	Senecæ iuuenta in Tiberij principatum incidit	853
Sapientiæ studium vt amplectendum	718	Senecio Cornelius	810
Sapientia quid boni habeat	697	Senectus quomodo producatur	629.
Sapientiam querentium tres classes	680	an experenda	ibid.
Sapientia an artes inueniatur	a pag. 750.	an vitæ fax dicenda	630.
753		an relinquenda	ibid.
		Senectus	540
		Senectus	572
		Senectus morbus	835
		Senectutem conseruare	819
		Sensus hominis	713
		Sensus an sit suæ constitutio	

INDEX.

tionis animalibus	877	ralis	336
Sententiarum virium	852	Sociorum garum	788
Sentiendum quod loquen-		Socrates	619
dum	679	Socrates	367
Serapion Philosophus	592	Socrates pallium empturus	
Serendum post malam se-		518	
getem	705	Socrates ab Archelao voca-	
Serica vestes	480	tus	462
Sermonis quædam dulcedo		Socratis constantia	813
noxia	815	Sol & Luna nobis profunt	
Serpens	596	490	
cum Seruis familiariter vi-		Solis & Lunæ opportuna li-	
uere 602. tot serui tot ho-		bramenta ib. claritas sola	
stes.	ibid.	sufficit 765. nihil ei detra-	
Serui dentne aliquid domi-		hit ib. claritas 461. defe-	
nis	506	ctio radij	595
Serui C. Vettij factum	422	Solitudo in rhetorum scho-	
& alius item	ibid.	lis 536. vitanda 537. mala	
Serui dentne beneficia do-		sibi persuadet	572
minis	419. 420	Sollicitudo dedecet gratum	
Serui duo transfugæ	ibid.	animum 501. futurorum	
Seruorum festum	604	quomodo exuatur	566
Seruorum in dominos be-		Somnium iucundum viden-	
neficia	421	fem excitare	813
Seruitus turpis	604	Sonus vnus ex multis	717
Seruitus in totum hominem		Sophia idem ac sapientia	
non descendit	419	745	
Sextius pater	801	Sophismata	600
Siculi iuuenes	430	Sotion cur animalibus absti-	
Siderum cursus tardi & cita-		nuit	833
tissimi	780	Spectacula	550
Silentium an necessarium in		Speranda omnia homini	
studia seposito	610	dum viuut	695
Silentium affectuum neces-		Spes 538. metu temperanda	
sarium	621	544. improborum vt vite-	
Similia delectant	838	tur	815
Simulachra rerum honesta-		Spem metus sequitur	529
rum apud vulgum	703	Speusippus	721
Societatis appetitio natu-		Spiritus in gratiam amico-	
		rum	

INDEX.

rum retinendus 819.	hominis datus magnanimus	322.	sacer intra homines	394				
Sp. Anius	88;	Statilia sepulchrum	690	Stilponis dictum	517			
Stilus exercendus & lectio-	ne commutandus	716	Stoici consilium	688				
Stoicorum opinio de anima	hominis	614	Stomachus vitiatus	467				
Stomachus multa degu-	stans	54	Studere & institui	588				
Studia liberalia cui ætati a-	prissima	657	Studia non locus, sed ani-	mus iuvat	810 821			
Studia liberalia non impe-	diri negotiis	635	Studiorum finis	749				
Studia liberalia 716. an vi-	rum bonum faciant	717	Stultitia nihil habet paca-	tum 632. quid ita nos te-	neat ibid. semper incipit	viuere 545. quis ex ea mo-	do emergendi	613
Stultus omnium eget	536	Stulti vita ingrata	613	Stultus omnia vitia habet	446			
Summum bonum quid sit	663. ad id consilia omnia	referenda ibid. gradum	supra se non habet	665	Summum bonum	868		
Summi boni eadem semper	mensura	678	Superbia	396				
Superbia in beneficio	395	Suspiciones conficiunt ho-	mines	543				
Suspirium morbus	617	Sylvarum proceritas	595					

T

Angere & tangi	827	
Tecta vetere seculo	quæ	751
Tela	392	
Temperantia	741	
Temperantiæ quæ faciant	855	
Tempus	742	
Tempus omne nostrum quo-	modo futurum	668
Tempus quàm multa aufe-	rant	743
Temporis velocitas	607	
Temporis iactura	523	
Tenebras sibi homines fa-	ciunt	841
Terrentia plura quàm pre-	mentia	542
Terribilia nulla iniuncta	801	
Testudo	878	
Textilem ars à quibus in-	uenta	753
Tiberius Cæsar	477	
Tiberius Cæsar, nepoti Al-	lio ut succurrerit	363
Tillius Cimber	713	
Timagenes	760	
Timere quàm miserum	800.	
	801	

T

T Angere & tangi	827
Tecta vetere seculo quæ	751
Tela	392
Temperantia	741
Temperantiæ quæ faciant	855
Tempus	742
Tempus omne nostrū quo- modo futurum	668
Tempus quàm multa aufe- rant	743
Temporis velocitas	607
Temporis iactura	523
Tenebras sibi homines fa- ciunt	841
Terrentia plura quàm pre- mentia	542
Terribilia nulla iniuncta	801
Testudo	878
Textricum ars à quibus in- uenta	753
Tiberius Cæsar	477
Tiberius Cæsar, nepoti Al- lio ut succurreret	363
Tillius Cimbet	713
Timagenes	760
Timere quàm miserum 800.	801

INDEX.

Timere in luce solent ho- mines	841	nocet	604
Timeri molestum domi & foris	815	Venter non molestus credi- tor	562
Timor aliud quàm naturalis affectio	623. 624	Venter bene moratus	884
Timor an in fortem virum cadat	712	Ventris cura	855
Timor cum amore non mi- scetur	605	Ventus omnibus communis	448
Timor Deorum	442	Verba bona cum beneficio	391
Timor affectus spectat	624	Verba sine delectu iuentia	592
Timor futurorum circunci- dendus	693	Verborum proprietas	702
T. Manlius	410	Verborum inopia	624
in Tormentis nihil mali	666	situs	625
an Tormentorum patientia optabilis	653	Verecundia	538
Torqueri an dulce	647	Veri boni auditas	566
Tranquillitas vt contingat	791	Verisimilitudo dux actio- num humanarum	451
Transplanratio veterum ar- borum	728. 719	Veritas & virtus idem	593
Tristitia non disceitur pe- reginatione	575	Veritas rerum in alto latet inuoluta	54
Tubero	795	Veritatis vna facies	815
Tuberonis lectuli	796	Veritatis oratio simplex	609
Tullius Marcellinus	688	Verum & verisimile diffe- runt	867
eius mors	ibid.	Vestis an bonum	764. 765
Turba vitanda	530. 531	Veterum felicitas	756. 757
		non tamen fuisse sapien- tes	ibid.
		Veterum temperantia	727
		Via vna sequenda	599
		Victimæ	385
		Villa Variæ	620
		Villæ Baiaræ à variis extru- ctæ	612
		Vinicus orator	593
		Vinum	588
		Vir vnus inuictus	537
		Vir	

V

V Alere est philosophari
548
Valetudo corporis 649
Varias 619
Venenum serpentibus non

Vir bonu
Vir perfe
Viri bon
Viri bon
Vir bon
594
Vironum
morit
Vires ne
583
Virtus
Virtus bo
Virtus on
Virtus no
431. à n
bus 441
didum
contra
fecum
Virtus nu
extingu
diserui
tes diu
dolores
laudabili
pore qu
ibid. & 6
aut min
Virtus sola
quare nu
explet
677. n
nor 678
casu 681.
684
Virtus nulla
& mortui
ibid.
Virtus ad be

INDEX.

- Vir bonus quis 596
 Vir perfectus 873. 874
 Viri boni partes 649
 Viri boni actiones 686. 687
 Vir bonus sine Deo nemo 594
 Virorum magnorum memoria utilis 818
 Vires non faciunt beatum 583
 Virtus 672. 673. 732
 Virtus bona 582
 Virtus omnibus patet 419
 Virtus non inuitatur lucro 431. à natura in hominibus 441. non recipit sortidum amatorem 445
 contra fortunam citra effectum semper enituit 515
 Virtus nunquam penitus extinguitur 515. non desinitur 611. in duas partes diuiditur 631. elidit dolores 664. æquè laudabilis in valido corpore quàm in morbo ibid. & 665. non fit maior aut minor ibid.
 Virtus sola bonum 674
 quare nullo egeat 675. explet locum omnium 677. nec maior nec minor 678. non obtingit casu 682. hominis bonum 684
 Virtus nulla latet 698. viuus & mortuis refert gratiam ibid.
 Virtus ad beatam vitam sola satis efficax 718. 719.
 per se petitur non extra 746. solisne diis cum beatavita contingat 767. fundamentum vitæ beatæ 789
 Virtus ex quo intelligatur 872. discenda: eius via ardua 887
 Virtutis rationes pares 644. 645. egregia facta vnde probentur 790
 Virtuti perfectæ nihil addici potest 644. in lectulo locus 694
 Virtutem quis pluris æstimet 704
 Virtutes pares 644. 645
 Virtutes omnes sapienti expendendæ 661. sintne animalia 845
 Virtutum sacra memoria 449. pretium in ipsis est 704
 Vis dicendi rapida 592
 Visus oculorum & animi 708
 Vita non fit beator mora 471
 Vitæ breuitas cum immenso collata 804 nec bonum nec malum 807
 Vita corpori quomodo pro roganda 629
 Viram quàm multa nobiscum diuidant 866
 de Vita tota, non de partibus deliberandum 662. quomodo erit incūda 527

INDEX.

Vitam beatam sapientia fa-	retinenda	819
citur 550	Vitam semper inchoare mo-	
Vita honesta variis actioni-	lestum	566
bus constat 653. secuta,	Vita longa quæ	624 625
mare mortuum 655	Vita otiosa	619
Vitæ beatæ instrumentum	Vita quomodo seruitus	690
673. vnus portus 812	Vitæ tributa 769. viuere mi-	
Vitæ breuitas 608	litare est	797
Vita tota mentitur 601. ho-	Vita non imperfecta si ho-	
minis lucernæ instar 618	nesta	688
Vitæ odium quæ adducant	Vitia nobiscum non nasci	
695	709. alia frangenda, alia	
Vitam breuiorem incon-	emendanda	571
stantia facimus 584. con-	Vitia omnia in omnib.	447
summanda ante mortem	Vitia naturalia	539
ibid. prænaugamus 658	Vitia sunt hominum non	
Vitam suam respicere 707	temporum 797. ad vitia	
Vita exire sapiens debet 570	præceps via	598
Vita qualis, non quanta sa-	Vitia virtutibus cōfinia	873
piens cogitat 792	Vitia nunquam mansue-	
Vitæ finis an imponendus	scunt	710
630 maximum vitium 811	Vitia semper sequuntur	575
Vita stulta quæ 549	Vitia mobilia	387
Vitæ forma salubris 533	Vitia quando perniciosissi-	
Vita in quo agenda contu-	ma	622
bernio 828	Vitia contra naturam pu-	
Vita sine proposito vaga est	gnant	881
828. 791. secuta 526	Vitia mentis humanæ im-	
Vitam relinquere æquo ani-	moderata	719
mo ibid.	Vitia non sunt rerum	610.
Vita nō quàm diu, sed quàm	nemo nescit	611
bene 690	Vitium maximum vitæ	811
Vita tumultuosa ferenda	Vitiorum irritamenta fu-	
non eligenda 576	gienda	611
Vita tuta quæ 533 non omni	Vitiorum impetus ferri non	
pretio emenda 659	potest	531
Vita beata in excelsa 638	Vitia cuique sua nota	656
Vitæ vis adferenda 659	curanda animi præcipue	
Vita in gratiam amicorum	ibid.	

Vitia

INDEX

Vitia naturæ infesta	611	Vlyſſes	386
Vitia quidam geſtant	885	Vniones auribus pendentes	509
Vitia ſubſiſtunt vbi teſtis abſceſſit	721	Vnus fugiendus	537
Vitia multorum latent propter imbecillitatem	596	Vnus pro populo, & populus pro vno	532
Vitia molliter tractanda	521	Vnum hominem agere	375
Vitia recentia corrigenda, nec de induratis deſperandum	610	Vocis habenda ratio	549
Vitium ex affectibus tollendum	859	Voluntas & amicum facit & inimicum	484
Vitia ſub virtutum nomine obrepunt	600	Voluntas bona	444
Vitiorum quanta obliuio	616	quomodo recta 793. ſola non facit beneficium 630. rectum petens	458
Vitis quælibet non patitur inſitionem	844	Voluntatis firmæ argumentum	491
Vitis laus	595	Voluptas Epicureorum	432
Viuendi feliciter modus	594	Voluptas rebus neceſſariis admixta 859. tritiſtitiæ cognata ſitne 807. ex plurimum aſſenſione vitanda	532
Viuendum tanquam in conſpectu	711	fragilis ac breuis 504	quæ Voluptas viro digna ib.
ad Viuendum bene quid opus facto	540	Voluptas pro gaudio reorum quæ te creſcat	508
Viuendum alteri vt viuas	605	Voluptas ſumma quæ	555
Viuendum ſatis	769	Voluptas quæ certa	412
Viuere in publico beatum	598	Voluptates reſpuendæ contumelioſæ	591
Viuere bene pauci curant	564	Voluptates pœnitentiæ ſequitur	574
Viuere bene bonum	427	Voluptatû duo genera	604
Viuere quis dicendus ſatis viuere qui poſſumus ibid.	634	Voluptates	718
Viuere prius deſinunt multri quam incipiunt tute quomodo quis poſſit	566. 825	Voluptates debellandæ	612
		Voluptates in tormenta vertuntur	569
		Vota omnium ſimilia	500
		Vota dementiam hominum arguentia	538

INDEX.

Vora ingrata & turpia	493.	Vulgo tuti quomodo	546
501			
Vocum distinctio	655	X	
Vox bonum non est	815		
Vox viua plus quàm oratio		X	Enocrates 721
prodest	510	X	Xerxis Græciæ bel-
Vtica	615		lum indicentis consiliarij
Vtilitas petentium potiùs		465	
spectanda quàm voluntas			
963		Z	
Vtilitas non debet inuitare			
ad beneficium	432	Zenonis factum	454

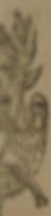
FINIS.

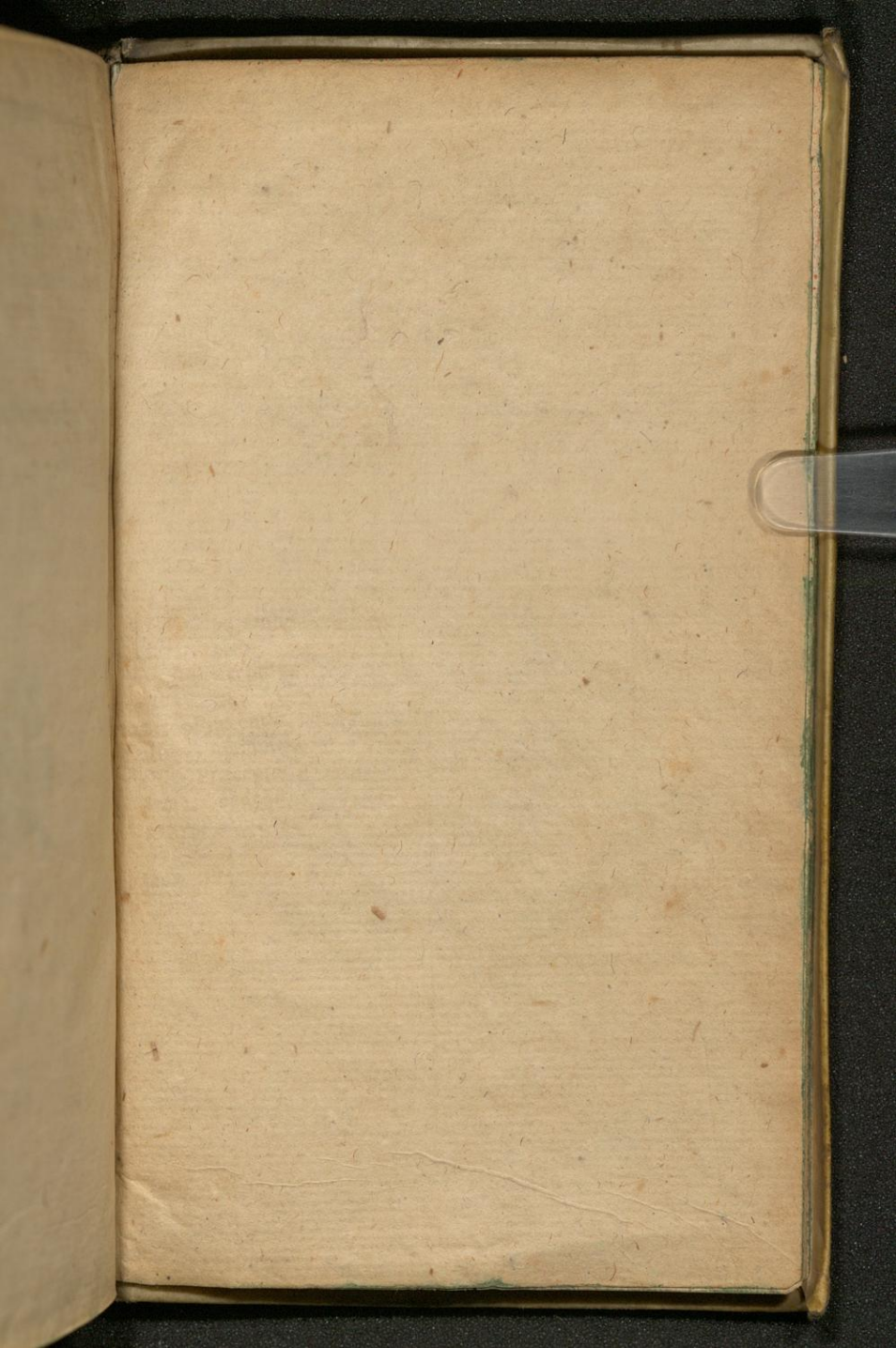


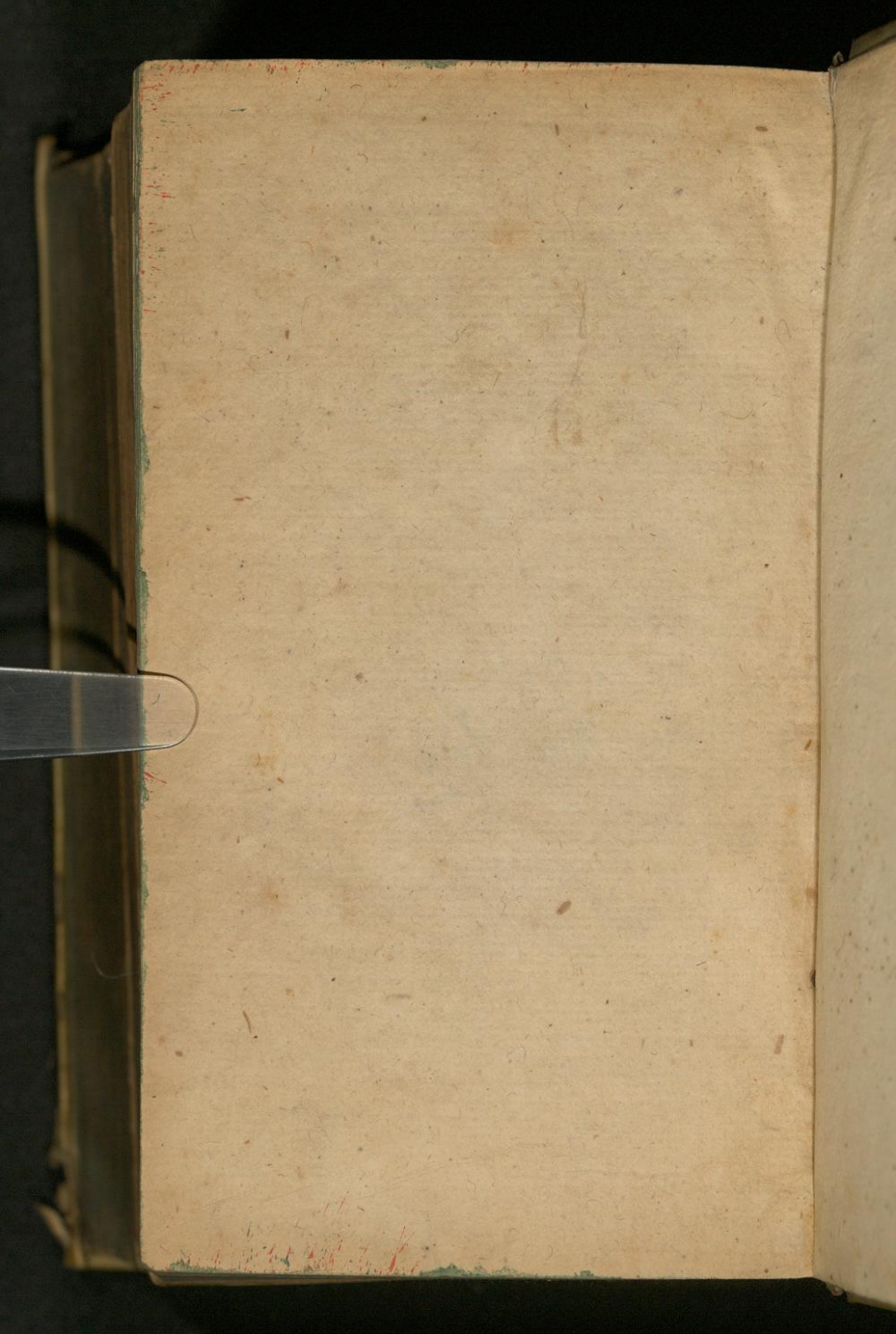
2

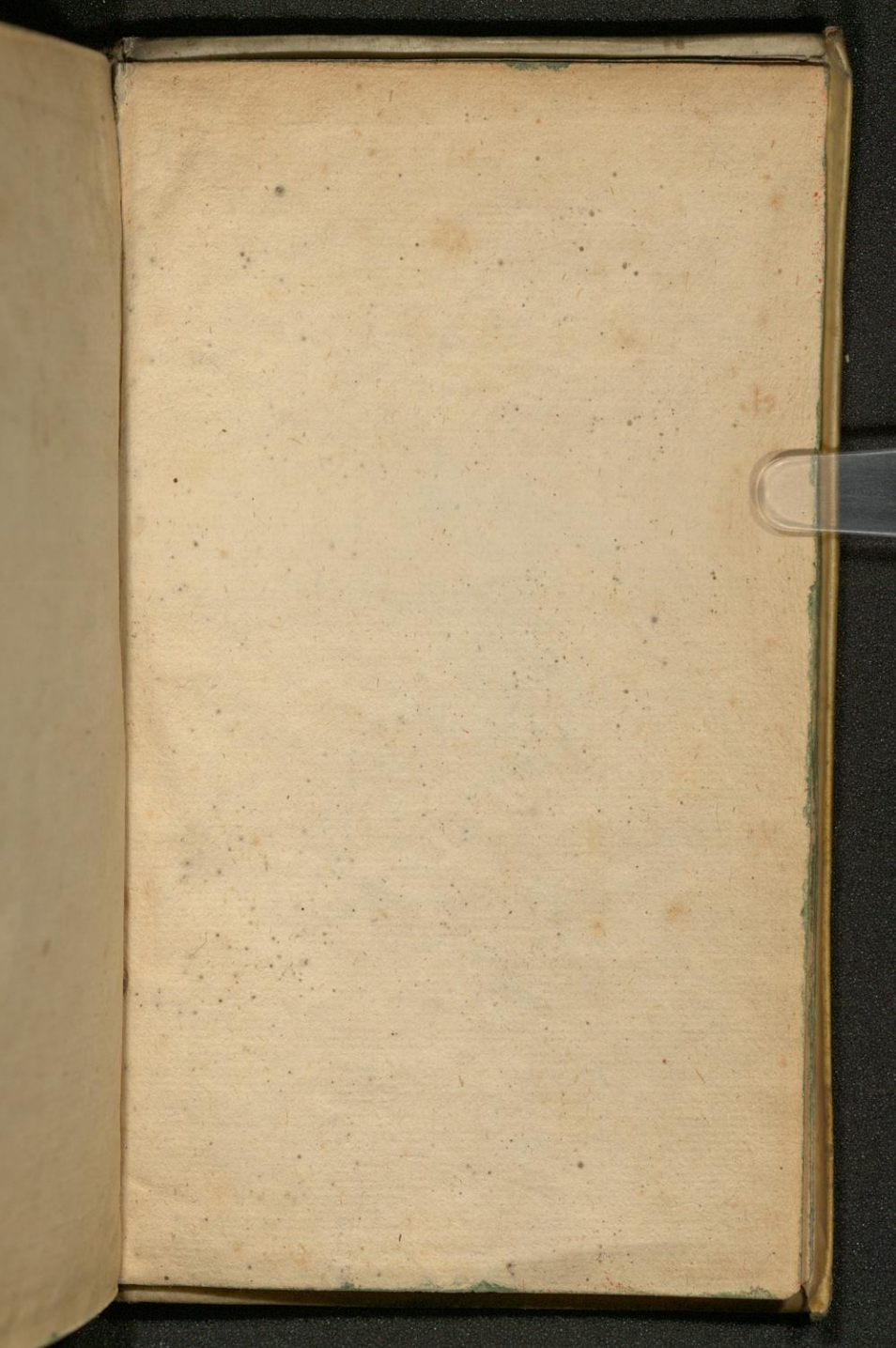
James Smith 4

115

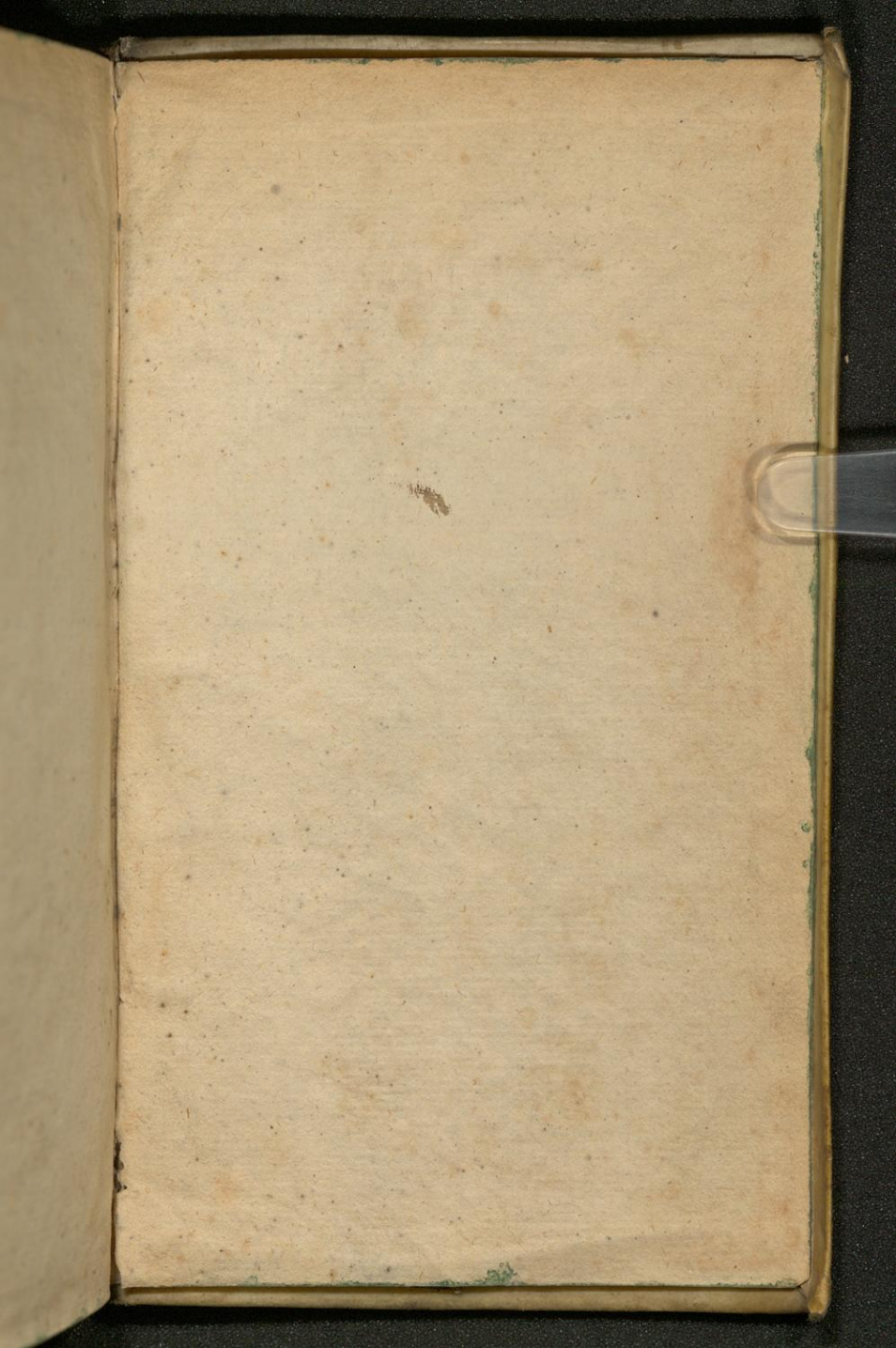












— Grauskala #13 —



B.I.G.

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19



Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Farbkarte #13

B.I.G.

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

